

The Project Gutenberg eBook of Sota ja rauha IV, by graf Leo Tolstoy

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Sota ja rauha IV

Author: graf Leo Tolstoy
Translator: Rob. A. Seppänen

Release date: April 1, 2014 [EBook #45298]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SOTA JA RAUHA IV ***

SOTA JA RAUHA IV

Kirj.

Leo Tolstoi

Suomentanut
Rob. A. Seppänen

WSOY, Porvoo

1908.

SISÄLLYS:

[ENSIMÄINEN OSA.](#)

[TOINEN OSA.](#)

[KOLMAS OSA.](#)

[NELJÄS OSA.](#)

[JÄLKIKIRJOTUS](#)

[VIITSELITYKSET:](#)

ENSIMÄINEN OSA.

I.

Pietarin korkeimmissa piireissä kävi tähän aikaan monimutkainen taistelu Rumjantsevin, ranskalaisten, Maria Feodorovnan, tsesarevitshin ja muidenkin puolueiden välillä kiivaimmin kuin koskaan ennen ja tavallisuuden mukaan kaikui tässä taistelussa ylinnä hovikuhnurien hurina.

Mutta Pietarin levollinen ja yllellinen elämä, jota huolestuttivat ainoastaan elämän näköhäiriöt ja harhakuvat, kulki entistä menoaan. Kun elämä kulki tätä menoaan, täytyi ponnistelemalla ponnistella voidakseen tuntea ja käsittää sitä vaaraa ja tukalaa asemaa, jossa Venäjän kansa nyt oli. Entisekseen kyläiltiin, entisekseen pidettiin tanssiaisia, ranskalainen teatteri oli ennallaan, entiset olivat hovieharrastukset ja ennallaan virkamiesten pyyteet ja juonet. Ainoastaan kaikista korkeimmista piireistä koetettiin huomauttaa muille nykyisen aseman vaikeutta. Hienosittain kerrottiin, kuinka vastakkaisesti menetteli kumpikin keisarinna näin raskaiden olojen vallitessa. Keisarinna Maria Peodorovna, joka oli huolissaan hänen alaistensa armeliaisuus- ja kasvatustaitosten hyvinvoinnista, käski muuttamaan kaikki instituutit Kasaniin ja näiden laitosten kaikki esineet olivat jo laitotut valmiiksi lähettämistä varten. Keisarinna Elisabet suvaitsi taas vastata hänelle ominaisen venäläisen isänmaanrakkauden tunteen elähtyttämänä kysymykseen, mitä määräyksiä hän suvaitsi antaa, ettei hän voi hallituslaitoksiin nähden antaa minkäänlaisia määräyksiä, koska se on hallitsijan asia. Siitä taas, mikä suorastaan riippui hänestä itsestään, hän suvaitsi sanoa vain sen verran, että hän matkustaa Pietarista viimeisenä.

Elokuun 26 p:nä, samana päivänä, jolloin oli Borodinon taistelu, pidettiin Anna Pavlovnalla iltama, jonka loistokohtana oli oleva piispan kirjeen lukeminen, joka kirje oli kirjoitettu silloin, kun hallitsijalle lähetettiin pyhän Sergein kuva. Tätä kirjettä pidettiin isänmaallisen hengellisen kaunopuheisuuden näytteenä. Sen oli lukeva itse ruhtinas Vasili, joka oli tunnettu lukutaidostaan. (Hänhän luki keisarinnan luona.) Lukutaitona pidettiin sitä, että osasi kovalla, laulavalla äänellä, vuoroin vihlovan haikeasti ujeltaen, vuoroin hennosti valittaen juoksuuttaa sanoja virtanaan vähääkään välittämättä niiden merkityksestä, niin että väleensä osui ujellus, väleensä taas valitus aivan sattumalta milloin millekin sanalle. Tällä lukemisella samoin kuin yleensä kaikilla Anna Pavlovnan iltamilla oli valtiollinen merkitys. Iltamaan piti tulla muutamia korkea-arvoisia henkilöjä, joita oli häväistävä heidän käyntinsä tähden ranskalaisessa teatterissa, vaan toiselta puolen oli heissä herätettävä vireille isänmaallinen mieliala. Väkeä oli jo saapunut melkoisen kosolta, mutta kun Anna Pavlovna ei vielä nähnyt salissa kaikkia niitä, joita tarvittiin, ei hän vielä ryhtynyt luettamaan kirjettä, vaan kuletti keskustelua yleisissä asioissa.

Päivän uutisena Pietarissa oli tänään kreivitär Besuhovan sairaus. Kreivitär oli muutamia päiviä takaperin äkkiä sairastunut, ei ollut voinut käydä muutamissa kokouksissa, joiden kaunistus hän oli ja hän kuului kieltäytyneen ottamasta ketään vastaan sekä oli niiden kuuluisien pietarilaisten lääkärin asemasta, jotka tavallisesti olivat häntä hoitaneet, antautunut jonkun italialaisen lääkärin hoidettavaksi, joka koetti parantaa häntä jollain uudella ja oudolla tavalla.

Kaikki tiesivät varsin hyvin, että hurmaavan kreivittären sairaus johtui sopimattomuudesta mennä naimisiin yht'aikaa kahden miehen kanssa ja että italialaisen hoito tarkotti tuon sopimattomuuden poistamista, mutta Anna Pavlovnan läsnäollessa ei kukaan uskaltanut edes ajatellakaan tätä, vaan näytti siltä, niin kuin ei kukaan olisi tiennyt asiasta mitään.

— *On dit que la pauvre comtesse est très mal. Le médecin dit que c'est l'angine pectorale.*

— *L'Angine! Oh, c'est une maladie terrible!*

— *On dit que les rivaux se sont reconciliés grâce à l'angine...^[1]*

Sanaa *angine* toistettiin hyvin mielellään.

— *Le vieux comte est touchant à ce qu'on dit. Il a pleuré comme un enfant, quand le médecin lui a dit que le cas était dangerex.*

— *Oh, ce serait une perte terrible. C'est une femme ravissante.*

— *Vous parlez de la pauvre comtesse, —* sanoi Anna Pavlovnna tullen lähemmäksi. — *J'ai envoyé savoir de ses nouvelles. On m'a dit qu'elle allait un peu mieux. Oh, sans doute, c'est la plus charmante femme du monde, —* sanoi Anna Pavlovna hymyillen omalle innostukselleen. — *Nous appartenons à des camps différents, mais cela ne m'empêche pas de l'estimer, comme elle le mérite. Elle est bien malheureuse,^[2]* — lisäsi Anna Pavlovna.

Eräs varomaton nuori herra, joka luuli, että Anna Pavlovna näillä sanoillaan kohotti hieman kreivittären sairauden salaisuutta verhoavaa esirippua, lausui ihmettelynsä siitä, ettei oltu kutsuttu tunnettuja lääkärejä, vaan kreivitärtä hoiti puoskari, joka voi antaa vaarallisia lääkkeitä.

— *Vos informations peuvent être meilleures que les miennes, —* sanoa tokasi Anna Pavlovna yht'äkkiä kärkevästi kokemattomalle nuorukaiselle. — *Mais je sais de bonne source que ce médecin est un homme, très savant et très habile. C'est le médecin intime de la reine d'Espagne.^[3]*

Masennettuaan täten nuorukaisen kääntyi Anna Pavlovna Bilibiniin, joka eräässä toisessa ryhmässä otsa rypyssä, mutta nähtävästi aikoen suoristaa rypyt kertoakseen erään tärkeän asian, puhui itävaltalaisista.

— *Je trouve que c'est charmant.^[4]* — puhui hän eräästä diplomaattisesta asiapaperista, jonka mukana oli Wieniin lähetetty ne itävaltalaiset sotapöytäkirjat, jotka oli vallannut Wittgenstein, *le héros de Pétropo^[5]* (joksi häntä sanottiin Pietarissa).

— Kuinka, kuinka se oli? — kysyi Anna Pavlovna Bilibiniltä saaden syntymään hiljaisuuden tuon tärkeän asian kuulemiseksi, jonka hän jo tiesi.

Ja Bilibin toisti seuraavat sanat diplomaattisesta kirjeestä, jonka hän oli sepittänyt:

— *L'Empereur renvoie les drapeaux autrichiens, —* sanoi Bilibin, — *drapeaux amis et égarés qu'il a trouvés hors de la route,^[6]* — lopetti Bilibin laskien otsansa rypyistä.

— *Charmant, charmant!*^[7] — virkkoi ruhtinas Vasili.

— *C'est la route de Varsovie peut-être,*^[8] — lisäsi ruhtinas Hippolyt yht'äkkiä kovalla äänellä.

Kaikki katsahivat häneen käsittämättä, mitä hän oli sanoillaan tarkottanut. Ruhtinas Hippolyt myöskin silmäili ympärilleen eloisin ihmetyksen katsein. Hänkään samoin kuin muut ei käsittänyt, mitä hänen sanomansa sanat tarkottivat. Diplomaattisen virka-uransa aikana hän oli huomannut monesti, että tällä tavoin äkkiarvaamatta lausutut sanat olivat tuntuneet terävältä sukkeluudelta ja hän sanoi nyt nuo ensimmäisinä kielelle tulleet sanat ilman muuta kaiken varalta. "Saattaa olla, että ne tekevät hyvän vaikutuksen", ajatteli hän, "vaan jos eivät tee, osaavat he kyllä auttaa asian". Ja juuri silloin, kun painostava äänettömyys oli parhaiksi päässyt syntymään, saapuikin se liian vähän isänmaataan rakastava henkilö, jota Anna Pavlovna oli odottanut käännyttämistä varten. Anna Pavlovna pyysi hymyillen ja sormeaan heristäen Hippolytille ruhtinas Vasilia pöydän ääreen, ojensi tälle kaksi kyntteliä ja käsikirjotuksen ja pyysi alkamaan. Kaikki vaipei äänettömyyteen.

— "Kaikkeinarmollisin Keisari!" — alkoi ruhtinas Vasili juhlallisen ankarasti ja loi katseen yleisöön ikään kuin kysyen, oliko kellään mitään sitä vastaan. Mutta kukaan ei virkkanut mitään. — "Ikimuistoinen Moskovan pääkaupunki, Uusi Jerusalem, ottaa vastaan *oman* Kristuksensa", — singahutti hän yht'äkkiä voimakkaasti sanan *oman*, — "niin kuin äiti, joka sulkee syliinsä rakastetut poikansa ja nähdessään halki syntyvän pimeään sinun valtakuntasi kirkkaan loisteen se laulaa riemuiten; Hosianna, siunattu olkoon hän, joka tulee!"

Nämä viimeiset sanat veti ruhtinas Vasili surkealla äänellä.

Bilibin tarkasteli huolellisesti kynsiään ja monet näyttivät arkailevan ja aivan kuin kysyvän, mitä pahaa he olivat tehneet. Anna Pavlovna lausui jo supattamalla edelleen, kuten vanha mummo, joka höpisee rippirukousta: "Levittäköön julkea ja röyhkeä Goliat..." — supatti hän.

Ruhtinas Vasili jatkoi:

"Levittäköön julkea ja röyhkeä Goliat Ranskanmaan ääriä Venäjän rajoille kuolemankauhujaan; nöyrä usko, tuo Venäjän Davidin linko, musertaa äkkinäisesti hänen verenhimoisen korskeutensa pään. Tämä pyhän Sergein kuva, hänen, jonka harrastukset muinoin isänmaan hyvää tarkottivat, annetaan Teidän Keisarilliselle Majesteetillenne. Valitan kipeätä suruani, että heikkenevät voimani eivät salli minun päästä nauttimaan Teidän rakkaiden kasvojenne näkemisestä. Hartaat rukoukseni kohti korkeuksia kohotan, jotta Kaikkivaltias ylentäisi vanhurskaiden joukon ja armossansa täyttäisi Teidän Majesteettinne aivoitukset."

— *Quelle force. Quel style!*^[9] — kuului kehumista lukijalle ja sepittäjälle.

Anna Pavlovnan vieraat innostuivat tästä puheesta niin, että he puhelivat vielä kauan aikaa isänmaan kohtalosta ja lausuiivat kuka minkinlaisia mielipiteitä taistelusta, jonka näinä päivinä olisi pitänyt tapahtua.

— *Vous verrez,*^[10] — sanoi Anna Pavlovna, — että huomenna, hallitsijan syntymäpäivänä, me saamme tiedon. Minä olen hyvä aavistamaan.

II.

Anna Pavlovnan aavistus kävikin toteen. Seuraavana päivänä pidettiin hovissa hallitsijan syntymäpäivän johdosta messu, josta ruhtinas Volkonski kutsuttiin kesken pois hakemaan ruhtinas Kutusovilta saapunutta kirjettä. Se oli Kutusovin tiedonanto, jonka hän oli kirjottanut taistelupäivänä Tatarinovasta. Kutusof ilmotti, etteivät venäläiset olleet peräytyneet askeltakaan, että ranskalaisten mieshukka oli paljoo suurempi kuin meidän ja että hän kirjottaa tiedonantooan kaikessa kiireessä saamatta vielä käsiinsä viimeisiä tietoja. Kirje toi siis tiedon voitosta. Ja kirkosta poistumatta kannettiin samassa Luojalle kiitos Hänen avustaan ja voitosta.

Anna Pavlovnan aavistus oli käynyt toteen ja kaupungissa vallitsi koko aamupuolen pyhäinen juhlatunnelma. Kaikki pitivät voittoa saatuna ja muutamat puhuivat jo Napoleonin vangitsemisestakin, hänen syöksemisestään vallasta ja uuden hallitsijan valitsemisesta Ranskalle.

Kaukana varsinaisesta työstä ja keskellä hovin elämäntapoja on tapausten hyvin vaikea heijastua kaikessa täydellisyydessään ja voimassaan. Yleiset tapaukset väkisinkin ryhmittyvät jonkun yksiyisen tapahtuman ympärille. Niinpä nytkin, hovipiirien suurin ilo kohdistui yhtä paljon siihen, että me olimme voittaneet kuin siihenkin, että tieto voitosta oli saapunut nimenomaan hallitsijan syntymäpäivänä. Kutusovin tiedonannossa mainittiin myöskin venäläisten uhreista, joista oli mainittu Tutshkof, Bagration ja Kutaisof. Tapauksen surullinenkin puoli ryhmittyi väkisinkin täällä Pietarin piireissä yhden tapahtuman, Kutaisovin kuoleman ympärille. Hän oli ollut kaikkien tuttu, hallitsija oli häntä rakastanut ja hän oli ollut nuori ja miellyttävä. Tänä päivänä tervehtivät kaikki toisiaan sanoilla:

— Miten ihmeellistä! Keskellä messua. Ja mikä vahinko Kutaisovin kuolema! Ah, kuinka ikävää!

— Enkö sitä jo sanonut Kutusovista? — puheli nyt ruhtinas Vasili ylpeänä kuin profeetta. — Sanoinkin minä aina, että yksistään hän kykenee voittamaan Napoleonin.

Mutta seuraavana päivänä ei armeijasta saapunut tietoja ja yleinen ääni muuttui huolestuneeksi. Hovilaisista oli tuskallista sen tietämättömyyden tähden, jossa hallitsija häilyi.

"Ei ole kadehdittava hallitsijan asema!" puhelivat hovilaiset, jotka eivät nyt enää ylistelleet

Kutusovia, kuten toissa päivänä, vaan moittivat häntä siitä, että hän oli syypää hallitsijan levottomuuteen. Ruhtinas Vasili ei tänä päivänä enää kehnut suosikkiaan Kutusovia, vaan pysyi vaiti, kun puhe kääntyi ylipäällikköön. Sitä paitsi näytti illan suussa ikään kuin kaikki kohdistuneen vaivuttamaan Pietarin asukkaat hätään ja huoleen: saapui vielä uusi kauhea tieto. Kreivitär Helena Besuhova kuoli äkkiä tuohon hirveään tautiin, jota oli mielellään mainittu. Suurissa seuroissa puhuttiin julkisesti, että kreivitär Besuhova oli kuollut *angine pectorale*'n^[11] ankaran puuskan vaikutuksesta, mutta läheisissä ystäväpiireissä kerrottiin tarkkaan, miten *le médecin intime de la Reine d'Espagne*^[12] oli määrännyt Helenalle erästä lääkettä nautittavaksi pienin erin, jotta se olisi tehnyt määrätyn vaikutuksen. Mutta kun Helena kärsiessään siitä, että vanha kreivi oli hänelle luulevainen ja siitä, että hänen miehensä, jolle hän oli usein kirjottanut (tuo onneton, leväperäinen Pierre), ei vastannut hänelle, ottikin hän yht'äkkiä suuren annoksen lääkettä ja ehti kuolla suurissa tuskissa ennen kuin ehdittiin antaa apua. Kerrottiin, että ruhtinas Vasili ja vanha kreivi olivat vetämäisillään italialaisen edesvastuuseen, mutta italialainen näytti semmoisia onnettomalta vainajalta saamiaan papereita, että hänet heti jätettiin rauhaan.

Yleinen keskustelu kohdistui kolmeen surulliseen tapaukseen: hallitsijan epätietoiseen olotilaan, Kutaisovin kaatumiseen ja Helenan kuolemaan.

Kolmantena päivänä Kutusovin tiedonannon saapumisen jälkeen tuli Pietariin eräs tilanomistaja Moskovasta ja ympäri kaupunkia levisi sanoma Moskovon luovuttamisesta ranskalaisille. Se oli kauheaa! Minkälainen oli hallitsijan asema! Kutusof oli kavaltaja ja ruhtinas Vasili puhui tyttärensä kuoleman johdosta tehtyjen *visites de condoléance*'n^[13] aikana ennen ylistämästään Kutusovista (oli anteeksiannettavaa unohtaa surun tähden se, mitä hän oli ennen puhunut), ettei sokealta ja turmeltuneelta ukolta voinut odottaakaan mitään muuta.

— Minua ihmetyttää vain se, miten semmoisen miehen käsiin voitiinkaan uskoa Venäjän kohtalo.

Kun tiedonanto ei vielä ollut virallinen, voitiin sitä toistaiseksi epäillä, mutta seuraavana päivänä saapui kreivi Rostoptshinilta seuraava tieto:

"Ruhtinas Kutusovin adjutantti toi minulle kirjeen, jossa ruhtinas vaatii minulta poliisi-upseereja saattamaan armeijaa Rjasanin tielle. Hän sanoo jättävänsä Moskovon suru sydämessä. Hallitsija! Kutusovin menettely ratkaisee pääkaupungin ja Teidän keisarikuntanne kohtalon. Venäjä vavahtaa, kun se saa kuulla, että se kaupunki on luovutettu, johon on keskitetty Venäjän suuruus ja jossa lepää Teidän esi-isienne tomu. Minä seuran armeijaa. Olen kuletuttanut kaikki pois kaupungista enkä enää muuta voi kuin surra isänmaani kohtaloa."

Saatuaan tämän tiedon lähetti hallitsija ruhtinas Volkonskia myöten Kutusoville seuraavan reskriptin:

"Ruhtinas Mihail Hilarianovitsh! Elokuun 29 p:stä saakka en ole saanut mitään tietoja. Moskovon ylipäälliköltä olen kuitenkin saanut Jaroslavl'n kautta sen surullisen sanoman syyskuun 1 p:ltä, että te olette päättäneet armeijoinenne jättää Moskovon. Voitte kuvitella mielessänne sitä vaikutusta, jonka tämä sanoma on minuun tehnyt ja teidän äänettömyytenne ihmetyttää minua vielä enemmän. Minä lähetän tämän mukana kenraaliadjutanttin, ruhtinas Volkonskin ottamaan teiltä selon armeijan asemasta ja niistä syistä, jotka teidät ovat saaneet tekemään tämän erittäin surullisen päätöksenne."

III.

Yhdeksän päivää Moskovon luovuttamisen jälkeen saapui Pietariin Kutusovin lähetti, joka toi virallisen tiedon Moskovon luovuttamisesta. Tämä lähetti oli ranskalainen Michaud, joka ei osannut venäjää, mutta *quoique étranger, russe de coeur et d'âme*,^[14] kuten hän itse sanoi itsestään.

Hallitsija otti heti vastaan lähetin kabinetissaan Kamenniostrov'n saarella olevassa palatsissa. Vaikka Michaud ei ollut kertaakaan nähnyt Moskovaa ennen sotaa eikä osannut venäjää, tunsikin hän itsensä ylen liikutetuksi astuessaan *notre très gracieux souverain*'in^[15] eteen (kuten hän kirjotti) mukanaan tieto Moskovon palosta, *dont les flammes éclairaient sa route*.^[16]

Vaikka Michaudin haikean surun lähteenä olisi pitänyt olla jonkun muun seikan kuin sen, josta venäläisten suru kumpusi, olivat hänen kasvonsa kuitenkin niin murheelliset, kun hänet oli saatettu hallitsijan kabinettiin, että hallitsija heti kysyi häneltä:

— *M'apportez-vous de tristes nouvelles, colonel?*^[17]

— *Bien tristes, sire*, — vastasi Michaud ja loi huoaten katseensa maahan, — *l'abandon de Moscou*.^[18]

— *Aurait on livré mon ancienne capitale sans se battre*,^[19] — virkkoi nopeasti hallitsija yht'äkkiä sävähtäen.

Michaud kertoi kunnioittavasti sen, minkä Kutusof oli hänen käskenyt kertoa ja nimenomaan sen, että Moskovon luona oli ollut mahdoton tapella ja että kun ei ollut muuta valinnanvaraa kuin menettää joko armeija ja Moskova tahi yksistään Moskova, oli sotamarsalkan täytynyt valita viime mainittu.

Hallitsija kuunteli ääneti Michaudiin katsomatta.

— *L'ennemi est-il entre en ville?*^[20] — kysyi hän.

— *Oui, sire, et elle est en cendres d l'heure qu'il est. Je l'ai laissée toute en flammes,*^[21] — sanoi Michaud päättävästi, mutta vilkaistuaan hallitsijaan hän samassa kauhistui sitä, mitä oli sanonut.

Hallitsijan hengitys muuttui tiheäksi ja raskaaksi, hänen alahuulensa rupesi vapisemaan ja kauniisiin sinisiin silmiin kohahti silmänräpäyksessä kyynelten kosteus.

Mutta tätä kesti vain hetken ajan. Yht'äkkiä hallitsija synkistyi aivan kuin moittien itseään heikkoudesta ja nostettuaan päänsä pystyyn hän sanoi lujalla äänellä Michaudille:

— *Je vois, colonel, par tout ce qui nous arrive, que la Providence exige de grands sacrifices de nous... Je suis prêt à me soumettre à toutes Ses volontés; mais dites moi, Michaud, comment avez-vous l'aissé l'armée, en voyant ainsi, sans coup férir, abandonner mon ancienne capitale? N'avez-vous pas aperçu du découragement?...*^[22]

Huomatessaan *tres gracieux souverain*'insa tyyntyvän tyyntyi Michaudkin, mutta hallitsijan suoraan, asian ydintä koskevaan kysymykseen, joka vaati myöskin suoraa vastausta, hän ei vielä ehtinyt valmistaa vastausta.

— *Sire, me permettez-vous de vous parler franchement en loyal militaire?*^[23] — sanoi hän aikaa voittaakseen.

— *Colonel, je l'exige toujours,* — sanoi hallitsija. — *Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est.*^[24]

— *Sire!* — virkkoi nyt Michaud hieno, tuskin huomattava hymy huulilla, ehdittyään valmistaa vastauksensa kepeän ja kunnioittavan *jeu de mots*'in^[25] muotoon.

— *Sire! J'ai laissé toute l'armée de puis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans une crainte épouvantable, effrayante...*^[26]

— *Comment ça?* — keskeytti hallitsija ankaran näköisenä. — *Mes russes se laisseront-ils abattre par le malheur!... Jamais!*^[27]

Tätä juuri oli Michaud odottanutkin alkaakseen sanaleikkinsä.

— *Sire,* — sanoi hän kunnioittavan eloisa sävy sanoissa, — *ils craignent seulement que Votre Majesté par bonté de coeur ne se laisse persuader de faire la paix. Ils brûlent de combattre,* — puhui Venäjän kansan valtuutettu, — *et de prouver à Votre Majesté parle sacrifice de leur vie, combien ils lui sont dévoués...*^[28]

— *Ah!* — sanoi hallitsija lyöden Michaudia olkapäähän tyyntyneenä ja silmissä lempeä katse. — *Vous me tranquillisez, colonel.*^[29]

Hallitsija laski päänsä kumaraan ja oli vähä aikaa ääneti.

— *Eh bien, retournez à l'armée,* — sanoi hän suoristautuen koko pituuteensa ja lempein, majesteettillisin liikkein kääntyen Michaudiin päin, — *et dites à nos braves, dites à tous mes bons sujets partout où vous passerez, que quand je n'aurai plus aucun soldat, je me mettrai, moi même, à la tête de ma chère noblesse, de mes bons paysans et j'userai ainsi jusqu'à la dernière ressource de mon empire. Il m'en offre encore plus que mes ennemis ne pensent,* — puhui hallitsija innostumistaan innostuen. — *Mais si jamais il fut écrit dans les decrets de la Divine Providence,* — sanoi hän nostaen kauniit, lempeät ja innostusta hehkuvat silmänsä taivasta kohti, — *que ma dinastie dût cesser de régner sur le trône de mes ancêtres, alors, après avoir épuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me laisserai croître la barbe jusqu'ici* (hallitsija osotti kädellään puoleen rintaansa), *et j'irai manger des pommes de terre avec le dernier de mes paysans plutôt, que de signer la honte de ma patrie et de ma chère nation, dout je sais apprécier les sacrifices...*^[30]

Sanottuaan nämä sanat kiihtyneellä äänellä käännähti hallitsija yht'äkkiä selin ikään kuin tahtoen salata Michaudilta silmiinsä nousseet kyyneleet ja meni kabinettinsa takaosaan. Seisottuaan siellä muutaman tuokion palasi hän pitkin askelin takasin Michaudin luo ja puristi voimakkain liikkein tämän kättä vähän kyynärpään alapuolelta. Hallitsijan kauniit, sävyisät kasvat punastuivat tulipunaisiksi ja hänen silmissään liekehti lujuuden ja vihan hehku.

— *Colonel Michaud, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut-être qu'un jour, nous le rappellerons avec plaisir... Napoléon ou moi,* — sanoi hallitsija rintaansa koskettaen. — *Nous ne pouvons plus régner ensemble. J'ai appris à le connaître, il ne me trompera plus...*^[31]

Hallitsija vaikenä synkeinä kasvoin. Kuultuaan nämä sanat ja nähtyään hallitsijan silmissä lujan päättäväisyyden ilmeen tunsu Michaud *quoique étranger, mais russe de coeur et d'âme*^[32] itsensä tänä juhlallisena hetkenä *entousiasme par tout ce qu'il venait d'entendre*^[33] (kuten hän jälestäpäin sanoi) ja hän lausui ilmi sekä omat että Venäjän kansan tunteet, jonka valtuutettuna hän piti itseään, seuraavin sanoin:

— *Sire!* — sanoi hän. — *Votre Majesté signe dans ce moment la gloire de la nation et le salut de l'Europe.*^[34]

Päätään kumartaen laski hallitsija Michaudin menemään.

IV.

Silloin kun puolet Venäjää oli vihollisen vallassa ja Moskovan asukkaat pakenivat kaukaisiin

lääneihin ja nostoväkijoukkoja nousi toinen toisensa perästä puolustamaan isänmaata, kuvastuu väkisinkin meidän mieleemme, jotka emme tuona aikana eläneet, semmoinen ajatus, että kaikki venäläiset, niin suuret kuin pienetkin, panivat alttiiksi kaikkensa, koettivat uhrata itsensä, pelastaa isänmaansa tai surra sen onnettomuutta. Kaikki sen ajan kertomukset ja kuvaukset puhuvat ainoastaan venäläisten uhrautuvaisuudesta, isänmaanrakkaudesta, epätoivosta, tuskasta ja sankariudesta. Todellisuudessa ei asianlaita kuitenkaan ollut näin. Meistä asia tuntuu siltä vain siksi, että me näemme entisyydestä — yksistään sen ajan yleisen historiallisen harrastuksen, mutta emme näe kaikkia niitä yksityisiä, inhimillisiä harrastuksia, joita ihmisissä oli. Mutta nuo nykyisyyden yksityiskohtaiset harrastukset ovat todellisuudessa yleisiä harrastuksia niin paljon merkitsevämmät, ettei niiden tähden koskaan tunneta (eikä se ole ollenkaan edes huomattavissakaan) yleistä harrastusta. Suuri osa sen ajan ihmisiä ei kiinnittänyt huomiota asioiden yleiseen kulkuun, vaan heitä johtivat pelkästään nykyisyyden omakohtaiset harrastukset. Mutta juuri nämä ihmiset olivat sen ajan hyödyllisimpiä vaikuttajia.

Ne taas, jotka koettivat päästä käsittämään asioiden yleistä kulkua ja uhrautuvaisuudellaan ja sankariudellaan tahtoivat ottaa osaa tuohon kulkuun, olivat yhteiskunnan hyödyttömpimpiä olijoita. He näkivät kaikki nurinkurisena ja kaikki se, minkä he tekivät yleistä asiaa auttaakseen, osottautui olevan hyödyttöntä hölynpölyä, kuten Pierren ja Mamonovin rykmentit, jotka rosvosivat venäläisiä kyliä, vanu, jota rouvat nyhtivät, mutta joka ei milloinkaan joutunut haavotetuille j.n.e. Niidenkin puheista, jotka alinomaa viisastellakseen ja tunteitaan ilmaistakseen pitivät ääntä Venäjän silloisesta asemasta, kuulosti väkisinkin teeskentelyn ja valheen tai hyödyttömän ihmisten moittimisen ja vihan kaiku, ihmisten, joita syytettiin semmoisesta, johon ei kukaan voinut olla syyllinen. Tiedonpuun hedelmän syömisen kieltä paistaa kaikista selvimpänä historiallisissa tapahtumissa. Ainoastaan itsetiedoton työ kantaa hedelmän, vaan se ihminen, joka esittää jotain osaa historiallisessa tapahtumassa, ei koskaan ymmärrä sen merkitystä. Jos hän koettaa sitä ymmärtää, saa hän hämmästykseseen nähdä, että se on hyödyttöntä.

Sen merkitys, mikä tällöin Venäjällä tapahtui, pysyi sitä näkymättömämpänä, kuta läheisemmin ihminen otti siihen osaa. Pietarissa ja Moskovasta kaukana olevissa lääneissä murehtivat naiset ja nostoväen pukimissa olevat miehet Venäjän ja pääkaupungin kohtaloa ja puhuivat uhrautuvaisuudesta y.m. Mutta armeijassa, joka peräytyi Moskovan taa, tuskin ollenkaan puhuttiin ja ajateltiin Moskovasta eikä kukaan sen paloa katsoessaan vannonut kosta ranskalaisille, vaan sen sijaan ajateltiin ensin kolmannespalkan saamista, seuraavaa levähdyspaikkaa, kaupustelija-Maijoja y.m.s.

Nikolai Rostof otti ilman minkäänlaista uhrautuvaisuuden tarkotusta läheistä ja pitkällistä osaa isänmaan puolustukseen vain sattumalta, koska sota oli yllättänyt hänet palvelusaikanaan ja sen vuoksi hän ei ollenkaan ajatellut epätoivoisesti eikä synkästi järkeillen sitä, mitä silloin Venäjällä tapahtui. Jos häneltä olisi kysytty, mitä hän ajattelee Venäjän silloisesta asemasta, olisi hän vastannut, ettei hänellä ole mitään ajattelemista, sillä sitä varten on olemassa Kutusof ynnä muut, vaan että hän oli kuullut olevan muodosteillaan uusia rykmenttiä, että siis tullaan tappelemaan vielä kauan aikaa ja että nykyisten olojen vallitessa ei ele ollenkaan mikään ihme, että hän parin vuoden kuluttua saa komennettavakseen rykmentin.

Kun hän tällä tavoin ajatteli asioita, otti hän vastaan sen tiedon, että hänet oli komennettu Voroneschiin ostamaan hevosia divisioonan tarpeiksi, ollenkaan surkeilematta sitä, ettei hän saakaan ottaa osaa viimeiseen taisteluun, päinvastoin hän oli tästä sanomattoman hyvillään, jota hän ei suinkaan salannut ja jonka hänen toverinsa ymmärsivät aivan hyvin.

Muutamia päiviä ennen Borodinon taistelua sai Rostof rahat ja paperit käteensä ja lähetettyään husareja matkalle edeltäpäin hän läksi Voroneschiin kyytihevosilla.

Ainoastaan se, joka on ollut muutamia kuukausia yhtä päätä sota- ja taisteluelämän ilmapiirissä, voi käsittää sen nautinnon, jota Nikolai Rostof nyt tunsu, kun hän oli menossa pois siitä piiristä, joka oli ollut sotaväen, muonanhankinnan, muonakuormien ja sairaaloiden alueena. Kun hän sai nähdä kyliä, joissa ei ollut sotamiehiä, kuormarattaita eikä leirin läheisyyden likaisia jälkiä, vaan musikkoja ja akkoja, herraskartanoita, laitumia karjalaumoinen ja kievareita nukkuneine isäntineen, valtasi hänet semmoinen ilo, kuin olisi hän nähnyt kaiken tämän vasta ensi kerran. Erityisen kauan ihmetyttivät ja ilostuttivat häntä nuo nuoret, terveet naiset, joiden kintereillä ei ollut kiekailmassa kymmeniä upseereja, nuo naiset, jotka olivat ylenmäärin iloisia ja hyvillään siitä, että matkustava upseeri laskee leikkiä heidän kanssaan.

Nikolai saapui yöllä Voroneschiin erääseen ravintolaan mitä iloisimmalla tuulella, tilasi kaikkea sitä, jota hän ei ollut saanut armeijassa pitkiin aikoihin ja seuraavana päivänä hän läksi mitä siloisimmin ajelluin leuvoin ja kauan sitte unohduksissa ollut paraati-univormu päällä esittämään itseään viranomaisille.

Nostoväen päällikkö oli siviilikenraali, vanha mies, joka näytti pitävän sotilasammattiaan ja -arvoaan pelkkänä huvina. Hän otti Nikolain vastaan äkäsesti (luullen, että se oli sotilaallista) ja merkitsevästi ja hän teki Nikolaille kysymyksiä aivan kuin hänellä olisi ollut siihen oikeus ja aivan kuin arvostellen asian yleistä menoa hyväksyi muutamia Nikolain vastauksia, vaan muutamia ei. Nikolai oli niin iloisella päällä, että tämä tuotti hänelle suurta huvia.

Nostoväen päälliköltä Nikolai meni kuvernöörin luo. Kuvernööri oli pieni, ketterä miehen napelo, erittäin suopea ja vaatimaton. Hän neuvoi Nikolaille ne siitoslaitokset, joista hän saisi hevosia, suositteli erästä kaupungissa olevaa hevoskauppiasta ja erästä 20 virstan päässä asuvaa suurtilallista, joilla oli parhaat saatavissa olevat hevoset, jonka ohella hän lupasi kaikin tavoin auttaa Nikolaita.

— Te olette kreivi Ilja Andrejevitchin poika? Minun vaimoni oli äitinne hyvä ystävä. Meillä

käydään torstaisin, tänään on torstai, olkaa hyvä tulkaa luokseni kursailematta, — sanoi kuvernööri jättäessään Nikolaille hyvästejä.

Kuvernööriltä tultuaan otti Nikolai heti kyytihevoset, käski mukaansa vääpelin ja ajoi 20 virstan päähän suurtilallisen siitoslaitokselle. Voroneschissa ollessaan tuntui Nikolaista kaikki iloiselta ja kepeältä ja kaikki sujui ja syntyi häneltä mainiosti, kuten on tavallista silloin, kun ihminen itse on hyvällä mielellä.

Suurtilallinen, jonka luo Nikolai saapui, oli vanha, naimaton ratsuväen upseeri, hevostuntija, metsästäjä, mattohuoneen, satavuotisen mausteviinan, vanhan unkarilaisen viinin ja mainioiden hevosten omistaja.

Nikolai teki kaupat pitkittä puheitta ja osti 6 tuhannella 17 oritta välillä pannen (kuten hän sanoi) hevosten oston kauniiksi päätökseksi. Syötyään päivällisen ja juotuaan hieman liijemmältä oivaa unkarilaista suuteli Rostof hartaasti isäntää, jonka kanssa hän jo oli tullut sinuksi ja läksi mitä iloisimmalla mielellä kurjaa tietä myöten jouduttautumaan takasin myötäänsä hoputen kyytimiestä kiiruhtamaan, jotta olisi ehtinyt kuvernöörin kutsuihin.

Muutettuaan toisen puvun, höystettyään itseään hajuvedellä ja valeltuaan päätään kylmällä vedellä läksi Nikolai hieman myöhään kuvernöörille, mutta sanat "*vaut mieut tard que jamais*"^[35] valmiina huulilla.

Kuvernöörillä eivät olleet tänä iltana tanssiaiset eikä oltu sanottu, että siellä tanssittaisiin, mutta kaikki tiesivät, että Katarina Petrovna tulee soittamaan klavikordilla valsseja ja ekoseeseja ja että tanssitaankin ja tässä luulossa saapuivat kaikki kuvernöörille juhla-asussa.

Maaseudun seuraelämä oli 1812 aivan samallaista kuin muulloinkin, sillä erotiuksella vain, että kaupunki oli vilkastunut useiden rikkaiden perheiden muuttamisen johdosta Moskovasta ja että elämässä samoin kuin kaikessa muussakin, mitä silloin tapahtui Venäjällä, oli havaittavissa jonkullaista huoletonta, leveää uhkeutta — viis' siitä, kävi miten kävi — sekä myöskin siinä, että se tympeä keskustelu, jonka esineenä ehdottomasti oli sää ja yhteiset tuttavat, koski nyt Moskovaa, armeijaa ja Napoleonaa.

Seura, joka kokoontui kuvernöörin luo, oli Voroneschin parhainta väkeä.

Naisia oli hyvin paljon, joukossa oli muutamia Nikolain moskovalaisia tuttuja. Mutta vieraiden kesken ei ollut ainoatakaan semmoista miestä, joka olisi kyennyt kilpailemaan Yrjön ritarin, hevosenostaja-husarin ja samalla hyväsydämisen ja sirokäytöksisen kreivi Rostovin rinnalla. Miehisiiä vieraita oli eräs vangiksi joutunut italialainen Ranskan armeijan upseeri ja Nikolai tunsii, että tämän vangin läsnäolo korottaa entistä enemmän hänen, venäläisen sankarin, merkitystä. Italialainen oli kuin mikäkin voitonmerkki. Nikolai tunsii tämän ja hänestä näyttii, että kaikki muutkin ajattelivat italialaisesta samalla lailla ja Nikolai osotti tuota upseeria kohtaan suopeata huomaavaisuuttaan arvokkaalla ja hillityllä tavalla.

Niin pian kuin Nikolai oli saapunut kuvernöörille husari-univormussaan levittäen ympärilleen hajuvesien ja viinin lemua ja lausunut itse muille ja kuullut muiden sanovan hänelle moneen kertaan: *vaut mieux tard que jamais*, keräännuttiin hänen ympärilleen. Kaikkien katseet kohdistuivat häneen ja hän tunsii heti paikalla, että hän oli joutunut semmoiseen yleisen suosikin asemaan, joka läänin asukkaiden puolelta oli odotettavissakin hänen suhteensa, joka aina muulloinkin tuntui hivelevältä, mutta joka nyt pitkän ajan jälkeen tuotti hänelle erityistä mielihyvän huumausta. Hän ei ollut ainoastaan majapaikkojen, pysähdysasemien ja suurtilallisen mattohuoneen palvelijattarien innostelevan huomion esineenä, vaan täällä kuvernöörinkin kutsuissa oli ehtymättömän suuri joukko nuoria, viehättäviä rouvia ja suloisia neitoja, jotka kärsimättömästi odottivat vain sitä hetkeä, jolloin Nikolai olisi kääntynyt heitä puhuttelemaan. Rouvat ja neidot kiemmittivät hänen kanssaan ja ukokset alkoivat jo ensi päivänä touhuta saadakseen tuon uljaan, vallattoman husarin naitetuksi ja talttumaan. Näiden viimeisten joukossa oli myöskin itse kuvernöörin puoliso, joka kohteli Rostovia kuin läheistä sukulaistaan ja sanoi häntä *Nicolas'iksi* ja "sinuksi". Katarina Petrovna alkoi todellakin soittaa valsseja ja ekoseeseja, jolloin ruvettiin tanssimaan. Tanssin aikana hurmasi Nikolai entistä enemmän taitavuudellaan koko läänin seuran. Hän ihmetytti kaikkia erityisen rennolla tanssitavallaan ja hän ihmetteli itsekin tanssitapaansa tänä iltana. Hän ei ollut koskaan ennen tanssinut Moskovassa sillä tavalla ja siellä hän olisi pitänyt sopimattomana ja *mauvais genre*^[36] moista liian vapaata tanssitapaa. Vaan täällä hän tunsii tarvitsevansa ihmetyttää heidät kaikki jollain tavattomalla, jollain semmoisella, jota noiden muiden täytyi pitää tavallisena pääkaupungissa, mutta joka ei vielä ollut tiettyä täällä maaseudulla.

Koko illan kohdistui Nikolain suurin huomio erään läänin virkamiehen rouvaan, sinisilmäiseen, uhkeaan, viehättävään naiseen. Rostof ei eronnut juuri hetkeksikään tästä rouvasta, koska hänellä, samoin kuin yleensä ilomielisyyden sytyttämällä nuorilla miehillä oli se naivi käsitys, että muiden ihmisten vaimot ovat luodut heitä varten. Hän puheli ystävällisesti, mutta samalla hieno kapinahanke mielessä itse aviomiehen kanssa, miten mainiosti he, Nikolai ja tuon aviomiehen vaimo, sopivat keskenään, joskaan tämä seikka ei tullut Nikolain ja aviomiehen sanoissa ilmi, sillä he olivat vain muuten tuntevinaan ja tietävinään sen. Aviomiehellä ei kuitenkaan näyttänyt olevan Nikolain käsitystä ja sen vuoksi hän koetti puhella Nikolaille synkästi. Mutta Nikolain sydämellinen naivisuus oli niin rajaton, että aviomies tahtomattaankin antautui toisinaan Nikolain ilomielisyyden valtaan. Vaan lopulla iltaa, sikäli kuin rouvan kasvot helakoituivat yhä punasemmiksi ja muuttuivat eloisemmiksi, painuivat hänen miehensä kasvot entistä murheellisemmiksi ja vakavammiksi, ikään kuin kumpasellakin olisi ollut yksi yhteinen määrä iloisuutta, joka väheni aviomiehessä samassa suhteessa kuin se lisääntyi hänen rouvassaan.

V.

Nikolai istui lakkaamatta leikkivä hymy huulilla nojatuolissa hieman kumarassa ja nojautuneena aivan lähelle vaaleatukkaista rouvaa, jolle hän puhui hämäräperäisiä imartelusanoja.

Hän muutteli veikeästi tiukoissa ratsuhousuissa olevien jalkojensa asentoa, hänestä levisi hajuvesien lemu ja ihailen sekä vieressä istuvaa rouvaa että itseään ja jalkojensa kauniita muotoja hän puheli rouvalle, että hän tahtoo ryöstää täältä Voroneschista erään naisen.

— Minkälaisen?

— Ihanan, jumalallisen. Hänen silmänsä ovat (Nikolai katsahti puhetoveriinsa) siniset, suu korallia, hänen hohtava valkeutensa ... (hän katsoi harteisiin) ryhti Dianan...

Aviomies tuli heidän luokseen ja kysyi äreästi vaimoltaan, mistä hän puhuu.

— Aa! Nikita Ivanitsh, — sanoi Nikolai ja nousi kohteliaasti seisomaan.

Ja aivan kuin tahtoen, että Nikita Ivanitsh ottaisi osaa hänen leikinlaskuunsa, alkoi hän kertoa tällekin aikomuksestaan ryöstää erään vaaleatukkaisen naisen.

Aviomies hymyili kolkosti, hänen rouvansa iloisesti. Hyväntahtoinen kuvernöörin rouva tuli heidän luokseen moittivin kasvoin.

— Anna Ignatjeva haluaa nähdä sinua, *Nicolas*, — sanoi kuvernöörin rouva lausuen sanat "Anna Ignatjeva" semmoisella äänellä, että Rostoville selveni samassa hetkessä, että Anna Ignatjeva on hyvin tärkeä henkilö.

— Mennään, *Nicolas*. Lupasithan sinä nimittää itseäsi siten?

— Tietysti, *ma tante*. Kuka hän on?

— Anna Ignatjeva Malvintseva. Hän on kuullut sinusta sisarentyttäreltään, että sinä olit pelastanut viime mainitun... Arvaappas!

— Vähäkös minä olen niitä pelastanut! — vastasi Nikolai.

— Hänen sisarentyttärensä, ruhtinatar Bolkonskajan. Hän on täällä Voroneschissa tätineen. Kas, miten punastui! Joko tosiaankin?...

— Ei sinne päinkään, olkaa jo, *ma tante*.

— No, hyvä on, hyvä on... Soo, vai semmoinen sinä olet!

Kuvernöörin rouva vei Nikolain erään pitkän ja hyvin turpean vanhan naisen luo, jonka päässä oli vaaleansininen poimumyssy ja joka vast'ikään oli lopettanut korttipelinsä kaupungin kaikista tärkeimpien henkilöiden kanssa. Hän oli Malvintseva, ruhtinatar Marian tati äidin puolelta, rikas, lapseton leski ja aina asunut Voroneschissa. Hän seisoj maksaen suoritusta pelistä, kun Rostof tuli hänen luokseen. Malvintseva siristi tuikeasti ja arvokkaasti silmiään, katsahti Rostoviin ja jatkoi torailuaan eräälle kenraalille, joka oli häneltä voittanut pelissä. — Olen erittäin iloinen, rakkaani, — sanoi Anna Ignatjeva ja ojensi Nikolaille kätensä. — Pyydän käymään luonani.

Anna Ignatjeva puheli vähän aikaa ruhtinatar Mariasta ja tämän isävainasta, josta Malvintseva ei nähtävästi ollut pitänyt ja kyseli sitte, mitä Nikolai tiesi ruhtinas Andreista, joka myöskään ei näyttänyt olevan hänen suosiossaan. Sitte laski mahtipontinen vanha leski Nikolain menemään uudistaen pyyntönsä tulla käymään hänen luonaan.

Nikolai lupasi tulla ja punastui taas, kun hän jätti hyvästit Malvintsevalle. Ruhtinatar Mariasta mainitessa tunsu Rostof jostain käsittämättömästä syystä kummallista arkuutta, jopa pelkoakin.

Malvintsevan puheilta palatessaan Rostof aikoi mennä uudelleen tanssimaan, mutta pieni kuvernöörin rouva laski pullean lihavan kätensä Nikolain käsivarrelle ja sanottuaan, että hänellä on jotain puhumista Nikolaille, hän vei tämän divaanihuoneeseen, josta muut hetipaikalla poistuivat, jotteivät olisi häirinneet kuvernöörin rouvaa.

— Kuulehan, *mon cher*, — sanoi kuvernöörin rouva vakava ilme pienillä, suopeilla kasvoilla, — sinun pitäisi tehdä se kauppa. Tahdotko, että minä toimitan sinut naimisiin?

— Kenen kanssa, *ma tante*? — kysyi Nikolai.

— Ruhtinattaren, Katarina Petrovna sanoo, että se on Lilly, mutta minusta se ei ole hän, vaan ruhtinatar. Tahdotko? Olen varma siitä, että sinun *maman* tulee kiittämään. Tosiaankin, mikä mainio tyttö! Eikä hän ole ollenkaan ruma.

— Ei ollenkaan, — virkkoi Nikolai aivan kuin pahastuen. — Minä, *ma tante*, en sotamiehenä pyri mihinkään tuppautumaan enkä tahdo mistään kieltäytyäkään, — sanoi Rostof ennen kuin oli ehtinyt punnita sanojaan.

— Muista siis: tämä ei ole leikin asia!

— Leikin asia!

— Niin, niin, — virkkoi kuvernöörin rouva aivan kuin itsekseen puhellen. — Kuulehan, *mon cher, entre autre*. *Vous êtes trop assidu auprès de l'autre, la blonde.*^[37] Hänen miehensä on ihan surkeissaan...

— Eikös mitä, me olemme ystäviä, — sanoi Nikolai sydämensä yksinkertaisuudessa, sillä hän ei osannut ajatellakaan, että hänestä niin hauska ajanvietto olisi voinut tuottaa kenellekään

ikävyyttä.

"Minkä tyhmyyden lausuin kuitenkin kuvernöörin rouvalle!" muistui illallispöydässä yht'äkkiä Nikolain mieleen. "Hän näytti tosiaan ryhtyvän naittamaan, vaan entä Sonja?"... Kun hän sitte jätti hyvästiä kuvernöörin rouvalle ja tämä hymyillen sanoi hänelle vielä kerran: "pidä siis mielessäsi", vei hän kuvernöörin rouvan syrjään.

— Kuulkaahan, totta puhuen, *ma tante*...

— Mitä, mitä, ystäväni? Mennään tuonne istumaan.

Nikolai tunsu yht'äkkiä halua ja tarvetta kertoa kaikki sydämensä ajatukset (semmoiset, joita hän ei olisi kertonut äidilleen, sisarelleen eikä ystävilleen) tälle melkein ventovieraalle naiselle. Kun Nikolai sittemmin muisteli aivan itsestään syntyneen ja selittämättömän avomielisyytensä äkkinäistä puuskaa, josta hänelle kuitenkin koitui vakavat seuraukset, tuntui siltä (kuten ihmisistä aina tuntuu), että hän oli tullut tehneeksi tyhmyyden, vaan hänen avomielisyytensä puuskasta yhdessä monien muiden pikku tapausten kanssa aiheutui sekä hänelle että koko hänen kodilleen tavattoman suuret seuraukset.

— Niin, *ma tante*. *Maman* on jo kauan aikaa aikonut naittaa minut, mutta minua kammottaa jo ajatuskin naida rahojen nähden.

— Oo, tietysti, ymmärrän, — virkkoi kuvernöörin rouva.

— Mutta kysymys ruhtinatar Bolkonskajasta muuttaa asian. Ensiksi hän totta puhuen miellyttää minua suuresti, hän on minun mieleni mukainen ja sen jälkeen kun minä tapasin hänet hädänalaisessa asemassa ja niin kummallisesti, olen toisekseen usein tullut ajattelemaan, että se on kohtalon johtoa. Huomatkaa erityisesti, että *maman* on jo kauan ajatellut asiaa, mutta ennen sitä en tullut häntä tavanneeksi, miten lie aina niin ollutkin, ettemme sattuneet tapaamaan toisiamme. Ja siihen aikaan, kun minun sisareni Natasha oli hänen veljensä morsian, minä en olisi voinutkaan ajatella menemistä naimisiin hänen kanssaan. Pitipä tapahtua, että minä tapasin hänet juuri silloin, kun Natashan häät olivat purkautuneet ja sen lisäksi... Mutta kuulkaahan... En ole puhunut tästä kenellekään enkä puhu. Ainoastaan teille.

Kuvernöörin rouva puristi kiitollisesti hänen kyynärpäätään.

— Tehän tunnette Sofin, serkkuni? Minä rakastan häntä ja olen luvannut naida hänet, jonka teenkin... Tästä te näette, ettei siitä toisesta voi olla puhettakaan, — puheli Nikolai hajanaisesti ja punastuneena.

— *Mon cher, mon cher*, kuinka sinä arvostelet asioita? Eihän Sofilla ole mitään ja olethan itse kertonut, että isäsi asiat ovat hyvin huonot. Entä sinun *maman*? Se veisi häneltä hengen ja minkälainen tulisi toisekseen olemaan Sofin elämä, jos hän on kiukkuinen tyttö. Äiti tuskissaan, asiat hunningolla... Ei, *mon cher*, sinun ja Sofin täytyy ymmärtää, mistä on kysymys.

Nikolai oli vaiti. Hän kuunteli mielellään näitä johtopäätöksiä.

— Mutta, *ma tante*, siitä ei sittenkään tule mitään, — sanoi Nikolai huoaten ja hetken vaiti oltuaan. — Tokko ruhtinatar tulisikaan minulle ja onhan hänellä nyt taas suru. Mahdotonta ajatellakaan!

— No, luuletko sinä, että minä jo heti sinut naitan? *Il ya manière et manière*,^[38] — sanoi kuvernöörin rouva.

— Mikä naittaja te olette, *ma tante*, — sanoi *Nicolas* suudellen hänen pulleaa kättään.

VI.

Kun ruhtinatar Maria kohtauksensa jälkeen Rostovin kanssa oli saapunut Moskovaan, tapasi hän täällä veljenpoikansa ja tämän kotiopettajan sekä ruhtinas Andreilta saapuneen kirjeen, jossa heitä kehoitettiin matkustamaan Voroneschiin täti Malvintsevan luo. Matkahuolet, levottomuus veljen tähden, elämän järjestäminen uudessa kodissa, uudet ihmiset, veljenpojan kasvatusta — kaikki tämä oli tukahduttanut ruhtinatar Marian sydäimestä sen kiusauksen keltaisen tunteen, joka häntä oli vaivannut isän sairauden aikana ja hänen kuolemansa jälkeen, mutta varsinkin Rostovin kohtaamisesta asti. Hän oli murheellinen. Isän kuoleman tuottama isku, jonka vaikutus oli hänen sydämessään yhtynyt Venäjän onnettomaan kohtaloon, kirveli häntä nyt kuukauden kuluttua siitä pitäen ja rauhalliseen elämäänsä päästyään entistä kovemmin. Hän oli levoton, sillä ajatus niistä vaaroista, jotka uhkasivat hänen veljeään, ainoaa elossa olevaa läheistään, kidutti häntä lakkaamatta. Hän oli huolissaan veljenpoikansa kasvatuksesta, sillä hän tunsu itsensä kykenemättömäksi häntä hoitamaan. Mutta hänen sydämensä syvyydessä asui sopusointu hänen oman itsensä kanssa, sopusointu, joka oli syntynyt siitä tietoisuudesta, että hän oli tukahduttanut itsestään Rostovin ilmestymisen johdosta alkamaisillaan olleet omakohtaiset haaveet ja toiveet.

Kun kuvernöörin rouva saapui seuraavana päivänä pitojen jälkeen Malvintsevalle ja keskusteltuaan tämän kanssa aikeistaan (huomauttamalla kuitenkin, että vaikka nykyisissä oloissa ei voida ajatellakaan muodollista kosimista, voi nuoret kuitenkin saattaa tutustumaan toisiinsa) sekä saatuaan tädiltä myöntymyksen, rupesi hän ruhtinatar Marian kuullen puhumaan Rostovista, ylisteli tätä ja kertoi, miten Rostof oli punastunut ruhtinatarta mainittaessa. Ruhtinatar Maria ei tästä ilostunut, vaan hänet valtasi tuskallinen tunne, sillä pois katosi nyt hänen sisäinen sopusointunsa, jonka sijaan nousi haluja, epäilyjä, soimausta ja toivoja.

Niinä kahtena päivänä, jotka kuuluivat tämän sanoman jälkeen Rostovin käyntiin saakka, ei ruhtinatar Maria voinut lakata ajattelemasta, miten hänen olisi käyttäytyttävä Rostovin suhteen. Vuoroin hän päätteli, ettei hän menisi ollenkaan vierashuoneeseen, kun Rostof saapuu tädille ja että hänen on syvän surunsa tähden sopimatonta ottaa vastaan vieraita; vuoroin taas ajatteli, että se olisi rumaa kaiken sen jälkeen, mitä Rostof oli hänen hyväkseen tehnyt; vuoroin nousi hänen mieleensä, että hänen tädillään ja kuvernöörin rouvalla on joitain aikeita häntä ja Rostovia kohtaan (heidän katseensa ja sanansa näyttivät toisinaan vahvistavan tätä otaksunaa); vuoroin hän sanoi itselleen, että hän vain syntisyydessään oli voinut luulla heistä sitä, sillä täytyihän heidän muistaa, että hänen asemassaan, kun hän ei vielä ollut poistanut suruhuntuakaan, olisi julkinen kosminen ollut loukkaus sekä häntä että hänen isänsä muistoa kohtaan. Otaksuessaan, että hän menisi tervehtimään Rostovia, ruhtinatar Maria mietti niitä sanoja, joita Rostof sanoisi hänelle ja joita hän sanoisi Rostoville ja väliin tuntuivat nämä sanat hänestä ansaitsemattoman kylmiltä, väliin tuntui niillä olevan liian suuri merkitys. Vaan kaikista eniten hän pelkäsi hämilleen joutumistaan Rostovin läsnäollessa, joka, kuten hänestä tuntui, tulisi tapahtumaan ja antamaan hänet ilmi, niin pian kuin hän näkee Rostovin.

Mutta kun lakeija puolipäivä-jumalanpalveluksen jälkeen ilmotti vierashuoneessa, että kreivi Rostof oli tullut, ei ruhtinatar joutunutkaan hämilleen, hieno puna nousi vain hänen poskilleen ja silmiin syttyi uusi, säteilevä valo.

— Oletteko hänet tavanneet, täti? — sanoi ruhtinatar Maria levollisella äänellä ja itsekään tietämättä, kuinka hän voi olla sisällisesti niin levollinen ja luonnollinen.

Kun Rostof astui huoneeseen, laski ruhtinatar päänsä tuokioksi kumarruksiin aivan kuin antaen vieraalle aikaa tervehtiä tätiä, vaan sitte, juuri silloin kun Nikolai kääntyi häneen, hän nosti päänsä ja loistavin silmin tervehti Nikolain katsetta. Hän kohosi hieman tuoliltaan erittäin arvokkain, suloa täynnä olevin liikkein ja iloisesti hymyillen, ojensi Rostoville hienon, hennon kätensä ja rupesi puhumaan äänellä, jossa ensi kerran soi uusia, naisellisia, rinnansyvyisiä säveliä. M-lle Bourienne, joka oli vierashuoneessa, katsoi käsittämättömän ihmeissään ruhtinatar Mariaan. Hän, tuo mitä taitavin kiemailija, ei olisi itsekään osannut paremmin näytellä osaansa, kohdatessaan miehen, jota tuli miellyttää.

"Ehkä häntä pukee musta vai liekö hän todellakin tullut kauniimmaksi minun huomaamattani. Mutta varsinkin tuo arvokkuus ja sulo!" ajatteli m-lle Bourienne.

Jos ruhtinatar Maria olisi tänä hetkenä kyennyt ajattelemaan, olisi hän itse ihmeteltyt paljoa enemmän kuin m-lle Bourienne sitä muutosta, joka hänessä oli tapahtunut. Siitä hetkestä pitäen, kun ruhtinatar Maria näki tuon hellän ja rakkaan henkilön, valtasi hänet jokin uusi elämän voima, joka hänet pakotti vastoin tahtoakin puhumaan ja toimimaan. Ruhtinatar Marian kasvot kirkastuivat äkkiä samassa hetkessä, kun Rostof oli astunut sisään. Samoin kuin monivärisiksi kirjaillun lyhdyn seinämiin, silloin kun sen sisään sytytetään tuli, kuvastuu yht'äkkiä hämmästyttävän kauniina se taidokas työ, joka ennen näytti tummalta ja sisällöttömältä, samoin kirkastuivat nyt ruhtinatar Mariankin kasvot. Ensi kerran kumpusi nyt kokonaisuudessaan näkyviin se puhdas, henkinen, sisäinen työ, jossa hän tähän saakka oli elänyt. Koko hänen sisäinen, itseensä tyytymätön työnsä, hänen kärsimyksensä, pyrkimyksensä hyvään, nöyryytensä, rakkautensa ja uhrautuvaisuutensa — kaikki tämä sädehti nyt noissa valoisissa silmissä, hennossa hymyilyssä ja kaihoisten kasvojen jokaisessa juonteessa.

Rostof huomasi kaiken tämän yhtä selvästi kuin olisi hän tuntenut ruhtinatar Marian koko elämän. Rostof tunsikin, että olento, joka nyt oli tuossa hänen edessään, oli aivan toisellinen ja parempi kuin kukaan niistä, joita hän tähän saakka oli tavannut ja varsinkin parempi kuin hän itse. Keskustelu oli aivan tavallista ja merkityksetöntä. He puhelivat sodasta ja, kuten muutkin, tahtomattaan liijoitellen suruaan tästä tapahtumasta; puhuttiin myöskin viimeisestä kohtauksesta, jolloin Nikolai koetti siirtää keskustelun muuhun aiheeseen; puhuttiin hyväntahtoisesta kuvernöörin rouvasta, Nikolain omaisista ja ruhtinatar Mariasta.

Ruhtinatar Maria ei puhunut veljestaan, vaan siirsi keskustelun toiseen aineeseen heti, kun hänen tätinsä alkoi puhua Andreista. Näkyi, että ruhtinatar Maria voi puhella Venäjän onnettomuudesta teeskennellysti, mutta hänen veljensä oli liian lähellä hänen sydäntään ja sen vuoksi hän ei tahtonut eikä voinut keskustella pintapuolisesti veljestaan. Nikolai huomasi tämän, samoin kuin hän terävän huomiokyvyn avulla, joka yleensä ei ollut hänelle ominaista, havaitsi kaikki ruhtinatar Marian luonteen vivahdukset, jotka vain vahvistivat hänen vakaumustaan siitä, että ruhtinatar oli erikoinen ja tavaton olento. Nikolai oli aivan samoin kuin ruhtinatar Mariakin punastunut ja joutunut hämilleen, kun hänelle oli kerrottu ruhtinattaresta, mutta ruhtinattaren läsnäollessa hän esiintyi aivan vapaasti eikä puhunut ollenkaan sitä, mitä hän oli valmistanut, vaan sitä, mitä mikin tuokio ja aina oikeaan osuen toi hänen mieleensä.

Lyhyen käyntinsä aikana pyörähti Nikolai, kuten muulloinkin siellä, missä sattui olemaan lapsia, hetken äänettömyyden syntyessä ruhtinas Andrein pienen pojan luo, hyväili häntä ja kysyi, tahtoisiko hän tulla husariksi. Hän otti pojan syliinsä, rupesi häntä iloisesti pyörittämään ja katsahti ruhtinatar Mariaan. Ja ihastunut, onnellinen ja arka katse seurasi rakastetun henkilön sylissä olevaa poikaa, jota hän rakasti. Nikolai huomasi tämänkin katseen ja aivan kuin käsittäen sen merkityksen hän punastui mielihyväästä ja rupesi suutelemaan poikaa sydämellisen iloisesti.

Ruhtinatar Maria ei liikkunut missään surunsa tähden eikä Nikolai pitänyt sopivana käydä heillä. Kuvernöörin rouva jatkoi kuitenkin naittopuuhiiaan ja kerrottuaan Nikolaille kaikki ne mairittelevat sanat, jotka ruhtinatar Maria oli viime mainitusta lausunut sekä päinvastoin, hän lopulta vaati, että Rostof tunnustaisi tunteensa ruhtinatar Marialle. Tätä tunnustusta varten hän toimitti nuorille kohtaamistilaisuuden piispan luona ennen päiväjumalanpalvelusta.

Vaikka Rostof sanoi kuvernöörin rouvalle, ettei hän tule tekemään minkäänlaista tunnustusta ruhtinatar Marialle, lupasi hän kuitenkin tulla.

Samoin kuin Rostof ei ollut Tilsitissä antanut itsensä epäillä, oliko hyvä se, jonka kaikki olivat hyväksi tunnustaneet, aivan samoin hän nytkin lyhyen, mutta vilpittömän taistelun jälkeen, jossa kamppaili keskenään yritys järjestää elämä järjen vaatimusten mukaisesti ja nöyrä olosuhteisiin alistuminen, valitsi viime mainitun ja uskoi itsensä sen voiman vietäväksi, joka häntä (hän tunsin sen) vastustamattomasti jonnekin houkutteli. Hän tiesi, että tunteiden ilmaiseminen ruhtinatar Marialle Sonjalle annetun lupauksen jälkeen olisi ollut halpamaista ja hän tiesi, ettei hän koskaan menettelisi halpamaisesti. Mutta hän tiesi myöskin (eikä siinä kyllin, että hän tiesi, vaan hän tunsin sydämensä syvyydessä), että jos hän nyt antautuu olosuhteiden ja niiden ihmisten valtaan, jotka häntä johtivat, ei hän suinkaan tekisi mitään paha, vaan päin vastoin jotain hyvin tärkeää, niin tärkeää, ettei hän moista ollut vielä koskaan elämässään tehnyt.

Vaikka Nikolain elämäntapa ulkonaisesti jäikin entiselleen kohtauksen jälkeen Marian kanssa, kadottivat kuitenkin kaikki entiset huvitukset hänen mielestään viehätyksensä ja hän ajatteli usein ruhtinatar Mariaa. Mutta hän ei ajatellut kertaakaan ruhtinatarta siten, kuin hän poikkeuksetta oli tottunut ajattelemaan kaikkia niitä neitoja, joita hän oli kohdannut maailmassa eikä myöskään siten, kuin hän oli kauan ja joskus ennen riemukkaasti ajatellut Sonjaa. Hän oli ajatellut kaikkia neitoja samoin kuin melkein jokainen muukin rehellinen nuorimies tulevana vaimonaan, sovitellut näihin mielikuvituksissaan avioelämän kaikkia oloja — valkoista aamuviihtaa, vaimoa teekeittiön ääressä, vaimon vaunuja, pieniä palleroisia, *maman'ia ja papa'a*, näiden suhteita hänen vaimoonsa j.n.e., j.n.e., ja nämä tulevaisuuden kuvat olivat tuottaneet hänelle nautintoa. Mutta kun hän ajatteli ruhtinatar Mariaa, jolle häntä naitettiin, ei hän voinut kertaakaan kuvitella mitään tulevasta avioelämästä. Kun hän toisinaan koetti, tuli kaikki kömpelöä ja väärin. Ja hänen itsensä tuli vain outo olla.

VII.

Pelottava tieto Borodinon taistelusta, meidän mieshukastamme kaatuneina ja haavottuneina ja vielä pelottavampi tieto Moskovan menettämisestä saapui Voroneschiin syyskuun puolivälissä. Ruhtinatar Maria, joka oli vasta sanomalehdistä saanut tietää veljensä haavasta ja jolla ei ollut veljestään minkäänlaisia varmoja tietoja, oli aikeessa lähteä etsimään ruhtinas Andreita, kuten Nikolai kuuli (itse hän ei ollut nähnyt ruhtinatarta).

Kun sanoma Borodinon taistelusta ja Moskovan jättämisestä viholliselle saapui Rostovin tietoon, ei hän tuntenut epätoivoa, vihaa eikä koston halua eikä mitään muutakaan semmoista, mutta hänestä alkoi olo Voroneschissa tuntua yht'äkkiä ikävältä ja kiusalliselta, sekä jostain syystä hävettävältä ja vastenmieliseltä. Kaikki keskustelut, joita hän kuuli, tuntuivat hänestä teeskennellyiltä, hän ei tiennyt, mitä ajatella tästä kaikesta ja tunsin, että vasta rykmentissään hänelle selvenee kaikki uudestaan. Hän koetti jouduttaa loppuun hevosten ostamista ja usein tulistui hän suotta syyttä palvelijalleen ja vääpelilleen.

Muutamia päiviä ennen Rostovin lähtöä kaupungista pidettiin kirkossa kiitosmessu Venäjän sotajoukkojen saavuttaman voiton johdosta ja Nikolai läksi kirkkoon. Hän asettui seisomaan kuvernöörin taa ja pysyi sotilaan arvokkuudella kirkossa koko palveluksen ajan mietiskellen mitä erilaatuisimpia asioita. Messun päätyttyä kutsui kuvernöörin rouva hänet luokseen.

— Oletko nähnyt ruhtinatarta? — kysyi kuvernöörin rouva viitaten päällään kuorolavan takana seisovaan mustapukuiseen naiseen.

Nikolai tunsin heti paikalla ruhtinatar Marian, mutta ei niin paljon hatun alta kuultavasta kasvojen ääriivivasta kuin siitä varovaisuuden, pelon ja sääliiväisyyden tunteesta, joka heti valtasi Nikolain. Ruhtinatar Maria näytti olevan ajatuksiinsa syventyneenä ja teki viimeisiä ristinmerkkejä ennen kirkosta-lähtöään.

Nikolai katsoi ihmetellen ruhtinattaren kasvoja. Ne olivat samat kasvot, jotka hän oli nähnyt ennenkin ja entinen hienon, sisäisen, henkisen työn sävy lepäsi niillä, mutta entisen lisäksi paloi nyt niillä aivan toinen valo. Murheen, rukouksen ja toivon liikuttava ilme oli niillä. Kuten ennenkin oli tapahtunut Nikolaille ruhtinattaren läsnä ollessa, ei hän nytkään odottanut kuvernöörin rouvan lupaa saada mennä ruhtinattaren luo eikä myöskään kysynyt itseltään, oliko sopivaa vai sopimatonta puhutella ruhtinatarta täällä kirkossa, vaan hän meni tämän luo ja sanoi kuulleensa hänen surustaan, josta hän lausuu sydämellisen valituksensa. Tuskin oli ruhtinatar kuullut Nikolain äänen, kun hänen kasvoilleen yht'äkkiä lennähti kirkas hohde, joka valaisi yht'aikaa sekä hänen murhettaan että iloaan.

— Minä tahdoin sanoa teille, ruhtinatar, vain yhden asian, — virkkoi Rostof, — ja se on se, että jos ruhtinas Andrei ei olisi enää elossa, niin olisi hänestä rykmentin komentajana ollut ilmoitus sanomalehdissä.

Ruhtinatar katsoi Nikolaihin käsittämättä tämän sanoja, mutta iloiten Nikolain kasvoilla kuvastuvasta osanoton ilmeestä.

— Ja minä tiedän koko joukon esimerkkejä siitä, että sirpaleen (sanomalehdissä oli sanottu kranaatin) tuottama haava on joko heti kuolettava tahi päin vastoin hyvin lievä, — sanoi Nikolai. — Toivokaamme parhainta ja minä olen vakuutettu...

Ruhtinatar Maria keskeytti hänet. — Oi, se olisi niin kau... — alkoi hän, mutta pääsemättä

liikutuksen tähden loppuun painoi hän viehättävin liikkein (kuten aina Nikolain läsnäollessa) päänsä kumarruksiin, loi Nikolaihin kiittollisen katseen ja läksi menemään tätinsä jalestä.

Tänä iltana ei Nikolai mennyt kyläilemään mihinkään, vaan jäi kotiin selvittämään viimeisiä tilejä hevoskauppiaiden kanssa. Kun hän sai asiat suoriksi, oli jo liian myöhäistä lähteä mihinkään, mutta toisekseen liian aikaista käydä nukkumaan ja Nikolai käveli kauan aikaa yksinään edestakasin huoneessa mietiskellen elämäänsä, seikka, joka hänelle oli harvinaista.

Ruhtinatar Maria oli tehnyt häneen miellyttävän vaikutuksen Smolenskin takana. Se, että Nikolai oli tavannut hänet silloin poikkeavissa olosuhteissa ja se, että Nikolain äiti oli yhteen aikaan huomauttanut hänelle ruhtinattaresta rikkaana morsiamena, saivat aikaan sen, että hän kiinnitti ruhtinattareen erityistä huomiota. Hänen käyntinsä aikana Voroneschissa ei tämä vaikutus tuntunut ainoastaan miellyttävältä, vaan myöskin voimakkaalta. Nikolaihin teki syvän vaikutuksen se eriskummallinen, henkinen kauneus, jonka hän nyt huomasi ruhtinattaresa. Mutta vaikka hän nyt oli lähdössä pois, ei hänen mieleensä tullut ikävän tunnetta siitä, että Voroneschista lähtiessään hän kadottaa mahdollisuuden nähdä ruhtinatarta. Vaan äskeinen ruhtinatar Marian tapaaminen kirkossa (Nikolai tunsu sen) oli syöpyntynyt hänen sydämeensä syvemmälle kuin hän oli aavistanutkaan ja syvemmälle kuin hän oli toivonut rauhansa tähden. Nuo kalpeat, hienot, murheelliset kasvot, tuo sädehtivä katse, nuo hiljaiset, suloisen arvokkaat liikkeet ja varsinkin tuo syvä ja hento murhe, joka kuvastui ruhtinattaren kaikissa piirteissä, häiritsti Nikolain rauhaa ja vaati hänen osanottoaan. Rostof ei voinut sietää miehissä korkeimman henkisen elämän ilmausta (siksi hän ei pitänyt ruhtinas Andreista), vaan hän sanoi sitä filosofiaksi, haaveiluksi; mutta ruhtinatar Mariassa ja varsinkin tuossa murheessa, joka paljasti tuon Nikolaille vieraan henkisen maailman kaikessa syvyydessään, hän tunsu vastustamatonta viehätystä.

"Ihana tyttö mahtaa hän olla! Aivan varmaan enkeli!" puheli Nikolai itsekseen. "Miksi en ole vapaa, miksi minulla oli kiire Sonjan kanssa?" Ja hänen mieleensä nousi itsestään vertaus kahden seikan välillä: toisessa niiden henkisten lahjojen köyhyys ja toisessa rikkaus, joita ei ollut Nikolailla ja joita hän sen tähden piti niin suurena arvossa. Hän koetti kuvitella itselleen, miten kähän olisi, jos hän olisi vapaa. Miten hän kosisi ruhtinatarta ja miten tämä tulisi hänen vaimokseen? Mahdotonta, hän ei voinut kuvitella sitä itselleen. Hänen tuli niin outo olo, ettei hänen ajatuksiinsa noussut ainoatakaan selvää kuvaa. Sonjasta oli hän jo ammoon sitte luonut itselleen tulevaisuuden kuvan ja se oli yksinkertainen ja selvä juuri siitä syystä, että kaikki oli keksittyä ja että hän tiesi kaikki mitä Sonjassa oli. Mutta ruhtinatar Mariaan nähden oli mahdotonta kuvitella itselleen tulevaa elämää, koska Nikolai ei ymmärtänyt ruhtinatarta, vaan ainoastaan rakasti.

Haaveissa Sonjasta oli jotain iloista ja kepeätä, mutta ruhtinatar Mariasta ajatteleminen oli aina vaikeata ja hieman pelottavaa.

"Kuinka hän rukoilikaan!" muisteli Nikolai. "Näkyi, että koko hänen sielunsa oli uponnut rukoukseen. Niin, se oli sitä rukousta, joka siirtää vuoret ja minä olen varma siitä, että hänen rukouksensa tulee kuulluksi. Miksi minä en rukoile sitä, jota minä tarvitsen?" muistui hänen mieleensä. "Mitä minä tarvitsen? Vapautta, eroa Sonjasta. Hän puhui totta", muisteli hän kuvernöörin rouvan sanoja, "jos menen naimisiin hänen kanssaan, ei siitä tule mitään muuta kuin onnettomuutta. Sekasotku, *maman'in* suru ... asiat ... sekasotku, kauhea sekasotku! Enkä minä häntä rakastakaan. En ainakaan rakasta niin kuin pitäisi. Jumalani, johda minut pois tästä kauheasta umpikujasta!" alkoi hän yht'äkkiä rukoilla. "Niin, rukous siirtää vuoren, mutta täytyy uskoa eikä rukoilla niin kuin ne rukoilimme Natashan kanssa lapsina, että lumi olisi muuttunut sokeriksi ja juoksimme pihalle koettelemaan, oliko lumi muuttunut sokeriksi. Ei, enhän minä nyt rukoilekaan turhuuksia", sanoi hän pannen piipun nurkkaan ja asettuen kädet ristissä jumalankuvan eteen. Ja ruhtinatar Marian muisto ihanana mielessä alkoi hän rukoilla tavalla, jolla hän ei ollut pitkiin aikoihin rukoillut. Kyyneleitä oli noussut hänen silmiinsä ja kurkkuunsa, kun oveen ilmestyi Lavrushka joitain papereja kädessä.

— Pöllö! Mitä sinä tunkeudut, kun ei sinua ole käsketty! — sanoi Nikolai nopeasti muuttaen asentoaan.

— Kuvernööriltä tuli kureeli, — sanoi Lavrushka unisella äänellä, — tässä on teille kirje.

— Hyvä on, kiitos, mene!

Nikolai otti kaksi kirjettä. Toinen oli äidiltä, toinen Sonjalta. Hän tunsu ne käsialasta ja avasi ensiksi Sonjan kirjeen. Hän ei ollut ehtinyt lukea montakaan riviä, kun hänen kasvonsa kalpenivat ja hänen silmänsä lennähtivät säikähtyneesti ja iloisesti selälleen.

— Eih, se ei ole mahdollista! — virkkoi hän ääneen.

Voimatta istua paikoillaan rupesi Nikolai kirje kädessä ja sitä lukien kävelemään pitkin huonetta. Hän silmäili sitä ensin hätäkätehen, luki sitte läpi kerran ja toisenkin ja jäi hartioitaan kohottaen, käsiään levittäen seisomaan keskelle huonetta suu auki ja silmät selällään. Se, jota hän äsken ikään oli varmassa uskossa rukoillut, että Jumala kuulisi hänen rukouksensa, oli nyt täyttynyt. Mutta Nikolai hämmästyti tästä niin, kuin se olisi ollut jotain tavatonta ja niin kuin hän ei olisi koskaan semmoista odottanutkaan ja ikäänkuin juuri se, että asia oli näin nopeasti käynyt toteen, olisi todistanut sitä, ettei tämä olisi tapahtunutkaan Jumalan tahdosta, kuten hän oli rukoillut, vaan pelkän sattuman kautta.

Se Rostovista aukasemattomalta tuntunut solmu, joka satoi hänen vapautensa, aukesi tämän odottamattoman (kuten Nikolaista tuntui) ja aivan itsestään saapuneen Sonjan kirjeen kautta. Sonja kirjotti, että viime aikojen surulliset tapahtumat, melkein koko Rostovvilaisten omaisuuden

kadottaminen Moskovassa ja kreivittären usein lausuma toivomus siitä, että Nikolai naisi ruhtinatar Bolkonskajan sekä myöskin Nikolain äänettömyys ja kylmyys viime aikoina — kaikki tämä oli pakottanut Sonjan luopumaan lupauksestaan ja antamaan Nikolaille täyden vapauden.

"Minun on ollut liian raskasta ajatella, että voisin olla synnä sen perheen suruun ja eripuraisuuteen, joka on ollut minun hyväntekijäni", kirjotti Sonja, "ja minun rakkauteni ainoana tarkoituksena on niiden onni, joita minä rakastan. Sen tähden rukoilen teitä, *Nicolas*, pitämään itseänne vapaana ja tietämään, että olipa miten oli, ei kukaan voi teitä rakastaa voimakkaammin kuin teidän Sonjanne."

Kumpikin kirje oli Troitsasta. Toinen kirje oli kreivittäreltä. Tässä kirjeessä kuvailtiin viimeisiä päiviä Moskovassa, lähtöä, tulipaloa ja koko omaisuuden tuhoa. Muun muassa kirjotti kreivitär kirjeessään, että ruhtinas Andrei kulki haavotettuna heidän mukanaan. Ruhtinaan tila oli hyvin vaarallinen, mutta nyt sanoo lääkäri, että toiveet ovat lisääntyneet. Sonja ja Natasha ovat hänen hoitajattariaan.

Seuraavana päivänä läksi Nikolai tämä kirje mukanaan ruhtinatar Marian luo. Ei Nikolai eikä ruhtinatar Maria voinut sanoa sanaakaan siitä, mitä oikeastaan merkitsivät sanat: "Natasha hoitaa häntä"; mutta tämän kirjeen kautta pääsi Nikolai yht'äkkiä niin lähelle ruhtinatarta, että hän joutui sen kautta melkein sukulaisuussuhteisiin.

Seuraavana päivänä saattoi Rostof ruhtinatar Marian matkalle Jaroslaviin ja muutamien päivien kuluttua hän matkusti takasin rykmenttiinsä.

VIII.

Sonjan kirje, joka toteutti Nikolain rukouksen, oli kirjoitettu Troitsasta. Se oli johtunut seuraavasta syystä. Vanha ruhtinatar oli yhä enemmän ja enemmän ruvennut ajattelemaan Nikolain naittamista rikkaalle morsiamelle ja hän tiesi, että pääesteenä siihen oli Sonja. Ja Sonjan elämä oli viime aikoina, varsinkin Nikolain kirjeen jälkeen, jossa tämä oli kertonut kohtauksestaan ruhtinatar Marian kanssa, käynyt entistäänkin raskaammaksi kreivittären kodissa. Kreivitär käytti hyväkseen jokaista tilaisuutta lausuakseen Sonjalle loukkaavia ja sydämettäviä vihjauksia.

Mutta muutamia päiviä ennen Moskovasta lähtöä kutsui kreivitär hyvin liikutettuna ja hädissään kaikesta siitä, mitä oli tapahtunut, luokseen Sonjan ja sen sijaan, että hän olisi tätä soimannut tai esittänyt vaatimuksia, hän rukoili Sonjaa kyneleet silmissä uhraamaan itsensä ja maksamaan siten kaiken sen, joka oli hänen edestään tehty sekä rikkomaan välinsä Nikolain kanssa.

— Minä en saa rauhaa ennen, kuin sinä annat minulle sen lupauksen.

Sonja purskahti vihlovaan itkuun ja vastasi itkun hyrskeen seasta, että hän tekee kaikki, että hän on valmis kaikkeen, mutta ei antanut suoraa vastausta eikä hän sydämessään voinut suostua siihen, mitä häneltä vaadittiin. Olihan uhrauduttava sen perheen onnen tähden, joka oli häntä elättänyt ja kasvattanut. Uhrautuminen toisten onnen tähden olikin Sonjan tapa. Hänen asemansa talossa oli semmoinen, että hän voi osottaa avujaan yksistään uhrautuvaisuuden kautta ja hän tottui uhrautumaan ja rakasti uhrautumista. Mutta ennen oli hän ilomielin tuntenut kaikissa uhrautumistapahtumissaan, että hän uhrautumisellaan kohottaa arvoaan sekä omista että muiden silmissä ja tulee entistään arvokkaammaksi ansaitsemaan *Nicolas'in*, jota hän rakasti kaikista enimmäen maailmassa. Mutta nyt oli hänen uhrinsa oleva siinä, että hänen piti kieltäytyä kaikesta, joka muodosti palkan uhrautumisesta ja koko elämän sisällyksen. Ensi kerran elämässään hän tunsu nyt katkeruutta niitä ihmisiä kohtaan, jotka olivat olleet hänen hyväntekijöitään sitä varten, että olisivat voineet häntä sitä kirvelevämmin kiduttaa; hän tunsu kateutta Natashaa kohtaan, joka ei ollut koskaan kokenut mitään tällaista, jonka ei ollut koskaan tarvinnut uhrautua, vaan joka oli pannut muut uhrautumaan itsensä edestä ja jota kuitenkin kaikki rakastivat. Ja ensi kerran tunsu nyt Sonja, kuinka hänen hiljaisesta, puhtaasta rakkaudestaan *Nicolas'iin* alkoi yht'äkkiä kasvaa intohimoinen tunne, joka oli sekä sovinnaisen sääntöjen että hyveiden ja uskonnon yläpuolella. Tämän tunteen vaikutuksesta karttoi Sonja, jonka riippuvainen elämä oli itsestään opettanut salamieliseksi ja joka yleisin, epämääräisin sanoin antoi vastauksensa kreivittärelle, joutumasta tämän kanssa keskusteluun ja hän päätti odottaa kohtausta Nikolain kanssa, jolloin hän ei vapauttaisikaan Nikolaita, vaan päinvastoin sitoisi hänet ainaiseksi itseensä.

Ankara touhu ja pelko Rostovilaisten viimeisinä olinpäivinä Moskovassa tukahduttivat Sonjaa rasittavat synkät ajatukset. Hän oli iloinen löytäessään huojennusta näistä ajatuksista käytännöllisessä toiminnassa. Mutta kun hän sai tietää ruhtinas Andrein olosta heidän talossaan, niin huolimatta kaikesta siitä vilpittömästä säälistä, jota hän tunsu ruhtinasta ja Natashaa kohtaan, valtasi hänet kuitenkin iloinen ja taika-uskoinen tunne siitä, ettei Jumala tahdokaan hänen eroaan *Nicolas'ista*. Hän tiesi, että Natasha rakasti ainoastaan ruhtinas Andreita eikä lakannut häntä rakastamasta. Hän tiesi, että kun he näin kauheiden tapauksien kautta olivat joutuneet yhteen, mieltäisivät he uudestaan toisiinsa ja ettei Nikolain olisi tulevan sukulaisuuden tähden mahdollista mennä avioliittoon ruhtinatar Marian kanssa. Viime päivien kauheista tapahtumista huolimatta riemastutti Sonjaa matkustuksen ensi päivinä tämä tunne ja tietoisuus siitä, että kaitseminen oli käynyt käsiksi hänen yksityisiin asioihinsa.

Rostovilaisten ensimmäinen päivälevähdys matkalla tapahtui Troitskin luostarissa.

Luostarin ravintolassa varustettiin Rostovilaisille kolme suurta huonetta, joista yhteen sijoitettiin

ruhtinas Andrei. Haavotetun tila oli tänään paljoo parempi. Natasha istui hänen luonaan. Viereisessä huoneessa istui kreivi ja kreivitär arvokkaasti keskustellen luostarin esimiehen kanssa, joka oli tullut katsomaan vanhoja tuttujaan ja tallettajiaan. Sonja istui myöskin täällä ja häntä vaivasi uteliaisuus saada tietää, mistä ruhtinas Andrei ja Natasha puhelivat. Hän kuunteli oven takana heidän ääntensä kaikua. Ruhtinas Andrein huoneen ovi avautui. Siellä tuli Natasha hulmuavin kasvoin ja huomaamatta häntä vastaan kohonnutta ja oikean käden leveästä hihasta kiinni pitävää munkkia hän meni Sonjan luo ja tarttui tämän käteen.

— Natasha, mikä sinun on? Tule tänne, — sanoi kreivitär.

Natasha astui esimiehen siunattavaksi, joka kehotti anomaan apua Jumalalta ja Hänen pyhiltään.

Heti esimiehen poistuttua tarttui Natasha ystävättärensä käteen ja meni hänen kanssaan erääseen tyhjään huoneeseen.

— Niinhän Sonja! Jäähän hän eloon! — sanoi Natasha. — Sonja, olen sanomattoman onnellinen ja onneton! Sonja, rakkaani, — kaikki on ennallaan. Kunhan hän vain jäisi eloon. Hän ei voi, sillä, sillä ... että... — ja Natasha purskahti itkuun.

— Niinkö? Minä tiesin sen! Jumalan kiitos, — virkkoi Sonja. — Hän jää eloon!

Sonjan sydäntä kouristi yhtä kovasti kuin Natashankin niin hyvin tämän pelko ja tuska kuin hänen omat, sydämen salassa piilevät ajatuksensa. Itkien suuteli ja lohdutteli hän Natashaa. "Kunhan hän vain jäisi eloon!" ajatteli hän. Itkettyään, puheltuaan ja kuivattuaan silmänsä meni kumpikin ruhtinas Andrein huoneen ovelle. Natasha avasi varovasti oven ja kurkisti huoneeseen. Sonja seisoi hänen vieressään kynnyksellä.

Ruhtinas Andrei lepäsi korkeassa asennossa kolmen tyynyn varassa. Hänen kalpeat kasvonsa olivat rauhalliset, silmät kiinni ja näkyi, että hän hengitti tasaisesti.

— Ah, Natasha! — sanoi yht'äkkiä Sonja melkein kirkasemalla, puristautui kiinni serkkunsa käteen ja peräytyi ovelta.

— Mitä, mitä? — kysyi Natasha.

— Se on sitä, sitä... — virkkoi Sonja kalpein kasvoin ja väräjävin huulin.

Natasha sulki hiljaa oven kiinni ja poistui Sonjan kanssa ikkunan luo ymmärtämättä, mitä Sonja puhui.

— Muistatko, — sanoi Sonja pelokkain ja juhlallisoin kasvoin, — muistatko, kun minä katsoin sinun puolestasi peiliin... Otradnajassa, jouluna... Muistatko, mitä silloin näin?

— Niin, niin, — virkkoi Natasha, jonka silmät suurenivat levälleen, kun hän samassa muisti Sonjan silloin sanoneen jotain ruhtinas Andreista, jonka hän oli nähnyt pitkällään.

— Muistatko? — jatkoi Sonja. — Minä näin silloin ja kerroin kaikille ja sinullekin ja Dunjashalle. Minä näin, että hän lepäsi vuoteella, — puheli Sonja säestäen jokaista yksityiskohtaa käden liikkeellä sormi pystyssä, — ja että hän sulki silmänsä ja oli peitetty vaaleanpunaisella verholla ja pani kätensä ristiin, — puheli Sonja, joka sitä mukaa, kuin hän kuvaili näkemäänsä yksityiskohtia, tuli vakuutetuksi siitä, että hän *oli nähnyt* nuo samat asiat silloinkin.

Silloin ei hän ollut nähnyt mitään, vaan oli vain kertonut nähneensä sitä, mikä oli pistänyt hänen päähänsä; mutta se, mitä hän silloin oli keksinyt, kuvastui hänelle yhtä todellisena kuin mikä muu muisto hyvänsä. Sen, mitä hän silloin oli sanonut, että muka ruhtinas Andrei oli katsahtanut häneen, hymähtänyt ja ollut peitetty jollain punaisella, hän sekä ymmärsi että oli varmasti vakuutettu siitä, että hän jo silloin oli sanonut ja nähnyt, että ruhtinas Andrei oli ollut peitetty vaaleanpunaisella, nimenomaan vaaleanpunaisella verholla ja että ruhtinaan silmät olivat olleet kiinni.

— Aivan niin, vaaleanpunaisella, — sanoi Natasha, joka myöskin näytti muistavan, että silloin oli puhuttu vaaleanpunaisesta ja siinä juuri huomasi piilevän ennustuksen outouden ja salaperäisyyden.

— Mutta mitä se merkitsee? — kysyi Natasha miettävästi.

— Ah, en tiedä, kaikki on niin outoa, — vastasi Sonja kouristaen päätään.

Muutaman hetken kuluttua soitti ruhtinas Andrei ja Natasha meni hänen luokseen. Vaan Sonja, jonka rintaa poltti semmoinen tuska ja ahdistus, jota hän oli harvoin kokenut, jäi ikkunan ääreen miettimään tapahtuman kummallisuutta.

Samana päivänä oli tilaisuus lähettää kirjeitä armeijaan ja kreivitär kirjotti kirjeen pojalleen.

— Sonja, — sanoi kreivitär nostaen päänsä kirjeestä Sonjan mennessä hänen ohitsensa. — Sonja, etkö sinä kirjottaisi Nikolaille? — sanoi kreivitär hiljaisella, vavahtavalla äänellä.

Siitä katseesta, joka kuului kreivittären väsyneistä, lasien läpi katsovista silmistä, ymmärsi Sonja kaiken sen, mitä kreivitär noilla sanoillaan tarkotti. Tuossa katseessa kajasti rukoilua ja pelkoa kieltäymisestä ja häpeää siitä, että piti pyytää ja uhmaa leppymättömästä vihasta, jos Sonja kieltäytyisi.

Sonja astui kreivittären luo, laskeutui polvilleen ja suuteli hänen kättään.

— Minä kirjotan, *maman*, — vastasi Sonja.

Sonja oli heltynyt, liikutettu ja kuohuksissa kaikesta siitä, mitä tänään oli tapahtunut ja varsinkin siitä ennustuksen salaperäisestä toteutumisesta, jonka hän äsken oli nähnyt. Nyt, kun hän tiesi, että Natashan ja ruhtinas Andrein välien uudistumisen tähden Nikolai ei voinut enää mennä

naimisiin ruhtinatar Marian kanssa, otti hän riemumielin vastaan sen uhrautuvaisuuden palautuvan mielialan, jota hän rakasti ja jossa oli tottunut elämään. Ja kyynelsilmin ja iloisena jalon työn tekemisestä kirjotti hän moneen kertaan keskeytyen kyyneltulvan tähden, joka sumensi hänen sametinpehmeitä mustia silmiään, sen liikuttavan kirjeen, jonka saaminen oli niin kovasti hämmästyttänyt Nikolaita.

IX.

Päävahdissa, jonne Pierre oli tuotu, kohtelivat upseeri ja sotamiehet, jotka olivat hänet ottaneet huostaansa, häntä vihamielisesti, mutta samalla myöskin kunnioittavasti. Sitä paitsi tuntui heidän käytöksessään häntä kohtaan epätietoisuutta siitä, kuka hän oikeastaan on (ehkä hyvinkin tärkeä henkilö) sekä myöskin vihaa heidän äskeisen kamppailunsa tähden hänen kanssaan.

Mutta kun seuraavana aamuna tapahtui vahdin muutto, tuntui Pierrestä, ettei hänen merkityksensä uudelle vahtikunnalle — upseerille ja sotamiehille — ollut enää sama kuin niille, jotka hänet olivat vanginneet. Ja tuossa rotevassa, paksussa, musikan kauhtanassa olevassa miehessä eivät seuraavan päivän vahtimiehet tosiaankaan enää nähneet sitä ripeää miestä, joka oli vimmatusti tapellut sotarosvon ja sotamiesten kanssa ja joka oli lausunut juhlalliset sanat lapsen pelastamisesta, vaan he näkivät ainoastaan 17:nen niistä joistain syistä vartioitavista venäläisistä, jotka olivat vangitut ylimmän päällystön käskystä. Ja jos Pierressä näkyikin jotain erityistä, niin oli se vain hänen peloton ja mieltävän vakava muotonsa sekä ranskan kieli, jota hän puhui ranskalaisten mielestä hämmästyttävän hyvin. Tästä huolimatta siirrettiin Pierre samana päivänä yhteen muiden epäilyttävien vangittujen kanssa, koska sen erityisen huoneen, jossa häntä pidettiin, tarvitsi upseeri.

Kaikki Pierren vankitoverit olivat alhaisimman rahvaan miehiä. Ja kun he saivat tietää Pierren olevan herran, vieroivat he häntä sitäkin enemmän, kun hän puhui ranskaa. Suruisin mielin kuuli Pierre, miten häntä pilkattiin.

Seuraavan päivän iltana sai Pierre tietää, että kaikki hänen vankitoverinsa (ja luultavasti hänetkin) tuomitaan murhapoltosta. Kolmantena päivänä vietiin Pierre muiden kera erääseen taloon, jossa istui muuan valkeaviiksinen ranskalainen kenraali, kaksi everstiä ynnä muita upseereja nauhat käsivarsissa. Pierrelle samoin kuin muillekin tehtiin sillä inhimillisten heikkouksien muka yläpuolella olevalla täsmällisyydellä ja määräperäisyydellä, jolla tavallisesti puhutellaan syytettyjä, kysymyksiä siitä, kuka hän on, missä on ollut, missä tarkoituksessa j.n.e.

Nämä kysymykset jättivät kokonaan syrjään varsinaisen elämän oleellisen puolen ja riistivät mahdollisuuden saada tuo oleellisuus ilmi samoin kuin yleensä kaikki oikeuksissa tehtävät kysymykset ja niiden tarkoituksena oli pelkästään semmoisen viemäriin asettaminen, jota myöten tuomarien mielestä piti tuomittavan vastausten juosta ja johtaa hänet toivotuille perille eli toisin sanoen syytteeseen. Niin pian kuin Pierre alkoi puhua jotain semmoista, joka ei vastannut syytteen tarkotusta, otettiin heti viemäri esille ja silloin oli vedellä valta juosta minne mieli teki. Sitä paitsi tunsii Pierre samaa, jota syytetty aina tuntee kaikissa oikeuksissa: tietämättömyyttä siitä, miksi hänelle tehtiin kaikki nuo kysymykset. Hänestä tuntui, että viemärisadinta käytettiin vain suopeudesta tahi kohteliaisuudesta. Hän tiesi, että hän oli noiden ihmisten vallassa, että ainoastaan valta oli tuonut hänet tänne, että ainoastaan valta oli heille antanut oikeuden vaatia vastauksia kysymyksiin ja että tämän istunnon ainoana tarkoituksena oli hänen syyttämisenä. Ja koska siis oli olemassa valta ja syyttämisen halu, niin ei olisi tarvinnut kysymysten sadinta eikä oikeutta. Oli päivän selvää, että kaikkien kysymysten piti johtaa syyllisyyteen. Kysymykseen, mitä hän teki silloin, kun hänet vangittiin, vastasi Pierre traagilliseen vivahtavasti, että hän "vei vanhemmille lasta, *qu'il avait sauvé des flammes*".^[39] — Miksi hän tappeli sotarosvon kanssa? Pierre vastasi, että hän "puolusti naista, että loukatun naisen puolustaminen on jokaisen ihmisen velvollisuus, että" ... hänet keskeytettiin: se ei ollut asian mukaista. Mitä varten hän oli palavan talon pihalla, jossa todistajat olivat hänet nähneet? Hän vastasi, että "oli menossa katsomaan, mitä Moskovassa tapahtui". Hänet keskeytettiin taas, koska häneltä ei tahdottu tietää, mihin hän oli menossa, vaan mitä varten hän oli ollut tulipalon luona. Kuka hän on? — toistettiin hänelle ensimmäinen kysymys, johon hän oli sanonut ettei hän tahdo vastata. Hän vastasi uudestaan, ettei hän voi sitä sanoa.

— Muistakaa, ettei se ole hyvä. Ei ensinkään hyvä, — sanoi hänelle ankarasti valkeaviiksinen, punakasvoinen kenraali.

Neljäntenä päivänä alkoivat tulipalot Subovan vallilla.

Pierre vietiin kolmentoista muun kera erään Krimin Brodin luona olevan kauppiaan talon vaunuvajaan. Katuja kulkiessa oli Pierre läkähdytä savuun, joka näytti peittävän koko kaupungin. Tulipaloja roihuili kaikilla tahoilla. Pierre ei tällöin käsittänyt palavan Moskovan merkitystä ja hän katsoi tulipaloihin kauhun tuntein.

Krimin Brodin luona olevan talon vaunuvajassa sai Pierre olla vielä neljä päivää ja ranskalaisten sotamiesten puheista näinä päivinä sai hän tietää, että kaikki täällä olevat vangit odottivat päivää päivältä marsalkan päätöstä. Pierre ei kuitenkaan saanut tietää sotamiehiltä, minkä marsalkan. Sotamiehistä oli marsalkka nähtävästi ylin ja jonkun verran salaperäinen vallan edustaja.

Nämä ensimmäiset päivät syyskuun 8 päivään saakka, jolloin vangit vietiin uuteen kuulusteluun, olivat Pierrelle sanomattoman raskaat.

X.

Syyskuun 8 p:nä saapui vankien luo vajaan hyvin ylhäinen upseeri, päättäen ainakin siitä kunnioituksesta, jota vahdit hänelle osottivat. Tämä upseeri, joka luultavasti oli esikunta-upseereja, toimitti luettelo kädessä kaikkien venäläisten nimihuudon, mainiten Pierreä *celui qui n'avoue pas son nom*,^[40] Upseeri loi kaikkiin vankeihin välinpitämättömän, velton katseen ja käski vahti-upseerin toimittamaan kaikki vangit siisteihin pukuihin ja ruokottuun asuun ennen marsalkan luo viemistä. Tunnin kuluttua saapui komppania sotaväkeä ja Pierre vietiin kolmentoista muun kanssa Djevitshin kentälle. Sää oli kirkas, aurinko paistoi sateen jälkeen ja ilma oli harvinaisen puhdas. Savu ei laskeutunut alas, kuten sinä päivänä, jolloin Pierre oli viety Subovan vallin päävahdista, vaan se kohoili patsaina puhtaassa ilmassa. Tulipalojen liekkejä ei näkynyt missään, mutta joka puolelta tupruili savupatsaita ja koko Moskova ja kaikki, niin pitkälle kuin Pierren katse kantoi, oli yhtä paloa. Kaikkiällä näkyi autioita paikkoja töröttävine uunineen ja savupiippuineen, siellä täällä mustiksi palaneita kivitalojen seiniä. Pierre koetti tarkastaa palaneita paikkoja, mutta hän ei tuntenut tuttuja kaupungin korttelia. Paikotellen näkyi palolta säästyneitä kirkkoja. Eheä Kreml kuumotti kaukaa valkeana tornihuippuineen, joista korkeinna kohosi Iivana Suuren torni. Lähellä kimalteli iloisesti Novodjevitshin luostarin kupukatto ja sieltä kuului erityisen voimakkaana temppelikellojen soitto. Tämä soitto muistutti Pierrelle, että nyt oli sunnuntai ja Jumalanäidin syntymäjuhla. Mutta ei näyttänyt olevan ketään, joka olisi juhlaa viettänyt, sillä kaikkiällä oli vain tulipalon tuhon jätteitä ja venäläistä väestöä näkyi vain harvaseltaan joku repaleinen, säikähtynyt kaupunkilainen, joka puikki ranskalaisia nähdessään piiloon.

Venäläinen pesuus näytti olevan hävitetty ja tuhottu ja tämän venäläisen elämän järjestyksen hävittämisen jälkeen tunsu Pierre itsetiedottomasti, että tuhotun pesuuden sijaan oli muodostunut aivan toinen, mutta luja ranskalainen järjestys. Hän tunsu sen noiden suorissa riveissä reippaasti ja iloisesti kulkevien sotamiesten ulkomuodosta, jotka saattoivat häntä ja hänen rikostoverejaan ja hän tunsu sen erään tärkeännäköisen ranskalaisen virkamiehen ulkomuodosta, kun tämä ajoi häntä vastaan parivaljakolla, jonka ohjissa oli sotamies. Hän tunsu sen rykmentin soittokunnan reippaista sävelistä, joita tulvi kentän vasemmalta laidalta ja erityisen selvästi tunsu ja käsitti hän sen siitä listasta, josta ranskalainen upseeri oli aamulla huutanut vankien nimet. Pierren olivat ottaneet kiinni yksistään sotamiehet ja kulettaaneet paikasta toiseen kymmenien muiden kanssa, joten he olisivat voineet hänet unohtaa ja sekottaa toisiin. Mutta näin ei tapahtunut, sillä ne vastaukset, jotka hän oli antanut kuulustelussa, palasivat hänen mieleensä hänen nimellään: *celui qui n'avoue pas son nom*.^[41] Ja tällä nimellä, joka kammotti Pierreä, kuletettiin häntä jonnekin siinä saattajien kasvoilla kuvastuvassa varmassa vakuutuksessa, että niin hyvin kaikki muut vangit kuin hänkin olivat juuri ne samat, joita tarvittiin ja että heitä kuletettiin juuri sinne, missä heitä tarvittiin. Pierre tunsu itsensä mitättömäksi lastuksi, joka oli joutunut hänelle tuntemattoman, mutta säännöllisesti toimivan koneen pyörien väliin.

Pierre vietiin muiden rikollisten kanssa Djevitshin kentän laitaan lähelle luostaria suuren talon eteen, jota ympäröi laaja puutarha. Se oli ruhtinas Shtsherbatovin talo, jossa Pierre oli ennen käynyt monta kertaa isännän luona ja jossa nyt, kuten hän kuuli sotamiesten puheista, majaili marsalkka, Eckmühlin herttua.

Heidät tuotiin portaiden eteen ja ruvettiin yksitellen saattamaan sisään. Pierre saatettiin kuudentena. Hänet vietiin lasigallerian ja kahden eteisen kautta, jotka olivat hänelle tuttuja, pitkään, matalaan kabinettiin, jonka ovella seisoi adjutanti.

Davoust istui huoneen päässä pöydän yli kumartuneena ja lasit silmillä. Pierre astui aivan hänen luokseen. Davoust istui katsettaan nostamatta edessään olevasta paperista, jota hän näytti tutkivan. Silmät paperiin edelleenkin luotuina hän kysyi hiljaa: *qui êtes vous?*^[42]

Pierre pysyi vaiti siitä syystä, ettei hän kyennyt lausumaan sanaakaan. Davoust ei ollut Pierrelle pelkästään ranskalainen kenraali, vaan myöskin julmuudestaan tunnettu mies. Katsoessaan Davoustin kylmiin kasvoihin, kun tämä aivan kuin ankara opettaja, näytti suostuvan pysymään jonkun aikaa kärsivällisenä ja odottamaan vastausta, tunsu Pierre, että jokainen viivytyksen tuokio voi maksaa hänelle hengen; mutta hän ei tiennyt, mitä sanoa. Sitä, mitä hän oli sanonut ensimmäisessä kuulustelussa, hän ei enää uskaltanut sanoa ja säätynsä ja asemansa ilmaiseminen oli vaarallista ja häpeällistä. Pierre oli vaiti. Mutta ennen kuin hän oli ehtinyt mitään ajatella, kohotti Davoust vähän päätään, siirsi silmälasit otsalle, siristi silmiään ja loi Pierreen tuijottavan katseen.

— Minä tunnen tämän miehen, — sanoi Davoust tyynellä, kylmällä äänellä nähtävästi tarkoituksessa saada Pierre pelästymään.

Kylmät väreet, jotka äsken olivat juosseet pitkin Pierren selkäpiitä, tarttuivat hänen päähänsä kuin pihdit.

— *Mon général, vous ne pouvez pas me connaître, je ne vous ai jamais vu...*^[43]

— *C'est un espion russe*,^[44] — keskeytti hänet Davoust sanoen nämä sanat erälle toiselle kenraalille, joka oli huoneessa ja jota Pierre ei ollut huomannut.

Ja Davoust kääntyi pois päin. Äkkinäisen väräjävä kaiku sanoissa alkoi Pierre yht'äkkiä:

— *Non, Monseigneur, —* sanoi hän yht'äkkiä muistaen, että Davoust oli herttua. — *Non, Monseigneur, vous n'avez pas pu me connaître. Je suis un officier militionnaire et je n'ai pas quitté Moscou.*^[45]

— *Votre nom?* — toisti Davoust.

— *Besouhof.*^[46]

— *Qu'est ce qui me prouvera que vous ne mentez pas?*^[47]

— *Monseigneur!*^[48] — huudahti Pierre rukoilevalla, mutta ei loukkautuneella äänellä.

Davoust nosti silmänsä ja katsahti terävästi Pierreen. He katsoivat toisiinsa muutaman tuokioisen ja tämä katse pelasti Pierren. Se kulki sota- ja oikeusseikkojen yläpuolella ja se synnytti näiden kahden ihmisen välille inhimillisen suhteen. He tunsivat kumpikin hämärästi tänä yhtenä hetkenä lukemattoman paljon asioita ja he käsittivät, että he kumpikin ovat ihmislapsia ja veljiä. Ensi katsahduksessa oli Pierre Davoustista, joka oli nostanut ainoastaan päänsä paperista, jossa ihmisten asioita ja elämää merkittiin numeroilla, ainoastaan yksityisseikka ja Davoust olisi voinut ammuttaa hänet ilman omantunnon vaivoja, mutta nyt hän näki Pierressä ihmisen ja hän mietti hetkisen.

— *Comment me prouverez-vous la verité de ce que vous me dites?*^[49] — kysyi Davoust kylmästi.

Pierren mieleen muistui Ramball ja hän mainitsi rykmentin, sukunimen ja kadun, jolla Ramball asui.

— *Vous n'êtes pas ce que vous dites,*^[50] — sanoi Davoust taas.

Pierre ryhtyi vapisevan katkonaisella äänellä esittämään todistuksia kertomuksensa todenperäisyydestä.

Mutta tällöin tuli sisään adjutantti ja ilmotti jotain Davoustille.

Davoust kirkastui yht'äkkiä adjutanttin tuomasta tiedosta ja rupesi panemaan kiinni nuttunsa nappia. Hän näytti kokonaan unohtaneen Pierren.

Kun adjutantti muistutti hänelle vangista, kiepautti hän nyrpeästi päätään Pierreen päin ja käski viemään hänet pois. Mutta mihin hänet oli vietävä, sitä Pierre ei tiennyt, takasin vankeuteenko vaiko valmistetulle mestauspaikalle, jota toverit olivat Djevitshin kenttää kulkiessa hänelle näyttäneet.

Pierre käänsi päätään ja näki, että adjutantti kysyi jotain uudelleen.

— *Oui, sans doute!*^[51] — sanoi Davoust, mutta mitä "niin", sitä ei Pierre tietänyt.

Pierre ei muistanut, miten, kuinka kauvan ja mihin hän kulki. Vaipuneena täydellisen tajuttomuuden ja tylsyyden tilaan ja näkemättä mitään ympärillään hän liikutteli jalkojaan yhdessä muiden kanssa niin kauvan, kunnes kaikki pysähtyivät, jolloin hänkin pysähtyi. Yksi ainoa ajatus oli kaiken tämän aikaa riipattanut Pierren päässä ja tämä ajatus oli: kuka, kuka tosiaankin oli tuominnut hänet mestattavaksi? Ne eivät olleet ne ihmiset, jotka olivat kuulustelleet häntä tutkijalautakunnassa, sillä niistä ei ollut yksikään tahtonut eikä nähtävästi voinut sitä tehdä. Se ei ollut Davoust, joka oli niin inhimillisesti häneen katsonut. Yksi hetki vielä ja Davoust olisi ymmärtänyt, että he tekevät pahasti, mutta tuon hetken ehkäsi tulemasta huoneeseen saapunut adjutantti. Tämä adjutantti taasen ei nähtävästi ollut pyytänyt mitään pahaa, mutta hän olisi voinut olla tulemattakin. Kuka, kuka tosiaankin surmasi, tappoi ja riisti hänen, Pierren, elämää kaikkine muistoineen, pyrkimyksineen, toivoineen, ajatuksineen? Kuka teki sitä? Ja Pierre tunsikin, ettei se ollut kukaan.

Se oli järjestys, olosuhteiden muodostus.

Eräänlainen järjestys surmasi häntä, Pierreä, riisti hänen elämänsä, jopa kaikkea: tuhosi häntä.

XI.

Shtsherbatovin talolta vietiin vangitut suoraan pitkin Djevitshin kenttää Djevitshin luostarin vasemmalta puolen pellolle, jolla seisoi patsas. Patsaan taakse oli kaivettu suuri hauta, jonka reunoilla oli tuoretta multaa ja haudan ja patsaan luona seisoi puoli-ympyrässä suuri joukko kansaa. Joukossa oli vähäinen lukumäärä venäläisiä, vaan suurin osa oli joutilaita Napoleonin sotilaita: saksalaisia, italialaisia ja ranskalaisia kaiken karvaisissa puvuissa. Patsaan oikealla ja vasemmalla puolella seisoi rintamassa olevin rivein ranskalaista sotaväkeä sinisissä puvuissa punaisine olkalappuineen, puolikengät jalassa ja kiiverit päässä.

Rikolliset saatettiin seisomaan luettelon mukaiseen järjestykseen (Pierre seisoi kuudentena) ja vietiin patsaan luo. Yht'äkkiä alkoi kuulua kahdelta puolen rummunnärrytystä ja Pierrestä tuntui, että tuo pärinä ikään kuin repäsi kappaleen hänen sydämestään. Hän kadotti ajatus- ja harkintakykynsä. Hän voi ainoastaan nähdä ja kuulla. Hänellä oli ainoastaan yksi toivo — toivo, että se kauhea, minkä piti tapahtua, tapahtuisi mitä pikemmin. Pierre katseli tovereihinsa ja tarkasteli heitä.

Kaksi näistä oli entisiä vankia, joiden päät olivat sileäksi kerityt. Toinen oli kookas ja laiha, toinen mustanpuhuva, pörhöinen, jätterä ja litteänenäinen. Kolmas oli herrasväen palvelija, noin 45 vuoden ikäinen, jonka tukka oli harmaanvoipa ja ruumis täyteläinen ja hyvin ruokittu. Neljäs oli hyvin kaunis musikka, parta haalea ja tuuheja ja silmät sysimustat. Viides oli kelmeä, hintelä, noin kahdeksantoista-vuotinen tehtaalainen kauhtana päällä.

Pierre kuuli, että ranskalaiset neuvottelivat siitä, mitenkä olisi ammuttava, yksittäin vaiko

kaksittain. "Kaksittain", vastasi kylmän levollisesti vanhin upseeri. Sotamiesten riveissä tapahtui siirtoliike ja huomasi, että kaikki jouduttautuivat, mutta he eivät jouduttautuneet sillä tavoin, kuin jouduttaudutaan toimittamaan kaikille ymmärrettävää tekoa, vaan sillä tavoin, kuin jouduttaudutaan suorittamaan välttämätöntä, mutta vastenmielistä ja käsittämätöntä tekoa.

Eräs ranskalainen virkamies astui rikollisten rivien oikeaan päähän ja luki venäjäksi ja ranskaksi tuomion.

Sitte meni kaksi paria ranskalaisia rikollisten luo ja otti upseerin osotuksen mukaan kaksi rivin päässä seisovaa entistä vankia. Vangit astuivat patsaan juurelle, pysähtyivät siihen ja sillä aikaa kun tuotiin säkkejä, he katsoivat ympärilleen niin kuin katsoo isketty eläin lähenevää metsästäjää. Toinen risti myötäänsä silmiään, toinen kaahnuttelee selkäänsä ja toinen teki huulillaan naurua tarkottavan liikkeen. Sotamiehet ryhtyivät nopein käsin sitomaan heidän silmiään, pukemaan säkkejä ja kytkemään patsaaseen.

Kaksitoista tarkk'ampujaa marssi kiväärit olalla säännöllisin, lujin askelin esiin rivien takaa ja pysähtyi kahdeksan askeleen päähän patsaasta. Pierre kääntyi pois päin, jottei olisi nähnyt, mitä oli tapahtuva. Yht'äkkiä kuului räätinää ja ryskettä, joka kuulosti Pierrestä räikeämmältä kuin jylisevinkin ukkosen jyminä ja hän kääntyi katsomaan. Savua pölysi ja ranskalaisia puuhaili jotain tehden haudan reunalla kalpein kasvoin ja vapisevin käsin. Tuotiin kaksi muuta. Nämäkin kaksi katselivat samoin, samallaisin silmin, turhaan ja ääneti pelkillä silmillään turvaa pyytäen ja nähtävästi käsittämättä ja uskomatta, mitä oli tuleva. He eivät voineet uskoa, sillä ainoastaan he tiesivät sen, mitä heidän elämänsä oli heille ja siksi he eivät käsittäneet eivätkä uskoneet, että se voitaisiin heiltä riistää.

Pierre ei tahtonut katsoa ja hän kääntyi taas pois päin; mutta taasen kumahti hänen korvissaan ikään kuin hirveä räjähdys ja samassa hän huomasi savua, jonkun verta ja kalpeakasvoisia hätäntyneitä ranskalaisia, jotka taasen hääriskelivät patsaan luona vapisevin käsin toinen toistaan tyrkkien. Raskaasti hengittäen katseli Pierre ympärilleen aivan kuin kysyen: mitä tämä on? Sama kysymys oli kaikissa niissäkin katseissa, jotka kohtasivat Pierren katseen.

Kaikkien venäläisten, ranskalaisten sotamiesten ja upseerien, kaikkien, kaikkien kasvoilta luki Pierre saman pelon, kauhun ja taistelun ilmeen, joka oli hänenkin sydämessään. "Kuka todellakin tekee tätä? He kaikki kärsivät samoin kuin minäkin. Kuka? Kuka?" välähti tuokion ajan Pierren mielessä.

"*Tirailleurs du 86-me, en avant!*"^[52] huusi joku. Vietiin viides, joka seisoj Pierren vieressä — yksinään. Pierre ei käsittänyt, että hän oli pelastettu ja että hänet samoin kuin muutkin jällelle jääneet oli tuotu tänne olemaan vain läsnä telotuksessa. Kasvamistaan kasvavalla kauhulla ja tuntematta iloa ja tyyntymystä hän katseli sitä, mitä tapahtui. Viides oli kauhtanassa oleva tehtaalainen. Samassa kun tehtaalaiseen tartuttiin kiinni, hypähti hän kauhuissaan syrjään ja tarttui Pierreen. (Pierre vavahti ja riistäytyi irti.) Tehtaalainen ei pystynyt olemaan jaloillaan. Häntä kiskottiin kainaloista ja hän kirkui jotain. Kun hänet oli saatu patsaan juureen, vaikenen hän äkkiä. Hän näytti yht'äkkiä aivan kuin käsittäneen jotain. Käsittikö hän, että kirkuminen oli turhaa tahi että oli mahdotonta, että ihmiset surmaisivat hänet, mutta hän kuitenkin asettui patsasta vasten odottaen kytkemistä yhdessä muiden kanssa ja vilkui ympärilleen kiiluvien silmin kuin haavotettu eläin. Pierre ei nyt enää voinut kääntyä pois päin eikä sulkea silmiään. Hänen samoin kuin koko väkijoukonkin uteliaisuus ja kiihtymys oli viidettä surmatessa yltenyt äärimmilleen. Tämä viides näytti tyyneeltä, kuten muutkin: hän kohenteli kiinni kauhtanaansa ja kaahnuttelee toisella jalalla toista.

Kun ruvettiin sitomaan hänen silmiään, korjasi hän itse solmua niskassa, kun se häntä puristi, ja kun hänet sitte painettiin kiinni veriseen patsaaseen, kallistui hän itse selkänojaan, mutta kun hänen oli siinä asennossa hankala olla, kohensi hän itseään, veti jalkansa lähemmä ja ojentautui levollisesti patsasta vasten. Pierre katsoi häneen koko ajan laskematta silmistään pienintäkään liikettä.

Taisi kuulua komennus, komennuksen jälkeen taisi kuulua kahdeksan kiväärin pamahdus. Mutta niin tarkkaan kuin Pierre jälestäpäin koettelikin muistella, ei hän ollut kuullut pienintäkään pamahduksen ääntä. Hän oli vain nähnyt, että tehtaalainen oli jostain syystä retkahtanut nuorissa, että verta oli näkynyt kahdessa kohden ja että nuorat olivat hölleenet retkahtaneen ruumiin painosta, jolloin tehtaalainen luonnottomasti nipottavien päin ja jalat väässä oli vaipunut kyyhilleen. Pierre juoksi patsaalle. Häntä ei pidättänyt kukaan. Tehtaalaisen ympärillä hääriskeli säikähtyneitä, kalpeita ihmisiä. Eräällä vanhalla, viiksekkäällä ranskalaisella täräsi alahuuli, kun hän irrotti nuoria. Ruumis lyhytyi. Sotamiehet raahasivat ruumiin kömpelön hätäisesti patsaan taa ja rupesivat vierittämään sitä kuoppaan.

Kaikki näyttivät varmasti käsittävän, että ne olivat olleet semmoisia pahantekijöitä, joiden rikosten jäljet piti peittää kiiruimman kaupalla.

Pierre vilkasi kuoppaan ja huomasi, että tehtaalainen virui siellä polvet ylöspäin lähellä päätä ja toinen olkapää toista korkeammalla. Ja tuo olkapää nousi ja laski tasaisesti nytkähdellen. Mutta suuria lapiollisia multaa tuiskusi koko ruumiin päälle. Eräs sotamies kivahti Pierrelle äkäisesti ja tuskallisesti, että hän poistuisi. Mutta Pierre ei ymmärtänyt sotamiestä, vaan jäi seisomaan patsaan luo eikä kukaan ajanut häntä pois.

Kun hauta oli luotu umpeen, kuului komennus. Pierre vietiin takasin paikalleen ja ranskalainen sotaväki, joka seisoj kahtena rintamana patsaan kummallakin puolella, teki puolikäännöksen ja alkoi marssia tahdissa patsaan ohi. Kaksikymmentäneljä tarkk'ampujaa, jotka olivat seisoneet piirin keskellä, läksi panoksista tyhjentynein kiväärein juoksujalassa liittymään paikoilleen riveihin, silloin kun komppaniat marssivat heidän ohitsensa.

Pierre katseli nyt tajuttomien silmin noita tarkk'ampujia, jotka kaksittain juoksivat piiristä. Kaikki muut paitsi yksi liittyivät komppanioihinsa. Eräs nuori sotamies, jonka kasvot olivat kalman kalpeat ja jonka kiiveri oli kallistunut takaraivolle, seisoi kivääri riipuksissa vastapäätä hautaa samalla paikalla, josta hän oli ampunut. Hän hoippui kuin juopunut ottaen vuoroin askeleen eteenpäin, vuoroin taapäin kannattaakseen kaatuvaa ruumistaan. Eräs vanha sotamies, ali-upseeri, juoksi rivistä, tarttui hänen olkapäähänsä ja veti hänet komppaniaan. Venäläinen ja ranskalainen väkijoukko alkoi hajaantua. Kaikki kulkivat ääneti, päät painuksissa.

— *Ça leur apprendra à incendier*,^[53] — sanoi joku ranskalaisista.

Pierre katsahti sanojaan ja huomasi, että se oli eräs sotamies, joka tahtoi jollain tyynnyttää itseään siitä, mitä oli tehty, mutta ei voinut. Puhumatta loppuun ajatustaan hän viittasi kädellään ja meni matkoihinsa.

XII.

Mestauksen jälkeen erotettiin Pierre muista syytetyistä ja hänet jätettiin yksinään erääseen pieneen, hävitettyyn ja ryvetettyyn kirkkoon.

Illan suussa tuli kirkkoon vahtialupseeri kaksi sotamiestä mukanaan ja ilmotti Pierrelle, että hänet on armahdettu ja että hänet nyt viedään sotavankien parakkeihin. Hänet tuotiin hiiltyneistä hirsistä, laudoista ja lankuista rakennetuille kojuille ja vietiin yhden tällaisen sisään. Parikymmentä erikarvaista miestä tuli pimeässä hänen ympärilleen. Pierre silmäili heitä käsittämättä, keitä he olivat, mitä he täällä tekivät ja mitä he tahtoivat hänestä. Hän kuuli sanoja, joita hänelle puhuttiin, mutta hän ei tehnyt niistä mitään johtopäätöksiä eikä sovelluttanut niitä mihinkään, sillä hän ei käsittänyt niiden merkitystä. Hän kyllä vastaili niihin kysymyksiin, joita hänelle tehtiin, mutta ei tajunnut, kuka häntä kuunteli ja miten hänen vastauksensa käsitettiin. Hän katsoi kasvoihin ja vartaloihin, mutta kaikki näyttivät hänestä yhtä hämäriltä.

Siitä pitäen, kun Pierre oli nähnyt hirveän surmaamisen, jonka olivat toimittaneet semmoiset ihmiset, jotka eivät olleet tahtoneet sitä tehdä, tuntui kuin olisi hänen sielustaan reväistä se ponsi, jonka varassa kaikki oli pysynyt pystyssä ja kuvastunut elävänä, ja kaikki oli nyt sortunut sisällyksettömäksi soroläjäksi. Vaikkei Pierre selvittänyt itselleen syitä, tuhoutui kuitenkin hänen uskonsa sekä maailman hyvään järjestykseen että ihmisten ja hänen omaantuntoonsa kuin myöskin Jumalaan. Tällaisessa sieluntilassa oli Pierre ollut ennenkin, mutta se ei ollut koskaan ollut niin voimakas kuin nyt. Kun Pierre ennen oli joutunut tähän epäilyksen tilaan, olivat hänen epäilynsä johtuneet hänen omasta syystään. Silloin oli Pierre sydämensä syvyydessä tuntenut, että tuosta epätoivon tilasta ja epäilyistä oli pelastus löydettävissä omasta itsestään. Mutta nyt hän tunsu, ettei hän ollut synnä siihen, että maailma oli romahtanut raunioiksi hänen silmissään ja että jälellä oli ainoastaan muodottomia soroläjiä. Hän tunsu, että palaaminen uskoon elämän mahdollisuuteen — ei ollut hänen vallassaan.

Hänen ympärillään seisoi pimeässä ihmisiä, jokin hänessä luultavasti kiinnitti heidän huomiotaan. Hänelle kerrottiin jotain, kyseltiin jotain, sitte hänet vietiin jonnekin ja lopulta hän joutui parakin nurkkaan eräiden ihmisten pariin, jotka naureskelivat ja puhelivat keskenään.

"Silloin, veljet ... se sama prinssi, joka" ... kuului jonkun ääni parakin vastapäisestä nurkasta sana "joka" erityisesti korostettuna.

Pierre istui ääneti ja liikkumattomana olilla seinän vieressä vuoroin aukoen, vuoroin sulkien silmiään. Mutta joka kerran kun hän sulki silmänsä, näki hän edessään tehtaalaisen kammottavat kasvot, jotka avomielisyydessään olivat erityisen kammottavat sekä myöskin tahtomattaan murhaajiksi joutuneiden kasvot, jotka levottomuutensa tähden olivat vieläkin kammottavammat. Ja hän aukoi taas silmiään ja katsoi tajuttomasti ympärilleen pimeässä.

Hänen rinnallaan istui kyyryssä eräs pieni mies, jonka läsnäolon Pierre huomasi ensiksi siitä hien väkevästä hajusta, joka miehestä löyhyi joka kerran kun hän liikahti. Tuo mies askaroitsi jotain pimeässä jaloillaan, ja vaikkei Pierre nähnytään hänen kasvojaan, tunsu hän kuitenkin, että mies myötäensä kurkisteli häneen. Pierre tähysteli pimeään ja käsitti, että mies riisui jalkineitaan ja se tapa, jolla hän tätä teki, herätti Pierren huomiota. Kerittyään auki paulat, joilla toinen jalka oli sidottu, hän kääri ne huolellisesti kokoon ja tarttui samassa käsiksi toiseen jalkaansa vähä väliä Pierreen katsoen. Sillä aikaa kuin toinen käsi ripusti paulaa, ryhtyi toinen käsi purkamaan auki toista jalkaa. Riisuttuaan täten jalkineensa huolellisesti pyörein, riuskoin ja viipymättä toisiaan seuraavin liikkein ripusti mies ne kepakkojen päihin, jotka olivat isketyt maahan, otti veitsen, katkasi jotain, painoi veitsen kiinni, työnsi sen päänalusen alle ja käytyään mukavammin istumaan tarttui molemmiin käsiin koukussa olevien polviensa ympäri ja rupesi katsomaan suoraan Pierreen. Pierrestä tuntui olevan jotain miellyttävää, tyynnyttävää ja pyöreää tuon häneen hellittämättä katsovan miehen riuskoissa liikkeissä, hänen järjestetyssä nurkkapesässään, jopa hajussaankin.

— Paljon olette tainneet nähdä puutetta, barin? — sanoi yht'äkkiä pieni mies.

Miehen soivassa äänessä kuulosti niin pehmeää lämpöä ja avomielisyyttä, että Pierre aikoi vastata, mutta hänen leukansa alkoi vapista ja hän tunsu puhkeavansa kyyneliin. Antamatta Pierren näyttää mielenliikutustaan jatkoi pieni mies samassa tuokiossa puheluaan samalla miellyttävällä äänellään.

— Oh, älä sure, kotkanpoika, — sanoi hän sillä hentoa lempeyttä hehkuvalla äänellä, jolla puhuvat

vanhat venäläiset eukot. — Älä sure, veikkonen: ken hetken kestää, se iän elää! Vai mitä, rakkaani! Ja eikähän täällä, Luojan kiitos, hätä häilyttele. On sekä hyviä että huonoja ihmisiä täälläkin, — puheli hän ja puhuessaan hän laskeutui notkein liikkein polvilleen, nousi pystyyn ja vähän ryiskeltyään läksi jonnekin.

— Hehee, vekkuli, tulitpas! — kuuli Pierre lautakojun päästä saman lempeän äänen. — Muistipas tulla, vekkuli! No, no, soo!

Ja työntäen luotaan koiran rahjusta, joka hyppi häntä vastaan, palasi sotamies takasin paikalleen ja istuutui. Hänen käsissään oli jotain riepuun käärittynä.

— Kas tässä, syökääpäs, barin, — sanoi hän palaten taas entiseen kunnioittavaan puhetapaan ja aukoen kääntöään, josta hän antoi Pierrelle muutamia paistettuja perunoita. — Päivälliseksi oli keittoa. Maan mainioita perunoita.

Pierre ei ollut syönyt koko päivänä ja perunan haju tuntui hänestä sanomattoman hyvältä. Hän kiitti sotamiestä ja rupesi syömään.

— Maltahan, ei se noin, — sanoi sotamies naurahtaen ja otti yhden perunan. — Näin sitä pitää. Hän otti taas kääntöpääveitsen, halkasi perunan kämmenellään kahtia, sirotti suolaa päälle ja tarjosi Pierrelle.

— Maan mainioita perunoita, — toisti hän. — Syöppäs nyt.

Pierrestä tuntui, ettei hän ollut milloinkaan syönyt maukkaampaa ruokaa.

— Ei, minusta on kaikki samantekevää, — sanoi Pierre, — mutta miksi he ampuivat ne onnettomat!... Viimeinen oli parinkymmenen iässä.

— Tss — tss ... — virkkoi pieni mies. — Älkää pahaa, älkää ... — lisäsi hän nopeasti ja aivan kuin sanat olisivat aina olleet valmiina hänen suussaan ja sieltä vahingossa lennähtäneet hän jatkoi: — Mitenkäs te, barin, tulitte näin jääneeksi Moskovaan?

— En luullut, että niin sukkelaan tulisivat. Jäin vahingossa, — vastasi Pierre.

— Mitenkä ne sinut ottivat, kotkanpoika, kotoasiko?

— Ei, olin katsomassa tulipaloa, siinä ottivat ja luulivat murhapolttajaksi.

— Mikä on tuomiota, se on vääryyttä, — tokasi pieni mies.

— Oletkos sinä kauan ollut täällä? — kysyi Pierre viimeistä perunaa pureskellen.

— Minäkö? Viime sunnuntaina ottivat Moskovasta hospitaalista.

— Kukas sinä olet, sotamieskö?

— Apsheronin rykmentin sotamiehiä. Kuumeessa olin, kuolemankielissä. Eikä meille virkattu halaistua sanaa. Kahteenkymmeneen mieheen virui meitä siellä. Eikä arvattu eikä aavistettu.

— Onkos sinun täällä ikävä? — kysyi Pierre.

— On ihan kylläلتi, kotkanpoikaseni. Minun nimeni on Platon, liikanimeltä Karatajef, — lisäsi hän nähtävästi helpottaakseen Pierren puhuttelua. — Poikasena kutsuttiin palvelukseen. Eikö sitte olisi ikävä, kotkanpoikaseni! Moskova on kaupunkien äiti. Eikö etoisi ikävä sitä katsellessa! Mato kaalia kalvaa, mutta itse ennen sitä sortuu, niin puhuivat vanhan kansan ihmiset.

— Miten, miten sinä sanoit? — kysyi Pierre.

— Minäkö? — kysyi Karatajef. — Minä sanon: ei omalla voimalla, vaan Jumalan hoimalla, — sanoi hän luullen toistavansa sen, mitä äsken oli sanonut ja jatkoi samassa:

— Onhan teillä, barin, oma perutalonne? Ja koti on? Siis täydellinen liesi! Ja emäntä on? Ovatkos vanhusvanhemmat elossa? — kyseli hän.

Vaikkei Pierre nähnyt pimeän tähden, tunsi hän kuitenkin, että sotamiehen huulet vetäytyivät pidätettyyn pehmeään hymynkierteeseen näitä kysymyksiä tehdessä. Hänen mieltään nähtävästi pahotti se, ettei Pierrellä ollut vanhempia, varsinkaan äitiä.

— Vaimossa neuvon vara, anopissa avun alku, vaan ehtoisin oma emonen! — sanoi sotamies. — No entä lapsia, onkos niitä? — jatkoi hän kyselyään.

Pierren kieltävä vastaus pahotti nähtävästi taaskin hänen mieltään ja hän kiiruhti lisäämään:

— Mitäs se, nuoret ihmiset, saattaahan Jumala vielä antaa. Kunhan vain sovussa elettäisi...

— Nyt ei ole mistään väliä, — sanoi Pierre tahtomattaan.

— Soo, oletpa sinä miekkoinen miehiäsi, — väitti Platon. — Ei rutolta eikä tyrmältä mihinkään pääse.

Sotamies kohensihe parempaan asentoon ja rykäsi muutaman kerran nähtävästi valmistautuen pitkään jutteluun.

— Niin, ystävä hyvä, asuin vielä kotona, — alkoi hän. — Kontumme oli suuri, maata paljon, hyvä oli musikkojen elo eikä meidän talostamme mitään puuttunut. Seitsemän muun kanssa kulki isäukko niittämässä. Hyvästi elettiin, oikein kristityitä oltiin. Mutta silloin...

Ja Platon Karatajef kertoi pitkän tarinan siitä, miten hän oli mennyt vieraan metsästä puita hakemaan, joutunut vahdin käsiin, saanut selkäänsä, tuomittu ja lähetetty sotamieheksi.

— Niin, kotkanpoikaseni, — jatkoi hän hymyn muuntamalla äänellä, — paha tuli, luultiin, vaan

parhaaksi se kääntyikin. Veljen olisi ollut lähtö, ellen minä olisi tekosta tehnyt. Vaan nuorimmalla veljellä oli viisi lasta, minulta ei jäänyt kuin vaimo. Oli tyttö, mutta sen korjasi Luoja jo ennen sotamiehyyttäni. Tulin katsomaan kotiväkeä. Näen, että entistä ehemmin elävät. Talo on hyvyttä täynnä, naisväki kotosalla, kaksi veljeä työansioilla. Nuorin, Mihaila, oli kotona. Sanoo siinä isäukko: "minusta, sanoo, ovat kaikki lapset yhdenlaisia: purasipa mitä sormea tahansa, kaikkiin yhtä kovasti koskee. Ja jollei silloin olisi Platonia viety, olisi Mihailan ollut meno." Käski kaikki meidät luokseen — uskotko — ja jumalankuvan eteen asetti. "Mihaila", sanoo, "tule tänne, kumarra hänen jalkoihinsa ja sinä, eukko, kumarra myöskin ja tekin lapset, kumartakaa. Ymmärrättekö?" sanoo. Niin, ystävänä hyvä. Kohtalo ei jätä uhriaan. Vaan me hoppuamme alituisesti, mikä on hyvin ja mikä ei. Meidän onnemme, ystävänä, on kuin vesi nuotassa: kun sitä vetää, pullistuu se, vaan kun maalle saa, on se työpöyhjä.

Ja Platon siirrähti toiseen paikkaan olillaan. Oltuaan hetken aikaa vaiti nousi Platon seisoaalleen.

— Taitaa tässä jo nukuttaakin, — sanoi hän nopeasti ja alkoi ristiä silmiään lausuen:

— Herra Jeesus Kristus, Nikola marttyyri, Frola ja Lavra! Herra Jeesus Kristus, Nikola marttyyri, Frola ja Lavra! Herra Jeesus Kristus, armahda ja vapahda meitä! — päätti hän rukouksensa, kumarsi maahan asti, nousi, huokasi ja kyykistyi polvilleen. — Kas niin. Kaada, hyvä Isä, kivenä, nostata nokkelana, — sanoi hän, venähti pitkälleen ja veti sinellin korvilleen.

— Minkä rukouksen sinä luitkaan? — kysyi Pierre.

— Häh? — virkkoi Platon (hän oli juuri nukahtamaisillaan). — Mitäkö luin? Rukoilin Jumalaa. Etkös sinä rukoile?

— Kyllä, rukoilen minäkin, — vastasi Pierre. — Mutta mitä sinä puhuit Frolasta ja Lavrasta.

— Kuinkas muuten? — vastasi nopeasti Platon. — Nyt on hevosjuhla, täytyy muistaa elukoitakin. Katsos veitikkaa, käppyrään pyörähti. Lämpenitkö, koirankuontolainen, — sanoi hän kopeloiden koiraa, joka oli hänen jaloissaan ja käännettyään toiselle kylelleen hän nukkui heti.

Ulkoa kuului jostain kaukaa itkua ja huutoa ja lautakojun seinäraoista vilkkui tulta, mutta kojussa oli hiljaista ja pimeää. Pierre ei saanut unta pitkään aikaan ja hän virui pimeässä paikallaan silmät auki kuunnellen vieressään makaavan Platonin säännöllistä kuorsausta ja tuntien, että äsken sortunut maailma alkoi nyt valveutua hänen sielussaan entistään kauniimpana ja jonkunlaisten uusien, vahvojen perusteiden varassa.

XIII.

Siinä lautakojussa, johon Pierre oli tuotu ja jossa hän oli neljä viikkoa, oli 23 vangittua sotamiestä, kolme upseeria ja kaksi virkamiestä.

Kaikki nämä kuvastuivat sittemmin Pierren mielessä hyvin hämärästi, mutta Platon Karatajef painui ainaiseksi Pierren sydämeen mitä voimakkaimpana ja kalleimpana muistona ja esikuvana kaikesta venäläisestä, hyvästä ja pyöreästä. Kun Pierre seuraavana päivänä aamun sarastaessa näki naapurinsa, toteutui ensimmäinen vaikutelma jostain pyöreästä täydellisesti: koko Platonin vartalo, joka oli kiedottu nuoralla vyötettyyn ranskalaiseen sinelliin, lakkiin ja niinivirsuihin, oli pyöreä. Pää oli aivan pyöreä, selkä, rinta, hartiat, jopa kädetkin, jotka riippuivat semmoisessa asennossa, kuin olisivat ne tahtoneet aina jotain syleillä, olivat pyöreät; miellyttävä hymy ja suuret, ruskeat, pehmeät silmät olivat pyöreät.

Platon Karatajef oli varmaankin kuudennellakymmenennellä päättäen hänen kertomuksistaan niistä sotaretkestä, joihin hän oli pitkänä palvelusaikanaan ottanut osaa. Hän ei tiennyt itse eikä voinut mitenkään määritellä, mitenkä vanha hän oli. Mutta hänen häikäisevän valkeat ja lujat hampaansa, jotka välkkyivät kahtena kaarena hänen suustaan, silloin kun hän nauroi (jota hän teki usein), olivat kaikki hyvät ja eheät; hänen parrassaan ja tukassaan ei ollut ainoatakaan harmaata karvaa ja koko hänen ruumiinsa oli notkeuden ja varsinkin lujuuden ja kestävyuden kuva.

Hänen kasvoillaan oli viattomuuden ja nuoruuden leima, vaikka niillä olikin hienoja pyöreitä ryppyjä, hänen äänensä oli miellyttävä ja sointuva. Mutta hänen puhetaipansa merkillisimpänä ominaisuutena oli välittömyys ja sisällökyys. Näytti siltä, ettei hän koskaan ajatellut sitä, mitä hän puhui tai mistä puhuisi ja tästä juuri johtui sanomattoman voimakas vakuuttavuus hänen äänentapaamisensa nopeudessa ja varmuudessa.

Hänen ruumiilliset voimansa ja joustavuutensa olivat vankeuden ensi aikana semmoiset, ettei hän näyttänyt ollenkaan tietävän, mitä on väsymys ja sairaus. Joka ilta nukkumaan käydessään hän sanoi: "Kaada, hyvä Isä, kivenä, nostata nopsana" ja aamusin ylösnousteissaan hän sanoi joka kerran samalla tavalla harteitaan kohauttaen: "kun nuukahti, niin nukahti, kun heräsi, niin heräsi". Ja hänen ei tosiaankaan tarvinnut muuta kuin kallistua pitkälleen, kun hän samassa makasi kuin kivi ja hänen tarvitsi vain puistaltaa itseään, kun hän samassa tuokioistakaan kuhnailematta ryhtyi johonkuhun askareeseen aivan kuin lapset, jotka herättyään käyvät käsiksi leluihin. Hän teki kaikkea, mutta ei mitään erittäin hyvin eikä taas huonostikaan. Hän paistoi, keitti, ompeli, höyläsi ja paikkasi kenkiä. Hän oli myötänsä toimessa ja vain öillä hän uskalsi ruveta tarinoimaan, jota hän rakasti, ja laulamaan. Hän ei laulanut lauluja vartonaisten laulajien tavoin, jotka tietävät, että heitä kuunnellaan, vaan hän lauloi niinkuin laulavat linnut nähtävästi siitä syystä, että hänen oli yhtä pakollista päästää noita säveliä kuin on pakollista oikoa jäseniään tai jalotella. Ja hänen säveleensä soivat aina hienoina, hellinä, kaihomielisinä, melkein

naisellisina, vaan hänen kasvonsa olivat laulaessa aina vakavat.

Vankeuteen jouduttuaan ja parrotuttuaan oli hän nähtävästi ravistanut itsestään pois kaiken vieraan tartunnaisen ja sotamiesmäisen ja palannut tahtomattaan rahvaan miehen elintapaan.

— Kun sotamies on lomalla, valuu paita housuista,^[54] — oli hänen tapansa sanoa.

Hän kertoi vastenmielisesti sotamiesajastaan, ei kuitenkaan valitellut sitä ja usein mainitsi hän, ettei häntä oltu kertaakaan piesty koko palvelusaikanaan. Kun hän kertoi, kertoi hän enimmäkseen vanhoja ja nähtävästi rakkaita muistoja talonpoikaiselämästä. Ne sananlaskut, joita hänen puheessaan vilisi, eivät olleet semmoisia ruokottomia ja pöyhkeitä sananlaskuja, joita sotamiehet useimmiten laskevat, vaan ne olivat niitä kansan puheenparsia, jotka yksinään otettuina tuntuvat mitättömiltä, mutta jotka ajallaan lausuttuina saavat syvän viisauden merkityksen.

Usein hän puhui aivan päinvastoin kuin mitä hän oli puhunut ennen, mutta kumpikin oli oikein. Hän rakasti puhelemista, puhui hyvin ja kaunisti puhettaan hyväily sanoilla ja sananparsilla, joita hän, kuten Pierrestä tuntui, näytti itse sepittäneen; mutta hänen kertomustensa suurin viehätysvoima oli siinä, että hänen haastelussaan saivat mitä jokapäiväisimmät tapaukset ja joskus juuri ne samat, joita Pierre oli huomaamattaan nähnyt elämässään, juhmallisen kauneuden luonteen. Hän rakasti kuunnella satuja, joita (aina samoja) eräs sotamies kertoi, mutta kaikista eniten hän rakasti kuunnella kerrottavan varsinaisesta elämästä. Näitä kertomuksia kuunnellessaan hän hymyili iloisesti, tokasi väliin sanoja ja teki kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli selventää hänelle kauneuden kuva siitä, mitä hänelle kerrottiin. Mieltymystä, ystävyyttä, rakkautta, semmoisina kuin Pierre ne käsitti, ei Karatajevilla ollut ollenkaan, vaan hän rakasti ja eli rakkaudessa kaiken sen kanssa, minkä elo hänen teensä loi ja varsinkin ihmisen kanssa, — ei minkään määrätyn ihmisen kanssa, vaan yleensä niiden ihmisten kanssa, jotka olivat hänen silmiensä edessä. Hän rakasti piskiään, rakasti tovereitaan ja ranskalaisia ja rakasti Pierreä, joka oli hänen naapurinsa; Pierre tunsu kuitenkin, ettei Karatajevista, vaikka tämä osottikin häntä kohtaan hyväilevää hellämielisyyttä (jolla hän tahtomattaan tuli tyydyttäneeksi Pierren henkistä puolta), olisi tuntunut vähääkään ikävältä erota hänestä. Ja Pierre alkoi tuntea samallaista tunnetta Karatajevia kohtaan.

Platon Karatajef oli kaikkien muiden vankien mielestä kaikista tavallisin sotamies; häntä nimitettiin kotkanpojaksi tai Platoshkakksi, hänestä tehtiin hyväntahtoista pilaa ja häntä juoksetettiin asioilla. Mutta Pierren mieleen painui hän ainaseksi semmoisena, kuin hän oli hänet nähnyt ensi yönä, saavuttamattomana, pyöreänä ja yksinkertaisuuden ja totuuden hengen hahmottuneena olentona.

Platon Karatajef ei osannut ulkomuistilta muuta kuin rukouksensa. Kun hän piti puheitaan, ei hän näyttänyt niitä alkaessaan ollenkaan tietävän, miten hän ne lopettaa.

Kun Pierre toisinaan hämmästyti Platonin ajatusten syvyyttä ja pyysi hänen sanomaan jotain uudestaan, ei Platon voinut muistaa, mitä hän oli hetkistä ennen sanonut, samoin kuin hän ei voinut mitenkään selittää Pierrelle sanoin lempilauluaan. Siinä oli "kotikoivuni kallis" ja "apea on aikaan", " mutta sanoin selittäen ei syntynyt mitään sisällystä. Hän ei käsittänyt eikä kyennytkään käsittämään kokonaisuudesta erikseen poimittujen sanojen merkitystä. Hänen jokainen sanansa ja tekonsa oli hänelle tuntemattoman toiminnan ilmestymismuoto ja tämä toiminta oli hänen elämänsä. Mutta hänen elämällään semmoisena, kuin hän sen itse ymmärsi, ei ollut mitään merkitystä erikseen olevana elämänä. Sillä oli merkityksensä ja sisältönsä vain osana kokonaisuudesta, jonka hän joka hetki tunsu. Hänen sanansa ja tekonsa virtasivat hänestä yhtä tasaisesti, välttämättömästi ja välittömästi kuin tuoksu erittyi kukasta. Hän ei voinut käsittää erikseen otetun toimen tai sanan arvoa eikä merkitystä.

XIV.

Kun ruhtinatar Maria oli saanut tietää Nikolailta, että hänen veljensä on Rostovilaisten kanssa Jaroslavlissa, ryhtyi hän tädin estelyistä välittämättä heti hankkiutumaan matkalle aikoen viedä mukanaan veljensä pojankin. Koituisiko tästä suuria vaikeuksia vaiko ei, olisiko se mahdollista vaiko mahdotonta, sitä hän ei kysellyt eikä tahtonut tietää, sillä hänen velvollisuutensa oli sekä itse olla ehkä kuolemaisillaan olevan veljensä saapuvilla että myöskin tehdä kaikkensa voidakseen viedä isälle lapsen ja hän ryhtyi matkavalmistuksiin. Sen seikan, ettei ruhtinas Andrei antanut haulle mitään tietoja itsestään, selitti ruhtinatar Maria joko siten, että hänen veljensä oli liian heikko kyetäkseen kirjottamaan tai siten, että hän piti pitkää matkaa sisarelleen ja pojalleen liian vaikeana ja vaarallisena.

Ruhtinatar Maria joutui muutamassa päivässä matkakuntoon. Hänen ajoneuvoinaan oli kookkaat ruhtinaalliset umpivaunut, joilla hän oli tullut Voroneschiin, puoleksi katetut pienet rattaat ja kuormavankkurit. Hänen mukanaan matkusti m-lle Bourienne, Nikolushka opettajineen, vanha hoitajamummo, kolme palvelustyttöä, Tihon, nuori lakeija ja ratsaspalvelija, jonka täti antoi hänen mukaansa. Kun oli sula mahdollisuus ajatella matkustaa Moskovan kautta tavallista tietä, täytyi ruhtinatar Marian turvautua pitkään kiertotiehen Lipetskin, Rjasanin, Vladimirin ja Shujan kautta ja tämä tie oli kyytihevosten hankalan saannin tähden hyvin vaivaloinen ja Rjasanin luona, jossa (kuten kerrottiin) liikuskeli ranskalaisia, vaarallinenkin.

M-lle Bourienne, Dessalles ja ruhtinatar Marian palvelijat ihmettelivät vaivaloisen matkan kestäessä hänen mielenlujuttaan ja toimeliaisuuttaan. Hän kävi nukkumaan kaikkia muita

myöhemmin, heräsi muita aikasemmin eivätkä mitkään vaikeudet saaneet häntä neuvottomaksi. Hänen toimeliaisuutensa ja pontevuutensa avulla, joka innosti hänen seuralaisiaankin, saapuivat he toisen viikon lopulla Jaroslaviin.

Ruhtinatar Maria oli viime päivinä Voroneschissa ollessaan tuntenut elämänsä valoisinta onnea. Hänen rakkautensa Rostoviin ei enää rasittanut eikä häirinnyt häntä. Tämä rakkaus oli täyttänyt koko hänen sielunsa, valautunut erottamattomaksi osaksi hänestä itsestään eikä hän enää taistellut sitä vastaan. Ruhtinatar Maria oli viime aikoina tullut vakuutetuksi siitä, että hän oli rakastettu ja rakasti, vaikkei hän kertaakaan puhunut tästä itselleen selvästi suoraan. Hän oli tullut tähän vakuutukseen kohdatessaan viime kerran Nikolain, joka oli tullut sanomaan hänelle, että hänen veljensä oli Rostovilaisten mukana. Nikolai ei ollut vihjannut sanallakaan, että nyt (jos ruhtinas Andrei paranisi) voisivat ruhtinas Andrein ja Natashan entiset välit uudistua, mutta ruhtinatar Maria huomasi Nikolain kasvoista, että tämä ajatteli asiaa ja tiesi sen. Tästä huolimatta ei Nikolain suhde, nuo arat, hellät lemmensiteet ruhtinattareen, suinkaan muuttunut, vaan Nikolai näytti päinvastoin olevan iloinen siitä, että sukulaisuus hänen ja ruhtinatar Marian välillä salli hänen nyt entistä vapaammin ilmaista ruhtinattarelle ystävyytensä ja rakkautensa, kuten ruhtinatar Maria toisinaan ajatteli. Ruhtinatar Maria tiesi, että hänen rakkautensa oli ensimmäinen ja viimeinen hänen elämässään, hän tunsikin olevansa rakastettu ja hän oli tämän tähden onnellinen ja tyyni.

Tämä hänen onnensa ei kuitenkaan estänyt häntä tuntemasta syvää surua veljensä kohtalon tähden, vaan hänen sielunsa rauhallisuus antoi hänelle entistä suuremman mahdollisuuden antautua täydellisesti veljeen kohdistuneen tunteen valtaan. Tämä tunne oli ensi hetkinä Voroneschista lähdettyä niin voimakas, että ne, jotka häntä saattoivat matkalle, olivat vakuutettuja hänen kärsimysten runtelemiin ja epätoivoisiin kasvoihinsa katsoessaan, että hän aivan varmaan sairastuu matkalla, mutta juuri matkan vaivat ja huolet, joihin ruhtinatar Maria niin pontevasti otti osaa, pelastivat hänet toistaiseksi murtavasta murheesta ja loivat häneen kestävyyttä.

Ruhtinatar Maria ajatteli, kuten yleensä on tavallista matkalla, ainoastaan matkustamista ja unohti kokonaan matkan tarkoituksen. Mutta kun oli saavuttu lähelle Jaroslavia, jolloin taas kuvastui mieleen se, mikä häntä saattoi odottaa jo samana iltana eikä vain muutaman päivän perästä, yltyi hänen levottomuutensa äärimmilleen.

Kun ratsaspalvelija, joka oli ennakkolta lähetetty Jaroslaviin ottamaan selkoa, missä Rostovilaiset majailivat ja missä tilassa oli ruhtinas Andrei, tapasi kaupungista palatessaan tulliportista kaupunkiin ajavat suuret umpivaunut, kauhistui hän nähdessään ruhtinattaren kalman kalpeat kasvot, jotka kurkistivat häntä vastaan vaunujen ikkunasta.

— Olen saanut tietää kaikki, teidän armonne. Rostovilaiset majailevat torin laidassa kauppias Bronnikovin talossa. Se ei ole kaukana, aivan Volgan penkereellä, — sanoi ratsaspalvelija.

Ruhtinatar Maria katsoi hätäntyneen kysyvästi hänen kasvoihinsa käsittämättä, miksi hän ei vastannut mitään tärkeimpään kysymykseen: miten oli veljen laita? M-lle Bourienne teki tämän kysymyksen ruhtinattaren puolesta.

— Miten on ruhtinaan laita? — kysyi hän.

— Heidän armonsa on samassa talossa kuin hekin.

— Hän on siis elossa, — ajatteli ruhtinatar ja kysyi hiljaa: — miten hänen tilansa on?

— Sanoivat olevan yhä entisellään.

Ruhtinatar ei ruvennut kyselemään, mitä merkitsi "yhä entisellään" ja vilahdukselta, huomaamatta katsahdettuaan seitsenvuotiseen Nikolushkaan, joka istui vastapäätä häntä ja oli iloissaan kaupungin näkemisestä, hän laski päänsä kumarruksiin eikä nostanut sitä ylös, ennen kuin raskaat vaunut ryskyen, täristen ja vaappuen pysähtyivät jonnekin. Astinlauta lensi rymisten auki.

Vaunujen ovet avautuivat. Vasemmalla oli vettä, suuri joki, oikealla talon kuisti. Kuistilla oli miehiä, palvelijattaria ja eräs punaposkinen tyttö, jolla oli musta, pitkä palmikko ja joka hymyili vastenmielisen teeskennellysti, kuten ruhtinatar Mariasta tuntui. (Se oli Sonja.) Ruhtinatar kiiruhti rapuille, teeskennellysti hymyillyt tyttö sanoi: "tänne, tänne!" ja ruhtinatar joutui eteiseen vanhan naishenkilön eteen, jolla oli itämaiset kasvot ja joka syvästi liikutetuin ilmein astui nopeasti häntä vastaan. Se oli vanha kreivitär. Hän syleili ruhtinatar Mariaa ja rupesi häntä suutelemaan.

— *Mon enfant!* — virkkoi hän, — *je vous aime et vous connais depuis longtemps.*^[55]

Suuresta mielenliikutuksestaan huolimatta arvasi ruhtinatar Maria, että sanoja oli kreivitär ja että tälle piti jotain virkkaa. Hän lausui tajuamattaan joitain kohteliaita ranskalaisia sanoja samaan tapaan kuin nekin, jotka hänelle oli lausuttu ja kysyi:

— Kuinka hän voi?

— Lääkäri sanoo, ettei ole vaaraa, — vastasi kreivitär, mutta näin sanoessaan nosti hän huoaten silmänsä ylös ja tuossa liikkeessä kuvastui ilme, joka soti hänen sanojaan vastaan.

— Missä hän on? Saako häntä nähdä, saako? — kysyi ruhtinatar.

— Heti paikalla, ruhtinatar, heti paikalla, ystäväni. Tämäkö on hänen poikansa? — sanoi kreivitär kääntyen Nikolushkaan, joka juuri tuli sisään Dessallesin kanssa. — Kyllä me sovimme kaikki, talo on suuri. Oi, kuinka suloinen poika!

Kreivitär vei ruhtinattaren vierashuoneeseen. Sonja keskusteli m-lle Bourin kanssa. Kreivitär hyväili poikaa. Vanha kreivi tuli huoneeseen ja tervehti ruhtinatarta. Vanha kreivi oli tavattomasti muuttunut siitä pitäen, kun ruhtinatar oli nähnyt hänet viime kerran. Silloin oli kreivi ollut reipas, iloinen ja itseensä luottava ukko. Nyt hän näytti sääliä, menneeltä mieheltä. Ruhtinattaren kanssa puhellessaan hän silmäili myötäänsä ympärilleen ikään kuin kysyen kaikilta, puhui hän niin kuin piti. Moskovan ja hänen tilansa hävityksen jälkeen oli hän suistuneena tavallisesta uomastaan nähtävästi kadottanut käsityksen oman itsensä merkityksestä ja tunsikin, että hän jo oli liikaa maailmassa.

Vaikka ruhtinatar ei ajatellut muuta kuin saada mitä pikemmin nähdä veljensä ja vaikka häntä harmitti se, että tänä hänen yhden ainoan ajatuksensa hetkenä häntä pidätetään ja teeskennellysti kehutaan hänen veljensä poikaa, huomasi hän kuitenkin kaikki, mitä hänen ympärillään tapahtui ja hän tunsikin pakkoa alistua hetkellisesti siihen uuteen järjestykseen, jonka pariin hän oli joutunut. Hän tiesi, että kaikki tämä oli välttämätöntä ja se tuntui hänestä raskaalta, mutta hän ei pahastunut siitä heille.

— Tässä on minun sisareni tytär, — sanoi kreivi Sonjaa esitellessään, — ettekö tunne häntä, ruhtinatar?

Ruhtinatar kääntyi Sonjaan ja koettaen tukahduttaa tuota tyttöä kohtaan sydämessään nousseen vihamielisen tunteen hän suuteli Sonjaa. Mutta hänen tuli raskas olla sen tähden, että kaikkien häntä ympäröivien mieliala oli sanomattoman kaukana siitä, mitä oli hänen sydämellään.

— Missä hän on? — kysyi hän vielä kerran kaikkiin kääntyen.

— Hän on alhaalla, Natasha on hänen kanssaan, — vastasi Sonja punastuen. — Meni tiedustelemaan. Te kai olette väsyksissä, ruhtinatar?

Ruhtinattaren silmiin nousi katkeria kyyneliä. Hän kääntyi pois päin ja aikoi taas kysyä kreivittäreltä, mitä kautta hän pääsisi veljensä luo, mutta samassa kuului ovelta kepeitä, jouduttautuvia ja ikään kuin iloisia askelia. Ruhtinatar katsahti taakseen ja näki Natashan, joka ehätti sisään melkein juoksujalassa, sen Natashan, joka, silloin kun hän oli nähnyt hänet kauvan aikaa sitte Moskovassa, ei ollut häntä ollenkaan miellyttänyt.

Mutta tuskin oli ruhtinatar ehtinyt luoda hätäisen katsauksen tämän Natashan kasvoihin, kun hän käsitti, että tuo oli hänen surunsa vilpityn sisar ja sen vuoksi hänen ystävänsä. Hän lennähti Natashaa vastaan, kietoi kätensä hänen kaulaansa ja purskahti itkemään hänen olkapäälleen.

Niin pian kuin Natasha, joka oli istunut ruhtinas Andrein päänpohjissa, oli saanut kuulla ruhtinatar Marian tulosta, oli hän poistunut hiljaa ruhtinaan huoneesta nopein ja, kuten ruhtinatar Mariasta tuntui, ikään kuin iloisin askelin ja rientänyt ruhtinattaren luo.

Kun Natasha lennähti huoneeseen, oli hänen läikkyvillä kasvoillaan yksi ainoa ilmaus ja se oli rakkauden, rajattoman rakkauden ilmaus ruhtinaaseen, ruhtinattareen, kaikkeen siihen, joka oli lähellä rakastettua henkilöä, säälin ilmaus, ilmaus saada kärsiä toisten puolesta ja palavan halun ilmaus saada uhrata itsensä kokonaan heidän auttamisekseen. Näkyi, ettei tänä hetkenä ollut Natashan sydämessä ainoatakaan ajatusta itsestään eikä omista suhteistaan ruhtinaaseen.

Herkkäsieluisen ruhtinatar Maria oivalsi kaiken tämän ensi katseella Natashan kasvoihin ja hivelevän tuskan tuntein hän vaipui itkemään Natashan olkapäälle.

— Mennään, mennään hänen luokseen, Maria, — virkkoi Natasha vieden ruhtinattaren toiseen huoneeseen.

Ruhtinatar Maria nosti kasvonsa, kuivasi silmänsä ja kääntyi Natashaan. Hän tunsikin, että hän saa kaikesta täydellisen selvän Natashalta.

— Mitä ... — alkoi ruhtinatar kysyä, mutta vaikenen samassa.

Hänestä tuntui, ettei sanoin voi kysyä eikä vastata. Natashan silmät ja kasvot osasivat puhua kaikki selvemmin ja syvemmin.

Natasha katsoi ruhtinattaren, mutta hän näytti kammovan ja epäilevän sanoako vai ei kaikkea sitä, minkä hän tiesi. Hänestä oli tuntuvinaan, ettei noille välkkyville silmille, joiden katse tunki hänen sisimpään sydämeensä, voinut olla sanomatta koko, koko totuutta semmoisena, kuin hän oli sen nähnyt. Natashan huuli vavahti yht'äkkiä, hänen suupieliinsä muodostui rumia poimuja ja itkuun purskahtaen hän peitti kasvot käsiinsä.

Ruhtinatar Maria ymmärsi kaikki.

Hänessä oli kuitenkin jäljellä toivoa ja hän kysyi sanoin, joihin hän ei uskonut:

— Miten on hänen haavansa? Kuinka hän yleensä voi?

— Te, te ... saatte nähdä sen, — voi Natasha ainoastaan sanoa.

He istuivat jonkun aikaa alhaalla ruhtinaan kamarin vieressä lakatakseen itkemästä ja mennäkseen hänen huoneeseensa levollisiin kasvoihin.

— Miten on tauti kulkenut? Kauanko hän on ollut huonompi? Milloin se tapahtui? — kyseli ruhtinatar Maria.

Natasha kertoi, että ensi alussa oli hänen tilansa vaarallinen kuumeen ja tuskien tähden, mutta Troitsassa olivat ne lakanneet, jonka jälkeen lääkäri oli pelännyt vain kylmän vihoja. Mutta tämäkin vaara vältettiin. Kun oli saavuttu Jaroslaviin, oli haava ruvennut märkimään (Natasha tiesi kaikki, mikä koski märkimistä j.n.e.) ja lääkäri oli sanonut, että märkiminen saattaa edistyä säännöllisesti. Sitte oli tullut horkka, vaan lääkäri oli sanonut, ettei horkka ollut juuri vaarallista.

— Mutta kaksi päivää sitte, — jatkoi Natasha, — tapahtui yht'äkkiä *se*... (Hän hillitsi pyrkivän itkun.) — En tiedä miksi, mutta saatte nähdä, minkälaiseksi hän on muuttunut.

— Onko hän heikontunut, laihtunut? ... — kyseli ruhtinatar.

— Ei, ei se ole sitä, vaan pahempaa. Saatte nähdä. Ah, Maria, hän on liian hyvä, hän ei voi, ei voi jäädä eloon, sillä...

XV.

Kun Natasha totuttuun tapaansa aukasi ruhtinaan huoneen oven laskien edellään ruhtinattaren, tunsu ruhtinatar Maria kurkussaan valmiita kyneleitä. Niin paljon kuin hän olikin valmistautunut ja koettanut rauhottua, tiesi hän kuitenkin, ettei hän kykenisi kyneleittä kohtaamaan veljeään.

Ruhtinatar Maria käsitti, mitä Natasha oli tarkottanut sanoilla: *se tapahtui hänelle kaksi päivää sitte*. Hän käsitti, että se merkitsi sitä, että ruhtinas oli äkkiä heltynyt ja että hertyminen ja liikutus olivat kuoleman enteitä. Jo ovea kohti mennessään näki ruhtinatar mielikuvituksissaan sen Andrjushan kasvojen ilmeen, jonka hän oli oppinut tuntemaan lapsuuden päivinä, tuon hennon, lempeän, liikutuksesta hertyneen ilmeen, joka oli ollut harvinaista ruhtinaalla ja joka siksi oli aina syvästi vaikuttanut ruhtinattareen. Hän tiesi, että veli haastaisi hänelle hiljaisia, lempeitä sanoja, samallaisia, joita isä oli hänelle puhunut kuolemansa edellä ja ettei hän jaksaisi pidättyä, vaan vaipuisi vuolaaseen itkuun veljen viereen. Mutta ennemmin tai myöhemmin sen täytyi tapahtua ja hän astui huoneeseen. Kyneleet nousivat hänen kurkussaan yhä ylemmä ja ylemmä sillä aikaa, kun hän likinäköisillä silmillään alkoi yhä selvemmin ja selvemmin erottaa ruhtinaan muotoa ja etsi hänen piirteitään ja tuossapa hän näkikin ruhtinaan kasvot ja tapasi hänen katseensa.

Ruhtinas Andrei lepäsi sohvalla tyynyjen välissä oravannahkaviitta päällä. Hän oli laiha ja kalpea. Toisessa kuihtuneessa, läpikuultavan valkoisessa kädessä oli liina, toisella hän haparoi viiksiään hiljaa sormiaan liikutellen. Hänen silmänsä katsoivat tulijoihin.

Nähtyään veljensä kasvot ja kohdattuaan hänen katseensa hiljensi ruhtinatar Maria yht'äkkiä askeleittensa nopeutta ja tunsu, että kyneleet yht'äkkiä kuivuivat ja pyrkivä itku ehtyi. Havaittuaan ruhtinaan kasvojen ilmeen ja katseen hätäntyi ruhtinatar äkkiä ja hänet valtasi syyllisyyden tunne.

"Mihin minä olen syypää?" kysyi hän itseltään. "Siihen, että elät ja ajattelet elävää, vaan minä!" ... vastasi ruhtinaan kylmä, ankara katse.

Ruhtinaan syvässä katseessa, joka ei heijastanut hänestä ulos, vaan oli painunut häneen itseensä, oli melkein vihamielisyyttä, kun hän hitaasti käänsi silmänsä sisarensa ja Natashaan.

Hän suuteli sisartaan käsi kädessä heidän tapansa mukaisesti.

— Terve, Maria, miten olet päässyt tänne? — sanoi ruhtinas yhtä tasaisella ja vieraalla äänellä kuin hänen katseensakin oli.

Jos hän olisi ujeltanut surkeasti parkumalla, niin ei parku olisi kammottanut ruhtinatar Mariaa niin kovasti kuin tuon äänen kaiku.

— Ja Nikolushkankin toitte? — sanoi ruhtinas yhtä tasaisesti ja verkkaan ja huomattavasti ponnistaen muistiaan.

— Miten on nyt sinun terveytesi? — kysyi ruhtinatar Maria ihmetellen itsekin kysymystään.

— Sitä, ystäväni, on tiedusteltava lääkäriältä, — virkkoi ruhtinas, näytti taasen tekevän ponnistuksen ollakseen ystävällinen ja sanoi pelkällä suullaan (näkyi, ettei hän ollenkaan ajatellut, mitä puhui):

— *Merci, chère ami, d'être venue.*^[56]

Ruhtinatar Maria puristi hänen kättään. Ruhtinas rypisti hieman kasvojaan käden puristuksesta. Hän oli vaiti eikä ruhtinatarkaan tiennyt, mitä sanoa. Ruhtinatar Maria käsitti, mitä veljelle oli tapahtunut kaksi päivää sitte. Ruhtinaan sanoissa, äänen sävyssä ja varsinkin tuossa katseessa, kylmässä, melkein vihamielisessä katseessa, tuntui olevan elävälle ihmiselle kammottavaa vieraantumista kaikesta maallisesta. Ruhtinas näytti vaikeasti käsittävän kaikkea sitä, mikä oli elollista, mutta samalla tuntui, ettei hän tajunnut elollista siksi, että häneltä puuttui voimia tajuamaan, vaan siksi, että hän tajusi jotain muuta, semmoista, jota eivät elävät tajunneet eivätkä voineetkaan tajuta ja joka oli kokonaan vaivuttanut hänet valtaansa.

— Miten kummallisesti kohtalo johti meidät yhteen! — sanoi ruhtinas keskeyttäen äänettömyyden ja osottaen Natashaan. — Hän hoitaa minua herkeämättä.

Vaikka ruhtinatar Maria kuunteli, ei hän ymmärtänyt, mitä ruhtinas puhui. Hän, tuo herkkä, hentomielinen ruhtinas Andrei, kuinka voi hän puhua noin sen kuullen, jota hän rakasti ja joka rakasti häntä! Jos hän tahtois elää, ei hän olisi sanonut noita sanoja näin kylmän loukkaavasti. Jollei hän tietäisi kuolevansa, miksi hänen ei olisi sääli häntä, miten hän voi sanoa noin hänen kuullensa? Tämän saattoi selittää vain yhdellä tavalla, siten, että ruhtinaasta oli samantekevää ja samantekevää siksi, että jotain muuta ja paljoa tärkeämpää oli auennut ruhtinaalle.

Keskustelu oli kylmää, hajanaista ja katkesi vähäväliä.

— Maria matkusti Rjasanin kautta, — sanoi Natasha.

Ruhtinas Andrei ei huomannut, että Natasha sanoi hänen sisartaan Mariaksi, vaan Natasha, joka ruhtinaan kuullen mainitsi ruhtinatarta sillä nimellä, huomasi itse sen ensi kerran.

— Mitä sitte? — virkkoi ruhtinas Andrei.

— Hänelle oli kerrottu, että koko Moskova on palanut, ihan tyyten, että muka...

Natasha pysähtyi, puhuminen ei käynyt laatuun. Ruhtinas näytti ponnistelevan kuunnellakseen, mutta ei sittenkään kyennyt.

— Palanut kuuluu olevan, — virkkoi ruhtinas. — Se on hyvin ikävää, — ja hän rupesi katsomaan eteensä hajamielisesti viiksiansä kohennellen.

— Sinä olet, Maria, tavannut kreivi Nikolain? — sanoi ruhtinas Andrei yht'äkkiä nähtävästi tehdäkseen hänen mielikseen. — Hän kirjotti tänne, että sinä olet häntä kovasti miellyttänyt, — jatkoi hän suoraan, tynesti ja nähtävästi jaksamatta käsittää kaikkea sitä kätettyä merkitystä, joka hänen sanoillaan oli eläville ihmisille. — Jos sinäkin mieltyisit häneen, olisi erittäin hyvä ... että te menisitte naimisiin, — lisäsi hän hieman nopeammin aivan kuin iloiten sanoista, joita hän oli kauan etsinyt ja viimein löytänyt.

Ruhtinatar Maria kuuli hänen sanansa, mutta ne eivät merkinneet hänelle mitään muuta, kuin että ne todistivat, miten pelottavan kaukana oli nyt ruhtinas kaikesta elollisesta.

— Mitäs minusta! — sanoi ruhtinatar Maria tynesti ja katsahti Natashaan.

Natasha, joka tunsi ruhtinattaren katseen kohdistuvan häneen, ei katsonut ruhtinattareen. Taas vaikenivat kaikki.

— André, tahdot ... — virkkoi ruhtinatar Maria yht'äkkiä vavahtavalla äänellä, — tahdotko sinä nähdä Nikolushkaa? Hän on koko ajan muistellut sinua!

Ruhtinas Andrei hymähti ensi kerran tuskin huomattavasti, mutta ruhtinatar Maria, joka hyvin tunsi veljensä kasvot, käsitti kauhun tuntein, ettei hymy noussut ilosta eikä hellyydestä poikaan, vaan hiljaisen, kepeän ivan tähden siitä, että ruhtinatar Maria koetti viimeistä keinoa palauttaakseen veljensä tajuntaan.

— Olen hyvin iloinen Nikolushkan tulosta. Onko hän terve?

Kun ruhtinas Andrein luo tuotiin Nikolushka, joka peloissaan katsoi isäänsä, mutta ei itkenyt, suuteli ruhtinas Andrei häntä eikä näyttänyt tietävän, mitä sanoisi hänelle.

Sillä aikaa kun Nikolushkaa vietiin pois, meni ruhtinatar Maria vielä kerran veljensä ääreen, suuteli häntä ja voimatta enää hillitä itseään rupesi itkemään.

Ruhtinas Andrei loi häneen tuijottavan katseen.

— Nikolushkan tähdenkö sinä? — kysyi hän.

Ruhtinatar Maria kumarsi itkien päätään myöntävästi.

— Maria, tiedätkö, että raam... — mutta ruhtinas Andrei vaikenä samassa.

— Mitä sanot?

— En mitään. Ei pidä itkeä täällä, — sanoi ruhtinas Andrei entisen kylmästi sisarensa katsoen.

Kun ruhtinatar Maria rupesi itkemään, käsitti ruhtinas Andrei hänen itkevän sitä, että Nikolushka jää isättömäksi. Ruhtinas Andrei teki kovan ponnistuksen koettaen palautua takasin elämään ja hän asettui heidän näkökannalleen.

"Se mahtaa tuntua heistä ikävältä!" ajatteli hän. "Vaan miten luonnollista se on!"

"Taivaan linnut eivät kylvä eivätkä kokoo riiheen, mutta teidän Isänne ruokkii heitä", sanoi hän itselleen ja aikoi sanoa samaa ruhtinattarellekin; "mutta ei, he ymmärtävät sen omalla tavallaan, he eivät ymmärrä oikein! He eivät kykene käsittämään sitä, että kaikki nuo tunteet, jotka ovat heistä rakkaat, kaikki nämä meidän ajatuksemme, jotka tuntuvat meistä arvokkailta, että ne ovat — *tarpeettomia*. Me emme voi ymmärtää toisiamme!" ja hän vaikenä.

Ruhtinas Andrein pieni poika oli seitsemän vuotias. Hän osasi tuskin lukea — vaan hän ei vielä tiennyt mitään. Hän sai nähdä paljon tämän päivän jälkeen tietoja ja kokemusta hankkiessaan, mutta vaikka hän olisi jo tällöin omannut kaiken jälestäpäin saavuttamansa elämänkokemuksen, ei hän sittenkään olisi voinut käsittää selvemmin ja syvemmin sen kohtauksen koko merkitystä, jonka hän näki tapahtuvan isänsä, ruhtinatar Marian ja Natashan välillä, kuin hän sen nyt käsitti. Hän käsitti kaikki, poistui huoneesta itkemättä, meni ääneti Natashan luo, joka tuli hänen jälestään, katsahti ujosti Natashaan mieltävällä, ihanilla silmillään. Hänen koholla oleva punainen ylähuulensa värähti, hän painoi päänsä Natashaan ja hyrähti itkuun.

Tästä päivästä pitäen hän karttoi Dessallesta, karttoi hänelle hyväilyjä osottavaa kreivitärtä ja istuskeli joko yksinään tahi arasti lähenteli ruhtinatar Mariaa ja Natashaa, johon hän näytti

mieltyneen enemmän kuin tätiinsä ja kainosti ja hiljaa liehakoi heidän ympärillään.

Kun ruhtinatar Maria tuli veljensä luota, käsitti hän kaiken sen, mitä Natashan kasvot olivat hänelle puhuneet. Hän ei enää puhellut Natashan kanssa toiveista veljensä eloon jäämisestä. Hän istui vuoroon Natashan kanssa sairaan sohvan vieressä eikä enää itkenyt, vaan rukoili lakkaamatta kääntyen sielussaan sen Ikuisen Käsittämättömän puoleen, jonka läsnäolo niin tuntuvalta tavalla kattoi kuolevaa.

XVI.

Ruhtinas Andrei ei ainoastaan tiennyt kuolevansa, vaan hän myöskin tunsu, että hän jo tekee loppuaan, että hän on jo puolittain kuollut. Hän tunsu vieraantumista kaikesta maallisesta ja olemisen riemukasta, kummallista kepeyttä. Hätäilemättä ja tuskailematta hän odotti sitä, joka oli häntä kohtaava. Se pelottava, ikuinen, tietymätön ja kaukainen, jonka läsnäolemista hän oli alituisesti tuntenut koko elämänsä iän, oli nyt hänestä läheistä, ja sen olemisen kumman kepeyden tähden, jota hän nyt tunsu, oli se hänestä melkein käsitettävää ja tuntuva. — — —

Ennen hän oli pelännyt loppua. Hän oli kaksi kertaa kokenut tuota kammottavan tuskallista kuolemanpelon tunnetta, vaan nyt ei hän enää sitä ymmärtänyt.

Ensi kerran oli tuo tunne vallannut hänet silloin, kun kranaatti oli pyörien sähissyt hänen edessään ja hän oli katsellut sänkeä, pensaita, taivasta ja tiesi, että hänen edessään oli kuolema. Kun hän oli tointunut saamansa haavan jälkeen ja hänen sydämessään oli tuokiossa, ikään kuin vapautuneena elämän jäytävästä, häntä kahlivasta ikeestä, puhjennut tuo ikuisen, vapaan, tästä elämästä riippumattoman rakkauden kukka, ei hän ollut enää pelännyt kuolemaa eikä ajatellut sitä.

Kuta enemmän hän oli noina tuskan ja houreen yksinäisinä tunteina, jotka hän oli viettänyt haavottumisensa jälkeen, syventynyt ajatuksissaan uuteen, hänelle auenneen ikuisen rakkauden alkuun, sitä kauemmas hän tietämättään loittoni maisesta elämästä. Kaikkea, kaikkia rakastaa, herkeämättä uhrautua rakkauden tähden — se merkitsi olla rakastamatta ketään, merkitsi olla elämättä tätä maista elämää. Ja kuta vakuutetummaksi hän oli tullut tuon uuden rakkauden alusta, sitä enemmän hän oli irtautunut elämästä ja sitä täydellisemmin oli hävinnyt se raja, joka (ilman rakkautta) erottaa elämän kuolemasta. Kun hän noina ensi aikoina oli muistellut, että hänen piti kuoleman, oli hän sanonut itselleen: mitäs sille, sen parempi.

Mutta sen yön jälkeen Mitishtshissä, jolloin hänen houriessaan hänen eteensä oli ilmestynyt se henkilö, jota hän oli halavoinut, ja kun hän oli painanut tämän käden huuliaan vasten ja heltynyt hiljaisiin ilon kyyneleihin, oli rakkaus yhteen naiseen huomaamatta hiipinyt hänen sydämeensä ja taas sitonut hänet elämään. Ja riemukkaita, levottomia ajatuksia oli alkanut nousta hänen mieleensä. Muistellessaan sitä hetkeä sidonta-aseamalla, jolloin hän oli nähnyt Kuraginin, ei hän nyt enää voinut palata entisiin tunteisiinsa. Häntä vaivasi kysymys, oliko Kuragin elossa. Mutta hän ei uskaltanut kysyä sitä.

Ruhtinas Andrein sairaus kulki fyysillistä kulkuaan, mutta se, jota Natasha oli tarkottanut sanoilla: *se tapahtui hänelle*, oli tapahtunut ruhtinaalle kaksi päivää ennen ruhtinatar Marian tuloa. Se oli ollut se viimeinen, sielun kamppailu elämän ja kuoleman välillä, jossa kuolema oli vienyt voiton. Se oli odottamaton käsitys siitä, että hän vielä piti elämää arvossa, elämää, joka hänelle oli esiintynyt rakkaudessa Natashaan ja viimeinen, voitettu kammon puuska tietymättömästä.

Se tapahtui illalla. Hän oli, kuten tavallista päivällisen jälkeen, lievässä kuumetilassa ja hänen ajatuksensa olivat erinomaisen selvät. Sonja istui pöydän vieressä. Ruhtinas Andrei oli horroksissa. Yht'äkkiä valtasi hänet onnen tunne.

— Aa, hän tuli! — ajatteli hän.

Ja Sonjan paikalla istui tosiaankin kuulumattomin askelin huoneeseen hiipinyt Natasha.

Siitä asti kun Natasha oli alkanut hoitaa ruhtinas Andreita, oli tämä aina tuntenut tuota ruumiillista tunnetta Nataahan läsnäolosta. Natasha istui nojatuolissa syrjin ruhtinaaseen varjoten hänet kynttelin valolta ja kutoi sukkaa. (Hän oli oppinut kutomaan sukkaa siitä pitäen, kun ruhtinas Andrei oli kerran sanonut hänelle, ettei kukaan osaa niin hyvin hoitaa sairaita kuin vanhat lapsenhoitajat, jotka kutovat sukkaa ja että sukan kutomisessa on jotain tyynnyttävää.) Nataahan hoikat sormet liikuttelivat nopeasti silloin tällöin vastakkain kilahtelevia puikkoja ja hänen kumarassa olevien kasvojensa ääriiviiva näkyi selvästi ruhtinaalle. Natasha liikahti, kerä oli vierähtänyt hänen polviltaan. Hän vavahti, katsahti ruhtinaaseen ja varjoten kädellään kyntteliä kumartui varovin, notkein ja varmoin liikkein, nosti kerän ja istuutui entiseen asentoonsa.

Ruhtinas katsoi häneen liikkumatta ja näki, että Natasha tarvitsi liikkeensä jälkeen huoata rinnan täydeltä, mutta Natasha ei uskaltanut sitä tehdä, vaan henkäsi usean kerran varovasti.

Troitskin luostarissa he olivat puhelleet entisyydestä ja ruhtinas Andrei oli sanonut Natashalle, että jos hän olisi terve, kiittäisi hän elämän ikänsä Jumalaa haavastaan, joka taas oli saattanut hänet Natashan pariin. Mutta sen jälkeen eivät he koskaan olleet puhuneet tulevaisuudesta.

"Olisiko se voinut tapahtua vai ei?" ajatteli ruhtinas

Andrei katsoessaan nyt Natashaan ja kuunnellessaan puikkojen vienoa, teräksistä kilinää. "Senkö tähden vain kohtalo niin kummallisesti johti meidät yhteen, että kuolisin?... Senkö tähden vain

minulle kirkastui elämän onni, että eläisin valheessa? Rakastan häntä yli kaiken maailmassa. Mutta mitä mahdan sille, että rakastan häntä?" sanoi hän ja rupesi yht'äkkiä tahtomattaan voihkimaan tottumuksesta, jonka hän oli saanut kärsimystensä aikana. Kun Natasha kuuli tämän, pani hän pois sukan, kumartui katsomaan ruhtinaaseen ja huomattuaan, kuinka tämän silmät välkkyivät, hän siirtyi kevein askelin ruhtinaan luo ja kumartui.

— Ettekö nuku?

— En, olen katsonut teihin kauan. Tunsin, kun tulitte huoneeseen. Ei kukaan muu kuin te anna minulle sitä suloista rauhaa ... sitä valkeutta... Ihan tekee mieli itkeä ilosta.

Natasha siirtyi lähemmä ruhtinasta ja hänen kasvoillaan loisti riemukas ilo.

— Natasha, minä rakastan teitä liian paljon. Enemmän kuin mitään muuta maailmassa.

— Entä minä? — Natasha käännähti tuokioksi pois päin. — Miksi liian paljon? — kysyi hän.

— Miksikö liian paljon?... No, mitä te luulette, miltä tuntuu teidän sydämessänne, sisimmässä sydämessänne, jääkö minä eloon? Miltä teistä näyttää?

— Uskon varmasti, uskon varmasti! — sanoi Natasha melkein huudahtaen ja tarttui hänen molempiin käsiinsä intohimoisin liikkein.

Ruhtinas oli hetken vaiti.

— Kuinka hyvä se olisi! — Ja hän tarttui Natashan käteen ja suuteli sitä.

Natasha oli onnellinen ja liikutettu. Vaan samassa hän muisti, että näin ei saanut olla ja että ruhtinas tarvitsi lepoa.

— Te ette ole nukkunut, — sanoi Natasha tukehduksellaan ilonsa. — Koettakaa nukkua ... tehkää se.

Ruhtinas puristi Natashan kättä ja lasi sen irti ja Natasha siirtyi takasin kynttelin luo ja istuutui entiseen asentoonsa. Kaksi kertaa hän käännähti katsomaan ruhtinasta, jonka silmistä päilyi häneen välkkyvä katse. Natasha pani kudokselleen määrätyn rajan ja päätti, ettei hän käänny katsomaan, ennenkun saa kudotuksi siihen saakka.

Kohta tämän jälkeen sulkikin ruhtinas Andrei silmänsä ja nukahti. Hän ei nukkunut kauan ja heräsi yht'äkkiä levottomaan tunteeseen ruumis kylmässä hiessä. Uneen vaipuessaan hän ajatteli yhä samaa, jota hän oli ajatellut koko muunkin ajan — elämää ja kuolemaa. Kuolemaa kuitenkin enemmän. Hän tunsikin olevansa lähempänä sitä.

"Rakkaus? Mitä on rakkaus?" ajatteli hän. "Rakkaus häiritsee kuolemaa. Rakkaus on elämää. Kaikki, kaikki, minkä minä ymmärrän, minä ymmärrän vain siksi, että rakastan. Kaikki on sidottu yksistään sillä. Rakkaus on Jumala ja kuolla merkitsee minulle, rakkauden hiukkaselle, palaamista yhteiseen, ikuisen alkulähteeseen." Nämä ajatukset tuntuivat hänestä lohduttavilta. Mutta ne olivat vain ajatuksia. Jotain puuttui niistä, niissä oli jotain yksipuolisen omakohtaista, abstraktista, eikä ollut todellisuuden pohjaa. Ja niissä oli myöskin levottomuutta ja hämähäköä. Hän nukahti.

Hän näki unta, että hän lepäsi samassa huoneessa, jossa hän todellisuudessa lepäsi ja ettei hän ole haavottunut, vaan terve. Paljo erilaisia ihmisiä, vähäpätöisiä ja välinpitämättömiä, ilmestyi ruhtinas Andrein luo. Hän puhelee näiden kanssa, kiistelee jostain joutavasta. Ihmiset ovat lähdössä jonnekin. Ruhtinas Andrei muistaa hämähäkösti, että koko touhu on joutavanpäiväistä ja että hänellä on muita paljoa tärkeämpiä huolia, mutta hän jatkaa keskusteluaan heidän kanssaan ihmetyttäen heitä joillain tyhjillä, sukkelilla sanoilla. Vähitellen ja huomaamatta alkavat kaikki ihmiset hajota ja kaikki vaihtuu kysymykseksi oven sulkemisesta. Hän nousee ja lähtee ovele laskeakseen säpin ja sulkeakseen oven. *Kaikki* riippuu siitä, ehtiikö hän sulkea oven vai ei. Hän menee, koettaa jouduttautua, jalat eivät liiku ja hän tietää, ettei hän ehdi sulkea ovea, mutta sittenkin jännittää hän tuskallisesti kaikki voimansa. Ja ahdistava pelko valtaa hänet. Ja tämä pelko on kuoleman pelko, sillä oven takana odottaa *se*. Mutta hänen rimpuillessaan voimattoman kömpelösti ovea kohti, se jokin kammottava puskee ovea vasten rynnistääkseen sisään. Jokin yli-inhimillinen — kuolema — rynnistää ovesta sisään, mutta se täytyy ehkäistä. Hän tarttuu oveen, jännittää viimeiset voimansa — sulkeminen on jo myöhäistä — edes pitääkseen vastaan, mutta hänen voimansa ovat heikot ja kömpelöt ja sen kammottavan rynnistyksestä ovi avautuu ja painautuu takasin kiinni.

Vielä kerran se puski sieltä. Viimeiset, yliluonnolliset ponnistukset raukeavat turhiin ja oven kumpikin puoli avautuu äänettömästi. *Se* tuli sisään ja se on *kuolema*. Ja ruhtinas Andrei kuoli.

Mutta samassa tuokiassa, kun hän kuoli, muisti hän nukkuvansa ja samassa hetkessä, kun hän kuoli, hän ponnisteli he ja heräsi.

"Niin, se oli kuolema. Minä kuolin ja minä heräsin. Niin, kuolema — herääminen", kirkastui yht'äkkiä hänen sielussaan ja se verho, joka tähän saakka oli kätkenyt häneltä tietymättömän, nousi nyt hänen sielunsa silmien edestä. Hän tunsikin kuni vapautusta ennen häntä kytkeneestä voimasta ja sitä kummallista kepeyttä, joka ei enää häntä jättänyt.

Kun hän herättyään kylmän hikisenä liikahti sohvalle, tuli Natasha hänen luokseen ja kysyi, mikä hänen oli. Ruhtinas ei vastannut, vaan mitään ymmärtämättä loi Natashaan oudon katseen.

Tämä oli se, joka hänelle oli tapahtunut kaksi päivää ennen ruhtinatar Marian tuloa. Samana päivänä, kuten lääkäri sanoi, sai myöskin jäytävä kuume pahan käänteen, mutta Natasha ei välittänyt mitään siitä, mitä lääkäri oli sanonut, sillä hän näki nuo pelottavat sielulliset oireet, joiden laatua hän ei enää epäillyt.

Tästä päivästä alkoi unesta heräämisen yhteydessä ruhtinas Andrein herääminen elämästä. Ja

elämän pituuteen nähden ei se tuntunut hänestä sen pitemmältä, kuin unesta herääminen unennäön pituuteen nähden.

Ei ollut mitään kammottavaa eikä räikeää tässä suhteellisesti pitkäväteisessä heräämisessä.

Viimeiset päivät ja hetket vierivät luonnollista, tavallista menoaan. Ruhtinatar Maria ja Natasha, jotka eivät poistuneet hänen luotaan, tunsivat tämän. He eivät itkeneet eivätkä vavisseet ja viimeisen ajan, kuten he sen itsekin tunsivat, eivät he enää vaalineet ruhtinasta (häntä ei enää ollut, hän oli heiltä lähtenyt), vaan hänen rakkainta muistoaan, hänen ruumistaan. Kummankin tunteet olivat niin voimakkaat, ettei heihin vaikuttanut kuoleman ulkonainen, pelottava puoli eivätkä he pitäneet tarpeellisena kiihdyttää suruaan. He eivät itkeneet hänen luonaan eivätkä hänen luotaan poissa ollessaan eivätkä kertaakaan puhelleetkaan hänestä keskenään. He tunsivat, etteivät he kykenisi ilmaisemaan sanoin sitä, minkä he ymmärsivät.

Kumpikin heistä näki, miten ruhtinas Andrei hitaasti ja tynesti vaipui heistä yhä syvemmälle ja syvemmälle jonnekin kauas ja kumpikin tiesi, että sen piti niin olla ja että se oli hyvin.

Ruhtinas Andrei sai ripin ja ehtoollisen, kaikki tulivat häntä hyvästelemään. Kun hänen luokseen tuotiin hänen poikansa, kosketti hän tätä huulillaan ja kääntyi selin, mutta ei siksi, että hänestä olisi tuntunut raskaalta ja ikävältä (ruhtinatar Maria ja Natasha käsittivät sen), vaan ainoastaan siksi, että ruhtinas luuli olevan siinä kaikki, mitä häneltä vaadittiin. Mutta kun ruhtinaalle sanottiin, että hän siunaisi poikaansa, hän täytti tämän pyynnön ja katsahti aivan kuin kysyäkseen, olisiko vielä jotain tehtävää. Kun ruumis, josta henki teki lähtöään, vavahteli viimeisiä kertojaan, olivat ruhtinatar Maria ja Natasha saapuvilla.

— Loppunut?! — sanoi ruhtinatar Maria sen jälkeen, kun ruumis kylmeten oli liikkumattomana levännyt muutamia hetkiä hänen edessään. Natasha astui ruumiin ääreen, katsahti kuolleisiin silmiin ja jouduttautui niitä sulkemaan. Hän sulki ne, mutta ei suudellut niitä, vaan kumartui sen yli, joka oli rakkain muisto vainajasta.

"Mihin hän meni? Missä hän on nyt?"...

Kun pesty ja puettu ruumis lepäsi arkussa pöydällä, tulivat kaikki hyvästelemään ja kaikki itkivät.

Nikolushka itki tuskallisesta tietämättömyydestä, joka vihloi hänen sydäntään. Kreivitär ja Sonja itkivät säälistä Natashaa kohtaan ja siksi, ettei ruhtinasta enää ollut. Vanha kreivi itki siksi, että hänenkin, kuten hän tunsikin, oli kohta otettava sama kauhea askel.

Natasha ja ruhtinatar Maria myöskin itkivät nyt, mutta he eivät itkeneet oman surunsa tähden; he itkivät siitä hartaasta liikutuksesta, joka oli vallannut heidän sielunsa nähdessään kuoleman yksinkertaisen ja juhlallisen salaisuuden.

TOINEN OSA.

I.

Ihmisjärki ei kykene käsittämään ilmiöiden syiden kokonaisuutta. Syiden etsimisen tarve on kuitenkin kätkeytyä ihmisen henkeen. Ja ihmisjärki, joka ei ole päässyt tunkeutumaan ilmiöiden ehtojen lukemattomaan moninaisuuteen ja ongelmiin, joista kukin erikseen voi esiintyä syynä, tarttuu ensimmäiseen, kaikista tajuttavimpaan kuvastukseen ja sanoo: tämä on syy. Historiallisissa tapauksissa (joissa havainnon esineenä ovat ihmisten teot) esiintyy alkuperäisimpänä kuvastuksena jumalien tahto, sitte niiden ihmisten tahto, joilla on huomatuin historiallinen asema eli historiallisten sankarien tahto. Mutta ei tarvitse muuta kuin syventyä kunkin historiallisen tapahtuman oleellisuuteen s.o. koko sen ihmispaljouden toimintaan, joka on ollut osallisena tapahtumaan, niin huomataan, ettei historiallisen sankarin tahto suinkaan johda joukkojen toimintaa, vaan on se itse aina johdon alainen. Tuntuisi siis samantekevältä, käsittipä historiallisen tapahtuksen merkityksen puolin tai toisin. Mutta sen ihmisen, joka sanoo lännen kansojen hyökänneen itään siksi, että Napoleon niin tahtoi ja sen ihmisen välillä, joka sanoo sen tapahtuneen siksi, että sen täytyi tapahtua, on olemassa sama ero, kuin oli olemassa niiden ihmisten välillä, jotka vakuuttivat, että maa pysyy kiinteästi paikallaan ja taivaankappaleet liikkuvat sen ympärillä, ja niiden, jotka sanoivat, etteivät he tiedä, mikä maata kannattaa, mutta tietävät sen, että on olemassa lakeja, jotka ohjaavat sekä maan että muiden taivaankappalten liikettä. Historiallisen tapahtuman syitä — ei ole eikä voi ollakaan muita kuin kaikkien syiden yksi ainoa syy. Mutta on olemassa lakeja, jotka ohjaavat tapauksia, nämä lait ovat osaksi tuntemattomia, osaksi semmoisia, joita me tunnustelemme. Näiden lakien keksiminen käy mahdolliseksi vasta silloin, kun me tyyten luovumme etsimästä syitä yhden ihmisen tahdosta, aivan samoin kuin taivaankappaleiden liikkeen lakien keksiminen kävi mahdolliseksi vasta silloin, kun ihmiset luopuivat pitämästä maata kiinteänä.

Historioitsijat pitävät 1812 sodan tärkeimpänä tapahtumana Borodinon taistelun, Moskovan luovuttamisen ja polttamisen jälkeen Venäjän armeijan liikettä Rjasanin tieltä Kalugan tielle ja Tarutinon leiriin eli niin kutsuttua siipimarssia Krasnaja Pahrn taakse. Historioitsijat pitävät tätä

nerokasta urotyötä eri henkilöiden ansiona ja kiistelevät siitä, kenelle siitä oikeastaan on kunnia tuleva. Ulkomaisetkin, jopa ranskalaisetkin historioitsijat tunnustavat venäläisten sotapäällikköjen nerokkuuden puhuessaan tuosta siipimarssista. Mutta miksi sotakirjailijat ja heidän kanssaan kaikki muutkin ovat sitä mieltä, että tuo siipimarssi on jonkun semmoisen henkilön erittäin syväaatteinen keksintö, joka pelasti Venäjän ja joudutti Napoleonin perikadon, sitä on hyvin vaikea käsittää. Ensiksikin on vaikea käsittää, missä on tuon liikkeen nerokkuus ja syväaatteisuus, sillä arvatakse, että armeijan mukavin paikka (silloin kun sen kimppuun ei hyökätä) on siellä, missä on runsaimmin muonavaroja, ei tarvitse suuresti pinnistää järkeään. Ja jokainen, jopa kolmetoistavuotinen pojan nulikkakin voi vaivatta huomata, että 1812 oli armeijan parhain paikka Moskovan luovuttamisen jälkeen Kalugan tiellä. Näin on siis mahdoton käsittää, minkäläisten järkipäätelmien avulla historioitsijat pääsevät niin pitkälle, että he näkevät jotain syväaatteista tuossa liikkeessä. Toisekseen on vieläkin vaikeampi käsittää, missä nimenomaan on historioitsijain mielestä tuon liikkeen pelastava voima venäläisiin ja tuhoava voima ranskalaisiin nähden, sillä liike muunlaisten edeltävien, samanaikuisten ja jälestä johtuneiden asianhaarojen sattua olisi voinut olla tuhoksi venäläiselle ja pelastukseksi ranskalaiselle armeijalle. Jos Venäjän armeijan asema alkoi parantua siitä pitäen, kun tuo liike tapahtui, ei siitä mitenkään seuraa, että mainittu liike olisi ollut sen syytä.

Siipimarssi ei olisi suinkaan voinut tuottaa mitään hyötyä Venäjän armeijalle, vaan olisi päinvastoin voinut tuhota sen, ellei samalla olisi ollut vaikuttamassa muita samanaikaisia seikkoja. Miten olisi ollut, ellei Moskova olisi palanut? Ellei Murat olisi kadottanut näkyvistään venäläisiä? Ellei Napoleon olisi ollut toimeton? Jos Venäjän armeija olisi Bennigsenin ja Barclayn neuvon mukaan antautunut taisteluun Krasnaja Pahrassa? Miten olisi ollut, jos ranskalaiset olisivat hyökänneet venäläisten kimppuun, silloin kun he marssivat Pahransuon puoleen? Miten olisi ollut, jos Napoleon olisi myöhemmin Tarutinoa lähestyessään käynyt venäläisten kimppuun vaikkapa vain kymmenennellä osalla siitä voimasta, jolla hän ahdisti Smolenskia? Miten olisi ollut, jos ranskalaiset olisivat lähteneet marssimaan Pietariin?... Kaikkiin näihin otaksumiin nähden olisi siipimarssin pelastava voima voinut muuttua tuhoavaksi voimaksi.

Kolmanneksi on kaikista käsittämättömintä se, että semmoiset ihmiset, jotka tutkivat historiaa, aivan tahallaan eivät tahdo nähdä sitä, ettei siipimarssia voi lukea minkään yhden henkilön ansioksi, ettei kukaan ollut sitä ennakoita aavistanut, että tuo liike samoin kuin peräytyminen Filistä ei esiintynyt silloisessa nykyisyydessä kenellekään kertaakaan kokonaisuudessaan, vaan se pujottautui esiin askel askeleelta, tapaus tapaukselta ja tuokio tuokiolta mitä erilaisimpien seikkojen määräämättömästä paljoudesta ja vasta silloin esiintyi se kaikessa kokonaisuudessaan, kun se oli tapahtunut ja siirtyi menneisyyteen. Filissä pidetyssä neuvottelussa oli venäläisillä päälliköillä vallitsevana ajatuksena itsestään järkeen käypä peräytyminen suoraan suuntaan taaksepäin eli pitkin Nishegorodin tietä. Tätä todistaa se seikka, että enimmäkseen äänet neuvottelussa annettiin juuri tähän suuntaan, mutta varsinkin se keskustelu, joka neuvottelun jälkeen tapahtui ylipäällikön ja muonituksen hoitajan Lanskoin välillä. Lanskoi ilmotti ylipäällikölle, että ruokavaroja on armeijaa varten hankittu etupäässä Oka-joen varsilla Tulan ja Kalugan lääneissä ja että jos peräydytään Nishni Novgorodiin päin, eristää muonavarastot armeijasta suuri Oka-joki, jonka yli on alkutalvesta mahdoton päästä. Tämä oli ensimmäinen pakottava syy luopua aikasemmin mitä luonnollisimmalta tuntuneesta suorasta suunnasta Nishni Novgorodiin. Armeija pysyttelihe enemmän eteläkättä kulkiessa Rjasanin tietä ja loittomematta muonavarastoista. Sitten sai ranskalaisten toimetttömyys, jotka olivat kadottaneet venäläiset näkyvistäänkin, huoli Tulan tehtaan suojelemisesta ja varsinkin etu siitä, että yhä päästiin lähemmä muonavarastoja, armeijan painumaan yhä etelämmäksi Tulan tielle. Marssitettuaan armeijan epätoivoisina Pahransuon puolelle Tulan tielle aikoivat venäläiset sotapäälliköt pysähtyä Podolskin luona, jolloin ei vielä ajateltukaan Tarutinin varustuksia. Mutta lukemattomat eri seikat, venäläiset silmistään kadottaneiden ranskalaisten ilmestyminen uudestaan näkösalille, tästä aiheutuneet taistelusuunnitelmat ja varsinkin muonavarajojen runsaus Kalugassa saivat armeijan vieläkin painumaan entistä etelämmäksi ja siirtymään ravintoväyliensä keskukseen, Tulan tieltä Kalugan tielle ja edelleen Tarutinoon. Samoin kuin ei voida vastata kysymykseen, milloin nimenomaan Moskova luovutettiin, ei myöskään voida vastata siihenkään, milloin ja kuka päätti siirtymisen Tarutinoon. Vasta sitte kun sotajoukot jo olivat saapuneet Tarutinoon lukemattomien erilaisten voimien vaikutuksesta, alkoivat ihmiset uskotella itselleen, että se oli ollut heidän aikomuksensa ja että he olivat tienneet sen jo aikoja sitte.

II.

Kuuluisa siipimarssi oli vain siinä, että Venäjän armeija, peräytyessään yhä suoraan taaksepäin hyökkäysliikkeiden vastapäisessä suunnassa, poikkesi ranskalaisten hyökkäysliikkeiden päätyttyä alkujaan määrätystä suorasta suunnasta, ja kun armeija ei nähnyt takaa-ajajia kintereillään, kallistui se luonnollisesti sinne päin, jonne sitä veti muonavarajojen runsaus.

Jos ajattelemme, ettei Venäjän armeijan etunenässä olisi ollut nerokkaita sotapäälliköitä, vaan että armeija olisi ollut ilman päälliköitä, niin ei tämäkään armeija olisi voinut tehdä mitään muuta kuin paluuliikkeen Moskovaan kohti tekemällä kaaren siltä puolen, jolla oli runsaammin elatusvaroja ja seudut rikkaammat.

Siirtyminen Nishni Novgorodin tieltä Rjasanin, Tulan ja Kalugan teille oli niin luonnollinen, että Venäjän armeijan sissijoukot kiiruhtivat sinnepäin jo etukäteen ja että Pietarista käsin vaadittiin Kutusovia siirtämään armeijansa samaan suuntaan. Tarutinossa oli Kutusof melkein saada

nuhteet hallitsijalta siitä, että hän oli johtanut armeijan Rjasanin tielle ja hänelle neuvottiin samaa asemaa Kalugan luona, jossa hän jo oli silloin, kun hän sai hallitsijan kirjeen.

Venäjän armeijan pallo, joka sotaretken ja Borodinon taistelun aikana saamastaan sysäyksestä oli lähtenyt kierimään tuon sysäyksen suuntaan, joutui nyt, kun sysäyksen voima oli kadonnut eikä se saanut uusia sysäyksiä, siihen asemaan, joka oli sille luonnollinen.

Kutusovin ansio ei ollut missään nerokkaassa strategisessa liikkeessä, kuten on sanottu, vaan siinä, että hän yksistään käsitti tapahtuneen tapauksen merkityksen. Hän yksin käsitti jo silloin Ranskan armeijan toimeettomuuden merkityksen; hän yksin vakuutti edelleenkin, että Borodinon taistelu oli voitto; hän yksin, jonka ylipäällikkönä olisi pitänyt ryhtyä hyökkäysliikkeisiin, hän yksin käytti kaikki voimansa estääkseen Venäjän armeijaa joutumasta hyödyttömiin taisteluihin.

Borodinon taistelussa ruhjoutunut peto virui jossain siellä, jonne sen oli hylännyt paennut metsästäjä, mutta oliko se elossa ja voimakas tahi lymysikö se vain piilossa, sitä ei metsästäjä tiennyt. Yht'äkkiä alkoi kuulua tuon pedon voihkintaa.

Ranskan armeijan haavotetun pedon voihkinta ja sen perikadon paljastaja oli Lauristonin lähettäminen Kutusovin leiriin pyytämään rauhaa.

Siinä varmassa vakuutuksessaan, ettei se ole hyvin, mikä on hyvin, vaan se, mikä pisti hänen päähänsä, kirjotti Napoleon Kutusoville ensimmäiset päähän pistäneet ja kaikkea järkeä vailla olevat sanat.

Monsieur le prince Koutouzov", kirjotti hän, "j'envoie près de vous un de mes aides de camps généraux pour vous entretenir de plusieurs objets intéressants. Je désire que votre Altesse ajoute foi à ce qu'il lui dira, surtout lorsqu'il exprimera les sentiments d'estime et de particulière consideration que j'ai depuis longtemps pour sa personne. Cette lettre n'étant à autre fin, je prie Dieu, Monsieur le prince Koutouzov, qu'il vous ait en Sa sainte et digne garde.

Moscou, le 30 Octobre, 1812. Signe:

Napoleon.^[57]

— *Je serais maudit par la postérité si l'on me regardait comme le premier moteur d'un accommodement quelconque. Tel est l'esprit actuel de ma nation,*^[58] — vastasi Kutusof ja käytti edelleenkin kaikki voimansa pidättääkseen joukkonsa hyökkäyksestä.

Sinä kuukauden aikana, jolloin ranskalaiset joukot ryöstivät Moskovaa ja venäläiset joukot lepäilivät alallaan Tarutinossa, tapahtui muutos kummankin armeijan voimasuhteissa (kuntoisuudessa ja lukumäärässä), jonka johdosta voimien etevämyys osottautui olevan venäläisten puolella. Vaikka Ranskan armeijan asema ja miesluku olivat tuntemattomat venäläisille, niin heti suhteiden muututtua ilmeni lukemattomissa seikoissa tarve ryhtyä hyökkäämään. Näinä seikkoina oli Lauristonin lähettäminen, elatusvarojen runsaus Tarutinossa, kaikkialta saapuvat sanomat ranskalaisten toimeettomuudesta ja kurittomuudesta, venäläisten rykmenttien täydentäminen rekryteillä, suotuista sää, venäläisten sotamiesten pitkälinen lepo, sotajoukoissa levon tähden tavallisesti syntyvä palava halu päästä käsiksi siihen, jota varten kaikki ovat kutsutut koolle, uteliaisuus näkemään, mitä askaroitiin Ranskan armeijassa, joka oli ollut kotvan poissa näkyvistä, se rohkeus, jolla venäläiset etuvartijat kuukivat lähellä Tarutinoa olevien ranskalaisten kintereillä, musikkojen ja sissien saavuttamat pikkuvoitot ranskalaisista, näiden synnyttämä kateus, kostontunne, joka kirveli jokaisen sydäntä, niin kauvan kuin ranskalaiset olivat Moskovassa sekä (etupäässä) se hämärä, mutta jokaisen miehen povessa herännyt käsitys, että voimasuhteet olivat nyt muuttuneet ja että etevämyys oli omalla puolella. Kun voimien oleellinen suhde näin oli muuttunut, kävi hyökkäyksen tarve tuntuvaksi. Ja yhtä varmasti kuin kellossa alkavat lyödä ja soittaa vasarat, niin pian kuin viisari on päässyt kierroksensa päähän, alkoi heti paikalla kuulua voimien oleellista muutosta vastaavalla tavalla entistä kiihkeämpää vasaroiden liikettä, sähinää ja soittoa korkeimmissa piireissä.

III.

Venäjän armeijaa johti Kutusof, hänen esikuntansa ja hallitsija Pietarista käsin. Pietarissa oli ennen sanoman saapumista Moskovan luovuttamisesta laadittu yksityiskohtainen suunnitelma koko sotaa varten ja lähetetty Kutusoville noudattamista varten. Vaikka tämä suunnitelma olikin sommiteltu edellyttämällä, että Moskova vielä oli venäläisten käsissä, hyväksyi esikunta sen kuitenkin ja otti täytettäväkseen. Kutusof kirjotti ainoastaan, että pitkämatkaiset sivuryntäykset vihollisen kimppuun ottavat aina työläästi toteutuakseen. Mutta satunnaisten vaikeuksien voittamista varten lähetettiin armeijaan uusia evästyksiä ja henkilöitä, joiden tehtävänä oli valvoa hänen toimiaan ja ilmottaa niistä.

Sitäpaitsi muodostettiin nyt Venäjän armeijan esikunta kokonaan uudestaan. Kaatuneen Bagrationin ja loukkautuneen, syrjään vetäytyneen Barclayn sijaan pantiin uudet miehet. Erittäin vakavaa mietiskelemisen aihetta antoi se seikka, oliko edullisempi panna A B:n sijaan ja B D:n sijaan vai päinvastoin D A:n sijaan j.n.e., ikään kuin tästä olisi voinut olla seurauksena muutakin kuin mielihyvää A:lle ja B:lle.

Sen johdosta, että Kutusof ja hänen esikuntapäällikkönsä Bennigsen olivat vihamielisellä kannalla toisilleen, että leirissä oli hallitsijan asiamiehiä ja että oli tapahtunut henkilösiirtoja, sukeutui

käymään tavallista sotkuisampi puoluepeli: A kaivoi kuoppaa B:lle, D C:lle j.n.e. kaikissa mahdollisissa muutoksissa ja siirroissa. Kaikkien näiden juonien esineenä oli enimmäkseen se sotatoimi, jota kaikki nuo miehet tahtoivat johtaa, mutta sotatoimi kulki edelleen heistä riippumatta juuri niin, kuin sen pitikin kulkea, toisin sanoen se ei koskaan sattunut yhteen sen kanssa, mitä ihmisten mieliin oli johtunut, vaan se sai vauhtia niiden seikkojen oleellisuudesta, jotka vallitsivat armeijan riveissä. Kaikki toisiaan vastaan risteilevät ja toisiinsa sotkeutuvat mielijohteet heijastivat korkeimmissa piireissä ainoastaan sitä, mitä olisi pitänyt tapahtua.

"Ruhtinas Mihail Ilarionovitsh!" kirjotti hallitsija 2 p:nä lokakuuta kirjeessään, jonka ruhtinas sai Tarutinin taistelun jälkeen. "Syyskuun 2 p:stä asti on Moskova vihollisen käsissä. Teidän viimeiset raporttinne ovat 20 p:ltä ja koko tämän ajan kuluessa ei ole ryhdytty minkäänlaisiin toimiin vihollista vastaan eikä vanhan pääkaupungin vapauttamista varten, päinvastoin olette te viimeisistä raporteistanne päättäen peräytynyt taaksepäin. Serpuhof on jo joutunut vihollisjoukon valtaan ja Tula, jossa on mainio ja armeijalle ylen välttämätön tehdas, on vaarassa. Wintzingerodelta saapuneista raporteista minä näin, että vihollisen 10,000 miehen suuruinen armeijakunta marssii Pietaria kohti. Toinen muutaman tuhannen suuruinen etenee Dmitrovia kohti. Kolmas on alkanut marssia Vladimirin tietä. Neljäs, verrattain suuri, on Rusan ja Moschaiskin välillä. Napoleon itse oli vielä 25 p:nä Moskovassa. Kun nyt kaikista näistä tiedoista päättäen vihollinen oli palotellut voimansa osastoiksi ja kun Napoleon itse oli vielä Moskovassa kaartineen, niin onko mahdollista, että teitä vastassa olevat vihollisen voimat olivat niin suuret, että te ette voinut ryhtyä hyökkäystoimiin? Päinvastoin voidaan hyvin todennäköisesti otaksua, että hän ajaa teitä takaa osastoilla tahi pahimmassa tapauksessa armeijakunnalla, joka on paljoo heikompi teille uskottua armeijaa. Tuntuisi siltä, että te käyttäen hyväksenne näitä seikkoja voisitte hyödyllisesti tehdä rynnäkön teitä heikomman vihollisen kimppuun ja tuhota sen tahi ainakin pakottamalla vihollisen peräytymään säilyttää meidän käsissämme melkoisen osan niistä lääneistä, jotka nyt ovat vihollisten vallassa ja näin muodoin pelastaa Tulan ja muut Meidän sisäkaupunkimme vaaraan joutumasta. Jos vihollinen saa lähetetyksi vauraan armeijakunnan Pietaria kohti uhkaamaan tätä pääkaupunkia, johon ei ole voinut jäädä paljoo sotaväkeä, niin on teidän siitä vastattava, sillä pontevasti ja vireästi toimien on teillä sen armeijan kautta, joka on teille uskottu, käsissänne kaikki keinot estääksenne tämän uuden onnettomuuden. Muistakaa, että te olette vielä vastuunvelassa loukkautuneelle isänmaalle Moskovian menettämisestä. Te olette saanut kokea, että Minä olen altis teitä palkitsemaan. Tämä alttius ei Minussa ole heikkenevä, mutta Minulla ja Venäjällä on oikeus odottaa teidän puoleltanne kaikkea sitä intoa, lujuttia ja menestystä, josta teidän järkenne, teidän sotilaalliset lahjanne ja niiden sotajoukkojen urhoollisuus, jotka ovat teidän johdossanne, ovat hyvänä takeena".

Mutta juuri silloin, kun tämä kirje, joka todisti, että voimien oleellisesta suhteesta oli tietoa Pietarissakin, oli matkalla, ei Kutusof enää ollut voinutkaan pidättää komentamaansa armeijaa hyökkäyksestä, vaan taistelu oli taisteltu.

Kasakka Shapovalof oli 2 p:nä lokakuuta vartioratsastuksella ollessaan ampunut jäniksen ja sitä vähän haavottanut. Haavottunutta jänistä takaa ajaessaan oli Shapovalof painunut syvälle metsään ja kohdannut Muratin armeijan vasemman siiven, joka ei ollut ryhtynyt minkäänlaisiin varokeinoihin. Kasakka kertoi sitten nauraen tovereilleen, miten hän oli vähältä joutua ranskalaisten kynsiin. Kun vänrikki sai kuulla tämän jutun, ilmotti hän sen päällikölle.

Kasakka kutsuttiin kyseltäväksi. Kasakkapäälliköt halusivat käyttää hyväkseen tätä tapausta anastaakseen hevosiä, mutta eräs päällikkö, joka oli tuttu armeijan korkeimpien henkilöiden kanssa, kertoi asian erälle esikuntakenraalille. Viime aikoina oli asema armeijan esikunnassa ollut erittäin kärjistynyt. Jermolof oli muutamia päiviä tätä ennen käynyt Bennigsenin luona rukoilemassa tätä käyttämään kaiken vaikutusvaltansa ylipäällikköön, että olisi ryhdytty hyökkäykseen.

— Ellen minä tuntisi teitä, ajattelisin minä, että te ette tahdo sitä, mitä te pyydätte. Minun ei tarvitse muuta kuin esittää jokin asia, kun hänen armonsä aivan varmaan tekee päinvastoin.

Kasakkojen sanoma, jonka asiaa tutkimaan lähetetyt tiedustelijat vahvistivat, todisti tapauksen kypsyneen lopullisesti. Jännittynyt kieli laukesi, kello alkoi sähistä ja vasarat lyödä. Luulotellusta vallastaan, ymmärryksestään, kokemuksestaan ja ihmistuntemuksestaan huolimatta ei Kutusof, kun hän otti huomioon Bennigsenin tiedonannon, Bennigsenin, joka omavaraisesti oli lähettänyt hallitsijalle kirjeen, kaikkien kenraalien lausuman yhden ja saman toivomuksen, oman otaksunsa, hallitsijan toivomuksen ja kasakkojen sanoman, enää voinutkaan ehkäistä välttämätöntä liikettä, vaan antoi käskyn siihen, jota hän piti hyödyttömänä ja vahingollisena, — antoi siunauksen sille, mitä oli tapahtunut.

IV.

Bennigsenin tiedonanto ja kasakkojen sanoma ranskalaisten avonaisesta vasemmasta siivestä olivat vain viimeisiä merkkejä siitä, että oli välttämätöntä antaa hyökkäyskäsky ja hyökkäys määrättiin 5 p:ksi lokakuuta.

4 p:n aamulla allekirjotti Kutusof suunnitelman. Toll luki sen Jermoloville ja kehotti tätä ryhtymään lähempiin toimiin.

— Hyvä on, hyvä on, mutta minä en nyt jouda, — sanoi Jermolof ja läksi pirtistä.

Suunnitelma, jonka Toll oli laatinut oli sangen hyvä. Siihen oli kirjoitettu samoin kuin

Austerlitzinkin suunnitelmaan, vaikka ei saksan kielellä:

Die erste Colonne marschirt sinne ja sinne, die zweite Colonne marschirt^[59] sinne ja sinne j.n.e. Kaikki nämä kolonnat saapuivat paperilla määrättyyn aikaan oikeille perille ja saivat voiton vihollisesta. Kaikki oli mainiosti ajateltu, kuten yleensä kaikissa suunnitelmissa, mutta tämänkään, kuten yleensä muidenkaan suunnitelmien mukaan, ei ainoakaan kolonna saapunut oikeaan aikaan oikeille perille.

Kun suunnitelmaa oli valmistettu riittävän useita kappaleita, kutsuttiin upseeri, joka lähetettiin viemään papereita Jermoloville täytäntöön panoa varten. Nuori kavaljeerikaartin upseeri, Kutusovin ordonanssi, läksi ylpeänä saamansa tehtävän tärkeydestä Jermolovin asuntoon.

— Matkustivat pois, — vastasi Jermolovin sotamiespalvelija.

Kavaljeerikaartin upseeri läksi erään kenraalin luo, jolla Jermolof usein kävi.

— Ei ole kenraalikaan kotona.

Kavaljeerikaartin upseeri nousi ratsun selkään ja ajoi toisen luo.

— Eivät ole kotona.

"Kunhan ei tämä viivytyks koituisi minun vastattavakseni! Harmillista!" ajatteli upseeri. Hän kiersi koko leirin. Ken sanoi nähdyn, että Jermolof oli ajanut jonnekin muiden kenraalien kanssa, ken taas sanoi, että hän on varmaankin kotona. Upseeri haeskeli päivällistä syömättä kello 6 asti iltaa. Jermolovia ei löytynyt mistään eikä kukaan tiennyt missä hän oli. Upseeri haukkasi hätäkäteen einettä erään toverinsa luona ja ajoi uudestaan etuvartiastoon Miloradovitshin luo. Miloradovitsh ei myöskään ollut kotona, vaan täällä sanottiin upseerille, että Miloradovitsh oli kenraali Kikinin kemuissa ja että Jermolof saattoi myöskin olla siellä?

— Missäs ne ovat?

— Tuolla, Jetshkinossa, — vastasi kasakka-upseeri osottaen etäistä herraskartanoa kohti.

— Tuollako, ketjun takana!

— Kaksi meidän rykmenttiä lähetettiin ketjuun. Siellä pidetään parasta päätä semmoisia kemuja, että varjelkoon! Kaksi soittokuntaa puhaltaa, kolme mieskuoroa laulaa.

Upseeri läksi ketjuun Jetshkinoon. Jo pitkän matkan päähän kartanosta kuuli hän sotamiesten tanssilaulun voimakkaita, iloisia säveliä.

Hän erotti erään tutun laulun sanoja, joita vihellys ja soitin säesti ja jotka toisinaan sotkeutuivat heliseviin huutoihin. Upseeri sekä ilostui noista äänistä että myöskin pelästyi sen tähden, että hän saa kantaa syyn siitä, että oli niin kauan ollut saattamatta perille tärkeää käskyä. Kello kävi yhdeksättä. Hän laskeutui satulasta alas ja nousi suuren, eheänä säilyneen ja ranskalaisten ja venäläisten välillä olevan herraskartanon ulkoportaille. Tarjoiluhuoneessa ja eteisessä kihisi lakeijoja, jotka kantoivat viinejä ja ruokia. Ikkunojen alla seisovivat laulajat. Upseeri vietiin ovelle ja hän näki yhdellä silmäyksellä kaikki armeijan korkeimmat kenraalit, joiden joukossa myöskin silmiinpistävän, kookasvartalaisen Jermolovin. Kaikki kenraalit olivat auvotuun nutuihin, eloisin, punaisin kasvoihin ja nauraa hohottivat puoliympyrässä seisoen. Keskellä salia lasketteli eräs kaunis muotoinen, lyhytkasvuinen kenraali punehtunein kasvoihin ja reipasta vauhtia treppäkkä.^[60]

— Ha-ha-haa! Kas sillä tavalla Nikolai Ivanovitsh! Ha-ha-haa!

Upseerista tuntui, että hän tullessaan tänä hetkenä tärkeä käsky mukanaan joutuu kaksinkerroin syylliseksi ja siksi hän päätti odottaa, Mutta eräs kenraali huomasi hänet ja kysyttäään, mikä hänellä oli asiana, ilmotti sen Jermoloville. Jermolof astui nyrpein kasvoihin upseerin luo ja kuunneltuaan asian otti upseerilta paperin mitään virkkamatta.

— Sinä kai luulet, että hän poistui odottamattomasta syystä? — sanoi samana iltana kavaljeerikaartin upseerille eräs hänen toverinsa Jermolovista. — Ei sinne päinkään, muu oli mielessä. Vyöryttämään syytä Konovnitshinin niskoille. Saat nähdä, mikä metakka huomenna syntyy!

V.

Raihnas Kutusof oli käskenyt herättää itsensä aikaisin seuraavana aamuna, hän toimitti rukouksensa, pukeutui ja vastenmielinen tunne mielessä siitä, että hänen on johdettava taistelua, jota hän ei hyväksynyt, hän nousi ajopeleihin ja läksi ajamaan Letashovkasta, joka oli 5 virstan päässä Tarutinin takana, sille paikalle, jonne hyökkäävien kolonnien oli määrä kokoutua. Matkalla Kutusof vuoroin torkahti, vuoroin heräsi ja kuunteli, kuuluiko oikealta ammuntaa, oliko taistelu jo alkanut. Mutta kaikki oli vielä hiljaa. Vain kostean ja sumean syyspäivän aamu alkoi sarastaa. Lähellä Tarutinoa huomasi Kutusof ratsumiehiä, jotka taluttivat juottopaikalle hevosia sen tien poikki, jota hän ajoi. Kutusof tähysti miehiin, pysähdytti ajoneuvonsa ja kysyi, mistä rykmentistä miehet olivat. Ratsumiehet olivat sen kolonnan väkeä, jonka olisi jo aikoja sitte pitänyt olla kaukana edessäpäin väjyspaikassa. "Erehdys luultavasti", arveli vanha ylipäällikkö. Mutta ajettuaan edemmä hän näki jalkaväkirykmenttejä, joiden kiväärit olivat ristikoilla, sotamiehet puuroa syömässä ja halkoja kantamassa housusillaan. Kutsuttiin upseeri. Tämä ilmotti, ettei mitään käskyä oltu annettu lähtöön.

"Eikö ol..." alkoi Kutusof, mutta vaikenen samassa ja käski kutsumaan luokseen vanhimman

upseerin. Laskeuduttuaan ajopeleistä alkoi hän kulkea edestakasin pää painuksissa, raskaasti hengittäen ja ääneti odotellen. Kun vaadittu upseeri, yleisesikunnassa palveleva Eichen saapui paikalle, lensi Kutusof mustanpunaiseksi, mutta ei siksi, että tämä upseeri oli vikapää erehdykseen, vaan siksi, että hänen vihansa pääsi pursumaan kyllin arvokkaaseen esineeseen. Ja vavisten, läikähtymäisillään huohotuksesta ja joutuneena siihen raivon tilaan, johon hän saattoi joutua silloin, kun hän kieriskeli maassa vihansa puuskan vallassa, syyti nyt vanha mies kaiken sappensa Eichenille, huiatoi uhkaavasti käsiään, huusi ja haukkui ruokottomin sanoin. Eräs toinen saapusalle sattunut upseeri, kapteeni Brosin, sai saman löylyn.

— Ja vielä toinen kanalja siinä! Hirteen! Roistot! — kirkui Kutusof kähisevällä äänellä käsiään huiতোen ja hoippuen.

Hän tunsu ruumiillista kipua. Hän, ylipäällikkö, armollinen ruhtinas, jolla kaikki vakuuttavat olevan sellaisen vallan, ettei moista ole vielä koskaan eikä kellään ollut Venäjällä, hän on saatettu tähän asemaan — naurunalaiseksi koko armeijan silmien edessä. "Turhaan minä niin kovasti hoppusin rukoilemaan tämän päivän edestä, turhaan valvoin yön ja mietin mieltimästä päästyäni!" ajatteli hän itsestään. "Silloinkaan kun vielä olin upseerin nulikka, ei kukaan olisi tohtinut tehdä minusta tämmöistä pilaa... Vaan nyt!" Hän tunsu ruumiillista pakotusta, niin kuin olisi häntä ruumiillisesti rangaistu ja hänen täytyi ilmaista se vihaisin, tuskallisin huudoin. Mutta kohta uupuivat hänen voimansa ja tuntien puhuneensa liian paljon karkeita sanoja hän nousi ympärilleen katsellen ajopeleihin ja läksi mitään virkkamatta ajamaan takasin.

Virtanaan vyörynyt viha oli juossut kuiviin ja Kutusof kuunteli veltoisti silmiään räpyttäen Bennigsenin, Konovnitsinin ja Tollin (Jermolof pysyi poissa Kutusovin näkösalta seuraavaan päivään saakka) puolustelulta, väitteitä ja vakuutuksia siitä, että sama liike tehtäisiin seuraavana päivänä. Ja Kutusovin täytyi taas suostua.

VI.

Seuraavana päivänä kokoutuivat sotajoukot illansuussa määräpaikkoihin ja yöllä läksivät liikkeelle. Oli syysyö, taivasta peitti mustansiniset pilvet, mutta sadetta ei kuulunut. Maa oli kostea, mutta lokaa ei ollut ja joukot kulkivat äänettä. Toisinaan kuului vain heikkoa kolinaa tykistöstä. Oli kielletty puhelemasta kovaäänisesti, polttamasta piippua, iskemästä tulta; hevosia estettiin hirnumasta. Yrityksen salaperäisyys enensi sen jännittävyyttä. Miehet marssivat iloisesti. Muutamat kolonnat pysähtyivät, asettivat pyssynsä ristikoille ja painautuivat koleaan maahan luullen saapuneensa sinne, minne pitikin. Muutamat (enimmät) kolonnat marssivat koko yön, mutta eivät nähtävästi tulleet sinne, minne olisi pitänyt.

Kreivi Orlof-Denisof yksistään joutui kasakkoineen (kaikkia muita mitättömin osasto) oikeille perille määräpaikkaansa ja oikeaan aikaan. Tämä osasto pysähtyi Stromilovon kylästä Dmitrovskojeen vievälle polulle aivan metsän rinteeseen.

Nukahtanut kreivi Orlof herätettiin vähää ennen aamunnousua. Oli saatu kiinni ranskalaisten leiristä paennut karkulainen. Tämä oli Poniatowskin armeijaosaston puolalaisia ali-upseereja. Ali-upseeri selitti puolan kielellä karanneensa siksi, ettei häntä oltu palkittu palveluksestaan, että hänen olisi pitänyt jo ammoin sitte päästä upseeriksi ja että hän on kaikista urhoollisin ja sen vuoksi oli hän kääntänyt heille selkensä ja tahtoo nyt kostaa heille. Hän kertoi, että Murat viettä yötään virstan päässä venäläisistä ja että jos hänelle annettaisiin sata miestä mukaan, kaappaisi hän hänet elävänä. Kreivi Orlof-Denisof neuvotteli toveriensa kanssa. Ehdotus tuntui niin houkuttelevalta, ettei tehnyt mieli sitä hylätä. Kaikki tarjoutuivat lähtemään, kaikki kehottivat yrittämään. Pitkän kiistelön ja aprikoimisen jälkeen päätti kenraalimajuri Grekof lähteä kahden kasakkarykmentin kera puolalainen ali-upseeri oppaana.

— Pane nyt mieleesi, — sanoi kreivi Orlof-Denisof ali-upseerille lähdeittäessä, — jos olet valehdellut, hirtätän minä sinut kuin koiran, vaan jos olet puhunut totta, saat sata tukaattia.

Rohkeamuotoinen ali-upseeri ei vastannut mitään näihin sanoihin, nousi ratsulle ja läksi nopeasti matkakuntoon joutuneen Grekovin kanssa. He peittyivät metsän umpeen. Kreivi Orlof tuli metsästä Grekovia saattamasta olkapäitään hyristellen pilkottavan aamun koleudesta ja levottomana yrityksestä, jonka hän oli pannut toimeen omalla vastuullaan. Hän rupesi tähystämään vihollisen leiriä, joka nyt häämötti petollisena alkaneen aamun ja kekäleille palaneiden nuotioiden valossa. Oikealta kreivi Orlof-Denisovista, avoimen rinteen puolelta, olisi pitänyt näkyä venäläisiä kolonnia. Kreivi Orlof tähysteli sinne, mutta vaikka niiden olisi pitänyt näkyä pitkänkin matkan päästä, ei niitä kuitenkaan näkynyt. Ranskalaisten leirissä, kuten kreivi Orlof-Denisovista näytti ja varsinkin hänen hyvin terävisilmäinen adjutanttinsa kertoi, alettiin liikkua.

— Ah, taitaa olla myöhäistä, — sanoi kreivi Orlof jonkun aikaa leiriin katsottuaan.

Samoin kuin usein tapahtuu sen jälkeen, kun henkilöä, johon olemme luottaneet, ei enää olekaan silmien edessä, tuntui nytkin hänestä yht'äkkiä päivänselvältä, että tuo ali-upseeri oli petturi, että hän oli valehdellut ja että hän pilaa koko hyökkäyssuunnitelman viemällä kaksi rykmenttiä herraties mihin. Voiko tuommoisen sotaväen paljouden keskestä siepata ylipäällikön!

— Se lurjus on tosiaankin valehdellut, — sanoi kreivi.

— Saahan ne käännättää, — huomautti eräs seurueen jäsen, jota, samoin kuin kreivi Orlof-Denisoviakin, epäilytti koko homma, kun hän katseli leiriä.

— Mitä? Kuinka tosiaankin luulette? Vai antaako mennä? Vai eikö?

— Käskettekö käännättämään takasin?

— Takasin, takasin! — sanoi kreivi Orlof yht'äkkiä päättävästi kelloaan katsoen. — Myöhäistä, on aivan valoisaa.

Ja adjutantti karahutti metsään Grekovin jälille. Kun Grekof oli palannut takasin, päätti kreivi Orlof-Denisof suutuksissaan sekä tästä peruutetusta yrityksestä että jalkaväkikolonniin turhasta odotuksesta kuin myöskin vihollisen läheisyydestä (kaikki hänen osastonsa miehet tunsivat samaa) tehdä hyökkäyksen.

Hän komensi supattamalla: "satulaan!" Miehet järjestyivät, ristivät silmänsä... "Jumalan nimeen!" "Hurraa!" raikui kautta koko metsän ja sotnia toisensa jälkeen kiisi kasakoita puron poikki leiriä kohti iloisesti ja huimaa vauhtia kuin pussin suusta pursuen pienet heittokeihäät eteenpäin ojossa.

Ensimmäisen, kasakat nähneen ranskalaisen hätähuuto vain ja kaikki, jotka leirissä olivat, hylkäsivät tykkinsä, pyssynsä ja hevosensa ja läksivät juoksemaan pukemattomina ja unenpöpperössä kuka minnekin osasi.

Jos kasakat olisivat ryhtyneet ajamaan ranskalaisia takaa eivätkä olisi välittäneet siitä, mitä heidän takanaan ja ympärillään oli, olisivat he saaneet sekä Muratin että koko leirin kaikkineen päivineen. Päälliköt tahtoivatkin sitä. Mutta kasakoita oli mahdoton saada liikkeelle, niin pian kun he olivat päässeet käsiksi saaliseen ja sotavankeihin. Komennuksia ei kuunnellut kukaan. Saaliiksi joutui 1,500 vankia, 38 tykkiä, sotalippuja ja sitä paitsi hevosia, satuloita, peitteitä ja minkä mitäkin esineitä, jotka viime mainitut olivat kasakoista eniten mieleen. Kaikki saalis täytyi korjata talteen, vangit olivat pidettävä kurissa, tykit ottaa mukaan, jakaa saalis, riidellä ja huutaa, jopa tapellakin keskenään. Kaikkea tätä tekivät kasakat.

Kun ranskalaisia ei ajettu takaa, tointuivat he hämmästyksestään, järjestyivät joukkoihin ja rupesivat ampumaan. Orlof-Denisof odotteli yhä vain kolonnia eikä lähtenyt etemmä.

Mutta suunnitelman mukaan: *die erste Colonne marschirt* j.n.e. myöhästyneiden kolonniin jalkajoukot, joita Bennigsen komensi ja Toll johti, marssivat marssimistaan, ja, kuten tavallista, saapuivat jonnekin, mutta ei sinne, mihin niiden oli käsky saapua. Kuten aina on tavallista, rupesi väki, joka oli alkanut marssin reippain mielin, pysähtelemään, kuului tyytymättömiä ääniä, tiedettiin oltavan hämmennyksissä ja katseltiin jonnekin taapäin. Ohi kiitävät adjutantit ja kenraalit huusivat, tiuskivat, riitelivät keskenään, sanoivat, että ollaan aivan väärällä suunnalla ja myöhästetty, jotakuta haukuttiin j.n.e. ja viimeiseltä viittasivat kaikki kädellään ja jatkoivat kulkua vain siksi, että olisi jonnekin menty. — "Kai tästä jonnekin joudutaan!" — Ja lopulta jouduttiinkin, mutta ei oikeille perille, tulivat vain ammuttaviksi. Toll, joka tässä tappelussa esitti samaa osaa kuin Weirother Austerlitzin taistelussa, ratsasti minkä ehti paikasta toiseen ja huomasi kaikki olevan joka paikassa nurinkurin. Niinpä hän tupsahti Bagovutin^[61] osastoon metsässä, kun jo oli selkeä päivä, vaikka tämän osaston olisi jo aikoja sitte pitänyt olla siellä, missä Orlof-Denisof oli. Kiihdyksissään ja harmissaan vahingosta ja ajatellen, että jonkun täytyi olla siihen syyppäänä, ratsasti Toll osaston päällikön luo ja rupesi tätä nuhtelemaan sanoen, että moisesta olisi ammuttava. Bagovut, vanha sota-urho ja tyyni kenraali, joka hänkin oli saanut kyllänsä seisahduksista, sekasotkusta ja ristiriitaisuudesta, raivostui kaikkien ihmeeksi aivan vastoin luonnettaan ja antoi aika läksytyksen Tollille.

— Minä en tahdo kuulla kenenkään opetuksia, vaan kuulla osaan minä sotamiesteni kanssa yhtä hyvin kuin joku muukin, — sanoi hän ja läksi yksi divisioonana mukanaan eteenpäin.

Päästyään tasangolle ranskalaisten tulen ylettyviin marssitti urhoollinen Bagovut ollenkaan aikaimella, oliko hyödyllistä ryhtyä taisteluun vai ei, yhdenkin divisioonansa suoraan päin ranskalaisia. Vaara, luodit, kranaatit olivat juuri sitä, mitä hän kaipasi vihapäissään ollessaan. Eräs ensimmäisistä luodeista surmasi hänet, seuraavat luodit surmasivat monia sotamiehiä. Mutta hänen divisioonansa viipyi vielä jonkun aikaa hyödyttää luotisateessa.

VII.

Toisen kolonnan olisi pitänyt tälläväläin rynnätä ranskalaisten kimppuun rintaman puolelta, mutta tämän kolonnan mukana oli Kutusof. Hän tiesi hyvin, ettei tästä vastoin hänen tahtoaan aletusta taistelusta syntyisi mitään muuta kuin sekasotku ja hän pidättikin ne joukot, jotka olivat hänen vallassaan. Hän ei liikahantakaan.

Kutusof ajoi ääneti pienellä harmaalla hevosellaan ja vastaili veltosti ehdotuksiin hyökkäyksestä.

— Teidän kielellänne pyörii lakkaamatta hyökkäys, mutta ette näe, että me emme osaa tehdä vaikeita liikkeitä, — sanoi hän Miloradovitshille, joka pyrki rynnäkköön.

— Kun ette aamulla kyenneet ottamaan Muratia elävänä ja saapumaan oikeissa ajoin perille, ei nytkään ole mitään tekemistä, — vastasi hän eräälle toiselle.

Kun Kutusoville ilmoitettiin, että ranskalaisten selkäpuolella, jossa kasakkojen tiedonantojen mukaan ei ollut ennen ollut ketään, oli nyt kaksi pataljoonaa puolalaisia, katsoi hän karsaasti taakseen Jermoloviin (tämä ei ollut puhellut hänen kanssaan eilisestä saakka).

— Siinä se on, pyydetään hyökkäystä, esitetään kaikenmoisia ehdotuksia, vaan kun asia on saatu hieman alulle, ei ole mitään valmista ja juonesta perille päässyt vihollinen ryhtyy asianmukaisiin toimiin.

Jermolof siristi silmiään ja hymähti hieman nämä sanat kuultuaan. Hän oivalsi, ettei raju-ilma enää häntä yllätä ja että Kutusof rajottuu tuohon vihjaukseen.

— Hän laskee leikkiä minun kustannuksellani, — sanoi Jermolof hiljaa vieressään seisovalle Rajevskille nykäisten tätä polvellaan.

Kohta tämän jälkeen meni Jermolof Kutusovin luo ja ilmotti kunnioittavasti:

— Aika ei ole vielä ohi, teidän armonne, vihollinen ei ole poistunut, jos käskette hyökkäämään. Tahni muuten ei saa kaartia nähdä savuakaan.

Kutusof ei vastannut mitään, vaan kun hänelle ilmoitettiin, että Muratin joukot peräytyvät, antoi hän hyökkäyskäsken. Mutta joka sadannella askeleella hän käski pysähtyä kolmeksi neljännesosatunniksi.

Koko taistelu päättyi vain siihen, mitä Orlof-Denisovin kasakat olivat tehneet, muut joukot menettivät vain turhanpäiten muutamia satoja miehiä.

Tämän taistelun johdosta sai Kutusof hohtokivimerkin, Bennigsen niinikään hohtokiviä ja satatuhatta ruplaa, muut saivat arvonsa mukaan myöskin paljon mieleistään ja taistelun jälkeen tapahtui vielä uusia muutoksia esikunnassa.

"Sillä tavalla sitä *meillä aina* tehdään, kaikki nurinkurin!" puhelivat venäläiset upseerit ja kenraalit Tarutinin taistelun jälkeen, aivan samoin kuin nytkin puhutaan, antaen siten tietää, että joku paksupää on menetellyt nurinkurisesti, jotavastoin he eivät tekisi niin. Mutta ne ihmiset, jotka näin puhuvat, eivät joko tunne asiaa, josta he puhuvat, tahi tahallaan pettävätkä itseään. Ei mikään taistelu, olipa se Tarutinin, Borodinon, Austerlitzin tai mikä tahansa, tapahdu niin, kuin sen suunnittelijat ovat sen aikoneet tapahtuvaksi. Se on oleellinen ehto.

Toisistaan riippumattomien voimien lukematon paljous (sillä ei ihminen toimi missään sen riippumattomammin kuin taistelussa, jossa on kysymys hänen elämästään ja kuolemastaan) vaikuttaa taistelun kulun suuntautumiseen ja tämä suuntautuminen ei voi koskaan olla ennakkolta tiedossa eikä se koskaan satu yhteen jonkun yhden voiman suuntautumisen kanssa.

Jos useat samaan aikaan ja eri tavalla suunnatut voimat vaikuttavat johonkuhun kappaleeseen, niin tämän kappaleen liikkeen suuntautuminen ei koskaan satu yhteen ainoankaan vaikuttavan voiman kanssa, vaan se tulee aina olemaan keskimäinen ja lyhin suunta, — se, jota mekaniikassa ilmaistaan voimien parallelogrammin diagonaalilla.

Jos me näemme historioitsijoiden, varsinkin ranskalaisten, kertomuksissa, että heidän sotansa ja taistelunsa tapahtuvat ennalta määrätyn suunnitelman mukaan, niin on ainoa johtopäätös, jonka me voimme tehdä tästä, se, että nuo kertomukset eivät ole oikeita.

Tarutinin taistelu ei nähtävästi saavuttanut sitä tarkotusta, jota Toll tavoitteli: johtaa järjestyksessä suunnitelman mukaan sotajoukot taisteluun; eikä sitäkään, joka kreivi Orlovilla oli mielessä: siepata Murat vangiksi; tahi tarkotusta tuhota koko ranskalaisjoukko, kuten Bennigsen ja muutkin saattoivat ajatella; tahi jonkun semmoisen upseerin tarkotusta, joka halusi päästä taisteluun voidakseen kunnostautua; tahi jonkun kasakan tarkotusta, jonka mieli teki suurta saalista j.n.e. Mutta jos tarkotuksena tosiaankin oli se, mikä todella tapahtui ja se, mikä silloin oli kaikkien venäläisten yhteisenä toivona (karkottaa ranskalaiset Venäjältä ja tuhota heidän armeijansa), niin käy päivän selväksi, että Tarutinin taistelu, juuri sen sekavuuden vuoksi, oli semmoinen taistelu, joka tänä sodan kautena oli tarpeen. On vaikea ja mahdoton keksiä tälle taistelulle sen otollisempaa päättymistä kuin sillä oli. Äärettömän vähällä ponnistuksella, mitä suurimman sekasotkun vallitessa ja tavattoman mitättömällä mieshukalla päästiin kaikista parhaimpiin tuloksiin koko sodan kestäessä, peräytyminen saatiin kääntymään hyökkäykseksi, ranskalaisten heikkouksi saatiin paljastetuksi ja annettiin se sysäys, jota Napoleonin armeija odottikin alkaakseen pakonsa.

VIII.

Napoleon saapuu Moskovaan saavutettuaan loistavan voiton *de la Moskova*; voittoa ei käy epäileminen, koska taistelukenttä jäi ranskalaisten käsiin. Venäläiset peräytyvät ja luovuttavat pääkaupungin. Moskova, joka on täynnä muonavaroja, aseita, ampumatarpeita ja äärettömiä rikkauksia, on Napoleonin käsissä. Venäjän armeija, ranskalaista kahta vertaa heikompi, ei yritä kuukauden kuluessa hyökätä kertaakaan. Napoleonin asema on mitä loistavin. Siihen, että kaksi vertaa vahvempana olisi syösty Venäjän armeijan jäännösten kimppuun ja muserretty ne, siihen, että olisi pakotettu edulliseen rauhaan tai jos tämä olisi hylätty, tehty uhkaava liike Pietariin päin, siihen, että vaikkapa tämä ei olisi onnistunutkaan, olisi vetäydytty Smolenskiin tai Vilnaan tai jääty Moskovaan, siihen, että sanalla sanoen olisi pysytetty se loistava asema, jossa Ranskan armeija siihen aikaan oli, ei kai olisi tarvittu erityistä nerokkuutta. Siihen olisi riittänyt äärettömän yksinkertainen ja helppo juttu: ei olisi pitänyt päästää sotaväkeä käsiksi rosvouteen, olisi pitänyt valmistaa talvipukuja, joita olisi saatu Moskovasta koko armeijalle ja oikealla tavalla koota Moskovassa olevat muonavarat, joita olisi riittänyt koko armeijalle kappaleen yli puolen vuoden (ranskalaisten historioitsijoiden kertomusten mukaan). Mutta Napoleon, nerojen nero, jolla oli valta hallita armeijaa, kuten historioitsijat vakuuttavat, jätti kaiken tämän tekemättä.

Hän ei ainoastaan jättänyt kaikkea tätä tekemättä, vaan myöskin käytti kaiken valtansa valitakseen kaikista tarjona olevista toimintatavoista sen, joka oli kaikista tyhmin ja tuhoisin. Kaikesta siitä, mitä Napoleon olisi voinut tehdä, nimittäin talvehtia Moskovassa, marssia Pietariin, marssia Nishni-Novgorodiin, lähteä takasin pohjosemmittain tai etelämmittain (sitä tietä, jota sittemmin läksi Kutusof), niin, koettelipa ajatella mitä tahansa, — mitään sen tyhempää ja tuhoisampaa kuin Napoleonin toimet olivat: jäädä Moskovaan lokakuuhun saakka ja antaa sotaväen rosvota kaupunkia, sitte epäröiden jättää varuspaikka, lähteä Moskovasta, lähestyä Kutusovia, olla alkamatta taistelua, mennä oikealle, saapua Mali Jaroslavetsiin vieläköön koettamatta raivata itselleen tietä, olla menemättä sitä tietä, jota Kutusof meni, vaan marssia takasin Moschaiskiin autiota Smolenskin tietä, — mitään tämän tyhempää ja tuhoisampaa ei voi ajatella, kuten sitte seurauksista näkyikin. Näinköhän taitavimmatkaan strateegit — otaksumalla, että Napoleonin tarkoitus oli tuhota armeijansa — kykenevät keksimään jonkun muun toimintasarjan, joka olisi yhtä varmasti ja kokonaan riippumatta kaikesta siitä, mitä Venäjän armeija tekikään, tuhonnut niin tyyten Ranskan armeijan kuin se, mitä Napoleon teki!

Nerokas Napoleon teki sen. Mutta jos sanotaan, että Napoleon syöksi armeijansa perikatoon siksi, että hän sitä tahtoi tahi siksi, että hän oli hyvin tyhmä, olisi se yhtä väärin kuin jos sanottaisiin, että Napoleon vei joukkonsa Moskovaan siksi, että hän sitä tahtoi ja siksi, että hän oli ylen järkevä ja nerokas.

Kummassakin tapauksessa sattui hänen mieskohtainen toimintansa, joka ei ollut sen voimakkaampi kuin minkä sotamiehen mieskohtainen toiminta tahansa, vain yhteen niiden lakien kanssa, joiden perusteella ilmiö toteutui. Historioitsijat esittivät meille aivan väärin (vain siksi, etteivät seuraukset osota oikeaksi Napoleonin toimia), että Napoleonin voimat heikkenivät Moskovassa. Hänhän käytti aivan samoin kuin ennenkin ja myöhemminkin, 1813, kaiken älynsä ja voimansa voidakseen tehdä itselleen ja armeijalleen parhainta mitä tehdä voi. Napoleonin toiminta tänä aikana on ainakin yhtä ihmeteltävä kuin Egyptissä, Italiassa, Itävallassa ja Preussissa. Me emme varmaan tiedä sitä, missä määrin Napoleonin nerokkuus oli todellista Egyptissä, jossa 40 vuosisataa katseli hänen suuruuttaan, sillä kaikki hänen siellä suorittamat sankaritekoja ovat meille kertoneet yksistään ranskalaiset. Me emme voi arvostella varmasti hänen nerollisuuttaan Itävallassa eikä Preussissa, koska meidän on ammennettava tietomme hänen toimistaan siellä ranskalaisista ja saksalaisista lähteistä. Vaan armeijakuntien käsittämätön antautuminen vangiksi taisteluista ja linnostusten luovuttaminen piirityksettä pakottaa varmaankin saksalaiset tunnustamaan Napoleonin nerollisuuden sen sodan ainoana selityksenä, jota käytiin Saksassa. Mutta meillä, Luojan kiitos, ei ole syytä tunnustaa hänen nerollisuuttaan häpeämme peitteeksi. Me puolestamme olemme saaneet kalliisti maksaa oikeudestamme katsoa asiaa suoraan ja vapaasti emmekä me tästä oikeudestamme luovu.

Napoleonin toiminta Moskovassa on yhtä ihmeellistä ja nerokasta kuin kaikkialla muuallakin. Käsken toisensa jälkeen ja suunnitelman toisensa jälkeen antaa hän siitä pitäen kun hän Moskovaan tuli siihen saakka, kun hän sieltä läksi. Ei asukkaiden eikä lähetystöjen puute eikä Moskovan palokaan häiritse häntä. Hän ei unohda armeijansa parasta, ei vihollisen toimia, ei Venäjän kansojen onnea, ei Pariisin asioiden hoitoa eikä diplomaattisia tuumiaan tulevan rauhan ehdoista.

IX.

Sota-asioissa antaa hän heti Moskovaan tultuaan ankaran määräyksen kenraali Sebastianille Venäjän armeijan liikkeiden silmälläpidosta, lähettää joukkoja eri suunnille ja käskee Muratin etsimään Kutusovia. Sitte hän antaa huolellisia määräyksiä Kremlin linnottamisesta ja sitte tekee suuremman suunnitelman vastaisesta sotaretkestä kautta koko Venäjänmaan.

Diplomaattisessa suhteessa kutsuttaa Napoleon luokseen ryöstetyn ja repalaisen kapteeni Jakovlevin, joka ei ollut kyennyt pääsemään pois Moskovasta, selittää tälle juurtajaksain koko politiikkansa ja jalomielisyytensä ja kirjotettuaan keisari Aleksanterille kirjeen, jossa hän pitää velvollisuutenaan ilmoittaa ystäväilleen ja veljelleen, että Rostoptshin on menetelty Moskovassa huonosti, hän lähettää Jakovlevin Pietariin. Selitettyään yhtä juurtajaksain aikomuksensa ja jalomielisyytensä Tutolminille lähettää hän tämänkin vanhuksen Pietariin keskustelemaan. Lainopillisessa suhteessa käskettiin heti tulipalojen jälkeen etsimään syylliset ja mestaamaan nämä. Ja pahantekijä Rostoptshin rangaistiin siten, että hänen talonsa käskettiin polttaa.

Hallinnollisessa suhteessa lahjotettiin Moskovalle perustuslait. Perustettiin kaupungin hallitus ja julaistiin seuraava tiedonanto:

"Moskovan asukkaat!

"Teidän onnettomuutenne ovat kovat, mutta Hänen Majesteettinsa Keisari ja Kuningas tahtoo ehkäistä niiden tulvan. Kauheat esimerkit ovat teille opettaneet, millä tavoin hän rankaisee tottelemattomuuden ja rikoksen. On ryhdytty ankariin keinoihin, jotta saataisiin lakkaamaan epäjärjestys ja palaamaan yleinen turvallisuus. Isällinen hallinto, joka on valittu teidän omasta keskuudestanne, tulee muodostamaan teidän kaupungin hallituksen eli valtuuskunnan. Se tulee huolehtimaan teidän puolestanne, teidän tarpeidenne ja parhaanne puolesta. Sen jäsenet tunnetaan punaisesta nauhasta, jota he tulevat kantamaan olan yli ja kaupunginpäällä tulee sen lisäksi olemaan valkoinen vyö. Vaan silloin kun he eivät ole virantoimituksessa, tulee heillä olemaan ainoastaan punainen nauha vasemmassa käsivarressa.

"Kaupungin poliisi on järjestetty entiseen tapaan ja sen toiminnan kautta on jo päässyt voimaan parempi järjestys. Hallitus on asettanut kaksi pääkomisariota eli poliisimestaria ja 20 komisariota eli kaupunginosa-pristavia, jotka ovat määrätty kaikkiin kaupunginosiin. Te tunnette heidät valkoisesta nauhasta, jota he tulevat kantamaan vasemmassa käsivarressa. Muutamia eri uskontokuntien kirkkoja on avattu ja niissä toimitetaan jumalanpalvelusta kenenkään häiritsemättä. Teidän kansaveljiänne palaa joka päivä asuntoihinsa ja on annettu käskyjä, että he niissä löytäisivät sitä apua ja suojaa, joka onnettomuuksien jälkeen on tarpeen. Nämä ovat ne keinot, joita hallitus on käyttänyt palauttaakseen järjestyksen ja huojentaakseen teidän kohtaloanne. Vaan jotta tämä saavutettaisiin, on tarpeen, että te liittyisitte ahkeroitsemaan yhdessä hallituksen kanssa, että unohtaisitte, jos mahdollista, teidän onnettomuutenne, jotka ovat teitä kohdanneet, antautuisitte toivomaan parempia päiviä, olisitte varmat siitä, että armoton ja häpeällinen kuolema odottaa niitä, jotka rohkenevat nostaa kätensä teitä ja teidän jällelle jäänyttä omaisuuttanne vastaan ja lopuksi, että te ette epäilisi, että sitä tullaan suojelemaan, — sillä semmoinen on hallitsijoista suurimman ja oikeamielisimmän tahto. Sotamiehet ja asukkaat, mitä kansakuntaa lienettekään! Palauttakaa keskinäinen luottamus, tuo valtakunnan onnen lähde, eläkää veljinä, antakaa keskinäistä apua ja suojelusta toisillenne, liittykää yhteen, jotta voisitte tyhjäksi tehdä niiden aivotukset, jotka pahaa pyytävät, totelkaa siviili- ja sotilasviranomaisia ja kohta teidän kyneleenne lakkaavat vuotamasta."

Sotaväen muonitukseen nähden käski Napoleon kaikkien sotajoukkojen käydä vuoronperään Moskovassa *à la maraude*^[62] hankkimassa itselleen muonaa, niin että armeija olisi siten turvattu vastaisuuden varalta.

Uskonnollisessa suhteessa käski Napoleon *ramener les popes*^[63] ja uudistamaan jumalanpalveluksen kirkoissa.

Kaupankäynnin ja ruokavarojen hankkimisen tähden armeijalle pystytettiin kaikkialle seuraava: Julistus.

"Te, Moskovan rauhalliset asukkaat, käsityöläiset ja työtä tekevä kansa, jotka onnettomuudet ovat kaupungista karkottaneet ja te, hajaantuneet maanviljelijät, joita aiheeton pelko pidättää työhön ryhtymästä pelloillanne, kuulkaa! Rauhallisuus palautuu tähän pääkaupunkiin ja järjestys pääsee siellä voimaan. Teidän toverinne palaavat pillopaikoistaan nähdessään, että heitä kunnioitetaan. Kaikkalainen väkivalta heitä ja heidän omaisuuttaan vastaan rangaistaan viipymättä. H.M. Keisari ja Kuningas suojelee heitä eikä hän pidä teistä vihollisinaan ketään muita kuin niitä, jotka ovat kovakorvaisia hänen käskyilleen. Hän tahtoo tehdä lopun teidän kärsimyksistänne ja kääntää teidät takasin teidän koteihinne ja perheisiinne. Vastatkaa siis puolestanne hänen hyvää tarkottaviin aikomuksiinsa ja tulkaa meidän luoksemme vähääkään arkailematta. Asukkaat! Palatkaa luottamuksella teidän asuntoihinne, kohta te tulette löytämään ne keinot, joille te tarpeen tyydyttätte! Käsityöläiset ja utterat ammattilaiset! Tulkaa takasin teidän töittenne ääreen, sillä kodit, puodit ja suojelevat vartiostot teitä odottavat ja työstänne olette te saavat ansionmukaisen palkan! Ja lopuksi te talonpojat, tulkaa pois niistä metsistä, joihin te kauhuissanne olette piilottuneet, palatkaa mitään pelkäämättä mökkeihinne siinä varmassa vakuutuksessa, että te saatte suojaa. Varastoja on perustettu kaupunkiin ja niihin voivat talonpojat tuoda liiat säästönsä ja viljelyskasvinsa. Hallitus on ryhtynyt seuraaviin toimiin turvatakseen heille vapaan myynnin: 1). Tästä päivästä alkaen voivat talonpojat, maanviljelijät ja Moskovan ympäristön asukkaat mitään vaaraa pelkäämättä kulettaa kaupunkiin tuotteitaan, olivatpa ne mitä laatua tahansa, kahteen viljakauppaan, jotka ovat Mohovajalla ja Ohotnirjadissa. 2). Näitä tuotteita ostetaan heiltä sillä hinnalla, jonka ostaja ja myyjä keskenään sopivat, vaan jos myyjä ei saisi vaatimaansa kohtuullista hintaa, niin on myyjällä valta viedä tavaransa takasin kyläänsä eikä kukaan saa häntä siitä millään tavalla estää. 3). Joka sunnuntai ja keskiviikko ovat määrätty kunkin viikon suuriksi kaupan tekopäiviksi ja sen vuoksi asetetaan tiistaisin ja lauantaisin riittävä määrä sotaväkeä kaikille suurille teille niin etäälle kaupungista, kuin maalta saapuvien kuormien suojeleminen vaatii. 4). Samoja varokeinoja käytetään, ettei talonpoikia, heidän kuormiaan ja hevosiaan paluumattikallakaan kohtaisi mikään este. 5). Kohta pannaan toimeen myöskin tavalliset hankintahuutokaupat. Kaupungin ja maaseudun asukkaat, mitä kansakuntaa lienettekään! Teitä kehoitetaan täyttämään H.M. Keisarin ja Kuninkaan isänmaalliset aikomukset ja edistämään yhdessä hänen kanssaan yleistä hyvinvointia. Kantakaa hänen jalkojensa juureen kunnioituksenne ja luottamuksenne älkääkä vitkailko liittymästä meihin!"

Sotaväen ja kansan mielialan kohottamisen tähden pidettiin lakkaamatta tarkastuksia ja jaettiin palkintoja. Keisari ratsasteli usein ympäri kaupungin katuja rauhottamassa väestöä ja vaikka valtakunnan asiat vaativat paljo huolta ja aikaa, kävi hän teattereissa, joita oli perustettu hänen käskystään.

Hyväntekeväisyyttä edistääkseen teki Napoleon, tuo uljain kruunattu pää, myöskin kaikki, mitä hän tehdä voi. Armeliaisuuslaitokset hän käski varustaa kirjotuksella: "*Maison de ma mère*", jolla teolla hän yhdisti toisiinsa lapsen hellät tunteet ja hallitsijan majesteetilliset hyveet. Hän kävi kasvatustaloksessa ja annettuaan pelastamiensa orpojen suudella valkeita käsiään hän keskusteli armollisesti Tutolminin kanssa. Sitte käski hän, kuten Thiers kaunopuheisesti kertoo, jakaa sotaväelleen palkan Venäjän väärässä rahassa, jota hän itse oli teettänyt. "*Relevant l'emploi de ces moyens par un acte digne de lui et de l'armée française, il fit distribuer des secours aux incendiés. Mais les vivres étant trop précieux pour être donnés à des étrangers, la plupart ennemis, Napoléon aima mieux leur fournir de l'argent à fin qu'ils se fournissent au dehors, et il leur fit distribuer des roubles papiers.*"^[64]

Armeijan kurinpidollisessa suhteessa annettiin myötäänsä ankaria rangaistuskäskyjä palvelusvelvollisuuksien laiminlyömisestä ja rosvouden ehkäisemisestä.

X.

Mutta, kummallista kyllä, ei ainoakaan näistä käskyistä, toimenpiteistä eikä suunnitelmista, jotka eivät olleet huonompia kuin muutkaan tämmöisissä tapauksissa annettavat käskyt, pystynyt itse asian ytimeen, vaan ne kieppuivat oman onnensa nojassa ja tarkotuksetta kuin kellon koneistosta irrotetut viisarit, jotka eivät koske rattaisiin.

Sodankäynnin suhteen ei sitä nerokasta sotasuunnitelmaa, josta Thiers sanoo: "*que son génie n'avait jamais rien imaginé de plus profond, de plus habile et de plus admirable*"^[65] ja jonka johdosta Thiers väittäessään hra Fainia vastaan todistaa, ettei tuota nerokasta suunnitelmaa oltu laadittu 4, vaan 15 p:nä lokakuuta, pantu koskaan täytäntöön eikä voitukaan panna, sillä se ei ollut missään läheisessä yhteydessä todellisuuteen. Kremlin linnottaminen, jota varten olisi pitänyt hajottaa *la Mosquée* (Napoleon oli antanut tämän nimen Vasili Blashennin kirkolle), osottautui hyödyttömäksi. Miinojen laskeminen Kremlin alle tarkoitti vain sitä, että Moskovasta lähtiessä olisi pantu täytäntöön keisarin tahto räjähdyttää Kreml eli toisin sanoen särkeä lattia siitä syystä, että lapsi on loukkautunut sitä vasten kuoliaaksi. Venäjän armeijan takaa-ajaminen, joka kovasti huoletti Napoleonin, oli muuttunut kuulumattomaksi kummaksi. Ranskalaiset sotapäälliköt olivat kadottaneet 60-tuhantisen Venäjän armeijan ja tämä 60-tuhantinen armeija onnistui Muratin löytää kuin nuppineula vain taidokkuutensa ja ehkäpä myöskin nerokkuutensa avulla, kuten Thiers sanoo.

Diplomaattisessa suhteessa osottautuivat he todistukset, jotka Napoleon oli antanut omasta jalomielisyydestään ja oikeamielisyydestään sekä Tutolminille että Jakovleville, jota huoletti varsinkin sinellien ja kuormarattaiden hankinta, aivan hyödyttömiksi, sillä Aleksanteri ei ottanut vastaan näitä lähettiläitä eikä vastannut heidän asiaansa.

Lainkäytöllisessä suhteessa paloi luultujen murhapolttajien teloituksen jälkeen toinenkin puoli Moskovaa.

Hallinnollisessa suhteessa ei kaupungin hallituksen perustaminen ehkäissyt rosvoitusta, vaan se hyödytti ainoastaan niitä henkilöitä, jotka olivat sen jäseninä ja niitä, jotka järjestystä pitävinään ryöstivät Moskovaa tahi suojelivat omaa hyvyttään joutumasta rosvojen käsiin.

Uskonnollisessa suhteessa ei se keino, joka Egyptissä saatiin ylen helposti aikaan moskeijassa käymällä, tuottanut täällä minkäänlaisia tuloksia. Ne pari kolme pappia, jotka Moskovasta löydettiin, yrittivät noudattaa Napoleonin tahtoa, mutta toista näistä iski eräs ranskalainen sotamies vasten kasvoja keskellä jumalanpalvelusta ja toisesta ilmotti muuan ranskalainen virkamies: "*Le prêtre, que j'avais décauvert et invité à recommencer à dire la messe, a nettoyé et fermé l'église. Cette nuit on est venu de nouveau enfoncer les portes, casser les cadenas, déchirer les livres et commettre d'autres desordres*".^[66]

Kaupankäynnin suhteen ei uutterille käsityöläisille ja kaikille talonpojille annettuun julistukseen kuulunut minkäänlaista vastausta. Uutteria käsityöläisiä ei ollut ja talonpojat ottivat kiinni ne komisariat, jotka olivat loitonneet liian kauas tuota julistusta kuuluttamaan ja surmasivat heidät.

Kansan ja sotaväen huvittaminen teattereilla ei myöskään onnistunut. Kremlin ja Posnjakovin taloon laitetut teatterit sulettiin ennen pitkää siitä syystä, että näyttelijöiden ja näyttelijättärien omaisuus ryöstettiin.

Hyväntekeväisyydestäkään ei koitunut toivottuja tuloksia. Moskova vilisi täynnä vääriä ja oikeita paperirahoja, mutta niillä ei ollut arvoa. Saalista kokoavat ranskalaiset halusivat vain kultaa. Mutta ei ainoastaan vääriä paperiraha, jota Napoleon armollisesti jakeli onnettomille, ollut arvotonta, vaan hopeakin, jota annettiin kullaan sijasta, kulki huokeammasta varsinaista arvoaan.

Parhaimpana todistuksena korkeimpien määräysten tehottomuudesta oli tähän aikaan kuitenkin se seikka, että rosvoisuus ja kurittomuus jatkuivat jatkumistaan Napoleonin ehkäisykeinoista huolimatta.

Armeijan upseerit lähettivät tämmöisiä tiedonantoja: "Ryöstöt jatkuvat kaupungissa siitä huolimatta, että ne on käsketty ehkäistä. Järjestystä ei vielä ole saatu syntymään eikä ole nähty ainoatakaan semmoista kauppiasta, joka harjottaisi kauppaa laillisella tavalla. Ainoastaan kuleksivat kaupustelijat pitävät kaupan tavaraa, joka sekin on varastettua."

"*La partie de mon arrondissement continue à être en proie au pillage des soldats du 3 corps, qui, non contents d'arracher aux malheureux réfugiés dans des souterrains le peu qui leur reste, ont même la férocité de les blesser à coups de sabre, comme j'en ai vu plusieurs exemples*".^[67]

"*Rien de nouveau outre que les soldats se permettent de voler et de piller, le 9 octobre*".^[68]

"*Le vol et le pillage continuent. Il y a une bande de voleurs dans notre district qu'il faudra faire arrêter par de fortes gardes. Le 11 octobre*".^[69]

"Keisari on äärettömän tyytymätön siitä, että vaikka on ankarasti käsketty ehkäistä rosvoitusta, nähdään kaartilaisia sotarosvoja vähävälillä palaavan joukottain Kremlin. — Vanhassa kaartissa pääsi kurittomuus ja rosvoisuus eilen, viime yönä ja tänään suurempaan vauhtiin, kuin koskaan ennen. Suru sydämässä näkee keisari, että valioväki, joka on määrätty olemaan hänen henkivartionaan ja jonka pitäisi olla esimerkkinä kuuliaisuudessa muille, on vaipunut semmoiseen tottelemattomuuteen, että särkee armeijalle varattuja kellareita ja makasiineja. Jotkut ovat joutuneet niin pitkälle, etteivät ole totelleet vahtisotamiehiä eivätkä -upseereja, vaan haukkuneet ja lyöneet heitä."

"Le grand maréchal du palais se plaint vivement," kirjotti kuvernööri, "que malgré les défenses réitérées, les soldats continuent à faire leurs besoins dans toutes les cours et même jusque sous les fenêtres de l'Empereur".^[70]

Irralleen lasketun karjan tavoin, joka sotkee jalkoihinsa sen ravinnon, joka voisi pelastaa sen nälkäkuolemasta, hajosi ja sortui armeija päivä päivältä liian kauan Moskovassa viipyessään. Mutta liikkeelle se ei lähtenyt.

Se lähti pakoon vasta sitte, kun sen yht'äkkiä valtasi äkillinen kauhu, joka aiheutui kuormastojen valtaamisesta Smolenskin tiellä ja Tarutinon taistelusta. Tämä samainen Tarutinon taistelusta tullut sanoma, jonka Napoleon aavistamatta sai sotaväentarkastuksessa, synnytti hänessä halun rangaista venäläisiä, kuten Thiers sanoo, ja hän antoi käskyn lähtöön, jota koko armeija vaati.

Moskovasta lähtiessään otti armeijan väki mukaansa kaikki, mitä oli rosvoitu. Napoleonkin otti mukaansa oman *trésor'insa*. Kun hän näki sen kuormaston, joka oli armeijan taakkana, kauhistui hän (kuten Thiers sanoo). Mutta sotakokemuksensa perusteella ei hän käskenyt poltattamaan kaikkia liikoja kuormia, kuten hän oli antanut tehdä erään marsalkan kuormille Moskovaan saapuessa. Hän katseli kärriä ja vaunuja, joissa sotamiehet ajoivat ja sanoi, että on hyvin hyvä, että noita ajoneuvoja saadaan käyttää muonavarojen, sairaiden ja haavottuneiden kuletukseen.

Koko armeijan asema oli samallinen kuin semmoisen eläimen asema, joka tuntee tuhonsa hetken, mutta ei tiedä mitä tehdä. Napoleonin ja hänen sotajoukkonsa taitavien liikkeiden ja tarkotusperän tutkiminen Moskovaan saapumisesta pitäen sotajoukkojen perikatoon saakka on samaa kuin kuolettavasti haavottuneen eläimen kuoleman edellisten hyppyjen ja vavahdusten merkityksen tutkiminen. Kun haavotettu eläin kuulee kahinaa, syöksyy se hyvin usein suoraan metsästäjän pyssyä kohti, hyppää edestakasin ja siten itse jouduttaa loppunsa. Samoin teki Napoleonkin jouduttuaan koko armeijansa puserruksen alaiseksi. Tarutinon taistelu oli se kahina, joka pelästytti eläimen ja tämä syöksyi suoraan päätä pyssyä kohti, juoksi metsästäjän luo, pyörähti taas takasin ja vihdoin, niin kuin eläin tavallisesti, läksi juoksemaan takasin kaikista sopimattominta ja vaarallisinta tietä, mutta vanhaa, tuttua jälkeä.

Napoleon, joka meistä näyttää kaiken tämän liikkeen johtajalta, (samoin kuin villeistä muinoin näytti se veistos, joka oli asetettu laivan keulan kärkeen, laivaa ohjaavalta voimalta), oli koko tämän toimintansa ajan sen lapsen kaltainen, joka ajaa vaunussa ja pitäen kiinni vaunun sisässä riippuvista nauhoista kuvittelee ohjaavansa hevosia.

XI.

6 p:nä lokakuuta astui Pierre aikaiseen aamulla ulos lautakojusta, mutta kääntyi kohta takasin ja jäi oven luo leikkitelemään pitkän, matala- ja vääräjalkaisen, punasinervän värisen koiran rehvanan kanssa, joka pyöriskeli hänen jaloissaan. Tämä koira asusti heidän lautakojussaan, nukkui Karatajevin kanssa, mutta kävi toisinaan jossain kaupungilla, josta aina palasi takasin. Koiralla ei nähtävästi ollut koskaan ollut omistajaa eikä se nytkään ollut kenenkään oma eikä sillä ollut mitään nimeä. Ranskalaiset nimittivät sitä Azoriksi, sadunkertoja-sotamies sanoi sitä Femgalkaksi, Karatajef ja muut Sieriksi ja Visliksi. Koiraa ei näyttänyt ollenkaan huolestuttavan sen isännättömyys, nimettömyys eikä roduttomuus, ei edes värin epämääräisyyksään. Hännän höyvälinen pökötti jäykkänä ja kaarevana pystyssä, väärät jalat olivat niin ravakat, että koira usein aivan kuin halveksuen kaikkien neljän jalan käyttämistä nosti koreasti toisen takajalkansa ylös ja vilisti kolmella kädellä aika taitavasti ja nopeaan. Koira osasi hauskutella itseään vaikka millä. Milloin piehtaroi se ilosta vikisten selällään, milloin paistatti päivää mieltävän ja merkitsevän näköisenä, milloin taas temmelsi lastun tai olenkorren kanssa ilakoiden.

Pierren pukimina oli nyt likainen paidan riekale, joka oli ainoa jäännös hänen entisestä puvustaan, sotilaan housut, jotka olivat Karatajevin neuvosta sidotut lämpimän pitimiksi nilkkojen kohdalta nuoralla kiinni, kauhtana ja musikan lakki. Pierre oli ruumiillisesti paljon muuttunut entisestään. Hän ei näyttänyt enää paksulta, mutta siitä huolimatta oli hänen ruumiinsa säilyttänyt suvun perinnölliset ominaisuudet, kookkuuden ja voimakkuuden. Kasvojen alaosa oli kokonaan parrottunut ja viiksettynyt, pitkäksi kasvanut, sotkuinen tukka, joka kuhisi täitä, oli lakin pidosta painunut laskoksille. Silmien ilme oli luja, tyyni ja virkeän päättävä, semmoinen, jommoinen se ei ollut koskaan hänellä ennen ollut. Hänen entinen vetelyytensä, joka oli paistanut silmistäkin, oli nyt muuttunut pontevaksi, toimintaan ja vastustukseen valmiiksi terhakkuudeksi. Hänen jalkansa olivat paljaat.

Pierre katseli vuoroin kedolle, jolla tänä aamuna liikkui eri suuntiin kuormia ja ratsastajia, vuoroin kauas joen taa, vuoroin koiraa, joka ärhenteli puraistakseen häntä oikein tosissaan, vuoroin paljaita jalkojaan, joita hän mielihyvissään asetteli erilaisiin asentoihin haristellen suuria, likaisia ukkovarpaitaan. Ja joka kerran, kun hän katsoi paljaisiin jalkateriinsä, väreili hänen kasvoillaan virkeä itsetytyväisyyden hymy. Noiden paljaiden jalkojen näkeminen nosti hänen mieleensä muistoja kaikesta siitä, mitä hän oli saanut nähdä ja kokea ja oppia äskeisenä aikana ja nämä muistot olivat hänestä mieleiset.

Sää oli jo monta päivää ollut tyyni ja sees, vain aamuisin oli käynyt heikkoja halloja. Oli niin sanottu takakesä.

Auringon paisteessa oli lämmintä ja tämä lämmin, jota raikastutti ilmassa vielä henkivä aamuhallan virkeä viileys, tuntui erityisen ihanalta.

Kaikilla sekä etäisillä että läheisillä esineillä hohti se häikäisevä kristallikimmellys, jota tavataan

vain tähän aikaan syksystä. Kaukana näkyivät Varpusvuorien kukkulat vanhoine kirkkoineen ja suurine valkoisine taloineen. Alastomat puut, hiekka, kivet, talojen katot, kirkon vihreä tornihuippu ja kaukaisen talon nurkat, kaikki näkyi luonnottoman selvästi kuulakassa ilmassa pienimpiä piirteitä myöten. Vähän matkan päässä näkyi puoleksi palanut, raunioitunut, tuttu herrastalo, jossa asusti ranskalaisia, ja pitkin talon aitauksen viertä kasvoi sireenipensaita, jotka vielä olivat tummanvehreässä vaipassa. Tämä raunioitunut, ryvettynyt talokin, joka rumalla säällä näytti vastenmielisen rujolta, tuntui nyt kirkkaassa, liikkumattomassa hohteessa tynnyttävän kauniilta.

Eräs ranskalainen korpraali tuli kotoisen kelteisillään patalakki päässä ja piipun nysä hampaissa lautakojun takaa ja ystävällisesti silmää iskien astui Pierren luo. — *Quel soleil, hein? Monsieur Kiril* (kaikki ranskalaiset puhuttelivat Pierreä tällä nimellä). *On dirait le printemps.*^[71]

Ja korpraali nojautui ovea vasten ja tarjosi Pierrelle piippua, vaikka Pierre oli aina kieltäytynyt ottamasta, kun hän sitä oli tarjonnut.

— *Si l'on marchait par un temps comme celui-la...*^[72] — alkoi korpraali.

Pierre rupesi häneltä kyselemään, kuuluuko mitään armeijan lähdöstä ja korpraali kertoi, että melkein kaikki sotajoukot ovat lähdössä ja että tänään pitäisi annettaman määräys vankien kohtalosta. Siinä lautakojussa, jossa Pierre oli, oli eräs Sokolof-niminen sotamies kuoleman kielissä ja Pierre sanoi korpraalille, että pitäisi pitää huolta sotamiehestä. Korpraali vastasi, ettei Pierren tarvitse ollenkaan olla hätäissään, että sitä varten on olemassa liikkuva ja pysyväinen sairaala ja että sairaiden suhteen annetaan erityinen määräys ja että yleensä kaikesta, mitä suinkin saattaa tapahtua, ovat päällysviranomaiset pitäneet varansa.

— *Et puis, m-r Kiril, vous n'avez qu'a dire un mot au capitaine, vous avez. Oh, c'est un ... qui n'oublie jamais rien. Dites au capitaine quand il fera sa tournée, il fera tout pour vous...*^[73]

Kapteeni, josta korpraali puhui, oli hyvin usein ja pitkään käynyt tarinoimassa Pierren kanssa ja oli osottanut kaikin puolin suopeutta häntä kohtaan.

— *Vois-tu, St. Thomas, qu'il me disait l'autre jour: Kiril c'est un homme qui a de l'instruction, qui parle français; c'est un seigneur russe, qui a eu des malheurs, mais c'est un homme. Et il s'y entend le... S'il demande quelque chose, qu'il me dise, il ny a pas de refus. Quand on a fait ses études, voyez vous, on aime l'instruction et les gens comme il faut. C'est pour vous que je dis cela, m-r Kiril. Dans l'affaire de l'autre jour si ce n'était grâce à vous, ça aurait fini mal.*^[74]

Rupateltuaan vielä hetken aikaa läksi korpraali pois. (Juttu, josta korpraali mainitsi, koski venäläisten vankien ja ranskalaisten välillä äskettäin tapahtunutta tappelua, jossa Pierren onnistui rauhottaa toverinsa.) Muutamia vankia oli ollut kuuntelemassa Pierren ja korpraalin keskustelua ja he rupesivat heti utelemaan, mitä korpraali oli sanonut. Sillä aikaa, kun Pierre kertoi tovereilleen, että korpraali oli puhunut lähdöstä, tuli kojun ovelle laiha, kelmeä ja repaleinen ranskalainen sotamies. Nostettuaan nopeasti ja arasti sormensa otsalle tervehdykseksi kysyi hän Pierreltä, tässäkö kojussa oli *Platoche*, jolle hän oli antanut neulottavaksi paidan.

Viikon verran takaperin olivat ranskalaiset saaneet jalkinetarpeita ja palttinaa, jotka he olivat jakaneet vangituille sotamiehille saappaiden ja paitojen tekemistä varten.

— Valmis on, valmis on, poikaseni! — sanoi Karatajef, joka tuli kojusta huolellisesti kokoonkääritty paita kädessä.

Lämpimän sään ja työskentelemisen mukavuuden tähden ei Karatajevilla ollut muuta päällä kuin housut ja mustaksi likautunut, rikkinäinen paita. Hän oli sitonut päänsä ympäri niinisäikeen tukan pitimiksi, kuten käsityöläisten on tapa tehdä ja hänen pyöreät kasvonsa näyttivät entistä pyöreämmiltä ja miellyttävimmiltä.

— Lupa työn hupa. Kun se kerran oli sanottu perjantaiksi, niin se siksi joutuikin, — puheli Platon hymyillen ja paitaa aukoen.

Ranskalainen vilkasi ympärilleen pelokkaasti ja aivan kuin voitettuaan pelkonsa riisui nopeasti univormunsa ja pani paidan päälleen. Univormun alla ei ranskalaisella ollut paitaa, vaan hänen paljaalla, keltaisella, laihaalla ruumiillaan oli pitkät, rasvan tahrimat, kukikkaat silkkiliivit. Ranskalainen nähtävästi pelkäsi, että vangit, jotka katsoivat häneen, rupeaisivat nauramaan, josta syystä hän pujotti nopeasti päänsä paitaan. Ei kukaan vangeista virkkanut sanaakaan.

— Näetkös, ihan paras, — sanoi Platon paitaa oikoen.

— Minkäs sille mahtaa, poikaseni, kun ei ole verstaata eikä kuvallisia ompelukojeita ja aseetta ei saa täitäkään tapetuksi, sanotaan, — puheli Platon pyöreästi hymyillen ja itsekin työstään iloiten.

— *C'est bien, c'est bien, merci; mais vous devez avoir de la toile de reste,*^[75] — sanoi ranskalainen.

— Se sopii vielä paremmin, kun panet sen ihoa vasten, — virkkoi Karatajef yhä iloiten tuotteestaan. — Saitpa hyvän ja mieleisen paidan...

— *Merci, merci, mon vieux, le reste...* — toisti ranskalainen hymyssä suin, kaivoi taskustaan paperirahan ja antoi sen Karatajevulle. — *Mais le reste...*^[76]

Pierre näki, ettei Platon ollut ymmärtävinään, mitä ranskalainen sanoi, vaan katsoi heihin eikä ollut asiasta tietävinäänkään. Karatajef kiitti rahasta ja ihasteli yhä työtään. Mutta ranskalainen vaati tähteitä takasin ja pyysi Pierreä sanomaan venäjäksi, mitä hän tahtoi.

— Mitä hän tähteillä tekee? — ihmetteli Karatajef. — Me saisimme niistä oivalliset jalkarievut. Ka, ottakoon Jumalansa nimeen.

Ja samassa otti Karatajef, jonka muoto yht'äkkiä muuttui murheelliseksi, poveltaan käärön tilkkuja, jotka hän ojensi ranskalaiselle häneen katsomatta. "Hohhoijaa!" huokasi Karatajef ja poistui kojuun. Ranskalainen katsoi tuokioisen kääröä, vaipui miettimään, vilkasi kysyvästi Pierreen, jonka katse tuntui ikään kuin sanovan hänelle jotain.

— *Platoche, dites donc, Platoche,* — huudahti ranskalainen piipittäväällä äänellä yht'äkkiä punastuen. — *Gardez pour vous,*^[77] — lisäsi hän ojentaen takasin tilkut, kääntyi ja läksi.

— Siitä sen nyt näki, — sanoi Karatajef päätään nyökyttäen. — Vaikka eivät kuulu olevan kristittyjä, on niillä sydän kuitenkin. Ilmankos vanhat ennenaikaan sanoivat: aulis on hikinen käsi, kuiva kahta kankeampi. Itselläänkään ei ole paljo päällä, mutta pois antoi.

Karatajef oli hetken aikaa vaiti suu miettivässä hymyssä.

— Jalkarievut tulee näistä, veliseni, oivalliset, — sanoi hän ja meni kojuun.

XII.

Neljä viikkoa oli kulunut siitä, kun Pierre oli joutunut vangiksi. Vaikka ranskalaiset olivat halunneet siirtää hänet upseerien osastoon, jäi hän kuitenkin siihen latoon, jossa hän oli ollut ensi päivästä saakka.

Pierre näki hävitetystä ja poltetusta Moskovassa melkein niin suurta puutetta, kuin ihminen voi sietää, mutta vankan ruumiinrakennuksensa ja terveytensä avulla, jonka arvoa hän ei ennen ollut käsittänyt ja varsinkin sen johdosta, että puutteet hiipivät niin huomaamatta, ettei voinut sanoa, milloin ne alkoivat, kesti hän sekä helposti että myöskin iloisesti kuormansa. Ja juuri tällöin tavotti hän sen tyyneyden ja tyytyväisyyden itseensä, jota hän ennen oli turhaan haparoinut. Kauan oli hän elämänsä päivinä etsinyt eri tahoilta tätä tyyntymystä, sopusointua oman itsensä kanssa, sitä, joka häntä oli suuresti hämmästyttänyt sotamiehissä Borodinon taistelussa. Hän oli etsinyt sitä ihmisrakkaudesta, vapaamurariudesta, suuren maailman huvituksista, viinistä, uhrautuvaisuuden sankaritöistä, romanttisesta rakkaudesta Natashaan ja hän oli etsinyt sitä ajattelemisen kautta, mutta kaikki etsiskelyt ja yritykset olivat hänet pettäneet. Vaan nyt oli hän saanut tuon rauhan itsensäkään tietämättä kuoleman kauhujen kautta, puutteiden kautta ja sen kautta, mitä hän oli oppinut ymmärtämään Karatajevissa.

Ne kammottavat hetket, jotka hän oli elänyt telotuksen aikana, olivat ikään kuin puhaltaneet ainiaaksi pois hänen mielestään ja muistostaan ne levottomat ajatukset ja tunteet, jotka ennen olivat hänestä tuntuneet tärkeiltä. Hänen mieleensä ei noussut edes kertaakaan ajatella Venäjän kohtaloa, sotaa, politiikkaa eikä Napoleonin. Hänen oli selvää, etteivät ne ollenkaan koskeneet häntä, ettei ollut hänen asiansa pitää niistä huolta ja ettei hän siksi voinut punnita noita asioita. "Kaukana kesä Venäjästä", muisteli hän Karatajevin sanoja ja näillä sanoilla oli kummallisen tyyntävä voima. Hänenä tuntui nyt käsittämättömältä, jopa naurettavaltakin hänen aikomuksensa surmata Napoleonin ja hänen laskelmansa kabalistisesta luvusta ja ilmestyskirjan pedosta. Hänen vihansa puolisoonsa ja pelko siitä, ettei hänen nimeään häväistäisi, tuntuivat hänestä nyt joutavilta, jopa hassuiltakin. Mitä tekemistä hänellä oli sen kanssa, että tuo nainen vietti siellä jossain semmoista elämää, joka häntä huvitti? Mitä tekemistä oli kellään ja varsinkaan hänellä sen kanssa, saadaanko tietää vaiko ei, että heidän vankinsa nimi oli kreivi Besuhof?

Nyt muisteli hän usein keskusteluaan ruhtinas Andrein kanssa ja hän oli aivan samaa mieltä kuin tämäkin, mutta hän käsitti hieman toisin ruhtinas Andrein ajatukset. Ruhtinas Andrei oli ajatellut ja puhunut, että onni on ainoastaan kielteinen, mutta hän oli puhunut tästä katkeruuteen ja ivaan vivahtavasti, ikään kuin hän näin puhuessaan olisi lausunut toisen ajatuksen — siitä, että kaikki meihin kätkeytetyt pyrkimykset positiiviseen onneen ovat meihin kätkeytetyt vain siksi, että ne meitä jäytäsivät eivätkä antaisi mitään tyydytystä. Mutta Pierre tunnusti onnen oikeuden ilman mitään takaperoista ajatusta. Kärsimysten olemattomuus, tarpeiden tyydytys ja tästä aiheutuva toiminnan, s.o. elämäntavan vapaa valinta olivat nyt Pierrestä ihmisen epäilemätön ja korkein onni. Vasta nyt täällä osasi Pierre ensi kerran täydellisesti arvostella syömisen nautintoa, kun oli nälkä, juomisen, kun janotti, nukkumisen, kun nukutti, lämpimän, kun vilutti, keskustelun ihmisten kanssa, kun teki mieli keskustella ja kuulla ihmisääntä. Tarpeiden tyydyttäminen — hyvä ruoka, puhtaus, vapaus — tuntui nyt Pierrestä, kun häneltä nyt puuttui kaikkea tätä, täydelliseltä onnelta ja toimien valinta s.o. elämä tuntui hänestä nyt, kun tuo valinta oli aivan rajotettu, niin helpolta asialta, että hän unohti, että elämän mukavuuksien yltäkylläisyys hävittää kokonaan tarpeiden tyydyttämisen onnen, vaan että toimien valinnan suurempi vapaus, se vapaus, jonka hänelle oli elämässä antanut sivistys, rikkaus ja ylhäinen asema, tekee toimien valinnan mahdollottoman vaikeaksi ja hävittää toiminnan tarpeen ja mahdollisuuden.

Kaikki Pierren aatokset olivat suuntautuneet siihen hetkeen, jolloin hän pääsee vapaaksi. Mutta jällestäpäin ajatteli ja puhui hän riemumielin koko elämänsä iän tästä vankeuskuukaudesta, niistä palaamattomista, voimakkaista, suloisista tunteista ja varsinkin siitä täydellisestä sielun rauhasta ja täydellisestä sisäisestä vapaudesta, joita hän oli tuntenut ainoastaan tänä aikana.

Kun hän ensi päivänä aikaiseen herättyään astui päivän pilkottaessa ulos lautakojusta ja näki ensin Novodjevitshin luostarin tummat tornit ja ristit, näki tomuisen ruohon välkkyvän huuraisessa aamukasteessa, näki Varpusvuorien kukkulat ja joen yllä kiemurtelevan, sinipunervaan etäisyyden hämyyn haipuvan metsäisen rannan, kun hän tunsu raikkaan ilman hyväilyä ja kuuli kedon yli Moskovasta lentävien naakkojen ääniä ja kun sitte yht'äkkiä idän taivaalta hulmahti aamuvalot ja pilvien takaa sukelsi esiin auringon laita ja tornit, ristit, huurre,

etäisyys ja joki ja kaikki alkoi välkkyä hehkeässä valossa, tunsi Pierre uutta, ennen aavistamatonta elämän iloa ja väkevyyttä.

Ja tämä tunne ei luopunut hänestä kertaakaan vankeuden aikana, vaan se päinvastoin kasvoi hänessä sikäli, kuin hänen asemansa vaikeudet suurenivat.

Tätä tunnetta, valmiina olemista kaikkeen ja henkistä terhakkuutta, kannusti Pierressä vielä enemmän se korkea käsitys, joka kohta hänen tulonsa jälkeen lautakojuun muodostui hänestä hänen tovereissaan. Hänen kielitaitonsa, se kunnioitus, jolla ranskalaiset upseerit häntä kohtelivat, hänen vaatimattomuutensa, hän, joka antoi kaikki, mitä häneltä vain pyydettiin (hän sai upseereille tulevat 3 ruplaa viikossa), hänen voimansa, jota hän näytteli sotamiehille painamalla rautanuloja kojun seinään, hänen lempeä ystävällisyytensä kaikkia tovereitaan kohtaan, hänen tovereista käsittämätön kykynsä voida istua liikahtamatta ja mitään tekemättä ajatella — kaikki tämä oli hänen tovereistaan jonkunverran salaperäistä ja teki hänet tavallista korkeammaksi olennoksi. Ne samat ominaisuudet, jotka olivat olleet Pierrestä siinä maailmassa, jossa hän ennen oli elänyt, jollei juuri vahingollisia, niin ainakin kiusallisia, nimittäin hänen voimansa, elämän mukavuuksien halveksiminen, hajamielisyys ja vaatimattomuus, nostivat hänet nyt täällä näiden ihmisten parissa melkein sankarin asemaan. Ja Pierre tunsi, että tämä käsitys velvotti häntä.

XIII.

Lokakuun 6:nen ja 7:nen päivän välisenä yönä alkoivat ranskalaisten lähtöliikkeet. Keittiöitä ja lautakojuja särettiin, tavaroita ladottiin kuormiin, sotaväkeä ja kuormastoja läksi liikkeelle.

Kello seitsemän aikaan aamulla seisoivat vankien saattojoukko kenttäpuvussa, kiiverit päässä, kiväärit olalla, reput ja suuria säkkiä selässä lautakojujen edessä valmiina lähtöön ja vilkasta ranskalaista puheentouhua, jota kirosanat säestivät, hurisi pitkin koko rintamaa.

Lautakojussa olivat kaikki valmiina, miehet olivat pukeutuneet, vöillä vyöttäytyneet, jalkineissa ja odottivat vain käskyä astua ulos. Sairas sotamies Sokolof, kalpea, laiha ja siniset renkaat silmien ympärillä, istui yksinään pukemattomana paikallaan, katseli laihuudesta pullistunein kysyvin silmin tovereihin, jotka eivät välittäneet hänestä mitään, ja voihkaili hiljaa ja määräperäisesti. Hänen voihkimisensä johtui enemmän pelosta ja surusta jäädä yksikseen oman onnensa nojaan, kuin kivusta (hän sairasti punatautia).

Pierre, jolla oli jalassa Karatajevin tekemät puolikengät, jotka tämä oli hänelle valmistanut erään ranskalaisen tuomasta tsibikistä^[78] kengänpohjien paikkaamista varten, ja yönä nuoran pätkä, meni sairaan luo ja laskeutui kyykylleen hänen eteensä.

— Älä ole milläsikään, Sokolof, eihän ne kokonaan lähde! Niillä on täällä sairaala. Sinun voi vielä käydä paremmin kuin meidän, — sanoi Pierre.

— Hyvä Jumala! Kuolema tulee! Hyvä Jumala! — voihki sotamies äänekkäämmin.

— Minä lähden niiltä vielä kysymään, — sanoi Pierre, nousi ylös ja läksi menemään ovea kohti.

Hänen lähetessään ovea tuli ulkoapäin ovea kohti se korpraali kahden sotamiehen kanssa, joka oli eilen tarjonnut hänelle piippua. Sekä korpraali että sotamiehet olivat kenttäpuvussa, rensselit selässä, kiiverit päässä ja leukahihnat alaslasketut, josta heidän kasvonsa olivat muuttuneet melkein tuntemattomiksi.

Korpraali tuli panemaan ovea kiinni päällikön käskystä. Ennen kuin vangit laskettiin ulos, olivat ne luettavat.

— *Caporal, que fera-t-on du malade?...*^[79] — alkoi Pierre.

Mutta samassa kun hän oli tämän sanonut, joutui hän kahden vaiheille, oliko korpraali hänen tuttunsa vai joku muu tuntematon, sillä niin oudon näköinen oli nyt korpraali. Sitä paitsi kuului samassa hetkessä, kun Pierre oli tämän sanonut, kahdelta haaralta rummunpärrytystä. Korpraali rypisti kasvojaan Pierren sanojen johdosta, murahti jonkun kirosan ja paiskasi oven kiinni. Lautakoju tuli puoli pimeäksi. Kahdelta taholta kuului räikeää rummunpärrytystä, joka saattoi kuulummaksi sairaan voihkinnan.

"Siinä se nyt on!... Taas se!" sanoi Pierre itselleen ja kylmät väreet juoksivat pitkin hänen selkäänsä. Korpraalin muuttuneissa kasvoissa, hänen äänensä sävyssä ja rumpujen kiihottavassa, korvia huumaavassa räminässä tunsi Pierre sitä salaperäistä, tylyä voimaa, joka pani ihmiset vastoin tahtoaan surmaamaan itsensä kaltaisia, sitä voimaa, jonka työtä hän oli nähnyt telotuksen aikana. Pelätä, koettaa karttaa tuota voimaa ja kääntyä pyytämään ja kehottamaan niitä ihmisiä, jotka olivat sen aseena, oli hyödytöntä. Sen Pierre nyt tiesi. Piti odottaa kärsivällisesti. Pierre ei mennyt enää sairaan luo eikä katsahnutkaan häneen, vaan jäi ääneti ja synkkänä seisomaan oven viereen.

Kun lautakojun ovet avattiin ja vangit sulloutuivat ulos kuin lammasmaa toisiaan tuoppien, tunkeutui Pierre muiden edelle ja meni sen kapteenin luo, joka korpraalin sanoista päättäen oli valmis tekemään vaikka mitä Pierren tähden. Kapteeni oli myöskin kenttäpuvussa ja hänenkin kylmistä kasvoistaan näkyi sama "se", jonka Pierre oli tuntenut korpraalin sanoissa ja rumpujen räminässä.

— *Filez, filez,*^[80] — komenteli kapteeni tuikein kasvoin katsoen ohitsensa lappautuviin vankeihin.

Pierre tiesi, että hänen yrityksensä raukeaisi turhaan, mutta hän astui kuitenkin kapteenin luo.

— *Eh bien, qu'est ce qu'il y a?*^[81] — virkkoi kapteeni katsahtaen Pierreen, aivan kuin ei olisi häntä tuntenut.

Pierre mainitsi sairaasta.

— *Il pourra marcher, que diable!*^[82] — sanoi kapteeni. — *Filez, filez,* — hoki hän edelleen Pierreen katsomatta.

— *Mais non, il est à l'agonie!*^[83] ... — huomautti Pierre.

— *Voulez vous bien!*^[84] ... — kiljasi kapteeni vimmastuneesti.

Tram-ta-ta-tam-tam-tam, rämisivät rummut. Ja Pierre käsitti, että salaperäinen voima oli kokonaan vallannut nuo ihmiset ja että puhuminen oli nyt aivan hyödytöntä. Vangitut upseerit erotettiin sotamiehistä ja heidän käskettiin kulkea edellä. Upseeria, joiden mukana oli myöskin Pierre, oli kolmisenkymmentä miestä, sotamiehiä noin 300.

Vangitut upseerit olivat kaikki outoa väkeä ja paljoa paremmissa pukimissa kuin Pierre. He katsoivat Pierreen ja tämän jalkineihin epäilevästi ja vieroksuen. Vähän matkan päässä Pierrestä kulki eräs paksu majuri, joka näytti nauttivan vankitoveriansa yleistä kunnioitusta, kasanilainen viitta päällä, joka oli vyötetty pyyhliniinalla. Hänen kasvonsa olivat pöhöiset, kelmeät ja vihaiset. Toinen käsi, jossa oli tupakkakukkaro, oli povella, toisessa kädessä oli keppinä piipunvarsi. Ähkien ja puhkien suurenteli ja äkäili majuri kaikille, että hänestä tuntui, että häntä tyrkitään, että kaikilla on hoppu, vaikka ei ole mihinkään kiirettä ja että kaikki ihmettelevät jotain, vaikkei ole mitään ihmettelemistä. Eräs toinen upseeri, laiha, pieni mies, tartutteli puhumaan kaikkien kanssa koettaen arvailla, mihin heitä nyt viedään ja miten pitkän matkan he ehtivät tänä päivänä. Eräs virkamies huopakengät jalassa ja komisarioviraston virkapuku päällä pistäytyi vähänpäystä puolelle ja toiselle katsomaan palavaa Moskovaa ja ilmotteli kovalla äänellä, mitkä paikat paloivat ja mitä kohtia kulloinkin näkyi Moskovasta. Eräs kolmas upseeri, joka murtavasta puhetavastaan päättäen oli syntyjään puolalainen, väitteli komisarioviraston virkamiehen kanssa siitä, että viime mainittu muisti väärin Moskovon korttelit.

— Mitä te siinä kiistelite? — ärähti majuri vihaisesti. — Olipa se Nikola tahi Vlas, samantekevä. Näettehän, että kaikki on palanut ja sillä hyvä... Mitä te tyrkitte, eikö tie riitä? — sanoi hän eräälle takana kulkevalle, joka ei häntä ollenkaan tyrkkinyt.

— Ai-jai-jai, mitä ovat tehneet! — kuului milloin puolelta, milloin toiselta tulipaloja silmäilevien vankien huudahduksia. — Moskova-joen takainen osa ja Subovo ja Kremlissäkin... Katsokaa, puoltakaan ei ole jällellä. Johan minä sanoin, että koko Moskova-joen takainen osa, ihan niin kuin se onkin.

— No, kun tiedätte, että on palanut, mitä siitä enää jähisemään! — virkkoi majuri.

Kun kulettiin Hamovnikin läpi (yksi harvoja palolta säilyneitä Moskovon kortteleja) ja oli tultu erään kirkon kohdalle, painautui koko vankijoukko toiselle puolen katua, jolloin kuului kammon ja inhon huudahduksia.

— Voi ilkiöitä! Pakanoita ovat kun ovatkin! Ruumis, ruumishan se on... Ja noettu.

Pierre meni myöskin lähemmä kirkkoa, jonka luona oli se, joka oli saanut aikaan huudahdukset, ja näki epäselvästi jotain, joka oli pystytetty kirkon aitaa vasten. Toverit, jotka olivat nähneet paremmin kuin hän, kertoivat, että aitaa vasten oli ollut pystyssä miehen ruumis, jonka kasvot olivat noella tahritut.

— *Marchez, sacré nom... Filez ... trente mille diables...*^[85] — kuului saattoväen kiroilemista ja ranskalaiset ajoivat vihaisina aseillaan vankijoukon pois, joka katseli kuollutta ruumista.

XIV.

Hamovnikin katuja kulkivat vangit ainoastaan saattoväkensä seurassa ja kuormat mukana, jotka kuuluivat saattoväelle ja takanapäin tuleville. Mutta kun oli päästy muonamakasiinien luo, joutuivat he keskelle tavattoman suurta, ahdingossa kulkevaa tykistökuormastoa, johon oli sekottunut yksityisiä kuormia.

Sillan korvalle pysähtyivät kaikki odottamaan, että edelläpäin ajavat pääsisivät yli. Sillalta näkivät vangit sekä edessä että takana muita loppumattoman pitkiä liikkuvia kuormajonoja. Oikealla, siellä missä Kalugan tie kääntyi Neskutshnin puutarhan ohi, ulottui äärettömän pitkiä sotamiesten rivejä ja kuormastoja etäisyyteen häipyen. Ne olivat kaikkia muita ennen lähteneitä Beauharnaisin joukkoja; taempaan Moskova-joen rantakatua ja Kamennin sillalla tulvi Neyn joukkoja ja kuormastoja.

Davoustin joukot, joihin vangit kuuluivat, kulkivat parhaillaan Krimin Brodin yli ja osa oli jo päässyt Kalugan tielle. Mutta kuormastot olivat venyneet niin pitkälle alalle, etteivät Beauharnaisin viimeiset kuormat olleet vielä päässeet Moskovasta Kalugan tielle ja Neyn joukkojen pää läksi vasta Bolshaja Ordinkalta.

Krimin Brodin yli päästyään kulkivat vangit vain muutaman askeleen kerrallaan, pysähtyivät ja taas läksivät liikkeelle. Kaikilta puolin ahtautui entistä enemmän ajopelejä ja sotaväkeä. Kulettuaan alun toista tuntia sitä muutaman satakunnan askeleen pituista taivalta, joka on sillalta

Kalugan tielle ja saavuttuaan sille torille, jossa Moskova-joen takaiset kadut ampuvat Kalugan tielle, pysähtyivät vangit ja jäivät seisomaan tiukkaan likistyneinä moneksi tuntikaudeksi tähän risteykseen. Joka puolelta kuului pyörien katkeamatonta jyrinää ja jalkojen töminää kuin meren kohinaa ja lakkaamattomia vihaisia huutoja ja kirouksia. Pierre seisoj puseruksissa erään mustuneen talon seinää vasten ja kuunteli tuota kohinan ääntä, joka sulii hänen ajatuksiinsa rumpujen räminään.

Muutamia vangittuja upseeria nousi paremmin nähdäkseen sen talon seinämälle, jonka vieressä Pierre seisoj. — Voi tokiansa, miten on kansaa!... Ja tykkien selät ovat täynnä! Katsohan, turkiksia... — puhelivat he. — Näetkö, koirankuontolaisia, miten ovat ryöstäneet... Tuolla, joka ajaa takana, kääryissä... Nuohan ovat pyhäinkuvasta, jumaliste! Nuo taitavat olla saksalaisia. Ja meikäläinen musikkakin, jumaliste! Ah, roistot!... Ja tuota, kylläpä on latonut, tuskin jaksaa astua! Voipas ihmettä, ajokärkytkin on ottanut!... Katsoppas mokomaa, kirstulla köröttää. Ähäh!... Tappelemaan rupesivat!...

— Iske päin kuonoa, kuonoon iske! Tätä menoa ollakseen ei tästä pääse vielä illallakaan. Katso, katsokaa ... ahaa, siinä taitavat viedä itse Napoleonin. Näetkö, minkälaiset ovat hevosetkin, kruunuissa ja nimikirjaimissa! Se on koko liikkuva talo. Nyytin pudotti eikä näe. Ohoh, jokos päästivät sinut siitä... Katsokaahan, toista päätä ei näy. Venäläisiä tyttöjä, jumaliste, tyttöjä. Ja kääryihin ovat käyneet kuin mitkään.

Yleisen uteliaisuuden puuska vei vangit samoin kuin kirkon luona Hamovnikissa tielle ja Pierre, joka oli kookasvartaloineen, näki muiden päiden päällitse sen, mikä oli herättänyt vankien uteliaisuuden. Kolmissa kääryissä, jotka olivat joutuneet ampumatarpeita sisältävien laatikkojen väliin, ajoi toinen toisensa sylissä ahtaalla istuen kirjavan koreissa puvuissa olevia, punaposkisiksi maalattuja naisia, jotka jotain huusivat kimeällä äänellä.

Siitä hetkestä saakka, kun Pierre oli käsittänyt salaperäisen voiman ilmestymisen, ei mikään tuntunut hänestä oudolta eikä pelottavalta: ei ruumis, joka oli huvin vuoksi noella töhrity, eivät nuo naiset, jotka kiiruhtivat jonnekin, eivätkä Moskovan tulipalot. Ei mikään, mitä Pierre nyt näki, tehnyt häneen melkein minkäänlaista vaikutusta, ikään kuin hänen sydämensä valmistautuen kovaan taisteluun olisi kieltäytynyt ottamasta vastaan semmoisia vaikutelmia, jotka olisivat voineet heikontaa sen voimia.

Naisten kulkue meni ohi. Sen jälestä lappautui taas kääryjä, sotamiehiä, kuormia; sotamiehiä, ruutikirstuja, vaunuja; sotamiehiä, laatikoita, sotamiehiä; toisinaan naisia.

Pierre ei nähnyt ihmisiä erikseen, vaan näki heidän virtaavan liikkeensä.

Kaikkia noita ihmisiä ja hevosia tuntui ajavan ikään kuin näkymättömän voiman käsi. Kaikki ne virtasivat sen tunnin kuluessa, jonka ajan Pierre niitä silmäili, eri kaduilta ja kaikilla oli yksi ainoa halu päästä menemään mitä pikemmin. Kaikki alkoivat toinen toistaan vasten tölmätessään riidellä ja tapella samalla tavalla: kiristettiin valkeita hampaita, rypistettiin kulmakarvoja, lasketeltiin samoja kiro sanoja ja kaikkien kasvoilla oli sama urhean päättävä ja ankaran kylmä ilme, joka aamulla rumpujen soidessa oli hämmästyttänyt Pierreä korpraalin kasvoilla. Saattoväen päällikkö kokosi jo illan suussa joukkonsa ja huutaen ja tiuskuen ahtautui hän väkineen kuormien väliin, jolloin vangit, joiden ympärille asettui vartijoita, pääsivät Kalugan tielle.

Kulettiin hyvin ravakasti kertaakaan levähtämättä ja pysähdyttiin vasta päivän laskun suussa. Kuormat ajautuivat toisiinsa kiinnekkäin ja väki alkoi valmistautua levolle. Kaikki näyttivät vihaisilta ja tyytymättömiltä. Kauan aikaa kuului joka taholta kiroilemista, äkäistä huutoa ja tappelun rähinää. Eräät vaunut, jotka tulivat saattoväen takana, työntäytyivät saattoväen kuormaa vasten, jolloin vaunujen aisa puhkasi kuorman. Muutamia sotamiehiä juoksi eri tahoilta kuorman luo, toiset rupesivat lyömään vaunuhevosia päähän kääntäessään vaunuja syrjään, toiset tappelemaan keskenään ja Pierre näki, että eräälle saksalaiselle lyötiin aika haava miekalla päähän. Tuntui, kuin olisi kaikki nämä ihmiset vallannut nyt, kun oli pysähdytty keskelle tasankoa syysillan kylmän hämärän helmaan, sama heräämisen tunne siitä kiihkeydestä ja rajusta pääsemisestä jonnekin, joka oli huumannut kaikki Moskovasta lähtiessä. Kun oli seisahduttu levähtämään, näyttivät kaikki käsittävän, että matkan määrä oli tietymätön ja että matkalla tulee olemaan paljon vaivoja ja vastuksia.

Levähdyspaikalla kohteli saattoväki vankeja vielä huonommin kuin lähtiessä. Tällä levähdyspaikalla annettiin vankien liharuoka ensi kerran hevosen lihassa.

Joka ainoassa upseerissa ja sotamiehessä oli huomattavissa jokaista vankia kohtaan aivan kuin mieskohtaista kiukkua, joka niin äkkiä oli tullut entisten ystävällisten välien sijaan.

Tämä kiukku pääsi vielä enemmän yltyämään siitä, että vankia luettaessa havaittiin yhden venäläisen sotamiehen, joka oli tekeytynyt sairaaksi vatsastaan, karanneen Moskovasta lähden hyörinässä. Pierre näki, miten eräs ranskalainen pieksi muuatta venäläistä sotamiestä siitä, että tämä oli poikennut liian kauaksi tiestä ja kuuli, että kapteeni, hänen ystävänsä, nuhteli ali-upseeria venäläisen sotamiehen karkaamisen tähden ja uhkaili oikeudella. Aliupseerin puolusteluun, että sotamies oli ollut sairas eikä jaksanut lähteä, vastasi upseeri, että kaikkia jällel jättäytyviä on käsketty ampua. Pierre tunsj, että se tuhoisa voima, joka oli raastanut häntä telotuksen aikana ja joka oli ollut näkymättömissä vankeuden aikana, valtasi nyt taas koko hänen olentonsa. Hänen oli kammottava olla, mutta hän tunsj samalla, että sikäli kuin tuo tuhoisa voima koetti musertaa hänet kokonaan, kasvoi ja lujeni hänen sielussaan siitä riippumaton elämän voima.

Pierre söi iltasekseen ruisjauhoista ja hevosen lihasta valmistettua keittoa ja puheli toveriensa

kanssa.

Ei Pierre eikä kukaan hänen tovereistaan puhunut siitä, mitä he olivat nähneet Moskovassa, ei ranskalaisten tyllystä kohtelusta eikä siitä käskystä, jonka perusteella heitä oli käsketty ampua: kaikki olivat ikään kuin yhä pahenevaa asemaa vastustaen erityisen reippaalla ja iloisella tuulella. Kukin kertoi omia muistelmiaan ja retkellä nähtyjä hassunkurisia kohtauksia, vaan keskustelut nykyisestä asemasta tukahdutettiin.

Aurinko oli jo ammuin laskenut. Kimmeltäviä tähtiä syttyi palamaan siellä täällä taivaalla; punainen, tulipalon hehkun kaltainen nousevan täysikuun rusko hulmahti taivaan äärelle ja tavattoman suuri, punainen pallo värisi ihmeellisesti harmahtavassa hämyssä. Avaruus valostui. Illan hetket olivat jo päättyneet, mutta yö ei vielä ollut alkanut. Pierre nousi uusien ystäviensä seurasta ja meni nuotiotulten välitse toiselle puolelle tietä, jossa, kuten hänelle sanottiin, oli vangittuja sotamiehiä. Hänen teki mieli puhella näiden kanssa. Sinne mennessä pysähdytti hänet ranskalainen vahtisotamies ja käski kääntymään takaisin.

Pierre kääntyi, mutta ei mennyt nuotiolle toverien pariin, vaan erään riisutun kuorman luo, jonka luona ei ollut ketään. Hän laskeutui jalat koukussa ja pää kumarassa istuakseen kylmälle maanpinnalle kuorman pyörän viereen ja kotvan istui siinä liikahtamatta ajatuksissaan. Kului toista tuntia. Kukaan ei häirinnyt Pierreä. Yht'äkkiä purskahti hän niin kaukuvaan, kumeeaan sydämelliseen naurun hohotukseen, että monelta puolen käännettiin ihmetellen tuohon outoon ja nähtävästi yksinäiseen nauruun päin.

— Hah-hah-haa! — nauroi Pierre. Ja hän virkkoi ääneen itsekseen: — sotamies ei minua laskenut. Minut saatiin kiinni, minut teljettiin. Minua pitävät vankeudessa. Ketä minua? Minua? Minua — minun kuolematonta sielua! Hah-hah-haa!... Hah-hah-haa! ... nauroi hän kyynelten kieressä silmiin.

Eräs mies nousi ylös ja tuli katsomaan, mitä tuo kummallinen, roteva mies yksinään nauroi. Pierre lakkasi nauramasta, nousi ylös, poikkesi vähän etemmä uteliaasta katsojasta ja vilkasi ympärilleen.

Laaja, loppumattomiin ulottuva leiri, jossa äsken oli kaikunut ihmisäänten häly ja räiskyneet nuotiotulet, oli nyt vaipunut äänettömäksi. Nuotioiden punaiset loimut sammuiivat sammumistaan ja kalpenivat. Korkealla valoisalla taivaalla helotti täyteläinen kuu. Metsät ja kedot, joita ei ennen näkynyt leirin rajojen takaa, paljastuivat nyt kaukaisuuden kätöistä, vaan vielä kauempana noiden metsien ja ketojen takana kuumotti valoisaa, väräjävä ja luokseen kutsuva äärettömän etäisyyden helma. Pierre katsahti taivaalle, jonka syvyydessä säihkyivät tähdet. "Ja kaikki tuo on minun ja kaikki tuo on minussa ja kaikki tuo olen minä!" ajatteli Pierre. "Ja kaiken tuon ottivat he kiinni ja pistivät rakennukseen, joka oli laudoilla rajattu!" Hän hymähti ja läksi nukkumaan toveriensa luo.

XV.

Lokakuun ensimmäisinä päivinä kävi Kutusovin luona vielä yksi rauhan hieroja ehdottamassa rauhaa ja tuomassa Napoleonilta kirjeen, joka oli eksyttävästi päivätty Moskovassa, vaikka Napoleon jo oli vähän matkan päässä Kutusovin edellä vanhalla Kalugan tiellä. Kutusof vastasi tähän kirjeeseen samoin kuin edellisestään Lauristonin tuomaan: hän sanoi, ettei rauhasta voi olla puhuttakaan.

Kohta tämän jälkeen saapui Tarutinon vasemmalla puolella liikuskelevan Dorohovin partiojoukolta tiedonanto, että Fominskojen kylän seudulla on nähty sotajoukkoja, että nämä joukot muodostavat Broussierin divisioonan ja että tämä divisioona, joka on joutunut erilleen muusta armeijasta, saataisiin helposti tuhotuksi. Sotamiehet ja upseerit vaativat taas toimeen ryhtymistä. Esikuntakenraalit, joiden mieliä innosti muisto Tarutinon voiton helppoudesta, vaativat Kutusovia suostumaan Dorohovin ehdotukseen, mutta Kutusof ei pitänyt tarpeellisena minkäänlaista hyökkäystoimintaa. Seurauksena oli keskitie, se nimittäin, jonka täytyi tapahtua; Fominskojeen lähetettiin pieni joukko, jonka oli käytävä Broussierin kimppuun.

Kummallisen sattuman kautta joutui tämä tehtävä, joka oli mitä vaikein ja tärkein, kuten perästäpäin osottautui, Dohturoville, sille samalle vaatimattomalle, mitättömälle Dohturoville, jonka ei ole kukaan kertonut meille laatineen taistelusuunnitelmia, lentäneen rykmenttien edessä, heitelleen kunniamerkkejä pattereille j.n.e., jota kaikki pitivät ja sanoivat epäroiviksi ja tylsäpäiseksi mieheksi, mutta toisekseen samalle Dohturoville, jonka me tapaamme kaikkien venäläisten ja ranskalaisten välisten sotien aikana Austerlitzista alkaen vuoteen 1813 saakka olevan johtavana miehenä kaikkialla, missä asema oli vaikea. Austerlitzissa jäi hän yksinään Augustin sillan luo kokoamaan rykmenttejä ja pelastamaan, mitä pelastettavissa oli, kun kaikki oli paossa ja tuhon omaa eikä jälkijoukossa ollut ainoatakaan kenraalia. Kuumetautisena sairaana marssi hän 20-tuhantisen armeijan kera Smolenskiin puolustamaan kaupunkia Napoleonin armeijan rynnäköltä. Kun hän Smolenskissa Malahovin porttien luona hädintuskin oli ehtinyt päästä uneen kuumeen kouristuksilta, herätti hänet Smolenskin pommitus, vaan kaupunki piti puoliaan kokonaisen päivän. Kun Bagration kaatui Borodinon taistelussa ja meidän vasempi siipemme oli lyöty samassa suhteessa kuin 9:1 ja ranskalaisten tykistön koko tuli oli suunnattu sinne, lähetettiin hätään juuri samainen epäroiva ja tylsäpäinen Dohturof, joten Kutusof korjasi heti paikalla erehdyksensä, sillä hän oli aikonut lähettää sinne erään toisen. Vähäpätöinen, syrjässä pysyttelevä Dohturof läksi vaaran paikkaan ja Borodino tuotti Venäjän joukoille

parhaimman maineen. Monia urhoja on meille kuvattu sekä runoissa että suorasanaisissa kertomuksissa, mutta Dohturovistä ei mainita tuskin sanaakaan.

Nyt taas lähetetään Dohturof tärkeään toimeen Fominskojeen ja sieltä Mali Jaroslavetsiin, sinne, missä tapahtui viimeinen taistelu ranskalaisten kanssa ja sinne, mistä nähtävästi jo alkaa ranskalaisten perikato ja taas kuvataan meille joukottain neroja ja sankareja tältä ajalta, mutta Dohturovistä ei kuulu sanaakaan tahi jos kuuluukin, ei hänestä sanota monta sanaa ja niihinkään ei ole luottamista. Tämä vaikeneminen todistaa kaikista selvimmin Dohturovin ansiot.

On luonnollista, että semmoisesta ihmisestä, joka ei käsitä koneen käyntiä, tuntuu sen toimintaa nähdessään, että tuon koneen tärkein osa on se lastu, joka on vahingossa joutunut pyörien väliin ja ehkäisten koneen käyntiä riipattaa sen välissä. Ihminen, joka ei tunne koneen rakennetta, ei voi käsittää sitä, ettei toimintaa pilaava ja ehkäisevä lastu ole mikään tärkeä kappale, vaan että se pieni, voimaa siirtävä vaihtoratas, joka pyörii kuulumattomasi, on koneen oleellisimpia osia.

10 p:nä lokakuuta, samana päivänä, jolloin Dohturof oli päässyt puolitiehen Fominskojea ja pysähtynyt Aristovon kylään valmistautuakseen toimeenpanemaan saamansa käskyn, oli koko Ranskan armeija, joka oli saapunut kuumeenomaisella kiireellä Muratin varusasemiin ryhtyäkseen, kuten näytti, taisteluun, äkkiä aiheettomasti kääntynyt oikealle uudelle Kalugan tielle ja alkanut marssia Fominskojen kylään, jossa äsken oli Broussier ollut yksinään. Tällöin oli Dohturovin johdossa paitsi Dorohova kaksi Fignerin ja Seslavinin pientä osastoa.

Illalla 11 p:nä lokakuuta saapui Seslavin Aristovoon tuomaan päällikölle erästä vangittua ranskalaista kaartilasta. Vanki kertoi, että Fominskojeen tänään saapuneet joukot olivat suuren armeijan etujoukkoja, että Napoleon oli niiden mukana ja että armeija oli kokonaisuudessaan lähtenyt Moskovasta jo viidettä päivää sitte. Samana iltana kertoi eräs Borovskista tullut hovilainen nähneensä tavattoman suuren sotajoukon saapuneen kaupunkiin. Dorohovin osaston kasakat ilmoittivat, että he olivat nähneet ranskalaisen kaartin marssivan Borovskiin päin. Kaikista näistä tiedoista näkyi selvästi, että siellä, jossa oli luultu olevan yhden divisioonan, olikin nyt koko ranskalainen armeija, joka tuli Moskovasta odottamatonta suuntaa — vanhaa Kalugan tietä. Dohturof ei tahtonut ryhtyä mihinkään, koska hän näin ollen ei tiennyt, mikä oikeastaan oli hänen tehtävänsä. Hänen oli käsketty ryynnätä Fominskojen kimppuun. Mutta Fominskojessa oli alussa ollut vain Broussier, vaan nyt oli koko ranskalainen armeija. Jermolof aikoi menetellä oman harkintansa mukaan, mutta Dohturof vaati, että hänen täytyy saada määräys hänen armoltaan. Päätettiin lähettää tiedonanto pääesikuntaan.

Tätä viemään valittiin ravakkaluontoinen upseeri Bolhovitinof, jonka piti kirjallisen tiedonannon ohella selittää suusanallisesti koko asia. Kahtatoista käydessä yöllä läksi Bolhovitinof kirjeen ja suulliset selitykset saatuaan nelistämään pääesikuntaan mukanaan kasakka, joka kuletti varahevosia.

XVI.

Oli pimeä, lämmin syysyö. Satoi jo neljättä päivää. Vaihduksaan kahdesti hevosia ja nelistettyään puolestoista tunnissa 30 virstaa likaista, upottavaa tietä saapui Bolhovitinof kahta käydessä yöllä Letashovkaan. Laskeuduttuaan ratsulta mökin luona, jonka vitsasaidassa oli kirjotus: "Pääesikunta" ja heitettyään hevosensa meni hän pimeään eteiseen.

— Joutuin päivystävä kenraali! Hyvin tärkeää asiaa! — virkkoi hän eräälle pimeässä eteisessä heräävälle ja sohisevalle miehelle.

— Illalla olivat hyvin kipeät, tämä on kolmas yö, kun eivät ole nukkuneet, — kuului upseeripalvelijan puolustava supatus. — Herättäkäähän ensin kapteeni.

— Asia on hyvin tärkeä, kenraali Dohturovilta, — sanoi Bolhovitinof astuessaan kopeloimalla löytämänsä avoimen oven kynnykselle.

Upseeripalvelija meni huoneeseen hänen edellään ja rupesi jotakuta herättämään.

— Herra upseeri, herra upseeri, kureli tuli.

— Mitä, mitä? Mistä? — kysyi jonkun uninen ääni.

— Dohturovilta ja Aleksei Petrovitshilta. Napoleon on Fominskojessa, — virkkoi Bolhovitinof näkemättä pimeässä, kuka oli kysyjä, mutta äänestä otaksuen, ettei se ollut Konovnitšin.

Herätetty mies haukkoteli ja viruttelihe.

— Ei tekisi oikeastaan mieli herättää häntä, — virkkoi hän jotain kopeloiden. — Kovin on hän kipeä. Jospa ne ovatkin huhuja.

— Tässä on kirje, — vastasi Bolhovitinof, — ja se on käsketty heti antaa päivystävälle kenraalille.

— Odottakaahan, otan tulen. Mihin sinä, riivattu, aina panet sen? — sanoi virutteleva mies upseeripalvelijalle. (Hän oli Shtsherbinin, Konovnitšinin adjutantti.) Täällä on, täällä on, — lisäsi hän.

Upseeripalvelija iski tulta, Shtsherbinin kopeloi kyntteliä.

— Ah, heittiöt! — virkkoi hän kiukkuisesti.

Kipunoiden valossa näki Bolhovitinof kyntteliä pitävän Shtsherbininin nuoret kasvat ja etunurkassa mieshenkilön, joka vielä nukkui. Tämä oli Konovnitšin.

Kun rikkipäiset puikot syttyivät ensin siniseen liekkiin ja sitte punaiseen, sytytti Shtsherbinin talikynttelin, jonka jalalta läksi juoksemaan sitä kalunneita russakoita, ja tarkasti viestintuojaa. Bolhovitinof oli yltä alta liassa ja hihallaan pyyhkiessään oli hän ryvettänyt kasvonsa.

— Kuka on tiedon lähettänyt? — kysyi Shtsherbinin otettuaan kirjeen.

— Tieto on varma, — vastasi Bolhovitinof. — Sekä kasakat että vangit ja vakoojat kertovat kaikki yhtäpitävästi.

— Eihän sille mitä, täytyy herättää, — sanoi Shtsherbinin nousten ja menen nurkassa makaavan luo, jolla oli yömyssy päässä ja sinelli peitteenä. — Pjotr Petrovitsh! — sanoi hän. (Konovnitsin ei liikahtanut.) Pääesikuntaan! — virkkoi adjutantti hymähtäen tietäessään, että tämä sana varmaan saa hänet hereille.

Ja yömyssyssä oleva pää kohottautuikin samassa. Konovnitsinin kauniilla, lujilla kasvoilla ja kuumeesta hehkuvilla poskilla viipyi vielä tuokioisen ajan nykyhetkestä kaukana olevia unen haaveita, mutta sitte hän äkkiä vavahti ja hänen kasvoilleen nousi luonnollisen tyyni ja luja ilme.

— No, mitä on tekeillä? Kuka lähetti? — kysyi hän heti, mutta rauhallisesti ja räpytteli silmiään valon tähden.

Kuunnellessaan upseerin ilmotusta aukasi Konovnitsin kirjeen ja luki sen. Saatuaan sen tuskin loppuun luetuksi, laski hän villasukkaiset jalkansa multalattialle ja rupesi panemaan jalkaansa. Sitte hän otti yömyssyn pois, sukki tukkansa ohimoilta ja pani lakin päähänsä.

— Viivytkö kauan matkalla? Mennään hänen armonsa luo.

Konovnitsin oli heti oivaltanut, että saapunut tieto oli ylen tärkeä ja ettei sopinut viivytellä. Tulisiko seuraus olemaan hyvä vai huono, sitä hän ei ajatellut eikä kysellyt itseltään. Se ei häntä liikuttanut. Sodan kulkuun hän ei katsonut järkensä eikä ymmärryksensä, vaan jonkun muun valossa. Hänen sydämessään oli syvä, ilmaiseamaton vakuutus siitä, että kaikki tulee käymään hyvin, mutta ettei siihen pitänyt uskoa ja kaikista vähimmin lausua sitä julki, vaan että piti tehdä tehtävänsä. Ja tehtävänsä hän tekikin ja uhrasi siihen kaikki voimansa.

Pjotr Petrovitsh Konovnitsinia, joka on ikään kuin säädyllistä tapaa noudattaen otettu vuoden 1812 niin sanottujen sankarien Barclay'ien, Rajevskien, Jermolovien, Platovien ja Milaradovitshien luetteloon, pidettiin samoin kuin Dohturoviakin hyvin vähäkykyisenä ja -tietoisena miehenä eikä Konovnitsin samoin kuin Dohturovkaan rakentanut milloinkaan taistelusuunnitelmia, vaan oli aina siellä, missä oli kaikista vaikeinta. Hän nukkui aina avoimien ovien takana siitä lähtien, kun hänet oli nimitetty päiväyskenraaliksi ja hän oli käskenyt, että hänet oli herätettävä jokaisen viestintuojan tullessa. Taistelussa oli hän aina pahimmassa tulessa, niin että Kutusof toruskeli häntä siitä ja pelkäsi lähettää häntä taisteluihin. Ja hän oli samoin kuin Dohturovkin yksi niitä vaihtorattaita, jotka ruskamatta ja kolisematta muodostavat koneen tärkeimmän osan.

Astuessaan mökistä kosteaan, pimeään yöhön rypisti Konovnitsin kasvojaan osaksi yltyvästä päänpakotuksesta, osaksi hänen mieleensä johtuneesta vastenmielisestä ajatuksesta, quinkahan nyt kuohahtaakaan esikuntalaisten, noiden vaikutusvaltaisten miesten pesä, kun he saavat tämän tiedon ja varsinkin Bennigsen, joka Tarutinin taistelun jälkeen oli joutunut kovaan riitaan Kutusovin kanssa ja kuinka ruvettaisiin riitelemään, antamaan erilaisia käskyjä, tekemään ehdotuksia ja kumoamaan niitä. Tämä aavistus tuntui hänestä vastenmieliseltä, vaikka hän tiesikin, ettei muuten voinut olla.

Ja Toll, jolle hän meni ilmottamaan uutta viestiä, rupesikin heti paikalla esittämään ajatuksiaan kenraalille, joka asui hänen kanssaan, vaan Konovnitsin, joka kuunteli ääneti ja väsyneesti, huomautti hänelle, että oli lähdeittävä hänen armonsa luo.

XVII.

Kutusof nukkui öisin vähän, kuten yleensä vanhat ihmiset. Päivällä hän usein yht'äkkiä nukautti, mutta öisin hän virui riisuutumatta vuoteellaan enimmäkseen unetta ja mietiskeli.

Näin hän virui nytkin vuoteellaan raskas, suuri, muodoton pää pöhoisen käden varassa ja mietiskeli toisella näkevällä silmällään pimeyteen tähytäen.

Siitä saakka, kun Bennigsen, joka oli ollut kirjevaihdossa hallitsijan kanssa ja joka oli voimakkain mies esikunnassa, rupesi karttamaan Kutusovia, oli Kutusof entistä tyynempi siinä suhteessa, ettei häntä eikä hänen joukkojaan pakoteta taas ryhtymään hyödyttömiin hyökkäystoimiin. Tarutinin taistelun ja sen aaton antaman opetuksen, jota Kutusof kipeästi muisteli, pitäisi myöskin vaikuttaa samaan suuntaan, ajatteli hän.

"Heidän täytyy käsittää, että me ainoastaan menetämme hyökkäystoiminnallamme. Kärsivällisyys ja aika, ne ne ovat minun sota-urhojani!" ajatteli hän. Hän tiesi, ettei pidä reväistä omena, silloin kun se vielä on viheriä. Se putoaa itsestään, kun on ehtinyt kypsyä, vaan jos sen repäsee viheriänä, joutuu sekä omena että puu pilalle ja itsellekin koituu vahinko. Hän tiesi kokeneena metsästäjänä, että eläin oli haavottunut ja haavottunut niin, kuin ainoastaan koko venäläinen voima voi sen haavottaa, mutta kuolettavastiko vai ei, se seikka oli vielä selvittämättä.

Lauristonin ja Berthemyn kirjeistä ja partiojoukkojen ilmoituksista oli Kutusof nyt saanut tietää melkein varmasti, että eläin oli haavottunut kuolettavasti. Mutta tarvittiin vielä uusia todistuksia ja sen vuoksi piti odottaa.

"Niiden mieli tekee juosta katsomaan, miten ne ovat sen tappaneet. Odottakaa, saatte sen vielä nähdä. Yhä liikkeitä, yhä hyökkäyksiä!" ajatteli hän. "Mitä varten? Pelkästään kunnostautumisen tähden! Niinkuin olisi jotain iloista siinä, että saa tapella. Ne ovat kuin lapsia, joista ei pääse tolkkulle, miten asia on ollut, koska kaikki tahtovat näyttää, miten he osaavat tapella. Mutta nyt ei ole siitä kysymys."

"Ja miten taidokkaasti sommiteltuja liikkeitä ne minulle esittävät! Niistä tuntuu, että kun ne ovat keksineet pari kolme mahdollisuutta (hän muisti Pietarista saapunutta yleistä suunnitelmaa), he ovatkin keksineet kaikki. Mutta niitä on lukematon paljous!"

Ratkaisematon kysymys siitä, oliko Borodinossa isketty haava kuolettava vaiko ei, oli jo kokonaisen kuukauden askaroittanut Kutusovin ajatuksia. Ensiksikin, Ranskalaiset olivat vallanneet Moskovan. Toiseksi tunsivat Kutusof aivan varmasti koko olennollaan, että sen kauhean iskun, jonka lyömiseen hän oli yhdessä kaikkien venäläisten kanssa jännittänyt kaikki voimansa, piti olla kuolettavan. Mutta todistuksia täytyi välttämättömästi olla ja hän oli jo odottanut niitä kuukauden päivät, mutta kuta enemmän aika kului, sitä kärsimättömämmäksi hän tuli. Viruessaan vuoteellaan unettomina öinä teki hän aivan samoin kuin tuo kokemattomien kenraalien parvi juuri sitä samaa, josta hän heitä moitti. Hän koetti samoin kuin tuo parvikin keksiä kaikkia mahdollisia sattuman kauppoja, mutta eroa oli vain se, ettei hän perustanut mitään otaksumiinsa ja ettei hän nähnyt niitä paria kolmea, vaan tuhansia. Kuta etemmä hän ajatuksissaan pääsi, sitä enemmän niitä ilmestyi hänen mieleensä. Hän arvaili jos minkälaisia Napoleonin armeijan tai sen osien liikkeitä. Napoleon saattaisi marssia Pietaria kohti, hyökätä hänen kimppuunsa, saartaa hänet ja voisi käydä niinkin (tätä hän pelkäsi pahimmin), että Napoleon ryhtyy vastustamaan häntä hänen aseellaan ja jää Moskovaan odottamaan häntä. Kutusof ajatteli myöskin sitä, että Napoleonin armeija marssisi takasin, Mediniin ja Juhnoviin. Ainoa seikka, jota hän ei osannut arvata, oli se, joka jo oli tapahtunut, sillä hän ei aavistanut Napoleonin joukkojen mieletöntä, hätäistä ryöppyämistä yhdentoista ensimmäisen päivän kuluessa Moskovasta lähdön jälkeen, ryöppyämistä, joka oli tehnyt mahdolliseksi sen, jota Kutusof ei uskaltanut edes ajatella: ranskalaisten perinpohjaista tuhoamista. Dorohovin tiedonannot Broussierin liikkeistä, partiomiesten kertomukset Napoleonin armeijan tukalasta tilasta, huhut Moskovasta lähdön hankkeista, kaikki tämä vahvisti otaksumaa, että Ranskan armeija on muserruksissa ja on pakoon lähdössä. Mutta nämä olivat vain semmoisia otaksumia, jotka tuntuivat tärkeiltä nuorukaisista, vaan ei Kutusovista. Hän tiesi 60-vuotisesta kokemuksestaan, mikä arvo on annettava huhuille, tiesi, miten taipuvaisia ovat ne ihmiset, jotka jotain haluavat, ryhmittämään kaikki tiedot sillä tavoin, että ne ikään kuin vahvistavat halun esineen, ja hän tiesi, miten herkästi tällöin unohdetaan kaikki vastakkainen. Ja kuta enemmän Kutusof asiaa ajatteli, sitä vähemmän antoi hän itsensä uskoa sitä. Tämä kysymys oli vallannut kaikki hänen sielunsa voimat. Kaikki muu oli hänestä ainoastaan elämän vaatimusten koneellista täyttämistä. Tämmöisenä elämän vaatimusten täyttämisenä ja mukautumisena niihin olivat hänen keskustelunsa esikuntalaistensa kanssa, kirjeet m-me Stahlille, joita hän oli kirjottanut Tarutinosta, romaanien lukeminen, palkintojen jakaminen, kirjevaihto Pietarin kanssa j.n.e. Mutta ranskalaisten tuho, jonka ainoastaan hän aavisti, oli hänen ainoa sisin toivonsa.

Yöllä 11 p:nä lokakuuta hän virui ruumis käsivarassa ja ajatteli tätä.

Viereisessä huoneessa alettiin liikkua, sieltä kuului Toll'in, Konovnitšin ja Bolhovitinovin askelia.

— Hoi, kuka siellä? Käykää sisään, sisään! Mitä uutta? — huudahti sotamarsalkka heille.

Sillä aikaa kun lakeija sytytti kyntteliä, kertoi Toll viestien sisällön.

— Kuka ne on tuonut? — kysyi Kutusof niin kylmän ankarin kasvoin, että ne hämmästyttivät Tollia, kun kyntteli oli syttynyt.

— Epäilemisen varaa ei ole vähääkään, teidän armonne.

— Käske, käske hänet tänne!

Kutusof istui toinen jalka riipuksissa sängystä ja suuri vatsa pöngällänsä toista, ristissä olevaa jalkaa vasten. Hän siristeli näkevää silmänsä voidakseen paremmin tarkastaa lähettä ja ikäänkuin haluten lukea tämän piirteistä sitä, mikä askaroitti hänen omia ajatuksiaan.

— Sano, sano, poikaseni, — sanoi hän Bolhovitinoville hiljaisella, vanhanvoivalla äänellään ja vetäen kiinni rinnan kohdalta levälleen auenneen paidan. — Tule, tule lähemmä. Minkäslaisia viestiä sinä olet minulle tuonut? Mitä? Napoleonko lähtenyt Moskovasta? Totisestiko? Mitä?

Bolhovitinof esitti tarkalleen ensiksi kaiken sen, mikä hänen oli käsketty kertoa.

— Kerro, kerro nopeammin, älä piinaa minua, — keskeytti Kutusof hänet.

Kun Bolhovitinof oli saanut kaikki kerrotuksi, vaikenen hän ja jäi odottamaan käskyä. Toll oli jotain sanomaisillaan, mutta Kutusof keskeytti hänet. Kutusof aikoi sanoa jotain, mutta yht'äkkiä hänen kasvonsa värähtivät, vetäytyivät ryppyihin, hän viittasi kädellään Tollille ja kääntyi selin kasvot mökin pyhään nurkkaan päin, joka oli mustunut jumalankuvien lamppujen savusta.

— Herra, minun Luojaani! Sinä olet kallistanut korvasi meidän puoleemme... — sanoi hän väräjävin äänin ja liitti kätensä ristiin. — Pelastettu on Venäjä. Kiitän Sinua, Herra. — Ja hän rupesi itkemään.

XVIII.

Kutusovin koko toiminta tämän tiedon saapumisesta asti sodan loppuun saakka kohdistui pelkästään siihen, että hän koetti valtansa nojalla, viekkaudella ja pyynnöillä ehkäistä joukkojaan turhista hyökkäyksistä, kenttäliikkeistä ja joutumasta tekemisiin perikatoon vajoavan vihollisen kanssa. Kun Dohturof oli menossa Mali Jaroslavetsiin, viivytteli Kutusof muuta armeijaa ja antoi käskyjä, että sotavaen oli lähdettävä Kalugasta, jonka taakse peräytyminen tuntui hänestä hyvin mahdolliselta.

Kutusof peräytyy kaikkialla, mutta hänen peräytymistään odottamatta pakenee vihollinen takaisin päinvastaiseen suuntaan.

Napoleonin historioitsijat kuvaavat meille Kutusovin taitavaa liikettä Tarutinoon ja Mali Jaroslavetsiin ja koettavat arvailla, miten olisi käynyt, jos Napoleon olisi ehtinyt tunkeutua rikkaisiin Etelä-Venäjän lääneihin.

Mutta siitä puhumattakaan, ettei mikään estänyt Napoleonia menemästä noihin lääneihin (sillä Venäjän armeija antoi sille tietä), unohtavat historioitsijat sen seikan, ettei Napoleonin armeijaa voinut pelastaa mikään, sillä se kantoi jo silloin ruumiissaan perikadon välttämättömiä syitä. Miten tämä armeija, joka oli tavannut Moskovasta runsaita ruokavaroja, mutta ei voinut pitää niitä hyvänä, vaan sotki ne jalkoihinsa, tämä armeija, joka Smolenskiin tultuaan ei koonnut ruokavaroja, vaan ryösti niitä, miten tämä armeija olisi voinut rakentua Kalugan läänissä, jossa asui samoja venäläisiä kuin muuallakin ja olivat yhtä halukkaita kuin muutkin polttamaan tulella sen, mitä poltettavissa oli?

Armeija ei voinut enää korjautua missään, sillä Borodinon taistelusta ja Moskovan ryöstöstä alkaen kantoi se ruumiissaan ikään kuin hajoamisen kemiallisia edellytyksiä.

Tämän entisen armeijan väki pakeni johtajineen itsekään tietämättä mihin ja mielessä (niin Napoleonin kuin jokaisen sotamiehenkin) yksi ainoa toivo: selviytyä itsenäisesti niin pian kuin suinkin siitä umpikujasta, jonka kaikki, vaikkakin hämärästi, tunsivat.

Ainoastaan tämän tähden tukkesi se mielipide, jonka Mali Jaroslavetsissa pidetyssä neuvottelussa, jolloin Napoleonin kenraalit olivat muka neuvottelevinaan esittämällä kuka minkinlaisia mielipiteitä, suorasukainen sotamies Mouton oli viimeiseksi lausunut sanomalla sen, mitä kaikki ajattelivat, että nimittäin oli päästävä takaisin niin joutuin kuin mahdollista, kaikkien suut eikä kukaan, ei edes Napoleonkaan kyennyt virkkamaan mitään tätä kaikkien tuntemaa totuutta vastaan.

Mutta vaikka kaikki tiesivätkin, että täytyi päästä pois, jäi kuitenkin jällelle häpeä siitä tietoisuudesta, että edessä oli pakko pako. Sen vuoksi tarvittiin ulkonaista sysäystä, joka olisi pyyhkinyt pois tuon häpeän. Ja tällainen sysäys ilmestyikin oikeaan aikaan. Se oli ranskalaisten niin kutsuttu "*le Hourra de l'Empereur*".

Neuvottelun jälkeisenä päivänä ratsasti Napoleon aikaisin aamulla marsalkkojensa ja saattueensa seurassa sotajoukkojensa keskitse ollen tarkastavinaan niitä ja entistä ja tulevaa taistelutannerta. Saalista vaaniskelevat kasakat pääsivät itsensä keisarin kintereille ja olivat vähällä saada hänet vangiksi. Kun Napoleon pelastui tällä kertaa joutumasta kasakkojen käsiin, tapahtui se samasta syystä, joka oli jouduttanut ranskalaisten perikadon, ja se oli saalis, jonka kimppuun kasakat hyökkäsivät täällä samoin kuin Tarutinossakin mistään muusta välittämättä. Kasakat kävivät Napoleonista piittaamatta käsiksi saaliiseen ja Napoleon ehti päästä pälkähästä.

Kun *les enfants du Don* olivat sieppaamaisillaan itsensä keisarin hänen armeijansa keskeltä, oli selvää, ettei ollut muuta valinnan varaa kuin paeta kiiruimman kaupalla lähintä tuttua tietä. Napoleon, joka 40-vuotisen vatsansa tähden ei tuntenut enää olevansa entisen kerkeä eikä rohkea, käsitti tuon varoituksen. Ja sen kauhun vaikutuksen alaisena, jonka kasakat olivat häneen iskeneet, noudatti hän pitemmittä aikailuitta Moutonin mielipidettä ja antoi, kuten historioitsijat sanovat, käskyn peräytyä takasin Smolenskin tielle.

Se, että Napoleon noudatti Moutonin mielipidettä ja että sotajoukot läksivät takasin, ei todista sitä, että tämä tapahtui hänen käskystään, vaan että ne voimat, jotka olivat vaikuttaneet armeijaan sen marssiessa Moschaiskin tietä, vaikuttivat samalla myöskin Napoleoniin.

XIX.

Kun ihminen on liikkeessä, koettaa hän aina ajatella itselleen liikkeen päämäärää. Kulkeakseen tuhannen virstan taipaleen täytyy ihmisen välttämättömästi ajatella, että tuon taipaleen takana on jotain houkuttelevaa. Täytyy olla mielessä kajastus luvatususta maasta, jotta jaksaisi kulkea tällaisen taipaleen.

Ranskalaisten maahan hyökätessä oli heidän luvattu maansa Moskova, heidän peräytyessään oli se kotimaa. Mutta kotimaa oli liian kaukana ja 1,000 virstan taipaleetta kulkevan ihmisen on ehdottomasti unohdettava lopullinen matkan määrä ja sanottava itselleen, että tänään minä pääsen 40 virstan päähän lepo- ja yöpaikkaan. Mutta ensimmäisen päivämatkan päässä haihduttaa tuo lepopaikka näkyvistä lopullisen matkanmäärän ja kiinnittää itseensä kaikki ajatukset ja toiveet. Ne pyrkimykset, jotka ilmenevät yksityisessä ihmisessä, ilmenevät monin verroin voimakkaampina ihmisjoukossa.

Vanhaa Smolenskin tietä takasin lähteneiden ranskalaisten lopullinen matkanmäärä oli liian

kaukana ja se lähin matkanmäärä, johon kaikki ajatukset ja toiveet, tavattomasti suurentuneina ihmisjoukossa, tähtäsivät, oli Smolensk. Tämä ei johtunut siitä, että ihmiset olisivat tienneet Smolenskissa olevan paljon ruokavaroja ja tuoreita sotavoimia eikä siitä, että heille olisi tästä puhuttu (armeijan korkeimmat päälliköt ja itse Napoleonkin tiesivät päinvastoin, että siellä oli vähän ruokavaroja), vaan siksi, että se yksistään voi antaa ihmisille voimia liikkua ja kestää puutetta. Ja niin riensivät sekä ne, jotka tiesivät asian oikean laidan että ne, jotka eivät sitä tienneet, samalla tavalla pettäen itseään Smolenskiin ikään kuin luvattuun maahan.

Päästyään suurelle tielle ehättivät ranskalaiset hämmästyttävän räväkasti ja kuulumattoman nopeasti keksittyä päämääräänsä kohti. Paitsi tätä yhteisen pyrkimisen päämäärää, joka liitti ranskalaisten laumat yhdeksi kokonaisuudeksi ja loi heihin jonkun verran intoa, oli olemassa eräs toinenkin syy, joka yhdisti heitä. Tänä syynä oli heidän paljoutensa. Heidän tavattoman suuri lukumääränsä veti luokseen yksityisiä ihmisatoomia aivan kuin fyysikaalisen vetovoimallain mukaan. Ranskalaiset kulkivat satatuhantisena laumana niin kuin kokonaisena valtakuntana.

Kullakin erikseen oli mielessä yksi ainoa toivo — antautua vangiksi ja päästä näkemästä kauhuja ja kurjuutta. Mutta toisekseen yhteisen pyrkimisen voima määränpäähän Smolenskiin houkutteli jokaista samalla tavalla jota paitsi ei tietysti armeijaosasto voinut antautua vangiksi komppanialle, ja vaikka ranskalaiset käyttivätkin jokaista sopivaa tilaisuutta hyväkseen päästäkseen irti toisistaan ja pienimmänkin siivon tekosyyn sattuessa antautuakseen vangiksi, ei näitä tekosyitä kuitenkaan aina tarjoutunut. Ranskalaisten lukumäärä ja nopea ahdingossa liikkuminen riisti heiltä tämän mahdollisuuden ja teki samalla venäläisille sekä vaikeaksi että mahdottomaksikin pysähdyttää tätä liikettä, johon ranskalaisjoukon koko tarmo oli suunnattu. Kappaleen mekaaninen repiminen ei voinut jouduttaa parhaillaan tapahtuvaa liukenemisprosessia määrättyä rajaa nopeammin.

Lumipalloa on mahdoton sulattaa silmänräpäyksessä. On olemassa rajotettu aika, jota ennen eivät mitkään lämmön ponnistukset voi sulattaa lunta. Kuta suurempi lämpö on, sitä enemmän kiintyy jällellä oleva lumi.

Venäläisistä sotapäälliköistä ei tätä käsittänyt kukaan muu kuin Kutusof. Kun tuli tietynä, että Ranskan armeijan paon suunta kulki pitkin Smolenskin tietä, silloin vasta alkoi käydä toteen se, mitä Konovnitsin oli yöllä 11 p:nä lokakuuta aavistanut. Kaikki armeijan korkeimmat päälliköt halusivat päästä osottamaan kuntoaan, katkasemaan ranskalaisten joukkojen tietä, sieppaamaan, vangitsemaan ja pirstomaan ranskalaisia ja kaikki vaativat hyökkäystä.

Kutusof yksinään käytti kaikki voimansa (nämä voimat ovat hyvin vähäiset jokaisella ylipäälliköllä) vastustaakseen hyökkäystä.

Hän ei voinut sanoa heille sitä, mitä me sanomme nyt: miksi taisteluja, tien tukkeamista, oman väen hukkaamista ja onnettomien tunnotonta surmaamista, miksi kaikki tämä, kun kolmas osa Ranskan armeijaa hupeni Moskovan ja Vjasman välillä taisteluttakin? Mutta hän veti esiin vanhuutensa viisauden säilöstä semmoista, joka heidän olisi pitänyt käsittää, vaan he nauroivat hänelle, parjasivat häntä, rimpuilivat, äksyilivät ja kukkoilivat tapetun pedon lähettyvillä.

Vjasman luona eivät Jermolof, Miloradovits, Platof y.m. voineet hillitä itseään, kun he olivat joutuneet aivan lähelle kahta ranskalaista joukkoa, vaan katkasivat näiltä tien ja löivät ne. Ilmottaessaan Kutusoville tästä aikeestaan lähettivät he hänelle tiedonannon asemasta kirjekuoreen sulletun tyhjän paperipalan.

Ja vaikka Kutusof olisi miten koettanut hillitä joukkojaan, tekivät nämä kuitenkin hyökkäyksiä tarkoituksessa tuketa tie viholliselta. Jalkaväkirykmentit riensivät rynnäköihin torvien ja rumpujen soudessa, kuten kerrotaan, ja löivät ja kadottivat tuhansia miehiä.

Mutta mitään vartonaista retken katkaisua ja nurinniskoin syöksemistä ei tapahtunut. Ranskalaiset sotajoukot vetäytyivät kiinnemmä toisiaan vaaran lähettyviltä ja jatkoivat yhtämittaa huveten entistä turman tietään Smolenskiä kohti.

KOLMAS OSA.

I.

Borodinin taistelu, jota seurasi Moskovan valtaus ja sittemmin ranskalaisten pako uusitta taisteluita, on historian opettavimpia ilmiöitä.

Kaikki historioitsijat ovat yhtä mieltä siitä, että valtakuntien ja kansojen ulkonainen toiminta niiden keskinäisissä yhteentörmäyksissä ilmenee sodissa ja että valtakuntien ja kansojen valtiollinen voima joko kasvaa tai vähenee sotaisten ennätysten suuruudesta tai pienuudesta välittömästi riippuen.

Niin kummia kuin ovatkin semmoiset historialliset kuvaukset, joissa kerrotaan, miten joku kuningas tai keisari riitaannuttuaan jonkun toisen keisarin tai kuninkaan kanssa kokosi sotajoukon, tappeli vihollisen väen kanssa, sai voiton, surmasi kolme, viisi, kymmenen tuhatta miestä ja siten kukisti valtakunnan ja muutamia miljooniin nousevan kokonaisen kansan, niin käsittämätöntä kuin onkin, että yhden armeijan tappio, armeijan, joka vain on sadannes osa koko

kansan voimasta, on pakottanut kukistumaan kansan, vahvistavat kuitenkin kaikki historian tosiseikat (mikäli me sitä tunnemme) oikeaksi sen, että jonkun kansan sotajoukon suuremmat tai pienemmät ennätykset toisen kansan sotajoukon rinnalla ovat kansojen voiman kasvamisen tai vähenemisen syitä tai ainakin oleellisia merkkejä. Jos sotajoukko saa voiton, kasvaa heti voittaneen kansan valta voitettun vahingoksi. Jos sotajoukko kärsii tappion, menettää kansa heti tappion suuruuden mukaan valtansa ja jos sotajoukon tappio on täydellinen, kukistuu kansa kokonaan.

Näin on ollut (historian mukaan) ammoisista ajoista saakka nykyiseen aikaan asti. Kaikki Napoleonin sodat vahvistavat tämän säännön. Itävaltalaisien sotajoukkojen tappion suuruuden mukaan menetti Itävalta valtansa, vaan Ranskan valta ja voimat kasvoivat. Ranskalaisten voitto Jenan ja Auerstädtin taisteluissa hävitti Preussin itsenäisyyden.

Mutta 1812 saivat ranskalaiset yht'äkkiä voiton lähellä Moskovaa, Moskova vallattiin ja sen jälkeen lakkaa ilman uusia taisteluita olemasta 600-tuhantinen armeija ja sitte Napoleonin Ranska eikä suinkaan Venäjä. Pujottaa väkisin tosiasioita historian sääntöihin ja sanoa, että Borodinon taistelutanner jäi venäläisille ja että Moskovan antautumisen jälkeen oli taisteluita, jotka tuhosivat Napoleonin armeijan, — on mahdotonta.

Ranskalaisten voiton jälkeen Borodinossa ei ollut ainoatakaan yleistä eikä edes yhtään merkitsevämpääkään taistelua, vaan Ranskan armeija lakkasi sittenkin olemasta. Mitä se merkitsee? Jos tämä olisi tapaus Kiinan historiasta, niin voisimme sanoa, ettei se ole historiallinen ilmiö (historioitsijoiden temppu, silloin kun jokin ei sovellu heidän mittaansa), jos olisi kysymyksessä lyhytaikainen taistelukausi, johon olisivat ottaneet osaa vähälukuiset sotajoukot, niin voisimme pitää tätä ilmiötä poikkeuksena, mutta tapaus tapahtui meidän isiemme nähdessä, joilla oli ratkaistavana kysymys isänmaan elämästä ja kuolemasta ja tämä sota oli suurin kaikista tunnetuista sodista.

Vuoden 1812 sodan jakso Borodinon taistelusta ranskalaisten karkottamiseen saakka todisti, ettei voitettu taistelu suinkaan ole syynä valloituksen eikä edes valloituksen pysyväinen merkkikään, vaan se todisti, että se voima, joka ratkaisee kansojen kohtalot, ei ole vallottajissa eikä edes armeijoissa eikä taisteluissakaan, vaan jossain muussa.

Kuvatessaan ranskalaisten joukkojen asemaa Moskovasta lähdön edellä vakuuttavat ranskalaiset historioitsijat, että mahtavassa armeijassa oli kaikki järjestyksessä, ratsuväkeä, tykistöä ja kuormastoa lukuun ottamatta; eikä myöskään ollut rehuja hevosten ruuaksi eikä sarvikarjaa. Tätä vitsausta ei voinut mikään auttaa, sillä lähiseutujen musikat eivät antaneet ranskalaisille heiniään, vaan polttivat ne.

Voitettu taistelu ei tuottanut tavallisia tuloksia, sillä musikat Karp ja Vlas, jotka ranskalaisten lähdön jälkeen saapuivat hevosineen ja kärryineen Moskovaan ryöstämään kaupunkia ja jotka yleensä eivät olleet jalomielisiä hyväntekijöitä, eivät olleet vetäneet samoin kuin lukemattomat muutkaan samallaiset musikat heiniä Moskovaan niistä hyvistä rahoista, joita heille oli tarjottu, vaan polttivat heinänsä.

Ajatellaan kahta henkilöä, jotka ovat ryhtyneet kaksintaisteluun miekoilla miekkailutaidon kaikkien sääntöjen mukaan; miekkailua on kestänyt jokseenkin pitkän aikaa; yht'äkkiä tuntee toinen taistelija itsensä haavoitetuksi ja tietäen, ettei tässä ole leikin tekoa, vaan on kysymyksessä hänen henkensä, hän viskaa kädestään miekan, ja tarttuu ensimmäiseen käteen osuvaan nuijaan ja alkaa huitoa sillä. Mutta ajatellaan lisäksi, että vastustaja, joka on taitavasti osannut käyttää parhainta ja yksinkertaisinta keinoa tarkoituksensa saavuttamiseksi ja jota samalla elähtyttää ritarillisuus, haluaisi salata asian oikean laidan ja väittäisi, että hän on tappelutaidon kaikkien sääntöjen mukaisesti voittanut miekoilla taistellessa. Voi arvata, minkälainen sotku ja sekaannus syntyisi tällaisesta tapahtuneen kaksintaistelun kuvauksesta.

Sinä miekkailijana, joka vaati taistelua taiteen sääntöjen mukaan, olivat ranskalaiset; hänen vastustajanaan, joka viskasi pois miekan ja tarttui nuijaan, olivat venäläiset; niinä ihmisinä, jotka koettavat selittää kaikki miekkailun sääntöjen mukaan, ovat historioitsijat, jotka ovat tapauksesta kirjottaneet.

Smolenskin palosta pitäen alkoi sota, joka jyrkästi poikkesi sotien kaikista entisistä tavoista. Kaupunkien ja kylien polttaminen, peräytyminen taistelujen jälkeen, Borodinon isku ja taas peräytyminen, Moskovan palo, sotarosvojen pyydystäminen, kuormastojen anastaminen, sissisota — kaikki nämä olivat poikkeuksia säännöistä.

Napoleon tunsikin kaiken tämän ja siitä asti, kun hän oikeassa miekkailuasennossa pysähtyi Moskovaan ja näki vastustajan uhkaavan miekan asemasta nuijalla, hän valitteli lakkaamatta Kutusoville ja keisari Aleksanterille, että sotaa käytiin vastoin kaikkia sääntöjä (ikään kuin olisi olemassa joitain sääntöjä ihmisten surmaamista varten). Vaikka ranskalaiset valittivatkin sääntöjen laiminlyömistä, vaikka korkeassa asemassa olevia venäläisiä jostain syystä hävettikin tapella nuijalla, ja sen sijaan halutti asettua kaikkien sääntöjen mukaan *en quarte* tai *en tierce* asentoon, tehdä taitava *prime*-hyökkäys j.n.e., nousi kuitenkin kansansodan nuija kaikessa pelottavan mahtavassa voimassaan ja kenenkään mausta tai säännöistä piittaamatta nousi ja laski se kömpelön jyrkästi ja mitään valikoimatta, mutta tarkoituksen mukaisesti ja kolhi ranskalaisia niin kauvan, kunnes heidän retkensä oli kokonaan päätynyt perikatoon.

Kunnia sille kansalle, joka toisin kuin ranskalaiset 1813, toimitettuaan tervehdystempuita taiteen kaikkien sääntöjen mukaan, ojentaa miekkansa kahva edellä kauniin ja kohteliaan liikkeen

jalomieliselle voittajalle, mutta suurempi kunnia sille kansalle, joka koettelemuksen kourissa kohottaa yksivakaisesti ja kepeästi ensimmäisen käteen osuvan nuijan ja huitoo sillä kysymättä, kuinka säännönmukaisesti muut ovat menetelleet samallaisissa tapauksissa, niin kauan, kunnes sen rinnassa on loukkauksen ja koston tunne muuttunut halveksumiseksi ja sääliksi.

II.

Kouraantuntuvimpia ja edullisimpia poikkeuksia niin sanotuista sodan säännöistä on hajallaan olevien ihmisten toiminta ryhmään ahtautunutta ihmisjoukkoa vastaan. Tällaista toimintaa ilmenee aina semmoisessa sodassa, joka muuttuu kansansodaksi. Tämä toiminta on sellaista, että joukkona käymisen sijasta toista joukkoa vastaan ihmisen hajaantuvat erilleen, hyökkäilevät yksitellen ja lähtevät karkuun heti, kun heidän kimppuunsa käydään suurilla voimilla, mutta sopivan hetken tullen hyökkäävät ne taas uudelleen. Näin ovat tehneet guerillasit Espanjassa, vuoriheimot Kaukasiassa ja näin tekivät venäläiset 1812. Tämän luontaista sotaa on sanottu partiosodaksi ja luultu, että tämä nimi selittää myöskin sen tarkoituksen. Mutta tämmöinen sota ei kuitenkaan sovi minkäänlaisiin sääntöihin, vaan se on päinvastoin tunnetun ja erehdyksistä vapaaksi tunnustetun taktillisen säännön suora vastakohta. Tämä sääntö sanoo, että hyökkääjän on sijoitettava joukkonsa sillä tavoin, että hän olisi taistelun aikana vihollistaan voimakkaampi.

Partiosota (aina menestyksellinen, kuten historia osottaa) on tämän säännön suora vastakohta.

Tämä vastakohta johtuu siitä, että sotatiede pitää sotajoukkojen voimana niiden juhlallisen suurta lukumäärää. Sotatiede sanoo, että kuta enemmän on sotaväkeä, sen enemmän on voimaakin. *Les gros bataillons ont toujours raison.*^[86]

Näin väittäessään menettelee sotatiede samoin kuin se mekaniikka, joka perustuen voimien tarkastamiseen ainoastaan niiden massoihin nähden, sanoisi, että voimat ovat yhtäsuuret tai erisuuret keskenään siksi, että niiden massat ovat yhtä suuret tai erisuuret.

Voima (liikkeen paljous) on massan vaikutus nopeuteen.

Sota-asioissa on sotajoukkojen voima massan vaikutus johonkuhun tuntemattomaan x :ään.

Sotatiede, joka näkee historiasta lukemattoman paljon esimerkkiä siitä, että sotajoukkojen massa ei satu yhteen voiman kanssa ja että pienet joukko-osastot voittavat suuria, tunnustaa hämärästi tuon tuntemattoman kertojan olemassaolon ja koettaa etsiä sitä milloin geometrisesta rakennelmasta, milloin asestuksesta, milloin taas, ja tavallisimmin, sotapäällikköjen nerokkuudesta. Mutta ei yhdenkään näiden kertojan arvojen sijottaminen anna historiallisten tosiseikkojen mukaisia tuloksia.

Mutta kuitenkin ei tarvita muuta kuin irtautua sankarien eduksi vakiintuneesta valheellisesta katsantokannasta niiden määräyksien tehokkaisuuteen nähden, joita korkeimmat päälliköt sodan aikana antavat, niin löydämme tuon tuntemattoman x :n.

Tämä x on sotajoukon mieliala, s.o. kaikkien niiden ihmisten suurempi tai pienempi halu tapella ja antautua vaaroihin, jotka muodostavat sotajoukon, kokonaan riippumatta siitä, tappelevatko ihmiset nerojen tai nerottomien johdolla, kahdessa tai kolmessa linjassa, nuijilla tai pyssyillä, jotka ampuvat 30 laukausta minuutissa. Ne ihmiset, joilla on suurin halu tapella, osaavat aina valita parhaimman tappeluasennon.

Sotajoukon mieliala on se massan kertoja, joka antaa voiman vaikutuksen. Sotajoukon mielialan, tuon tuntemattoman kertojan määrääminen ja arvon ilmaiseminen on tieteen tehtävä.

Tämä tehtävä on mahdollinen vain silloin, kun me lakkaamme mielivaltaisesti sijottamasta koko tuntemattoman x :n arvon asemasta niitä seikkoja, joiden nojalla ilmenee voima, kuten sotapäällikön käskyjä, asestamista j.n.e., ja joita me pidämme kertojan arvona, vaan sen sijaan säilytämme tuntemattoman täydellisen kokonaisuena, s.o. suurempana tai pienempänä haluna tapella ja antautua vaaroihin. Vasta sitte, kun tunnettuja historiallisia tosiseikkoja ilmaistaan verrantojen kautta, voidaan toivoa, että tuon tuntemattoman suhteellisesta arvosta saadaan määrättyksi myöskin itse tuntematon.

Jos kymmenen miestä, pataljoonaa tai divisioonaa taistellessaan viidentoista miehen, pataljoonan tai divisioonan kanssa on päässyt voitolle, s.o. surmannut ja ottanut nämä vangiksi viimeiseen mieheen asti, jota vastoin he itse ovat menettäneet neljä eli siis yhdeltä puolen on tuhoutunut neljä ja toiselta viisitoista, niin saadaan neljä suhteelliseksi viiteentoista ja siis $4x = 15y$ ja tästä $x:y = 15:4$. Tämä verranto ei ilmaise tuntemattoman arvoa, mutta se ilmaisee kahden tuntemattoman suhteen. Ja jos sijotetaan eri luontoisia historiallisia yksikköjä (taisteluja, sotia, sodan jaksoja) tämmöisiin verrantoihin, niin saadaan semmoisia lukumääriä, joissa täytyy olla olemassa lakeja ja joista näitä lakeja voidaan löytää.

Se taktillinen sääntö, että hyökätessä on liikuttava suurin joukoin ja peräytyessä hajallaan, vahvistaa itsetiedottomasti vain sen totuuden, että sotajoukon voima perustuu sen mielialaan. Ihmisten johtamiseen luotisateeseen tarvitaan paljoa enemmän kuria, joka on saavutettavissa vain massoissa vallitsevan mielialan avulla, kuin hyökkäävän vihollisen torjumiseen. Mutta tämä sääntö, jota noudattaessa jätetään huomioon ottamatta sotajoukon mieliala, osottautuu myötäensä vääräksi ja se sotii erityisen räikeästi todellisuutta vastaan varsinkin silloin, kun sotaväen mieliala on hyvin voimakas tahi masennuksissa — kaikissa kansansodissa.

Kun ranskalaiset pakenivat 1812, ajautuivat he yhteen rykelmään, vaikka heidän olisi pitänyt

taktiikan mukaan puolustautua eri joukoin, sillä sotaväen mieliala oli niin lamassa, että ainoastaan paljous piti sotaväkeä koossa. Venäläisten olisi sitävastoin pitänyt taktiikan mukaan hyökätä suurena joukkona, mutta todellisuudessa he jakautuvat pieniin osiin, sillä mieliala oli niin voimakas, että yksityiset henkilöt löivät kenenkään käskemättä ranskalaisia eikä kenenkään tarvinnut heitä pakottaa antautumaan vaaroihin ja vastuksiin.

III.

Niin sanottu partiosota alkoi vihollisen päästyä Smolenskiin.

Ennen kuin meidän hallituksemme oli virallisesti ryhtynyt partiosotaan, oli jo tuhansittain vihollisen väkeä, jällelle jääneitä sotarosvoja, muonanhankkijoita y.m. kaatunut kasakkojen ja musikkojen iskuista, jotka nujersivat vihollisia yhtä itsetiedottomasti kuin koirat repivät hengiltä villiityneen kulkukoiran. Denis Davidof käsitti ensimmäisenä venäläisen vaistonsa avulla sen kammottavan nuijan merkityksen, joka sotataidon säännöistä välittämättä kaatoi ranskalaisia ja hänelle lankeaa kunnia siitä, että hän otti ensimmäisen askeleen tämän sodankäyntitavan laillistuttamisessa.

24 p:nä elokuuta muodostettiin ensimmäinen, Davidovin, partiojoukko ja kohta tämän jälkeen ryhdyttiin muodostamaan monia muita. Kuta pitemmälle sota edistyi, sitä suuremmaksi kasvoi näiden joukkojen lukumäärä.

Partiomiehet pirstoivat suurta armeijaa osittain. He korjasivat ne varisseet lehdet, jotka itsestään putoilivat kuivuneesta puusta, Ranskan armeijasta, vaan toisinaan pudistelivat he itse puutakin. Lokakuussa, silloin kun ranskalaiset pakenivat Smolenskiin, oli olemassa eri kokoisia ja -luontoisia partioikuntia sadottain. Oli semmoisia, jotka jäljittelivät armeijan kaikkia sodankäyntitapoja jalkaväkineen, tykistöineen, esikuntineen ja elämän mukavuuksineen, oli pelkkiä kasakka- ja ratsupartioikuntia, oli pieniä, koottuja, jalka- ja hevoskuntia ja oli musikkojen ja suurtilallisten partioikuntia, joista ei kukaan tiennyt. Jonkun partioikunnan päällikkönä oli kirkonpalvelija, joka otti kuukaudessa useita satoja vankeja ja jonkun toisen kylänvanhimman eukko Vasilisa, joka surmasi satoja ranskalaisia.

Lokakuun viimeisinä päivinä kiehui partiosota kuumimmillaan. Se tämän sodan kausi, jolloin partiomiehet itsekin ihmettelivät rohkeuttaan, pelkäsivät joka hetki joutuvansa ranskalaisten saarroksiin ja käsiin ja hevosia riisumatta ja melkein koskaan satulasta laskeutumatta piileskelivät metsissä odottaen joka hetki takaa-ajoa, oli jo ohi. Nyt oli partiosota vakiutunut ja kaikille oli käynyt selväksi, mitä ranskalaisille voitiin tehdä ja mitä ei. Nyt pitivät enää vain niiden joukkojen päälliköt, jotka sääntöjen mukaisesti liikuskelivat esikuntineen loitolla ranskalaisista, monia asioita mahdottomina. Pienet partiojoukot, jotka jo kauan sitte olivat alkaneet toimia ja joilla oli hyvä kokemus ranskalaisista, pitivät mahdollisena sitä, jota suurien joukkojen päälliköt eivät uskaltaneet edes ajatellakaan. Kasakat ja musikat, jotka puikkelehtivat ranskalaisten seassa, olivat sitä mieltä, että nyt jo oli kaikki mahdollista.

Denisof, joka hänkin oli partiomiehiä, oli 22 p:nä lokakuuta joukkoineen kuumimmassa partiotouhussa. Aamusta alkaen oli hän ollut miehineen kulussa. Hän oli koko päivän vaaniskellut maantien varrella olevissa metsissä erästä suurta, Smolenskiin menossa olevaa ranskalaista kuormastoa, jossa kuletettiin tykistötarpeita ja venäläisiä sotavankeja vahvan vartioväen turvissa ja joka oli eronnut muista joukoista, kuten vakoojien ja vankien puheista oli saatu tietää. Tästä kuormastosta eivät tienneet ainoastaan Denisof ja Dolohof (hänkin partiomies, jolla oli pieni joukko), joka liikuskeleli Denisovin lähetyvillä, vaan myöskin suurten joukkojen päälliköt esikuntineen. Kaikki tiesivät tästä kuormastosta ja hijoivat sille hampaitaan, kuten Denisof sanoi. Kaksi suuren joukon päällikköä, toinen puolalainen toinen saksalainen, lähetti melkein samaan aikaan Denisoville kehotuksen yhtyä heidän joukkoihinsa, jotta olisi käyty kuormaston kimppuun.

— Jokos, en minäkään enää ole maitoparta, — sanoi Denisof kenraalien kirjeet luettuaan ja hän kirjotti saksalaiselle, että vaikka hän sydämestään haluaakin antautua niin urhoollisen ja mainehikkaan kenraalin johtoon, täytyy hänen kuitenkin riistää itseltään tämä onni, koska hän jo on ruvennut puolalaisen kenraalin palvelukseen. Tälle kenraalille kirjotti hän samalla tavalla ilmoittaen, että hän jo on ruvennut saksalaisen kenraalin palvelukseen. Järjestettyään asiat tällä tavalla aikoi Denisof ylemmille päälliköille mitään ilmoittamatta tehdä hyökkäyksen Dolohovin kanssa ja ottaa kuormaston vähillä voimillaan. 22 p:nä lokakuuta oli kuormasto matkalla Mikulinon kylästä Shamshevon kylään. Näiden kylien välisen tien vasemmalla puolella oli suuria metsiä, jotka paikoin ulottuivat aivan tiehen saakka, vaan toisin paikoin loittonivat tiestä virstan, jopa pitemmänkin matkan päähän. Näissä metsissä oli Denisof liikkunut koko päivän joukkoineen milloin painuen syvemmä metsän umpeen, milloin tullen metsän rinteeseen voidakseen myötäensä pitää silmällä maantietä myöten kulkevia ranskalaisia. Muutamat Denisovin kasakat olivat siepanneet aamulla lähellä Mikulinon kylää, semmoisessa kohden, jossa metsä ulottui aivan maantiehen saakka, kaksi likaan juuttunutta ranskalaista kuormaa, joissa oli ratsuväen satuloita. Siitä saakka iltaan asti ei partioikunta tehnyt enää yhtään hyökkäystä, vaan piti silmällä ranskalaisten liikkeitä. Ranskalaisten oli häiritsemättä annettava päästä Shamshevon kylään ja vasta sitte, kun Denisoviin oli yhtynyt Dolohof, jonka oli määrä saapua illan suussa neuvottelemaan erääseen vahtitupaan metsään (virstan päässä Shamshevesta), oli aamun sarastaessa hyökkättävä kahdelta puolen kuin lumipyry ranskalaisten kimppuun ja surmattava ja vangittava kaikki yhdellä kertaa.

Kahden virstan päähän Mikulinon kylästä jätettiin erääseen kohtaan, jossa metsä antoi

maantiehen saakka, kuusi kasakkaa, joiden piti heti antaa sana muille, kun uusia ranskalaisia kolonnia ilmestyisi näkyviin.

Shamshevon etupuolella oli Dolohovin niin ikään tutkittava tie ja saatava selville, kuinka pitkän matkan päässä oli muita ranskalaisia joukkoja. Kuormaston mukana arveltiin olevan 1,500 miestä. Denisovilla oli 200 miestä, Dolohovilla lienee ollut saman verran. Vihollisen ylivoimaisuus ei kuitenkaan pelottanut Denisovia. Yksi seikka täytyi hänen kuitenkin vielä saada tietää ja se oli se, mitä väkeä ranskalaiset oikeastaan olivat. Tätä varten oli Denisovin pakko saada käsiinsä *kieli* (siepata joku mies vihollisen kolonnasta). Aamullinen hyökkäys kuormien kimppuun oli suoritettu niin rutosti, että kaikki kuormia saattavat ranskalaiset oli surmattu ja elävänä oli saatu vain eräs rumpali-poikanen, joka oli ollut muita jällempänä ja joka ei tiennyt kerrassaan mitään siitä, mitä väkeä kolonnassa oli.

Uutta hyökkäystä piti Denisof vaarallisena, sillä se olisi nostanut häläkän koko kolonnassa ja sen vuoksi hän lähetti partiokuntaansa kuuluvan musikka Tihon Shtsherbatovin edeltäpäin Shamshevoon sieppaamaan, jos mahdollista, edes yhden siellä olevista ranskalaisista etujoukon majotusmiehistä.

IV.

Oli lämmin, sateinen syyspäivä. Taivas ja sen ääri olivat samean veden väriset. Toisinaan laskeutui sade sumuna, toisin vuoroin hurahteli sade viistoon suurina karpaloina.

Denisof, jolla oli päällä huopaviitta ja päässä korkea karvalakki, joista valui vettä, ratsasti laihaksi kutistuneella rotuhevosella. Hänen naamansa oli vetäytynyt tuiskuavasta sateesta ryppyyn ja hän piti päätään viistossa samoin kuin hänen hevosensakin. Denisof tähysteli huolestuneen näköisenä eteensä. Hänen kuihtuneet kasvonsa, joita peitti lyhyt, tuuhea, musta parta, näyttivät vihaisilta.

Denisovin rinnalla ratsasti kookkaalla, kylläisellä donilaisella kasakkakapteeni, hänen apulaisensa, niin ikään huopaviitta päällä ja korkea karvalakki päässä.

Kasakkakapteeni Lovaiski kolmas oli pitkä, litteä kuin lauta, vaaleakasvoinen ja vaaleaverinen mies, jonka pienet silmät olivat kapeat ja sekä kasvoilla että asennossa levollisen itsetyytyväinen ilme. Vaikkei voinutkaan sanoa, mikä oli erikoista miehessä ja hevosessa, näki kuitenkin ensi katsahduksella kasakkakapteeniin ja Denisoviin, että Denisovin oli märkä ja vaikea olla ja että Denisof oli mies, joka oli istuutunut hevosen selkään, jota vastoin kapteeniin katsoessa huomasi, että hänen oli yhtä mukava ja helppo olla kuin muulloinkin ja ettei hän ollut mies, joka oli istuutunut hevosen selkään, vaan mies, joka oli hevosen kanssa sama, kaksinkertaisen voiman suurentama olento.

Vähän matkaa heidän edellään paarusti likomäräksi kastunut musikkaopas harmaa kauhtana päällä ja valkea patalakki päässä.

Jällellepäin ratsasti laihalla, hinterällä, pienellä kirgisiläisellä hevosella, jolla oli äärettömän tuuhea häntä ja harja ja suupielet verille kiskottu, nuori upseeri sininen ranskalainen sinelli päällä.

Hänen rinnallaan ratsasti eräs husari, jonka takana hevosen lautasilla istui eräs poika ranskalaisen sotamiehen puku päällä ja sininen tasapäälakki päässä. Poika piteli kylmästä punottavin käsin kiinni husarista, heilutteli jalkojaan, jotta ne olisivat lämmenneet ja katseli silmät harallaan ihmeissään ympärilleen. Tämä oli aamulla otettu ranskalainen rumpali.

Taempana ratsasti kapeaa, röykelikölle ajettua tietä myöten kolmi- ja nelikunnin husareja ja sitte kasakkoja kuka huopaviitassa, kuka ranskalaisessa sinellissä, kuka loimi korvissa. Sekä rautiot että tummanruskeat hevoset näyttivät mustilta niistä valuvan veden tähden. Hevosten kaulat näyttivät omituisen hoikilta vettyneiden harjojen tähden. Hevoset höyrysisivät. Puvut, satulat, ohjat, kaikki olivat märät, käyneet näljäsiksi ja happamen hajuisiksi, samoin kuin maa ja varisheet lehdet, jotka peittivät tien. Miehet istuivat kyyhällään ja koettivat olla liikahtamatta lämmittääkseen sitä vettä, joka oli tunkeutunut ruumiiseen saakka ja estääkseen pääsemästä uutta, kylmää vettä istuimien ja kintereiden alle ja niskaan. Kasakkarivin keskellä keikkui kantoja ja oksia vasten rymisten ja veden täyttämässä raitioissa pulisten kaksi kuormaa, joita vetivät ranskalaiset ja näiden viereen valjastetut satulaselkäiset kasakkahevoset.

Denisovin hevonen koetti kiertää erästä keskellä tietä olevaa rapakkoa ja viskautui syrjään, jolloin Denisovin polvi iskeytyi puuta vasten.

— Äh, piru! — kivahti Denisof vihaisesti ja sivalsi hammasta purren pari kolme kertaa hevostaan ruoskalla, jolloin rapaa roiskui sekä häneen että läheisiin tovereihin.

Denisof oli pahalla tuulella sekä sateesta että nälästä (aamusta saakka ei ollut kukaan syönyt mitään), mutta varsinkin siitä, ettei Dolohovilta ollut saapunut minkäänlaista tietoa ja ettei kuulunut takasin kieltä noutamaan lähetettyä musikkaa.

"Tuskinpa saadaan toista tämmöistä tilaisuutta hyökätä kuormaston kimppuun. Yksinään on liian vaarallista hyökätä ja jos jättää toiseen päivään, sieppaa joku suuri partiojoukko saaliin ihan nenän alta", ajatteli Denisof myötäänsä edellepäin tähystellen, josta hän luuli tulevan Dolohovin odotetun lähetin.

Kun oli tultu erään aukeaman kohdalle, josta näkyi kauas oikealle, pysähtyi Denisof.

— Joku ajaa, — sanoi hän.

Kapteeni katsoi Denisovin osottamalle suunnalle.

— Ajajia on kaksi, upseeri ja kasakka. Mutta ei ole *edellyttävää*, että sieltä tulisi itse everstiluutnantti, — virkkoi kapteeni, joka käytti mielellään kasakoille outoja sanoja.

Tulijat laskeutuivat mäen alle ja katosivat näkyvistä, vaan muutaman hetken perästä nousivat taas näkyviin. Etumaisena ratsasti neliä upseeri, joka hosui hevostaan nagaikalla. Hänen tukkansa oli pörrössä, mies aivan likomärkä ja housut soljuneet ratsastuksesta polvien yläpuolelle. Hänen jälessään tulla huristi kasakka jalustimissa seisten. Upseeri, joka oli aivan nuori poika, kasvot leveät, punaposkiset ja silmät vilkkaat ja iloiset, ratsasti Denisovin luo ja antoi hänelle märän kirjeen.

— Se on kenraalilta, — sanoi upseeri, — anteeksi, ettei se ole ihan kuiva...

Denisof otti kirjeen tuikean näköisenä ja rupesi sitä aukasemaan.

— Meille vakuutettiin moneen kertaan, että matka olisi vaarallinen, — sanoi upseeri kasakkakapteenille sillä aikaa, kun Denisof luki saamaansa kirjettä. — Me olimme muuten varuillamme, Komarof ja minä, — lisäsi hän kasakkaan osottaen. — Meillä on kummallakin kaksi pistoo... Mikäs tuo on? — kysyi hän nähtyään ranskalaisen rumpalin. — Vankiko? Oletteko jo ehtineet tapella? Saako hänen kanssaan puhella?

— Rostof! Petja! — huudahti samassa Denisof silmäiltyään kirjeen loppuun. — No, miksi et ole sanonut, kuka olet? — ja Denisof ojensi hänelle hymyillen kätensä.

Upseeri oli Petja Rostof.

Petja oli koko matkan ajan miettinyt, että hän käyttäytyisi Denisovin seurassa aikamiehen ja upseerin tavoin ja olematta tietävinään mitään heidän entisestä tuttavuudestaan. Mutta niin pian kun Denisof oli hänelle naurahtanut, kirkastuivat heti Petjan kasvot, hän punastui ilosta ja unohti aikomansa virallisuuden. Hän alkoi jutella, kuinka hänen matkansa oli käynyt aivan läheltä ranskalaisia, kuinka iloinen hän oli, kun oli saanut suoritettavakseen tärkeän tehtävän, että hän jo oli saanut tapella Vjasman taistelussa ja että eräs husari oli erityisesti kunnostanut siellä itseään.

— Onpa hauska tavata sinua, — keskeytti hänet Denisof, jonka kasvot vetäytyivät taas huolestuneiksi.

— Mihail Feoklititsh, — sanoi hän kasakkakapteenille, — tämä on siltä samalta saksalaiselta. Hän palvelee saksalaisen väessä.

Ja Denisof kertoi kasakkakapteenille, että äsken saatu kirje sisälsi entisen vaatimuksen liittyä saksalaisen kenraalin joukkoon kuormaston kimppuun hyökkäämistä varten.

— Jollei kuormasta ole huomenna meidän käsissämme, riistää hän sen meidän nenämme alta, — päätti hän.

Sillä aikaa kun Denisof puheli kasakkakapteenin kanssa, koetti Petja, joka joutui hämilleen Denisovin kylmästä sävystä ja luuli tuon sävyn johtuvan hänen housujensa kummallisesta asusta, suoristaa kohonneita housujaan sinellin alla, ettei kukaan olisi sitä huomannut, mutta koko ajan hän koetti pysytellä niin sotaisen näköisenä kuin mahdollista.

— Saanko minä mitään käskyä herra everstiltä, — kysyi Petja Denisovilta nostaen kätensä ohimolleen ja näytellen siten adjutanttin osaa kenraalin edessä, — vai onko minun jäätävä herra everstin luo?

— Käskyäkö? — toisti Denisof ajatuksissaan. — Voitko sinä jäädä tänne huomiseen saakka?

— Kyllä, mielelläni... Saanko jäädä teidän luoksenne? — huudahti Petja.

— Mutta minkälaisen käskyn on kenraali antanut sinulle, palatako heti takasin? — kysyi Denisof.

Petja punastui.

— Hän ei antanut minkäänlaista käskyä, minä luulen, että saan jäädä, — sanoi hän epäröivästi.

— Olkoon menneeksi, — vastasi Denisof.

Sitte hän kääntyi miehiinsä ja käski näiden mennä metsään vahtituvalle, jonne oli päätetty kokoutua levähtämään, vaan upseerin, jolla oli kirgisiläinen hevonen (tämä upseeri toimitti adjutanttin tehtäviä), etsimään Dolohovia, ottamaan selon, missä hän oli ja tulisiko illalla. Denisof itse aikoi lähteä kasakkakapteenin ja Petjan kanssa metsän laiteeseen Shamshevon kohdalle ottamaan vihiä siitä paikasta, johon ranskalaiset asettuisivat ja johon hyökkäys oli huomenna tehtävä.

— No, pitkäparta, — sanoi Denisof opasmusikalle, — vieppäs Shamshevoon.

Denisof, Petja ja kasakkakapteeni, joita seurasi muutamia kasakkoja ja se husari, joka kuletti ranskalaista poikaa, läksivät ratsastamaan vasemmalle rotkon yli metsän reunaa kohti.

V.

Sade oli tauonnut, ainoastaan sumua laskeutui vielä ja vesipisaroita putoili puiden oksista. Denisof, Petja ja kasakkakapteeni ratsastivat ääneti musikan jälestä, joka kuulumattomin askelin

paarusti virsuissaan metsän rinnettä kohti.

Kun he olivat päässeet eräälle loivalle rinteelle, pysähtyi musikka, vilkasi ympärilleen ja suuntasi kulkunsa harvenevaa metsän laitaa kohti. Hän pysähtyi erään suuren tammen viereen, joka ei vielä ollut luonut lehtiään ja viittasi salaperäisesti kädellään tulemaan luokseen.

Denisof ja Petja ajoivat hänen luokseen. Siltä paikalta, johon musikka oli pysähtynyt, näkyi ranskalaisia. Metsän laidasta ulottui eteenpäin loivana kumpareena toukoppelto. Oikealta näkyi jyrkän notkon takaa pieni kylä pahanen ja pieni herrastalo luhistuneine kattoineen. Kylässä, herrastalossa, sen ympärillä, puutarhassa, kaivojen ja lammen luona ja pitkin sillalta kylään nousevaa tietä näkyi häälyvän sumun seassa liikkuvan väkeä, joka oli noin 200 sylen päässä. Kuului selvästi vieraskielisiä huutoja miesten kesken ja myöskin hevosille, jotka kiskoivat kuormia mäkeä ylös.

— Tuokaa vanki tänne, — sanoi Denisof matalalla äänellä laskematta ranskalaisia silmistään.

Kasakka laskeutui hevosen selästä, otti alas pojan ja meni hänen kanssaan Denisovin luo. Denisof kyseli ranskalaisiin osottaen, mitä joukkoja mitkin olivat. Poika katsoi kohmettuneet kädet taskussa ja harittavin silmin niin peloissaan Denisoviin, että vaikka hän näyttikin haluavan sanoa kaikki, minkä tiesi, sotkeutui hän kokonaan vastauksissaan eikä osannut muuta kuin myöntää sen, mitä Denisof kysyi. Denisof kääntyi äkäisenä kasakkakapteeniin ja ilmaisi tälle omat arvelunsa.

Petja käänteli nopeasti päätään milloin minnekin päin, katsoi vuoroin ranskalaiseen poikaan, vuoroin Denisoviin, vuoroin kasakkakapteeniin ja kylässä ja tiellä liikkuviin ranskalaisiin, ikään kuin hänellä olisi ollut jotain tärkeää silmällä pidettävää.

— Tulipa Dolohof tahi ei, on hyökkäys tehtävä!... Vai mitä? — sanoi Denisof iloisesti välkähtävin silmin.

— Paikka on sopiva, — virkkoi kasakkakapteeni.

— Jalkaväki lähetetään alakäteen soitse, — jatkoi Denisof, — se hiipii puutarhalle, vaan te ajatte kasakkoinenne tuolta, — Denisof osotti kylän takana olevaa metsää, — ja minä lähden husareineni täältä. Merkkinä olkoon laukaus...

— Noroa myöten ei käy laatuun, se on vetelää, — huomautti kasakkakapteeni. — Hevosia upottaa, pitää kiertää vasemmittain...

Heidän tällä tavoin puoliääneen neuvotellessaan kuului notkosta läheltä lampea pamahdus, pölähti savuhattara, pamahti toinen laukaus ja samassa kuului satojen ranskalaisten kovaa, iloiselta kajahtavaa huutoa. Ensi hetkenä hypähti Denisof ja kasakkakapteeni taapäin. He olivat niin lähellä ranskalaisia, että heistä tuntui ranskalaisten laukaukset ja huudot olleen kohdistetut heihin. Mutta heitä ne eivät kuitenkaan tarkottaneet. Alhaalla suota myöten juoksi eräs mies, jolla oli päällä jotain punaista. Ranskalaiset olivat nähtävästi ampuneet häntä ja huutaneet hänelle.

— Sehän on meidän Tihon, — sanoi kasakkakapteeni.

— Niin, totta vieköön, onkin!

— Aika lurjus! — virkkoi Denisof.

— Pääsee kun pääseeikin, — sanoi kasakkakapteeni silmiään siristäen.

Mies, jota he sanoivat Tihoniksi, oli tällä välin juossut joelle, roiskahti veteen, että pisarat pärskyivät, katosi tuokioksi näkyvistä, vaan nousi sitte likaisesta vedestä mustana ryömilleen, kapusi toiselle rannalle ja iäksi juoksemaan edelleen. Takaa-ajavat ranskalaiset pysähtyivät.

— Sukkela mies, — virkkoi kasakkakapteeni.

— Senkin oinas! — sanoi Denisof entisen äreästi. — Missä se on kuhnaillut koko ajan?

— Kuka hän on? — kysyi Petja.

— Meidän vakoojamme. Lähetin hänet hakemaan kieltä.

— Aivan niin, — virkkoi Petja päätään nyökäyttäen ikään kuin hän olisi tiennyt koko jutun, vaikkei ymmärtänyt ainoatakaan sanaa.

Tihon Shtsherbatof oli partiokunnan tärkeimpiä miehiä. Hän oli kotoisin Pakrovskojen kylästä. Kun Denisof partioretkiensä alussa oli saapunut Pokrovskojeen, kutsui hän tavallisuuden mukaan puheilleen kylänvanhimman ja kysyi tältä, mitä kylässä tiedettiin ranskalaisista. Kylänvanhin vastasi samaan tapaan kuin muutkin kylänvanhimmat itseään puolustellen, ettei heillä ole mitään tietämistä. Mutta kun Denisof oli selittänyt, että hänen tarkoituksensa oli lyödä ranskalaisia ja kun hän oli kysynyt, oliko ranskalaisia kurkkinut niillä main, vastasi kylänvanhin, että ranskalaisia sissejä oli kyllä käynyt, vaan että heidän kyläläisistään ainoastaan Tishka Shtsherbatof oli askaroinut niillä asioilla. Denisof kutsutti luokseen Tihonin, kiitteli häntä hänen toimistaan ja lausui kylänvanhimman kuullen muutamia sanoja siitä uskollisuudesta tsaaria ja isänmaata kohtaan ja vihasta ranskalaisia kohtaan, jota jokaisen isänmaan pojan tuli osottaa.

— Me emme tee ranskalaisille pahaa, — sanoi Tihon, joka näytti hätäntyneen Denisovin sanoista.

— Me olemme muuten ilmanaikojaan ilkamoineet heidän kanssaan. Sissejä on surmattu parisenkymmenen paikoille, mutta muuhun ei ole puututtu, ei tartuttu...

Kun Denisof, joka oli kokonaan unohtanut Tihonin, läksi seuraavana päivänä Pokrovskojesta,

ilmoitettiin hänelle, että Tihon oli lyöttäytynyt joukkoon ja pyytänyt päästä mukaan. Denisof suostui pyyntöön.

Alussa teki Tihon rengin töitä, keräsi nuotiopuita, kantoi vettä, nylki hevosia j.n.e., mutta kohtapuoleen tuli hänestä hyvin innokas ja taitava partiomies. Hän kulki öisin saaliin haussa ja kuletti joka kerran ranskalaisia vaatteita ja aseita, vaan kun käskettiin kaappaamaan vankeja, toi hän niitäkin. Viimein Denisof pidätti Tihonin rengin töistä, rupesi pitämään häntä mukanaan retkillä ja määräsi hänet kasakkajoukkoonsa.

Tihon ei pitänyt ratsastuksesta, jonka vuoksi hän kulki aina jalan, mutta pysyi kuitenkin aina ratsumiesten kintereillä. Hänen aseinaan oli musketti, jota hän piti enemmän pilanpäiten, keihäs ja kirves, jota hän käytti niin kuin susi käyttää hampaitaan, joilla se tavottaa turkistaan kirpun yhtä helposti kuin rouskuttelee paksuja luita. Tihon oli yhtä taitava halkasemaan yhdellä väkevällä kirveen iskulla kokonaisen hirren kuin veistämään kirvestä hamarasta pidellen hienoja puikkoja ja näpertelemään puulusikoita. Denisovin joukossa oli Tihonilla erityinen poikkeusasemansa. Kun oli tarvis tehdä jotain erityisen vaikeaa ja törkyistä — puskea hartioon kuorma irti liasta, kiskoa hevonen hännästä suosta, nylkeä hevosia, hiipiä ihan ranskalaisten keskeen, taivaltaa päivässä 50 virstaa — kaikki osottivat silloin naureskellen häntä.

— Se poika ei pelkää piruakaan ja tekee vaikka mitä, — sanottiin hänestä.

Kun Tihon kerran vangitsi erästä ranskalaista, ampui tämä häntä pistoolilla ja osui selän pehmeään alapäähän. Tästä haavasta, jota Tihon paranteli ainoastaan viinalla sekä sisällisesti että ulkonaisesti, laskettiin koko joukossa mitä veikeintä pilaa, jota Tihon kuunteli mielellään.

— No veli, vieläkö syyhyttää? Vai joko köntisti käppyrään? — nauroivat hänelle kasakat.

Tihon köykistelihe piloillaan ja vääristeli naamaansa osottaakseen muka olevinaan suutuksissaan ja manasi ranskalaisia mitä hassunkurisimmilla haukkumasanoin. Tämä tapaus sai aikaan vain sen, että Tihon haavastaan parannuttuaan kuletti hyvin harvoin vankeja.

Tihon oli partiokunnan hyödyllisin ja rohkein mies. Hän keksi kaikista useimmin, milloin oli sopiva hyökätä vihollisen kimppuun eikä kukaan ryöstänyt ja surmannut niin paljon ranskalaisia kuin hän. Ja tämän johdosta pitivät kaikki kasakat ja husarit häntä narrinaan eikä Tihon ollenkaan pannut tätä pahakseen. Edellisenä yönä, kuten sanottu, oli Denisof lähettänyt Tihonin Shamshevoon kaappaamaan ranskalaista vankia. Mutta liekö hän vähäksynyt yhden ranskalaisen sieppaamista tai nukkunut liian myöhään, hiipi hän vasta päivällä pensaiden turvin aivan ranskalaisten keskeen, jolloin nämä hänet keksivät, kuten Denisof oli mäeltä nähnyt.

VI.

Keskusteltuaan vielä jonkun aikaa kasakkakapteenin kanssa huomisesta hyökkäyksestä, jonka Denisof ranskalaisten läheisyyden tähden näytti lopullisesti päättäneen tehdä, hän käänsi hevosensa ja läksi ajamaan takasin.

— No, veliseni, nyt lähdetään kuivautumaan, — sanoi hän Petjalle.

Oli jo päästy metsässä olevan vahtituvan lähetyville, kun Denisof pysähtyi ja tähysteli metsään. Puiden välitse lähenei heitä suurin, kepein askelin pitkäkoipinen ja pitkäkätinen mies lyhyt nuttu päällä, virsut jalassa, kasanilainen hattu päässä, pyssy harteilla ja kirves vyöllä. Kun tulija huomasi Denisovin, viskasi hän jotain nopeasti pensaaseen, otti päästään märän hatun, jonka lieret olivat lupallaan, ja astui päällikön eteen. Hän oli Tihon. Hänen rokonrikkomilta ja ryppyisiltä kasvoiltaan samoin kuin hänen pienistä viirusilmistäänkin paistoi iloinen itsekylläisyys. Hän nosti päänsä kekkeästi pystyyn ja ikään kuin naurua pidättäen loi katseensa Denisoviin.

— No, missäs sinä olet kuleksinut? — kysyi Denisof.

— Missäkö kuleksinut? Ranskalaisia vaanimassa, — vastasi Tihon rohkeasti ja nopeasti käheällä, mutta laulavalla bassoäänellä.

— Mikä pakko sinun oli mennä keskellä päivää? Aasi! Oletko saanut mitään?...

— En suinkaan minä ilmankaan, — vastasi Tihon.

— No, missä hän on?

— Minä otin sen ensi töikseni jo aikaiseen aamulla, — jatkoi Tihon asettuen seisomaan hajasäärin, — ja vein metsään. Siellä näin, ettei miehestä ollut mihinkään. Ajattelin, annahan kun lähdän uuden kerran ja otan kelvollisen.

— Siinä sen lurjuksen nyt näkee, — sanoi Denisof kasakkakapteenille. — Mikset tuonut häntä tänne?

— Mitäs mokomaa tuomaan, — keskeytti Tihon äkäisesti ja nopeasti, — se oli epäkelpo. Kyllä minä tiedän, minkälaista te tarvitsette.

— Senkin elukka!... Entä sitte?...

— Sitte läksin vaaniskelemaan toista, — jatkoi Tihon, — hiivin tällä tavoin hiljaa metsän rinteeseen ja pötkähdin pitkälleni. — Tihon laskeutui samassa nopsasti vatsalleen näyttääkseen, miten hän oli tehnyt. — Jo tuleekin yksi. Minä ylös ja kiinni mieheen. (Tihon kavahti riuskasti pystyyn.) Lähdetäänpäs everstin luo, sanoin. Vaan kun otti ja päästi äläkän! Ja samassa tuli neljä muuta saapuville. Hyökkäsivät kimppuuni miekan töpelöt käsissä. Silloin minä heilautin kirvestä

näinikään ja huusin: mikäs teitä riivaa, Herra hyvästi siunatkoon! — huusi Tihon, huitasi käsillään ja pullisti kasvot tuimina rintaansa.

— Kyllä me näimme mäeltä, miten sinä pötkit pakoon rapakkoja myöten, — sanoi kasakkakapteeni välkkyvät silmät sirhallaan.

Petjan teki kovasti mieli nauraa, mutta kun hän näki, että toisetkin pidättivät nauruaan, koetti hänkin pysyä vakavana ja siirteli nopeasti katsettaan Tihonin kasvoista kasakkakapteenin ja Denisovin kasvoihin käsittämättä, mitä tämä kaikki merkitsi.

— Älä hölmistele ensinkään, — sanoi Denisof vihaisesti rykien. — Mikset tuonut sitä ensimmäistä?

Tihon rupesi kaahuttamaan toisella kädellä selkäänsä, toisella päättään, jolloin hänen naamansa yht'äkkiä vetäytyi leveään, tyhmänsekaiseen irvistykseen, joka paljasti aukon hänen hampaissaan. Denisof hymähti ja Petja purskahti iloiseen nauruun, johon yhtyi itse Tihonkin.

— Niin, niin, se oli aivan kelvoton, sanoi Tihon. — Puku oli aivan pahanpäiväinen, mitä sillä semmoisella miehellä ja päälle päätteeksi oli töykeä. "Ohoh", sanoi se, "minä olen kenraalin poika enkä lähde!"

— Aasi! — virkkoi Denisof. — Minun on tarvis tiedustella...

— Jo minä siltä tiedustelinkin, — sanoi Tihon. — Ei sanonut tietävänsä paljon mitään. Sanoi olevan paljon heikäläisiä, mutta niistä ei ole mihinkään, kaikki joutavanpäiväisiä. Ei tarvitse muuta kuin syläistä, sanoi, niin saatte joka sorkan, — lopetti Tihon iloisesti ja päättävästi katsahtaen Denisovin silmiin.

— Maltahan kun korvennan sinun nahkasi, kyllä sinusta lähtee viisastelemisen halu, — sanoi Denisof ankarasti.

— Mitäs äkäilemistä tässä on, — puolustelihe Tihon, — jottako muka en tuntisi ranskalaisia? Kunhan pimenee, tuon minä sinulle vaikka kolme, jos tahdot.

— No, nyt lähdetään, — sanoi Denisof ja hän ratsasti vahtituvalle asti tuikeana ja sanaakaan virkkamatta.

Tihon kulki takana ja Petja kuuli, miten kasakat nauroivat hänen kanssaan ja irvistelivät hänelle joistain saappaista, jotka hän oli viskannut pensaaseen.

Kun se nauru, johon Petja oli purskahtanut Tihonin sanojen ja irvistyksen johdosta, oli päättynyt ja Petjan päähän oli välähtänyt, että Tihon oli surmannut ranskalaisen, tuli Petjan paha olla. Hän katsahti rumpalipoikaan, jolloin hänen sydäntään oudosti vihiasi. Tätä outoa tunnetta kesti vain tuokioisen. Hän tunsu, että hänen täytyi nostaa päänsä pystymmä, reipastua ja kysellä kasakkakapteenilta merkitsevän näköisenä huomisesta yrityksestä, jotta hän olisi kyllin arvokas jäsen olemaan siinä seurassa, johon hän oli liittynyt.

Se upseeri, jonka Denisof oli lähettänyt Dolohovin luo, tuli tiellä heitä vastaan ja kertoi, että Dolohof saapuu kohta ja että Dolohovin puolesta oli kaikki järjestyksessä.

Denisof tuli yht'äkkiä iloiseksi ja kutsui luokseen Petjan.

— No, kerroppas nyt minulle itsestäsi, — sanoi hän.

VII.

Moskovasta lähdettyään oli Petja jättänyt vanhempansa ja matkustanut rykmenttiinsä, jonka jälkeen hän kohta oli päässyt erään suurta osastoa komentavan kenraalin ordonanssiksi. Siitä hetkestä asti, kun hänet oli korotettu upseeriksi ja varsinkin kun hän oli päässyt toimivaan armeijaan, oli hän ollut alituudessa onnen huumeessa siitä, että hän nyt oli aikamies ja hän oli myötäänsä jännitetyn mielin koettanut pitää varansa, ettei vain olisi laiminlyönyt ainoatakaan semmoista tilaisuutta, jolloin hän olisi voinut osottaa sankariuttaan. Hän oli hyvin onnellinen siitä, mitä hän oli nähnyt ja kokenut armeijassa, mutta samalla hänestä tuntui alituisesti, että juuri siellä, missä hän ei ollut, tapahtui suurimmat asiat ja sai osottaa sankariutta. Ja tämän vuoksi koetti hän jouduttautua sinne, missä hän ei ollut.

Kun hänen kenraalinsa 21 p:nä lokakuuta oli lausunut haluavansa lähettää jonkun viemään sanaa Denisoville, oli Petja pyytänyt niin hartaasti päästä menemään, ettei kenraali ollut voinut kieltää häntä lähtemästä. Mutta kun Petja oli lähdössä, muistui kenraalin mieleen Petjan ajattelematon teko Vjasman taistelussa, jolloin Petja oli ratsastanut ranskalaisten luotisateessa ketjuun ja ampunut siellä pistoolillaan kaksi laukausta, sen sijaan että hänen olisi pitänyt ajaa tietä myöten sinne, minne hänet oli käsketty. Tämän johdosta oli kenraali kieltänyt Petjaa ottamasta osaa mihinkään Denisovin toimiin. Tästä syystä olikin Petja punastunut ja joutunut hämilleen Denisovin kysyessä häneltä, saiko hän viipyä. Ennen metsän rinteeseen tuloa oli Petja ajatellut, että hänen on ehdottomasti täytettävä velvollisuutensa ja palattava viipymättä takasin. Mutta kun hän näki ranskalaiset, näki Tihonin ja sai kuulla, että yöllä aivan varmaan tehdään hyökkäys, päätti hän itsekseen sillä nuorukaisille ominaisella kerkeydellä, jolla he siirtyvät ajatuksesta toiseen, että hänen kenraalinsa, jota hän tähän saakka oli suuresti kunnioittanut, oli kehnopäinen saksalainen, vaan että Denisof, kasakkakapteeni ja Tihon olivat oikeita sankaria ja että hänen olisi ollut häpeällistä jättää heidät tukalana hetkenä. Alkoi jo hämärtää, kun Denisof, Petja ja kasakkakapteeni saapuivat vahtituvalle. Hämärästä hämötti satuloituja hevosia, kasakkoja ja husareja, jotka pystyttivät teltoja metsänaukeamaan ja virittivät ilmituleen nuotiota eräässä

kuopassa, jottei savu olisi ilmaissut ranskalaisille heidän olinpaikkaansa. Pienen vahtimajan eteisessä palotteli eräs kasakka kääriytyin hihoin lammaslihaa. Majassa oli kolme Denisovin joukon upseeria, jotka kyhäsivät pöytää ovesta. Petja oli riisunut pukunsa kuivamaan ja auttoi nyt päivällispöydän kuntoon panemista.

Kymmenen minuutin kuluttua saatiin pöytä valmiiksi. Se katettiin liinalla. Pöydällä oli viinaa, rommia, nisuleipää, suolaa ja lammaspaistia.

Istuessaan muiden upseerien seurassa ja kiskoessaan rasvaa valuvine sormineen tuoksuavaa, rasvaista lammaspaistia oli Petjan vallannut lapsellinen riemu ja hän tunsu hellää rakkautta kaikkia kohtaan ja oli varma siitä, että muut tunsivat samallaista rakkautta häntä kohtaan.

— Mitä arvelette, Vasili Fedorovitsh, — sanoi hän Denisoville, — eihän se tee mitään, että jään luoksenne päiväksi? — Ja vastausta odottamatta vastasi hän itse itselleen: — onhan minun käsketty ottamaan asioista selko ja sen minä nyt teenkin... Mutta teidän on päästettävä minut pahimpaan ... oikeaan ... enkä minä palkinnosta välitä, kunhan vain saan...

Petja puri hammasta ja katsahti ympärilleen pystypäin ja kädellään viittoen.

— Päästettävä pahimpaan... — toisti Denisof hymähtäen.

— Minä pyydän pyytämällä, että antaisitte jonkun joukon kokonaan minun hoteihini, että saisin komentoa, — jatkoi Petja, — eihän se merkitse teille mitään. Ah, tahdotteko veitsen? — sanoi hän upseerille, joka halusi leikata paistia.

Hän antoi kääntöpääveitsensä. Upseeri kiitteli veistä.

— Ottakaa se omaksenne. Minulla on niitä koko joukko... — sanoi Petja punastuen, — Hyvänen aika! Minähän olen kokonaan unohtanut! — huudahti hän yht'äkkiä. — Minulla on mainioita rusinoita, siemenettä. Meillä on siellä uusi kaupustelija ja sillä on erinomaisia tavaroita. Ostin kymmenen naulaa. Minä olen, nähkääs, tottunut makeaan. Tahdotteko? — Ja Petja juoksi eteiseen kasakkansa luo ja toi sieltä pusseja, joissa oli viiden naulan verran rusinoita. — Syökää, hyvät herrat, syökää!

— Ehkä te tahdotte kahvipannun? — sanoi hän kasakkakapteenille. — Ostin kaupustelijaltamme mainion kahvipannun. Sillä on kerrassaan erinomaista tavaraa! Ja se on rehellinen mies ja sehän on pääasia. Aivan varmaan lähetän teille pannun. Tahdi ehkä teiltä ovat loppuneet tuluskivet, sattuuhan sitä. Minulla on niitäkin, minulla on tuolla (hän osotti pusseja) sata kappaletta. Ostin ne hyvin huokealla. Ottakaa, niin paljon kun tahdotte tahi vaikka kaikkikin...

Mutta samassa hän vaikenä ja punastui, sillä hän luuli puhuneensa liikoja.

Hän rupesi miettimään, oliko hän ehkä tehnyt muitakin tyhmyyksiä ja muistellesaan päivän tapahtumia johtui yht'äkkiä hänen mieleensä ranskalainen rumpalipoika. "Hätäkös meillä on, vaan mitenkä lie hänen laitansa? Mihinkä hän onkaan joutunut? Lienevätkö antaneet edes ruokaakaan? Ovatkohan ne tehneet hänelle pahaa?" ajatteli hän. Huomattuaan, että hän oli puhunut puita heiniä tuluskivistä, rupesi häntä pelottamaan.

"Olisikohan kysyä?" ajatteli hän. "Mutta ne sanoisivat: mitäs lapsi lapsesta! Minä näytän huomenna, olenko enää lapsi! Mutta hävettää kysyäkin", ajatteli Petja. "Vaan samapa se, kysyn kuitenkin!" ja samassa sanoi hän punastuen ja pelästyneenä katsoen upseereihin, joiden hän luuli ottavan pilkaksi hänen sanansa:

— Saako kutsua sisään sen pojan, joka on otettu vangiksi ja antaa hänelle jotain syötävää ... ehkä hän...

— Tosiaankin, poika parka, — virkkoi Denisof, joka nähtävästi ei huomannut mitään häpeällistä Petjan ehdotuksessa. — Käskekää poika sisään. Hänen nimensä on Vincent Bosse. Käskekää sisään.

— Minä menen käskemään, — sanoi Petja.

— Mene, mene. Poika pahanen, — toisti Denisof.

Kun Denisof sanoi nämä sanat, seisoi Petja jo kynnyksellä, mutta samassa pujottautui hän upseerien välitse Denisovin luo.

— Sallikaa minun suudella teitä, rakas ystävä, — sanoi hän. — Oo, kuinka hyvä, kuinka hyvä te olette!

Ja suudeltuaan Denisovia hän juoksi portaille.

— Bosse! Vincent! — huusi Petja portailta.

— Ketä te tahdotte, herra? — kysyi ääni pimeästä.

Petja vastasi tarvitsevansa sitä ranskalaista poikaa, joka äskettäin oli otettu vangiksi.

— Ahaa, Vesenniä! — toisti kasakka.

Kasakat olivat jo muuttaneet pojan nimen Vincentin Vesenniksi ja musikat ja sotamiehet Visenjaksi.^[87] Kumpikin muunnos soveltui hyvin kuvaamaan pojan keväistä, nuorta ulkomuotoa.

— Hän oli äsken lämmittelemässä tuolla nuotion ääressä. Visenja hoi, Visenja! Vesenni! — kuului pimeästä miehestä mieheen. — Se on nasakka poika, — virkkoi Petjan vieressä seisova husari. — Me syötimme häntä taannoin. Pojalla oli nälkä kuin sudella!

Pimeästä kuului askeleita. Rumpalipoika tulla läiskytteli avojaloin lätäkköjä myöten oven eteen.

— *Ah c'est vous!* — sanoi Petja. — *Voulez vous manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas de*

mal, — lisäsi hän koskettaen pehmeästi ja ystävällisesti pojan kättä. — *Entrez, entrez!*^[88]

— *Merci, monsieur,*^[89] — vastasi rumpali väräjäväällä ja melkein lapsen äänellä ja rupesi pyyhkimään likaisia jalkojaan kynnykseen.

Petjan mieli teki sanoa paljokin rumpalille, mutta hän ei uskaltanut. Hän seisoi hetken aikaa pojan vieressä eteisessä, vaan sitte tarttui pimeässä pojan käteen ja puristi sitä.

— *Entrez, entrez*, — toisti Petja hellästi supattaen.

"Ah, mitä voisin tehdä hänen hyväkseen?" virkkoi Petja itsekseen, avasi oven ja lasi pojan edellään huoneeseen.

Kun poika oli tullut mökkiin, istuutui Petja loitolle hänestä, sillä Petjasta tuntui alentavalta kiinittää huomiota poikaan. Sen sijaan kopeloi Petja taskustaan rahoja kahden vaiheella, kävisikö laatuun antaa niitä pienelle rummuttajalle vai ei.

VIII.

Rummuttajasta, jolle Denisovin käskystä annettiin viinaa ja lammaspaiastia ja jonka Denisof käski pukea venäläiseen pukuun jättääkseen hänet joukkoonsa, kääntyi Petjan huomio Dolohoviin, joka nyt saapui mökkiin. Petja oli armeijassa ollessaan kuullut paljon kerrottavan Dolohovin tavattomasta urhoudesta ja julmuudesta ranskalaisia kohtaan ja tämän tähden katsoi Petja hellittämättä Dolohoviin siitä hetkestä pitäen, kun tämä oli mökkiin tullut. Petjan mieli nousi nousemistaan rohkeammaksi ja hän keikisteli myötäänsä päätään osottaakseen olevansa kyllin arvokas Dolohovinkin laisen miehen seurassa.

Dolohovin ulkoasu hämmästytti Petjaa komeudellaan.

Denisovin pukuna oli aina kasakkatakki, hän piti partaa ja hänen rinnassaan oli Pyhän Ihmeitätekevän Nikolain kuva, jota paitsi hänen puhetavassaan ja kaikissa liikkeissään osottautui hänen erikoinen olemuksensa. Dolohof sitä vastoin, joka ennen oli Moskovassa pitänyt persialaista pukua, oli nyt mitä keikarimaisimman kaartiupseerin asussa. Hänen kasvonsa olivat sileiksi ajellut, hänen päällään oli puuvillaverhoinen kaartilaisen pitkä takki, Yrjön risti napinlävessä ja päässä huolellisesti painettu siro lakki. Hän heitti nurkkaan määrän huopaviittansa, astui Denisovin luo ja rupesi ketään tervehtimättä kyselemään, millä kannalla asiat olivat. Denisof kertoi hänelle suurempien joukkojen aikeista siepata heidän kuormastonsa, Petjan lähettämisestä ja siitä, mitä hän oli vastannut kummallekin kenraalille. Lopuksi kertoi Denisof kaiken sen, minkä tiesi vihollisjoukosta.

— Hyvä on, mutta täytyy saada selville, mitä väkeä vihollinen on ja paljoko niitä on, — huomautti Dolohof. — Sen vuoksi on lähdeävä tiedustelemaan. Kun ei tiedetä varmaan, kuinka paljon vihollisia on, ei umpimähkään voi lähteä semmoiselle retkelle. Minun tapani on toimia sääntillisesti. Eikö kuka teistä tahtoisi lähteä minun kanssani heidän leiriinsä. Minulla on tarvittavat puvut.

— Minä, minä!... Minä lähden kanssanne! — huudahti Petja.

— Sinun ei tarvitse ollenkaan lähteä, — sanoi Denisof ja lisäsi Dolohoville: — häntä minä en laske ensinkään.

— Sepä ihmeellistä! — huudahti Petja. — Miksi minä en saisi lähteä?...

— Siksi, ettei sinua siellä tarvita.

— Olkoon miten tahansa, mutta ... mutta ... minä lähden ja sillä hyvä. Otattehan te minut? — sanoi hän Dolohoville.

— Miksikäs en? ... — vastasi Dolohof hajamielisesti katsellen ranskalaisen pojan kasvoihin. — Kauvanko sinulla on ollut tämä puitukka? — kysyi hän Denisovilta.

— Vasta aamusta saakka, hän ei kuitenkaan tiedä mitään. Olen jättänyt hänet luokseni.

— Mihinkäs sinä ne muut panet? — kysyi Dolohof.

— Mihinkäkö panen? Minä lähetän ne pois kuittia vastaan! — kivahti yht'äkkiä Denisof punastuen. — Minä uskallan sanoa peittelemättä, ettei minun omallatunnollani ole yhdenkään ihmisen henkeä. Paljoa helpompi on lähettää 30 tai 300 miestä vartioituina kaupunkiin, kuin ruveta, totta puhuen, ryvettämään sotilaskunniaansa.

— Tuollainen lapsellinen puhe sopii paljoa paremmin tuolle nuorelle kreiville, joka on vasta 16 vanha, mutta ei sinunlaisellesi partasuulle, — sanoi Dolohof kylmän ivallisesti.

— Enhän minä ole sanonut mitään muuta, kuin että lähden kaiken mokomin mukaanne, — huomautti Petja arasti.

— Minulle ja sinulle, veliseni, eivät enää sovi mokomat vehkeet, — jatkoi Dolohof, jota näytti erityisesti huvittavan puhua asiasta, joka ärsytti Denisovia. — Miksi esimerkiksi olet ottanut tuon pojan? — sanoi hän päätään nyökyttäen. — Siksi, että sinun on häntä sääli? Kyllä ne sinun lähetyksesi kuittia vastaan tunnetaan. Kun sinä lähetät sata vankia, tulee perille kolmekymmentä. Muut kuolevat nälkään tai kolhivat saattomiehet heidät hengiltä. Eikö ole yhtä hyvä olla niitä ottamatta?

Kasakkakapteeni nyökytti välkkyvät silmät sirhallaan hyväksyvästi päätään.

— Asia ei liikuta minua ollenkaan eikä siihen kannata hukata sanoja. Sinä sanot, että kuolevat. Kuolkoot, minun syyntä ei se ainakaan ole.

Dolohof purskahti nauruun.

— Eikö heitä sitte ole käsketty senkin seitsemän kertaa ottamaan kiinni meitä? Ja kun saavat kiinni, ei siinä auta enemmän sinun kuin minunkaan ritarillisuuteni — naru kaulaan ja sillä hyvä.

— Hän oli hetkisen vaiti. — Mutta nyt täytyy ruveta käsiksi toimeen. Käskekää minun kasakkani tänne tavaroineen. Minulla on siellä kaksi ranskalaista univormua. No, lähdettekö kanssani? — kysyi hän Petjalta.

— Minäkö? Tietysti, tietysti, — huudahti Petja punastuen melkein kyyneliin saakka ja katsoi Denisoviin.

Dolohovin ja Denisovin kiistellessä siitä, miten vankeja on kohdeltava, joutui Petja taas ymmälle, sillä hän ei päässyt oikein perille, mistä he olivat puhelleet. "Jos tunnetut aikamiehet ajattelevat sillä tavalla, niin on se kai oikein ja hyvin", ajatteli hän. "Älköön vain Denisof luulkokaan, että minä tottelen häntä ja että hänellä on valta komentaa minua. Lähden vaikka mikä olisi Dolohovin kera ranskalaisten leiriin!"

Kaikkiin Denisovin pyytelyihin olla lähtemättä vastasi Petja, että hänkin oli tottunut tekemään kaikki sääntölisesti eikä umpimähkään arviokaupalla ja ettei hän välitä vaarasta mitään.

— Sillä, nähkääs, onhan se selvä juttu, että jollei tiedä tarkkaan niiden lukumäärää ... saattaa se maksaa monen sadan hengen ja paljokos meitä täällä on. Toisekseen tekee minun mieleni hyvin kovasti ja minä lähden kun lähdenkin. Älkää minua siis estelkö, se vain pahentaisi asian, — puheli Petja.

IX.

Pukeuduttuaan ranskalaisiin pukuihin läksivät Petja ja Dolohof ratsastamaan samalle paikalle metsän rinteeseen, josta Denisof oli silmäillyt ranskalaisten leiriä. Oli pilkkosen pimeä, kun he pääsivät metsästä ja laskeutuivat notkoon. Dolohof käski saattamassa olleiden kasakoiden jäädä tähän, vaan itse hän jatkoi ravakkaa ravia tietä myöten sillalle päin. Petja, joka oli kivettymäisillään jännityksestä, ratsasti hänen rinnallaan.

— Jos joudumme kiinni, en elävänä antaudu, minulla on pistooli, — supatti Petja.

— Älä puhu venäjää, — supatti Dolohof nopeasti ja samassa hetkessä kuului pimeästä "*qui vive?*"^[90] ja pyssyn ratinaa.

Veri tulvahti Petjan kasvoille ja hän tarttui pistooliinsa.

— *Lanciers du 6-me*,^[91] — sanoi Dolohof hevosen vauhtia hillitsemättä enemmän kuin lisäämättäkään.

Vahtisotamiehen musta vartalo häämötti sillalla.

— *Mot d'ordre?*^[92]

Dolohof pidätti hevosesensa käyntiin.

— *Dites donc, le colonel Gérard est ici?*^[93] — kysyi hän.

— *Mot d'ordre?*^[94] — vaati vahtisotamies kysymykseen vastaamatta ja salpasi tien.

— *Quand un officier fait sa ronde, les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre...* — kivahti Dolohof yht'äkkiä tuimistuen ja kannusti hevosesensa suoraan sotamiestä kohti. — *Je vous demande, si le colonel est ici?*^[95]

Ja odottamatta vastausta vahtisotamieheltä, joka väistyi tieltä, läksi Dolohof ajamaan käyden mäkeä ylös.

Kun Dolohof huomasi erään miehen mustan varjon kulkevan tien poikki, pysähdytti Dolohof miehen ja kysyi, missä oli komentaja ja upseerit. Mies, jolla oli säkki olalla ja joka oli sotamies, pysähtyi, astui aivan Dolohovin ratsun viereen, taputti sitä kädellään ja kertoi avomielisesti ja ystävällisesti, että komentaja ja upseerit olivat mäellä oikealla kädellä herraskartanon pihalla.

Ratsastettuaan vielä jonkun matkaa tietä myöten, jonka kummaltakin puolen kuului puheen sorinaa nuotioiden ympäriltä, ajoi Dolohof herraskartanon pihaan. Täällä hän laskeutui hevosen selästä ja meni erään leimuavan nuotion luo, jonka ympärillä istui muutamia miehiä kovaäänisesti keskustellen. Tulella oli kiehumassa jotain kattilassa, jota eräs sotamies polvillaan ja kasvat tulesta punaisina hämmensi latasimella.

— *Oh, c'est un dur à cuire*,^[96] — virkkoi eräs upseereista, jotka istuivat pimennossa toisella puolen nuotiota.

— *Il les fera marcher les lapins*,^[97] — vastasi eräs toinen nauraen.

Kumpikin vaikeni ja rupesi katsomaan pimeästä kuuluviin Dolohovin ja Petjan askeliin päin, kun nämä hevosiaan taluttaen astuivat nuotiota kohti.

— *Bonjour, messieurs!*^[98] — lausui Dolohof kovalla ja selvällä äänellä.

Upseerit nousivat pystyyn nuotion takana ja eräs kookas, pitkäkaulainen upseeri kiersi nuotion

ympäri Dolohovin luo.

— *C'est vous, Clément?* — kysyi hän. — *Dou, diable...*^[99] — mutta häneltä jäi lause kesken, kun hän samassa huomasi erehtyneensä. Hieman naamaansa rypistäen tervehti hän sitte Dolohovia tunteettomana henkilönä ja kysyi, miten hän voisi osottaa palvelustaan.

Dolohof kertoi olevansa tovereineen matkalla rykmenttiinsä ja kysyi kaikkiin upseereihin kääntyen, eivätkö he tietäisi jotain 6:sta rykmentistä. Kukaan ei tiennyt mitään. Petjasta näytti, että ranskalaiset upseerit rupesivat tarkastamaan häntä ja Dolohovia karsain ja epäilevin katsein. Muutamaan tuokioon ei kukaan virkkanut mitään.

— *Si vous comptez sur la soupe du soir, vous venez trop tard,*^[100] — kuului nuotion takaa eräs naurun sekainen ääni.

Dolohof vastasi, että he ovat kylläiset ja että heidän on vielä tänä yönä jatkettava matkaa.

Hän antoi hevoset kattilaa hämmentävän sotamiehen hoteihin ja laskeutui kyyrylleen nuotion ääreen pitkäkaulaisten upseerin viereen. Tämä upseeri katsoi hetkeksikään silmiään hellittämättä Dolohoviin ja kysyi vielä kerran, mistä rykmentistä hän oli. Dolohof ei vastannut, koska ei ollut kuulevinaan kysymystä, vaan rupesi taskusta ottamaansa ranskalaista piipun nysää sytytellen kysymään upseereilta, näinköhän kasakoista olisi suurtakin haittaa matkalla tästä edelleen.

— *Les brigands sont partout,*^[101] — vastasi eräs upseeri nuotion takaa.

Dolohof sanoi, että kasakat ovat vaarallisia sellaisille jällelle jääneille kuin hän ja hänen toverinsa olivat, mutta etteivät kasakat varmaankaan uskaltaisi suurten osastojen kimppuun, lisäsi hän kysyvästi.

Kukaan ei vastannut mitään.

"Eikö hän viimeinkään lähde?" ajatteli Petja joka hetki seisoessaan nuotion edessä ja kuunnellessaan Dolohovin puhetta.

Mutta Dolohof alotti taas uudelleen keskustelun ja rupesi kainostelematta tiedustelemaan, paljoko ranskalaisilla oli väkeä pataljoonassa, paljoko oli pataljoonia ja paljoko vankia. Puhuessaan osaston mukana olevista sotavangeista virkkoi Dolohof:

— *La vilaine affaire de trainer ces cadavres après soi. Vaudrait mieux fusiller cette canaille,*^[102] — ja hän purskahti niin väkevään omituiseen nauruun, että Petjaa pelotti, että ranskalaiset heti oivaltaisivat petoksen. Petja astui tahtomattaan askeleen takaperin.

Kukaan ei virkkanut sanaakaan Dolohovin nauruun. Eräs upseeri, jota ei näkynyt (hän oli pitkällään sinelli korvissa), kohottautui supattamaan jotain toverilleen. Dolohof nousi ja kutsui sotamiestä, jonka hoteihin oli jätetty hevoset.

"Näinköhän tuovat hevoset?" ajatteli Petja vaistomaisesti läheten Dolohovia.

Hevoset tuotiin.

— *Bonjour, messieurs,* — sanoi Dolohof.

Petja aikoi sanoa *bonsoir*, vaan hän ei saanut ääntäkään suustaan. Ranskalaiset upseerit supattelivat yhä keskenään. Dolohovilta meni hyvän aikaa, ennen kuin hän pääsi hevosen selkään, koska se ei pysynyt asemillaan. Sitte ajoi hän käyden pihasta ulos. Petja ratsasti hänen rinnallaan ja vaikka hänen mielensä kovasti teki, ei hän kuitenkaan uskaltanut katsahtaa taakseen nähdäkseen, juoksivatko ranskalaiset heidän jälessään vai ei.

Päästyään maantielle ei Dolohof lähtenyt samanne päin, josta he olivat tulleet, vaan pitkin kylää. Eräessä kohden hän pysähtyi kuuntelemaan. "Kuuletko?" sanoi hän. Petja tuns venäläisten puheen ääniä ja näki nuotioiden ympärillä venäläisten vankien tummia haamuja. Hetkisen kuluttua he läksivät ajamaan sillalle päin, sivuuttivat vahtisotamiehen, joka ääneti ja synkkänä käveli sillalla, ja tulivat notkoon, jossa kasakat odottivat.

— No, hyvästi nyt. Sano Denisoville, että hän on valmis aamun valetessa ensimmäisen laukauksen pamahdettua, — sanoi Dolohof ja aikoi lähteä, mutta Petja tarttui hänen käteensä.

— Ei! — huudahti hän. — Te olette suuri sankari. Ah, miten mainiota, miten suuremmoista! Minä rakastan teitä suuresti.

— Hyvä on, hyvä on, — vastasi Dolohof.

Mutta Petja ei laskenut häntä menemään ja pimeässä erotti Dolohof, että Petja kumartui häneen päin suudellakseen häntä. Dolohof suuteli Petjaa, naurahti, käänsi hevosesensa ja katosi pimeyteen.

X.

Vahtituvalla palattuaan tapasi Petja Denisovin. Tämä oli odottanut Petjaa levottomana, hädissään ja suuttuneena itseensä, että oli laskenut Petjan menemään.

— Jumalan kiitos! — huudahti hän. — No, Jumalan kiitos! — toisti hän moneen kertaan kuunnellessaan Petjan innostunutta kertomusta. — Lempo sinut periköön! Sinun tähtesi en ole saanut unentäyttä silmäni! — virkkoi Denisof. — No, Jumalan kiitos, käy nyt makaamaan. Aamuun saakka ehdimme vielä nukahtaa.

— Eihän toki, — sanoi Petja, — minua ei vielä nukuta. Ja toisekseen on minun laitani niin, että jos

pääsen uneen, en voi enää herätä. Sitä paitsi en ole koskaan tottunut nukkumaan taistelun edellisenä yönä. Petja istui hetken aikaa mökissä muistellen riemumielin äskeisen seikkailun yksityiskohtia ja elävästi kuvitellen mielessään, mitä huomenna tapahtuisi. Huomattuaan, että Denisof oli nukahtanut, hän läksi ulos.

Ulkona oli vielä pilkkopimeä. Sade oli tauonnut, ainoastaan puista putoili harvakseen pisaroita. Vähän matkan päässä mökistä häämötti kasakkojen telttien ja toisiinsa sidottujen hevosten tummia piirteitä. Mökin takaa näkyi kahdet kuormarattaat, joiden luona seisoivat hevosia ja kuopasta hohti hiipuvan nuotion punerrus. Kaikki kasakat ja husarit eivät nukkuneet, sieltä täältä kuului matalia, supatuksen kaltaisia ääniä, joita säestivät putoilevien pisaroiden pärskeet ja hevosten pureskelemisen ratina.

Kun Petja oli tullut ulos, katseli hän ympärilleen pimeyteen ja meni kuormarattaiden luo. Näiden alta kuului jonkun kuorsausta, ympärillä seisoivat kauron rouskutellen useita satuloituja hevosia. Petja erotti oman ratsunsa, jota hän sanoi Karabahiksi ja joka oli vähä-venäläinen juoksija.

— No, Karabah, huomenna saamme tekemistä, — sanoi hän silittäen sen kuonoa ja suudellen sitä.

— No, barin, ettekö nuku? — kysyi kuorman alla oleva kasakka.

— En, aa ... Lihatshof, sehän sinun nimesi taisi olla. Olen vast'ikään tullut. Me kävimme ranskalaisten leirissä.

Ja Petja kertoi juurta jaksain kasakalle sekä retken vaiheet että syyn siihen, miksi hän oli käynyt ja miksi hän on sitä mieltä, että on parempi panna henkensä vaaraan, kuin ryhtyä tekoon umpimähkään.

— Mene sinne makaamaan, — virkkoi kasakka.

— Ei, olen tottunut valvomaan, — vastasi Petja. — Onkos teillä vielä pistooleissa piitä. Minulla on niitä mukana. Jos tahdot, niin saat.

Kasakka kurotti päätään kuorman alta nähdäkseen paremmin Petjan.

— Minä kysyin siksi, että tapani on tehdä kaikki sääntöjen mukaan, — jatkoi Petja. — Monet eivät pidä varaansa ajoissa ja saavat sitä jälestäpäin katua. Minä en semmoisesta pidä.

— Selvä se on, — sanoi kasakka.

— Vielä yksi asia, voisitko sinä, veliseni, terottaa miekkani, se on tyl... — mutta samassa Petja vaiken, kun hän huomasi valehtelevansa, sillä miekkaa ei oltu koskaan hijottu. — Voisitko tehdä sen?

— Miksikäs ei, saapi kyllä.

Lihatshof nousi ylös, kaiveli tavaramyytyjä ja kohta kuuli Petja teräksisen miekan ja kovasiimen kilisevää ääntä, Petja nousi kuorman laidalle, kasakka hijoi miekkaa kuorman alla.

— Nukkuvatko miehet? — kysyi Petja.

— Kuka nukkuu, kuka ei.

— Entäs poika?

— Vesennikö? Hän käpertyi tuonne tuvan eteiseen ja nukkuu pelosta.

Petja oli kotvan aikaa ääneti kuunnellen kovasiimen ääntä. Pimeydestä kuului läheneviä askeleita ja kohta näyttäytyi musta vartalo.

— Mitä sinä terotat? — kysyi mies, joka oli tullut kuorman luo.

— Terotan barinin miekkaa.

— Se on hyvä asia, — virkkoi mies, joka näytti Petjasta husarilta. — Eikös tänne teille jäänyt eräs haarikka.

— Tuossa on pyörän vieressä.

Husari otti haarikan.

— Eiköhän jo kohta alkane valetakin, — virkkoi hän haukotellen ja poistui.

Petjan olisi pitänyt tietää, että hän on metsässä Denisovin partiojoukossa virstan päässä maantiestä, että hän istuu kuormalla, joka oli anastettu ranskalaisilta ja jonka viereen oli sidottu hevosia, että hänen allaan istuu kasakka Lihatshof ja terottaa hänen miekkaansa, että suuri, musta pilkku oikealla oli vahtitupa ja punainen, kirkas pilkku alhaalla vasemmalla oli sammuva hiillos, että mies, joka oli käynyt hakemassa haarikkaa, oli ollut husari, jonka mieli oli tehnyt juoda, — mutta hän ei tiennyt tästä mitään eikä tahtonutkaan tietää. Hän oli lumotussa valtakunnassa, jossa ei mikään ollut todellisuuden kaltaista. Suuri musta pilkku taisi todellakin olla vahtitupa, mutta se voi myöskin olla rotkon suu, joka vei syvälle maan uumeniin. Punainen pilkku taisi olla tuli, mutta se taisi myöskin olla jättiläishirviön silmä. Mahdollista, että hän tosiaankin istui kuormalla, mutta yhtä mahdollista oli, että hän istuikin niin kauhean korkeassa tornissa, että jos sieltä putoaisi, niin lentäisi maahan kokonaisen päivän, kokonaisen kuukauden, lentäisi lentämistään eikä koskaan pääsisi perille. Mahdollista, että kuorman alla istui vain kasakka Lihatshof, mutta hyvin mahdollista oli myöskin, että istuja oli maailman parhain, urhoollisin, ihmeellisin ja oivallisin mies, josta kukaan ei tiennyt mitään. Mahdollista, että husari tosiaankin oli käynyt kuorman luona ja mennyt hakemaan vettä, mutta yhtä hyvin oli hän vast'ikään kadonnut näkyvistä ja kadonnut kokonaan eikä häntä ollut ollutkaan.

Näkipä Petja nyt mitä tahansa, ei mikään häntä ihmetyttänyt. Hän oli lumotussa valtakunnassa,

jossa kaikki oli mahdollista.

Hän katsoi taivaalle, sekin oli yhtä lumottu kuin maa. Taivas alkoi seestyä, puiden latvojen yllä kiisi pilviä, joiden kätköistä paljastui tähtiä. Toisinaan tuntui, että pilvet kiitäessään aukoivat taivaalle mustia pälväitä, vaan toisinaan tuntui, että nuo mustat pälvet olivat pilviä. Toisinaan tuntui, että taivaan laki oli huimaavan korkealla, vaan toisinaan tuntui se laskeutuvan niin alas, että kädellä olisi voinut siihen koskettaa.

Petjan silmät sulkeutuivat ja hän alkoi vaappua.

Sadepisaroiita putoili tuontuostakin. Kuului hiljaista puheen sorinaa. Hevoset rauskuttivat kaurojaan ja härskivät keskenään. Joku kuorsasi.

"Kilik-lik-kilik-lik..." kuului kovasimen kilke ja yht'äkkiä kuuli Petja suloista soittoa ... orkesteri soitti jotain tuntematonta, juhlallisen huumaavaa hymniä. Petja oli musikaalinen samoin kuin Natashakin, mutta musikaalisempi kuin Nikolai. Hän ei kuitenkaan ollut koskaan harjottanut soittoa eikä ajatellutkaan ruveta harjottamaan. Sen vuoksi tuntuivat hänestä nämä säveleet, jotka yht'äkkiä olivat alkaneet tulvia hänen korviinsa, erityisen tuoreilta ja viehkeiltä. Soitto kasvoi yhä äänekkäämmäksi ja äänekkäämmäksi. Säveleet paisuivat, virtasivat soittimelta toiselle. Oli menossa niin kutsuttu fuga, vaikkei Petjalla ollut pienintäkään käsitystä siitä, mitä fuga oli. Kukin soitin, joka oli milloin viulun, milloin torven näköinen, kummutteli omaa säveltään, mutta paljoa soinnukkaammin ja puhtaammin kuin viulut ja torvet. Soitin ei ehtinyt säveltään päähän, kun se sulsi toiseen melkein samallaiseen, kiehtyi kolmanteen ja neljänteen, nämä yhtyivät kaikki kuoroon, kunnes taas karkasivat erilleen ja sitte uudelleen yhtyivät milloin juhlallisen hartaaksi kuorovirraksi, milloin häikäisevän loistavaksi voittohymniksi.

"Tosiaankin, minähän vain uneksin", sanoi Petja itselleen nykähtäen eteenpäin. "Säveleet soivat vain korvissani. Ehkä se onkin minun orkesterini. Alkaka uudelleen! Hei, orkesteri! Uudestaan!..."

Hän sulki silmänsä. Ja eri tahoilta, ikään kuin jostain kaukaa alkoi taasen soida samoja säveliä, jotka vuoroin soivat hajallaan, vuoroin taas tulvahtivat samaksi ihanaksi juhlahymniksi, "Ah, tämä on taivaallista! Ja sitä tulee niin paljon kuin tahdon!" sanoi Petja itselleen ja hän koetti johtaa tuota suuremmoista orkesteria.

"Hiljemmin, hiljemmin, vaimentukaa nyt." Ja säveleet tottelivat häntä. "Nyt voimakkaammin, iloisesti! Vielä iloisemmin!" Ja kaukaa syvyyden kätköstä vyöryi voimakkaita, juhlallisia ääniä. "Kaikki yhdessä!" käski Petja. Ja ensin kaikui kaukaa miesten ääniä, sitte naisten. Äänen voima paisui tasaisesti ja juhlallisesti valtavaksi kuoroksi. Petjan valtasi kammo ja riemu kuunnellessaan sävelvirtojen ihanaa pauhua.

Laulu humisi ylpeän voitonriemukkaana marssina, vesipisaroiita putoili, "kilk-lik-lik" kiikkui miekka ja taas alkoi kuulua hevosten härskettä ja hirnuntaa, joka ei häirinnyt laulua, vain sointui säveliin.

Petja ei tiennyt, kauanko tätä kesti, sillä se tuotti hänelle suuremmoista nautintoa ja ihastusta ja hän pahotteli, ettei ollut ketään, jolle hän olisi voinut ihastustaan kertoa. Hänet herätti Lihatshevin ystävällinen ääni.

— Nyt se on hiottu, barin. Ranskalaisen halkasee sillä kahtia.

Petja heräsi.

— Ka, päivä valkenee, tosiaankin! — huudahti hän.

Ennen näkymättömät hevoset näkyivät nyt hännän päitä myöten ja alastomien oksien lomista pilkisti vetistä valoa. Petja puistalsihe, hypähti maahan, otti taskustaan ruplan ja antoi sen Lihatsheville. Petja heilautti miekkaansa koettaakseen sitä ja pisti sen sitte huotraan. Kasakat päästivät hevosia siteistä ja tiukkasivat satulavöitä.

— Tuolla tulee päällikkö, — sanoi Lihatshef.

Vahtituvasta tuli Denisof, huusi Petjaa ja käski laittautumaan lähtöön.

XI.

Hevoset laitettiin hämärässä yks kaks kuntoon ja kaikki järjestyivät paikoilleen. Denisof seiso vahtituvan luona ja antoi viimeisiä määräyksiä. Jalkaväki läksi edelle ja katosi kohta näkyvistä puiden taa aamu-usvaan. Kasakkakapteeni antoi joitain käskyjä kasakoille. Petja piti hevostaan suitsista ja odotti kärsimättömästi käskyä nousta selkään. Hänen kylmällä vedellä pestyillä kasvoillaan ja varsinkin silmissä hehkui kummallinen tuli, kylmiä väreitä kareili selässä ja koko ruumiissa tuntui nopeaa, tasaista vavahtelemista.

— No, onko teillä kaikki valmista? — kysyi Denisof. — Hevonen tänne.

Hevonen tuotiin. Denisof suuttui erälle kasakalle siitä, että tämä oli jättänyt satulavyön löyhäksi, haukkui häntä ja nousi ratsulleen. Petja tarttui jalustimeen. Hänen hevosesensa hotasi tapansa mukaan purrakseen häntä jalasta, mutta Petja kiepsahti ketterästi satulaan, kääntyi muutaman kerran katsomaan liikkeelle lähteneisiin husareihin ja ajoi Denisovin luo.

— Vasili Fedorovitsh, antakaa minulle joku määrätty tehtävä? Annattehan vai mitä? — pyysi Petja.

Denisof näytti kokonaan unohtaneen Petjan olemassaolon. Hän katsahti Petjaan.

— Minä pyydän sinulta ainoastaan sitä, — sanoi Denisof tuikeasti, — että tottelisit minua etkä työntäytyisi mihinkään omin päin.

Koko matkan ajan ei Denisof virkkanut Petjalle sanaakaan. Kun he olivat tulleet metsän laitaan, alkoi alhaalla laaksossakin valeta. Denisof keskusteli jotain supattamalla kasakkakapteenin kanssa, jonka jälkeen kasakat alkoivat ajaa Petjan ja Denisovin ohi. Kun kaikki olivat heidät sivuttaneet, läksi Denisof ajamaan alas rinnettä. Hevoset laskeutuivat takajaloillaan pidätellen ja luisuen rinnettä alas notkoon miehet selässä. Petja ajoi Denisovin rinnalla. Kylmät väreet hänen ruumiissaan yltymistään yltyivät. Päivä valkeni ehtimiseen ja ainoastaan kaukaisimmat esineet olivat sumun kätöksä. Päästyään alas ja katsahdettuaan taakseen viittasi Denisof päällään vieressään seisovalle kasakalle.

— Merkkilaukaus! — virkkoi hän.

Kasakka nosti kätensä, pamahti laukaus. Samassa silmänräpäyksessä alkoi kuulua etupuolelta nelistämään lähteneiden hevosten jalkojen töminää, huutoja eri tahoilta ja uusia laukauksia.

Samassa tuokiossa, kun oli alkanut kaikua huutoa ja töminää, sivalsi Petja hevostaan, laski ohjat valtoimilleen ja läksi Denisovin huudoista välittämättä kiitämään eteenpäin. Petjasta oli tuntunut, että sinä hetkenä, jolloin laukaus oli kajahtanut, oli yht'äkkiä käynyt valkeaksi kuin sydänpäivällä. Petja lähenee siltaa. Hänen edellään ratsasti kasakoita. Sillalla työkkäsi hän syrjään erään jälle jääneen kasakan ja kiidatti edelleen. Hänen editseen juoksi tien poikki oikealta vasemmalle joitain miehiä, luultavasti ranskalaisia. Yksi kaatui likaan Petjan hevosen jalkoihin.

Erään mökin luona tungeskeli kasakoita jotain tehden. Joukon keskeltä kuului kauhea huuto. Petja nelisti joukon luo ja näki ensimmäiseksi kalpeakasvoisen ranskalaisen, jonka alaleuka tärisi ja joka oli tarttunut häntä kohden ojennetun peitsen varteen. — Hurraa!... Pojat ... meikäläiset ... — huusi Petja, kannusti huohottavaa ratsuaan ja lennätti edelleen kylätietä.

Etupuolelta kuului laukauksia. Kasakat, husarit ja venäläiset ryysyiset sotavangit, jotka olivat juosseet ryntääjiä vastaan tien kummaltakin puolen, huusivat ja hälisivät kovalla äänellä. Eräs urhea, punakka, sinisessä sinellissä oleva ranskalainen torjui lakittomin päin ja kasvot tuikeina pistimellään husarien iskuja. Kun Petja ehti paikalle, oli ranskalainen jo kaatunut. "Taasen myöhästyin", välähti Petjan päässä ja hän nelisti sinne, mistä kuului tiheää ammuntaa. Ammunta kuului sen herrastalon pihalta, jossa hän oli viime yönä käynyt Dolohovin kanssa. Ranskalaiset olivat asettuneet sinne puolustusasentoon aidan taa tiheäpensaiseen puutarhaan ja ammuskelivat kasakoita, joita tungeskeli portilla. Petja huomasi portille ajaessaan ruudinsavun seasta Dolohovin, joka kasvot kalpean vihertävänä huusi jotain miehille. "Saartoon! Jalkaväkeä on odotettava!" huusi hän juuri silloin, kun Petja ajoi hänen luokseen.

— Odotettava?... Hurraa! — kiljui Petja ja läksi samassa tuokiossa lennättämään sinne, josta kuului laukauksia ja jossa oli sakeinna ruudin savua.

Pamahti yhteislaukaus, luodit vinkuivat ja iskivät johonkin. Kasakat ja Dolohof ratsastivat Petjan jälestä portista sisään. Muutamat ranskalaisista viskoivat aaltoavassa ruudin savussa aseitaan ja juoksivat pensaikosta kasakkoja vastaan, toiset riensivät mäkeä alas lammelle. Petja ratsasti hevosellaan pitkin pihaa ohjat valtoiminaan, huitoi kummallisen hätäisesti käsillään ja luisui luisumistaan toiselle puolelle satulaa. Hänen hevonsensa, joka oli törmännyt erään nuotion hehkuvaan hiilokseen, pysähtyi yht'äkkiä, jolloin Petja putosi raskaasti märkään maahan. Kasakat näkivät, miten hänen jalkansa ja kätensä kiivaasti nytkähtelivät, mutta pää pysyi liikkumattomana. Luoti oli lävistänyt hänen päänsä.

Eräs vanhempi ranskalainen upseeri tuli kartanon takaa valkea liina miekkaan sidottuna Dolohovin luo ja ilmotti, että he antautuvat. Vaihdettuaan muutaman sanan ranskalaisen kanssa laskeutui Dolohof hevosen selästä ja meni kädet levällään liikkumattomana viruvan Petjan luo.

— Loppunut, — sanoi hän synkein kasvoin ja meni portista tulevaa Denisovia vastaan.

— Surmattu?! — huudahti Denisof nähdessään jo matkan päästä sen oudon asennon, jossa Petjan ruumis virui.

— Loppunut, — toisti Dolohof, jolle tuon sanan lausuminen näytti tuottavan mielihyvää ja hän läksi nopeasti vankien luo, joita ympäröivät ratsuiltaan laskeutuneet kasakat. — Me jätämme hänet tänne! — huusi hän Denisoville.

Denisof ei vastannut mitään. Hän ajoi Petjan luo, laskeutui satulasta ja käänsi vapisevin käsin itseensä päin lian ja veren tahrinat Petjan kasvot, joilla jo oli kalman leima.

"Minä pidän makeasta. Mainioita rusinoita, ottakaa kaikki", muistui Denisovin mieleen. Ja kasakat kääntyivät ihmeissään katsomaan, kun he kuulivat koiran ulvonnin tapaista ulinaa, joka pusertui Denisovin rinnasta hänen yht'äkkiä käännähtäessään ympäri ja mennessään aidan viereen, johon hän rajusti tarttui.

Niiden venäläisten vankien joukossa, jotka Denisof ja Dolohof vapauttivat, oli myöskin Pierre Besuhof.

XII.

Ranskalaiset päälliköt eivät olleet antaneet koko matkan aikana siitä vankikunnasta, jossa Pierre oli, mitään uusia määräyksiä Moskovasta lähdön jälkeen. Lokakuun 22 p:nä ei vankikunta enää

kulkenut niiden joukkojen ja kuormien mukana, joiden kera se oli lähtenyt Moskovasta. Puolet kuormastosta, jossa oli korppuja ja joka oli kulkenut ensimmäisinä päivinä heidän jälestään, oli joutunut kasakkojen saaliiksi, toinen puoli oli lähtenyt edelle. Jalan kulkevasta ratsuväestä, joka oli ollut edellä, ei ollut enää jälellä ainoatakaan miestä, kaikki olivat kadonneet. Tykistön sijaan, joka ensimmäisinä päivinä oli kulkenut edellä, oli tullut westfalilaisten saattaman marsalkka Junotin pitkä tavarakuormasta. Vankien takana tuli ratsuväen tarpeita kulettava kuormasto.

Vjasmasta saakka kulkivat ranskalaiset joukot, jotka ennen olivat marssineet kolmena kolonnana, yhtenä laumana. Ne epäjärjestyksen oireet, joita Pierre oli huomannut ensimmäisessä levähdyspaikassa Moskovasta lähdettyä, olivat nyt kehittyneet huippuunsa.

Sen tien varret, jota ranskalaiset kulkivat, olivat täynnä hevosen raatoja. Eri joukko-osastoista jällelle jäänyttä ryysystä väkeä yhtyi tuontuostakin kolonnaan, mutta jonkun ajan kuluttua jäi siitä taas jällelle.

Matkan varrella oli tapahtunut valhehälytyksiä, jolloin saattoväki ampui, juoksi sikinsokin toinen toistaan sysien, mutta sitte taas palasi järjestykseen ja haukkui toinen toistaan turhasta pelosta. Joukon kolme osastoa, ratsuväen tarpeiden kuormasto, vangit ja Junotin kuormasto muodostivat vielä jonkunlaisen kokonaisuuden, mutta kukin niistäkin nopeasti hupeni.

Kuormasto, jossa alunpitäen oli ollut 120 kuormaa, oli nyt huvennut 60, muut olivat joutuneet venäläisten käsiin tahi hylätyt. Junotinkin kuormastosta oli hylätty ja ryöstetty muutamia kuormia. Kolme kuormaa olivat rosvonneet Davoustin armeijakunnasta häipyneet sotamiehet. Saksalaisten puheista sai Pierre kuulla, että Davoustin kuormia saattoi suurempi vartiojoukko kuin vankeja ja että yksi heidän tovereistaan, saksalainen sotamies, oli ammuttu itsensä marsalkan käskystä siitä syystä, että sotamieheltä oli tavattu marsalkalle kuuluva hopealusikka.

Kaikista ensin oli kuitenkin huvennut vankien joukko. Niistä 330 miehestä, jotka olivat lähteneet Moskovasta, ei nyt ollut jällellä sataakaan. Vangeista oli saattoväelle suurempi vastus kuin ratsuväen tarpeista ja Junotin kuormista. Ratsuväen tarpeiden ja Junotin lusikkojen käsitettiin kyllä olevan tarpeen, mutta se, että nälkäisten ja viluisten sotamiesten täytyi vartioida yhtä nälkäisiä ja viluisia venäläisiä, joita paletui ja uupui tiepuoliin ja joita oli käsketty ampua, oli sekä käsittämätöntä että vastenmielistä. Mutta saattoväki, joka ikään kuin pelkäsi joutuvansa siinä surkeassa asemassaan, jossa se itse oli, säälintunteen valtaan vankeja kohtaan, josta seikasta saattoväen oma asema vain olisi pahentunut, kohteli vankeja entistä tylymmin ja ankarammin. Dorogobuschissa telkesivät saattosotamiehet vangit erääseen talliin ja läksivät itse ryöstämään omia makasiinejaan, mutta sillä aikaa kaivautuivat muutamat vangit maan alitse tallista pois ja karkasivat. Ranskalaiset saivat kuitenkin heidät kiinni ja ampuivat.

Se Moskovasta lähtiessä toimeenpantu järjestys, että vangittujen upseerien oli kulettava erillään sotamiehistä, oli aikoja sitte ollut ja mennyt. Kaikki, jotka kykenivät kävelemään, marssivat yhdessä ja Pierre oli jo kolmannen päivämarssin jälkeen liittynyt Karatajeviin ja sinipunervaan, vääräkoipiseen koiraan, joka oli valinnut isännäkseen Karatajevin.

Kolmantena päivänä Moskovasta lähdön jälkeen sai Karatajef saman kuumeen, jota hän oli potenu Moskovon sairaalassa ja sikäli kuin hän heikkeni, alkoi Pierre karttaa häntä. Jos Pierren joskus piti mennä Karatajevin luo, täytyi hänen pakottamalla pakottaa siihen itsensä eikä hän tiennyt mistä tämä vastenmielisyys oli häneen tullut. Kun hän joskus lähenei Karatajevia, kuuli tämän tavallisuuden mukaan hiljaa voihkien laskeutuvan pitkälleen ja tunki sen katkeran hajun, jota nyt Karatajevista levisi entistä enemmän, poistui Pierre heti hänen luotaan ja unohti hänet ajatuksistaankin.

Vankeutensa aikana lautakojussa oli Pierre oivaltanut koko olennollaan ja elämällään eikä järkensä avulla, että ihminen on luotu onneen, että onni on hänessä itsessään, hänen luonnollisten tarpeidensa tyydyttämisessä ja että kaikki onnettomuus tulee liiallisuudesta eikä suinkaan puutteesta. Mutta näinä viimeisinä kolmena viikkona oli hän saavuttanut erään uuden, lohdullisen totuuden, hän oli havainnut, ettei maailmassa ole mitään pelottavaa. Hän oli havainnut, että samoin kuin ei maailmassa ole semmoista tilaa, jossa ihminen olisi onnellinen ja täysin vapaa, samoin ei ole olemassa semmoistakaan tilaa, jossa hän olisi kokonaan onneton tai riippuvainen. Hän oli havainnut, että kärsimyksillä on rajansa ja vapaudella rajansa ja että nämä rajat ovat hyvin lähellä toisiaan; että se ihminen, joka on kärsinyt siitä, että hänen ruusuisella vuoteellaan yksi ruusunlehti on ollut käppyrässä, on kärsinyt samalla tavalla, kuin hän kärsi nyt nukkuessaan paljaalla märällä maalla toinen kylki kylmänä toista lämmitellessä ja että hän pitäessään ahtaita juhlakenkiä oli silloin kärsinyt aivan samalla tavalla kuin nytkin kulkiessaan aivan paljain jaloin (hänen jalkineensa olivat aikoja sitte kuluneet lopullisesti), jotka olivat kirjavanaan paiseita. Hän oli havainnut, että kun hän oli mennyt naimisiin omasta mielestään vapaasta tahdosta, ei hän ollut ollut sen vapaampi kuin nytkään, jolloin hänet teljettiin yöksi talliin. Kaikesta siitä, jota hänkin sittemmin sanoi kärsimykseksi, mutta jota hän silloin ei ollut melkein tuntenutkaan, olivat pahimmat hänen avoimet, murjoutuneet ja ruvettuneet jalkansa. (Hevosen liha oli maukasta ja ravitsevaa; salpietarin hajuinen ruuti, jota käytettiin suolan asemasta, oli sekini miellyttävää; kylmyys ei ollut vallan suuri ja päivin marssiessa oli aina helle; öisin paloivat nuotiot; täit, jotka häntä söivät, lämmittivät hänen ruumistaan.) Pahimpana rasituksena olivat ensi alussa jalat.

Kun Pierre toisena matkapäivänä tarkasteli nuotion ääressä paiseitaan, tuntui hänestä mahdottomalta päästä liikkumaan, mutta kun kaikki muut nousivat ylös, läksi hänkin ontumaan, vaan sittemmin, kun hän oli lämmennyt, kulki hän kivutta, vaikka jalat illalla näyttivät entistä pahemmilta. Mutta hän ei katsonut jalkoihinsa ja rupesi ajattelemaan muuta.

Nyt vasta käsitti Pierre ihmisessä piilevän elinvoiman ja huomion esineen siirtämisen pelastavan

voiman, joka on sen varmuusläpän kaltainen, joka laskee veturista liian höyryn, niin pian kuin höyryn paine nousee määrättyä rajaa suuremmaksi.

Pierre ei kuullut eikä nähnytään, kun järeille jääviä vankeja ammuttiin, vaikka jo toista sataa vankia oli tällä tavoin saanut surmansa. Hän ei ajatellut Karatajevia, joka huononi päivä päivältä ja joka luultavasti oli kohta joutuva samallaisen kohtalon uhriksi. Vielä vähemmin ajatteli Pierre itseään. Kuta tukalammaksi hänen olonsa tuli, kuta synkemmältä näytti tulevaisuus, sitä riippumattomammin siitä asemasta, jossa hän oli, virtasi hänen mieleensä valoisia ja lohduttavia ajatuksia, muistoja ja kuvitelmia.

XIII.

Lokakuun 22 p:nä nousi Pierre puolenpäivän rinteessä ylös mäkeä likaista, livettävää tietä myöten katsoen jalkoihinsa ja kuopikkaaseen tiehen. Toisinaan silmäili hän ympärillään kulkevaa tuttua väkeä, mutta sitte taas painui hänen katseensa jalkoihin. Sekä väki että jalat olivat hänestä yhtä omaa ja tuttua. Punasinervä, vääräkoipinen koira kepelsi huolettomana tien vieressä, nosti silloin tällöin toisen takajalkansa koholle ikään kuin osottaakseen ravakkuuttaan ja tyytyväisyyttään, juoksi kolmella jalalla, vaan toisinaan läksi aika vauhtia neljällä jalalla ja kiivaasti haukkuen häytyttämään korppia, joita istui raadoilla. Koira oli nyt paljoo iloisempi ja lihavampi kuin Moskovassa. Pitkin tien varsia virui kaikenlaista eläinten lihaa, ihmislihasta hevosen lihaan saakka, mikä minkin verran mädännyttä, ja kun sudet eivät uskaltaneet tulla joukkojen tähden raadoille, sai koira tyydyttää nälkänsä minkä mieli teki.

Aamusta pitäen oli satanut, ja vaikka usein tuntui, että sade taukoo ja taivas seestyy, alkoi sade pienien lomien jälkeen tulvia entistä kovemmin. Likomärkä maa ei jaksanut enää imeä vettä, joka juoksi puroina tien raitioissa.

Pierre kulki tiepuoliin katsellen ja laskien askeleitaan kolmittain, jolloin hän käänsi sormen koukkuun. Pierre sanoi itsekseen sateelle: "anna tulla, anna tulla niin paljon kuin haluttaa".

Hänestä tuntui, ettei hän ajattele mitään, mutta hänen sielunsa vaelsi jossain kaukana ja hän mietiskeli jotain tärkeää ja lohdullista. Tämä jotain oli eräs syvä ja sielukas kohta Karatajevin kertomuksesta edellisenä päivänä. Edellisenä iltana oli Pierreä ruvennut levähdyspaikassa vilustamaani kun nuotio oli sammunut ja sen vuoksi hän oli noussut ja siirtynyt läheisimmän palavan nuotion ääreen. Tämän nuotion luona istui Platon sinelli korvissa ja kertoi sotamiehille nopealla, miellyttävällä, mutta heikolla ja sairaloisella äänellä Pierrelle tuttua juttua. Yö oli kallistunut aamupuoleen. Tämä oli se aika, jolloin Karatajef tavallisesti vapautui joksikuksi aikaa kuumeesta ja jolloin hän elostui erittäin virkeäksi. Nuotion luo tultuaan, kuultuaan Platonin heikon ja sairaloisen äänen ja nähtyään hänen surkeat kasvonsa, joita kirkkaat leimut valaisivat, tunsu Pierre yht'äkkiä, että hänen sydäntään vihiasi vastenmielisesti. Hän säpsähti sitä, että hänet oli yht'äkkiä vallannut sääli tuota miestä kohtaan ja hän aikoi pyörähtää pois, mutta kun muuta nuotiota ei ollut, istuutui Pierre nuotion viereen koettaen olla katsomatta Platoniin.

— Kuinka on terveytesi laita? — kysyi Pierre.

— Mitäs siitä? Kuka vaivojaan vaikertaa, ei se siitä sen ennemmin kuole, — vastasi Karatajef ja rupesi heti jatkamaan alkamaansa kertomusta.

— Niin, veliseni, — jatkoi Platon hymy kuihtuneilla, kalpeilla kasvoilla ja erityisen iloinen välke silmissä. — Niin, veliseni...

Pierre tunsu tämän jutun jo vanhastaan, sillä Karatajef oli yksistään Pierrelle kertonut sen ainakin kuuteen kertaan ja joka kerran erityisen iloisin tuntein. Mutta vaikka Pierre tunsikin jutun juurtajaksain, antautui hän kuitenkin sitä kuuntelemaan aivan kuin uutta tarinaa ja se hiljainen riemu, jota Karatajef näytti kertoessaan tuntevan, tarttui Pierreenkin. Juttu oli eräästä vanhasta kauppiaasta, joka oli elänyt sovussa ja Jumalan pelossa perheensä kanssa ja joka oli kerran lähtenyt erään toverinsa, rikkaan kauppiaan, kanssa Makarjin luo.

Kauppiaat olivat jääneet yöksi erääseen majapaikkaan, vaan aamulla oli kauppiaan toveri tavattu surmattuna ja ryöstettynä. Verinen veitsi oli löydetty vanhan kauppiaan vuoteesta tyynyn alta. Kauppias oli vedetty oikeuteen, tuomittu raippoihin, jonka jälkeen häneltä oli lävistetty sieramet, "niin kuin laki ja järjestys vaati", kuten Karatajef sanoi, sekä lopuksi lähetetty pakkotyövankeuteen.

— Niin, veliseni (Pierre saapui tässä kohden Karatajevin kertomusta), siitä tapauksesta oli kulunut kymmenen vuotta ja enemmänkin, vaan vanhus elelee pakkotyövankeudessa entisekseen. On kaikessa nöyrä ja alistuvainen, kuten tuleekin eikä tee kenellekään pahaa, vaan alituisesti rukoilee Jumalalta kuolemaa. No, niin... Eräänä yönä kokoutuivat vangit yhteen, kuten mekin tässä ja vanhus oli siinä myöskin. Alkoivat puhella, kuka mistäkin on joutunut kärsimään ja mitä syntejä ovat Jumalan edessä tehneet. Yksi kertoi ottaneensa hengen, toinen kaksi, kolmas oli murhapolttaja, neljäs karkuri ja kuka mitäkin. Ruvettiin kysymään ukoltakin: "mistäs sinä, vanhus parka, kärsit?" — "Minä, rakkaat veljet", sanoo, "kärsin omien syntieni ja muiden pahojen tekojen tähden. En ole kenenkään henkeä ottanut, en vieraan tavaraa koskenut enkä muuta mitään tehnyt kuin köyhiä lähimäsiäni auttanut. Minä, rakkaat veljeni, olen kauppias ja minulla oli suuria rikkauksia." Ja niin tarinoi ukko, miten kaikki oli alunpitäen ollut ja käynyt. "Enkä minä itseäni surkuttele", sanoo, "sillä Jumala minua on etsiskellyt. Vaimoni ja lasteni tähden on vain haikea olla." Ja väkevään itkuun purskahti ukko. Mutta mitä ollakaan, sattuipa heidän seurassaan olemaan se samainen mies, joka oli sen toisen kauppiaan surmannut. "Missä", kysyy se, "se

tapahtui, milloin ja missä kuussa?" kyseli tarkkaan. Ja miehen sydän sai kovan ahdistuksen. Astui siitä vanhuksen luo ja jalkoihin viskautui. "Minun tähteni", sanoo, "saat, vanhus parka, kitua. Se on totinen tosi, syyttä suotta, rakkaat veljet, on tämä mies tuskaan joutunut. Minä juuri olen sen tekosen tehnyt ja pistänyt veitsen nukkuessasi pääsi alle. Anna anteeksi, vanhus parka, Kristuksen tähden."

Karatajef vaikei lempeä hymy kasvoilla nuotiovalkeaan katsoen ja puita kohennellen.

"Vaan vanhus sanoi: 'Jumala on sinulle anteeksi antanut, kaikkihan me olemme syntisiä Jumalan edessä. Omien syntieni palkaksi saan minä kärsiä.' Ja taas alkoi hän itkeä kuumia kyyneliä. Mitäs sanot, ystäväni?" puheli Karatajef entisestään valostuvimmin ja riemukkaan säteilevin kasvoin, ikään kuin siinä, mitä hän nyt tulisi kertomaan, olisi ollut hänen kertomuksensa suurin viehätys ja tärkein merkitys. "Mitäs sanot, ystäväiseni: se murhamies ilmottautui itse viranomaisille. 'Kuusi henkeä', sanoo se, 'olen surmannut, mutta surkein on minusta tämän vanhuksen kohtalo. Älköön hän enää minun tähteni itkekö.' Hän ilmottautui, kirjoitettiin paperit ja lähetettiin sinne, minne pitikin. Se paikka oli kaukana ja pitkältä kului aikaa oikeuden ja jutun käyntiin ja kaikellaisten paperien kirjottamiseen, kuten virkamiesten on aina tapana. Joutuivat sitte paperit tsaarin käsiin ja tsaarilta tuli semmoinen käsky, että kauppias on laskettava vapaaksi ja hänelle annettava se korvaus, minkä ne olivat siellä tuominneet. Kun paperit tulivat, ruvettiin etsimään ukkoa: 'missä on se ukko, joka on syyttä suotta kärsinyt? Tsaarilta on tullut paperi!' Etsittiin ja etsittiin." — Karatajevin alaleuka vavahti. — "Vaan Jumala oli jo armahtanut häntä — hän oli kuollut. Niin, sillä tavalla se oli, ystäväiseni", lopetti Karatajef ja katsoi ääneti hymyillen kotvan aikaa eteensä.

Kertomuksen salaperäinen ajatus ja se hehkuva juhlallisuus, joka säteili Karatajevin kasvoilla kertomuksen kestäessä ja tuon juhlallisuuden hämärä merkitys täyttivät nyt Pierren sydämen selittämättömällä onnella.

XIV.

— *A vos places!*^[103] — huudettiin yht'äkkiä.

Vankien ja saattosotamiesten kesken syntyi vilkasta liikettä ja he rupesivat odottamaan jotain hauskaa ja juhlallista. Joka puolelta alkoi kuulua komennushuutoja ja vankien ohi nelisti vasemmalta puolen kylläisillä hevosilla siistipukuista ratsuväkeä. Kaikkien kasvoille oli noussut semmoinen jännityksen ilme, joka on tavallista korkeimpien päällikköjen saapuessa. Vangit työntäytyivät yhteen läjään, mutta heidät työnnettiin pois tieltä. Sotamiehet asettuivat rintamaan.

— *L'Empereur! L'Empereur! Le maréchal! Le duc!*^[104]

Tuskin oli kylläinen ratsujoukko ehtinyt ohi, kun samassa tulla jyrisivät umpivaunut, joita veti harmaa kuusivaljakko. Pierre näki vilahdukselta vaunussa istuvan kolmikolkkalakkisen miehen levolliset, kauniit, täyteläiset ja valkoveriset kasvot. Tämä oli eräs marsalkka. Marsalkan katse kohdistui Pierren kookkaaseen, rotevaan vartaloon ja siinä ilmeessä, joka oli välähtänyt marsalkan kasvoille, silloin kun hän oli katsahtanut Pierreen tuikeasti ja kääntänyt ne pois, näytti Pierren mielestä olleen surkuttelua ja halua salata se.

Kulkuetta johtava kenraali ratsasti punehtunein, pelokkain kasvoin vaunujen takana laihaa hevostaan hosuen. Muutamia upseereja kokoutui yhteen ja sotamiehiä tuli heidän ympärilleen. Kaikkien kasvot olivat levottoman jännitettyt.

— *Qu'est ce qu'il a dit? Qu'est ce qu'il a dit?...!*^[105] — kuuli Pierre.

Marsalkan ajaessa ohi olivat vangit keräytyneet yhteen, jolloin Pierre näki Karatajevin, jota hän ei vielä ollut nähnyt tänä aamuna. Karatajef istui sinelli pahanen päällään koivun runkoa vasten. Hänen kasvoillaan päilyi lempeä kuvastus eilisestä kertomuksesta viattoman miehen kärsimyksistä ja sitä paitsi hiljaisen riemun tunne.

Karatajef katsoi Pierreen pehmeillä, pyöreillä silmillään, joilla välkkyi kyynelten kosteus ja joilla hän näytti kutsuvan Pierreä luokseen sanoakseen hänelle jotain. Mutta kun Pierre pelkäsi saavansa mielipahaa, ei hän ollut näkevinäänkään Karatajevin katsetta, vaan poistui nopeasti. Kun vangit taas läksivät liikkeelle, katsahti Pierre jällelleen. Karatajef istui tiepuolella koivua vasten, kaksi ranskalaista puheli jotain keskenään hänen vieressään. Pierre ei enää katsonut taakseen. Hän kulki nilkuttaen mäkeä ylös.

Takaa päin kuului siltä kohden, johon Karatajef oli jäänyt istumaan, laukaus. Pierre kuuli aivan selvästi laukauksen, mutta samassa tuokiossa, kun hän kuuli tämän, muisti hän, että häneltä oli jäänyt kesken ennen marsalkan tuloa alettu lasku, montako päivämatkaa oli vielä Smolenskiin. Hän rupesi laskemaan. Kaksi ranskalaista sotamiestä, joista toisella oli kädessä savuava kivääri, juoksi Pierren ohi. Kumpikin oli kalpea ja heidän kasvojensa ilmeessä — toinen sotamiehistä katsahti arasti Pierreen — oli jotain samantapaista, jota Pierre oli nähnyt monessa sotamiehessä telotuksen aikana. Pierre katsahti sotamieheen ja hänen mieleensä muistui, että sama sotamies oli toissapäivänä polttanut paitansa kuivatessaan sitä nuotiolla ja että muut olivat hänelle nauraneet.

Koira alkoi ulvoa sillä kohden, johon Karatajef oli jäänyt istumaan. "Mokoma pöllö, mikä sitä nyt siellä ulvottaa?" ajatteli Pierre.

Ne sotamiestoverit, jotka kulkivat Pierren rinnalla, eivät kääntyneet samoin kuin Pierrekään katsomaan sinne päin, josta ensin oli kuulunut laukaus ja sitte koiran ulvontaa. Kaikkien kasvoilla

XV.

Ratsuväen kuormasto, vangit ja marsalkan kuormasto pysähtyivät Shamshevon kylään. Kaikki ryhmittyivät nuotioiden ympärille. Pierre meni erään nuotio ääreen, söi paistettua hevosen lihaa, laskeutui pitkälleen selin nuotioon ja nukkui heti. Hän nukkui taas samallaista unta kuin Moschaiskissa Borodinon taistelun jälkeen.

Taasen kietoutuivat todellisuuden tapahtumat unikuviin ja taasen puhui hänelle joku, hän itse tai joku muu, ajatuksia ja juuri niitä samoja ajatuksia, joita hänelle oli puhuttu Moschaiskissa.

— Elämä on kaikki. Elämä on Jumala. Kaikki muuttuu ja liikkuu ja tämä liike on Jumala. Ja niin kauan kuin on elämää, on Jumaluuden tuntemisen nautintoa. Rakastaa elämää on rakastaa elämää omista kärsimyksissään, ansaitsemattomissa kärsimyksissä.

"Karatajef!" muistui Pierren mieleen.

Mutta samassa nousi Pierren mieleen ilmi elävänä hänen aikoja sitte unohtunut vanha opettajansa, joka oli hänelle opettanut maantietoa Sveitsissä. "Odotahan", sanoi opettaja ja näytti Pierrelle maapalloa. Tämä maapallo oli elävä, väräjävä pallo, jolla ei ollut kiinteitä rajoja. Pallon koko yläosa oli muodostunut hyvin kiinnekkäin vieretysten painuneista vesipisaroista. Kaikki vesipisarot liikkuvat, muuttuivat, toisinaan sulivat muutamat yhdeksi, toisinaan jakautui yksi moneksi. Joka pisara koetti paisua, anastaa niin suuren alan kuin mahdollista, mutta toiset koettivat tehdä samoin ja puristivat muita saaden ne toisinaan kokonaan häviämään, toisinaan taas sulamaan itseensä.

— Tämä on elämää, — virkkoi vanha opettaja.

"Miten yksinkertaista ja selvää", ajatteli Pierre. "Miksi en ole käsittänyt tuota ennen?"

— Keskellä on Jumala ja jokainen pisara koettaa suurentua voidakseen kuvastaa Häntä niin paljon kuin mahdollista. Ja jokainen kasvaa, sulaa toisiin, puristuu pienemmäksi, katoaa pinnalta, painuu syvyyteen ja sukeltaa taas näkyviin. Karatajef, hän paisui rajoistaan ja katosi. *Vous avez compris, mon enfant?*^[106] — sanoi opettaja.

— *Vous avez compris, sacré nom!*^[107] — kuului huuto ja Pierre heräsi.

Hän nousi istualleen. Nuotio ääressä oli kyyryllään eräs ranskalainen, joka vast'ikään oli tyrkännyt kumoon venäläisen sotamiehen, ja paistoi latasimeen pistettyä lihapalaa. Jäntevät, karvaiset, punaiset, lyhytsormiset kädet pyörittelivät nokkelasti latasimessa kärventyvää lihaa. Ruskettuneet, tuikeat kasvot tuuheine kulmakarvoineen näkyivät selvästi hehkuvien hiilten valossa.

— *Ça lui est bien egal*, — murahti hän nopeasti käännähtäen takanaan seisovaan sotamieheen. — *Brigand. Va!*^[108]

Ja sotamies katsahti lihaa käännellen Pierreen. Pierre käänsi kasvonsa pois ja rupesi tähystämään syrjään. Se venäläinen vanki, jota ranskalainen oli tyrkännyt, istui nuotio vieressä ja taputteli jotain kädellään. Paremmiin tähystettyään huomasi Pierre punasinervän koiran rehvanan, joka häntäänsä kieputtaen istui sotamiehen vieressä.

— Aa, jopa tuli! — sanoi Pierre. — Entä Pla... — oli hän jatkamaisillaan, vaan vaiken samassa.

Hänen mieleensä nousi samassa yhtenäisen kuva siitä katseesta, jonka Platon koivun alla istuessaan oli häneen luonut, samalta paikalta kuuluneesta laukauksesta, koiran ulvonnasta, kahden ranskalaisen syyllisistä kasvoista, kädessä olleesta savuavasta pyssystä ja Karatajevin poissaolosta tältä leiripaikalta, ja hän oli valmis uskomaan, että Karatajef oli surmattu. Mutta yht'äkkiä, aivan aavistamatta välkähti hänessä muisto eräästä illasta, jonka hän kerran oli viettänyt erään puolalaisen kaunottaren kanssa talonsa balkonilla Kijevissä. Yhdistämättä kuitenkaan toisiinsa näitä kuvia ja tekemättä niistä johtopäätöksiä sulki Pierre silmänsä ja keväisen luonnon kuva sulsi muistoihin uimisesta, juoksevassa tilassa olevasta, väräjävästä maapallosta ja hän laskeutui jonnekin viileään veteen, niin että aallot painuivat umpeen hänen päänsä päällä.

Vähää ennen auringon nousua heräsi Pierre kovaan, kiihkeään ammuntaan. Hänen ohitsensa juoksi ranskalaisia.

— *Les cosaques!*^[109] — huusi yksi ranskalaisista ja hetken kuluttua ympäröi Pierren joukko venäläisiä.

Pierre ei päässyt hyvään aikaan selville, mitä oli tapahtunut. Hän kuuli joka puolelta toveriensa ilonhuudahduksia.

— Rakkaat ystävät! Veljet! Toverit! — huusivat vanhat sotamiehet itkussa silmin syleillen kasakkoja ja husareja.

Husareja ja kasakkoja oli kokoutunut vankien ympärille ja kukin tarjosi näille pukimia, saappaita, leipää ja kuka mitäkin. Pierre itki ääneen istuessaan heidän keskessään eikä saanut sanaa

suustaan. Hän syleili ja suuteli itkien ensimmäistä hänen luokseen tullutta sotamiestä.

Dolohof seisoi luhistuneen talon portilla ja laski ohitsensa ranskalaisia, joilta oli riisuttu aseet. Ranskalaiset olivat vielä kiihdyksissään äskeisestä tapahtumasta ja puhelivat keskenään kovaäänisesti, mutta Dolohovin ohi mennessään, joka hiljakseen läiskytteli nagaikallaan saappaan varsiaan vasten ja silmäili heitä kylmin, kiiluvain katsein, joka ei ennustanut mitään hyvää, vaikenä heidän puheensa. Toisella puolen seisoi Dolohovin kasakka ja luki vankeja vetäen jokaiselle sadalle liidulla viivan porttipieleen.

— Paljoko on? — kysyi Dolohof kasakalta.

— Toinen sata menossa, — vastasi kasakka.

— *Filez, filez!*^[110] — komenteli Dolohof, joka oli oppinut nämä sanat ranskalaisilta, ja kun hänen silmänsä kohtasivat jonkun vangin katseen, leimahti hänen silmissään vihainen salama.

Tällä välin kulki Denisof synkin kasvoin ja paljain päin niiden kasakkojen jälestä, jotka kantoivat Petja Rostovin ruumista puistoon kaivettuun hautaan.

XVI.

Lokakuun 28 p:stä alkoivat pakkaset ja ranskalaisten pako muuttui entistä surullisemmaksi. Väkeä palentui pakkasesta ja paloi nuotiotulista kuoliaiksi. Keisari, kuninkaat ja herttuat ajoivat turkkeihin kietoutuneina vaunuissaan ryöstetyn hyvytensä keskellä. Ranskan armeijan paon ja hajoamisen kulku ei ollut muuttunut vähääkään.

Moskovasta Vjasmaan paetessa oli 73-tuhantisesta Ranskan armeijasta, kaartia lukuunottamatta (joka koko sodan aikana ei ollut tehnyt mitään muuta kuin rosvonnut), oli jäänyt jällelle 36,000 (tästä luvusta oli taistelujen kautta vähentynyt korkeintaan viisi tuhatta miestä). Tämä oli se sarjan ensimmäinen jäsen, joka matemaattisen tarkasti ilmaisi seuraavat jäsenet. Ranskan armeija hupeni ja sortui samassa suhteessa Moskovan ja Vjasman, Vjasman ja Smolenskin, Smolenskin ja Beresinan ja Beresinan ja Vilnan välillä, ollenkaan riippumatta pakkasen laadusta, takaa-ajosta, tien salpaamisesta eikä mistään muustakaan toisistaan erikseen otetusta seikasta. Vjasmasta lähdettyään olivat ranskalaiset joukot, jotka olivat kulkeneet kolmena kolonnana, lyöttäytyneet yhdeksi joukkioksi, joka marssi semmoisena loppuun saakka. Berthier kirjotti keisarilleen (on selvää, miten paljon sotapäälliköt uskaltavat poiketa totuudesta kuvatessaan armeijan asemaa), seuraavan kirjeen:

"Je crois devoir faire connaître à Votre Majesté l'état de ses troupes dans les différents corps d'année que j'ai été à même d'observer depuis deux ou trois jours dans différents passages. Elles sont presque débandées. Le nombre des soldats qui suivent les drapeaux est en proportion du quart au plus dans presque tous les régiments; les autres marchent isolément dans différentes directions et pour leur compte, dans l'espérance de trouver des subsistances et pour se débarrasser de la discipline. En général ils regardent Smolensk comme le point, où ils doivent se refaire. Ces derniers jours on a remarqué que beaucoup de soldats jettent leurs cariousches et leurs armes. Dans cet état de choses, l'intérêt du service de Votre Majesté exige, quelles que soient ses vues ultérieures, qu'on rallie l'armée à Smolensk en commençant à la débarasser des non-combattans, tels que hommes démontés, et des bagages inutiles et du matériel de l'artillerie, qui n'est plus en proportion avec les forces actuelles. En outres les jours de repos, des subsistances sont nécessaires aux soldats qui sont exténués par la faim et la fatigue; beaucoup sont morts ces derniers jours sur la route et dans les bivacs. Cet état de choses va toujours en augmentant et donne lieu de craindre, que si l'on n'y prête un prompt remède, on ne soit plus maître des troupes dans un combat. Le 9 Novembre, à 30 verstes de Smolensk."^[111]

Sen jälkeen kun ranskalaiset olivat humahtaneet Smolenskiin, joka oli heille kuvastunut luvattuna maana, surmasivat he toinen toisiaan ruokatarpeista kiistellessä, ryöstivät omia makasiinejaan ja kun kaikki oli ryöstetty, läksivät he jouduttautumaan edelleen.

Kaikki kulkivat itseään tietämättä miksi ja mihin. Kaikista vähimmin tiesi sen nerokas Napoleon, koska kukaan ei antanut hänelle käskyjä. Hän ja häntä ympäröivät henkilöt noudattivat kuitenkin pinttyneitä tapojaan: kirjoitettiin määräyksiä, kirjeitä, raportteja ja *ordre du jour*,^[112] puhuteltiin toinen toisiaan: "*Sire, Mon Cousin, Prince d'Ekmuhl, Roi de Naples*"^[113] j.n.e. Mutta määräykset ja raportit jäivät ainoastaan paperille, mitään niihin kirjoitettua ei pantu toimeen, koska mitään ei voitu panna toimeen, ja vaikka nimitettiinkin toinen toisiaan majesteeteiksi, korkeuksiksi ja serkuiksi, tunsivat he kaikki olevansa kuitenkin surkuteltavia ja huonoja ihmisiä, jotka olivat tehneet ylenmäärin paljon pahaa, joka heidän nyt oli maksettava. Ja vaikka he olivat pitävinään huolta armeijasta, ajatteli kukin heistä ainoastaan itseään ja sitä, miten saisi matkan joutumaan ja pääsisi pelastumaan.

XVII.

Venäjän ja Ranskan sotajoukkojen toiminta jälkiretken aikana Moskovasta Niemenille on sokkosilla olon kaltaista, jolloin kahden leikkivän silmät sidotaan ja toinen silloin tällöin kilahduttaa tiukua ilmottaakseen itsestään sokolle. Alussa soittaa se, jota otetaan kiinni, vastustajaansa pelkäämättä, mutta kun hän joutuu ahtaalle, koettaa hän kuulumattomin askelin väistyä vihollisensa lähetyviltä, mutta usein sattuu niin, että hän paetessaan tupsahtaa suoraan vihollisen käsiin.

Alussa antoivat vielä Napoleonin joukot tietoja itsestään — se tapahtui ensi aikoina Kalugan tietä marssiessa — mutta sitte kun he olivat päässeet Smolenskin tielle, riensivät he tiuvun kielestä kiinni pitäen ja tapahtui usein, että kun he luulivat pakenevansa, osuivat he suoraan venäläisten eteen.

Sen johdosta, että ranskalaiset pakenivat kovaa vauhtia eivätkä venäläiset luopuneet heidän kintereiltään, nääntyivät hevoset ja täten menetettiin se keino, jonka avulla tavallisesti saadaan osapuulleen tietää vihollisen asema. Sitä paitsi vaikutti kummankin armeijan asemien lukuisat ja nopeat muutokset sen, etteivät nekään tiedot, joita onnistuttiin saamaan, ehtineet perille oikeissa ajoin. Jos toisena päivänä oli saapunut tieto, että vihollisen armeija oli ollut siellä ja siellä ensimmäisenä päivänä, niin kolmantena päivänä, jolloin saadun tiedon johdosta olisi voitu ryhtyä tarpeellisiin toimiin, olikin tuo armeija kulkenut kaksi päivämarssia ja sen asema oli muuttunut aivan toisellaiseksi.

Toinen armeija pakeni, toinen koetti saavuttaa sitä. Smolenskista tarjoutui ranskalaisille monta eri tietä. Kun nyt ranskalaiset viipyivät täällä neljä päivää, tuntuisi siltä, että he olisivat voineet saada tietää, missä vihollinen oli, tulla johonkukun edulliseen johtopäätökseen ja tehdä jotain uutta. Mutta nelipäiväisen pysähdyksen jälkeen eivät heidän laumansa lähteneet pakenemaan oikealle eivätkä vasemmalle, vaan vähääkään punnitsematta painautuivat vanhalle, huonoimmalle tielle Krasnojea ja Orshaa kohti raivattua latua myöten.

Kun ranskalaiset odottivat vihollista takaa päin, pakenivat he pitkänä jonona, joka oli jakautunut 24 tunnin matkan päässä toisistaan oleviksi osastoiksi. Kaikista etumaisinna pakeni keisari, sitte kuninkaat, sitte herttuat. Venäjän armeija, joka luuli Napoleonin kallistuvan oikealle Dnjeprin toiselle puolelle eli ainoalle ajateltavissa olevalle suunnalle, painui sekin oikealle ja tuli Krasnojeen vievälle suurelle tielle. Täällä kohtasivat ranskalaiset aivan kuin sokkosilla ollessa venäläisiä etuvartiojoukkoja. Kun ranskalaiset aavistamattaan kohtasivat vihollisen, ällistyivät he ja pysähtyivät äkkinäisestä säikähdyksestä, mutta läksivät sitten pakenemaan takana tulevista tovereistaan välittämättä. Täällä kulki aivan kuin venäläisten joukkojen läpi kolme päivää peräkkäin yksityisiä ranskalaisia osastoja toinen toisensa perästä, ensin varakuninkaan joukko, sitte Davoustin ja sitten Neyn. Kukaan näistä ei välittänyt toisestaan, he hylkäsivät kaikki raskaat tavaransa, tykistön ja puolet väkeään ja pakenivat kiertämällä venäläiset oikeanpuolitse öiseen aikaan.

Ney, joka kulki viimeisenä (sillä tukalasta asemastaan huolimatta tahi juuri sen tähden halutti häntä särkeä se lattia, johonka hän oli loukannut itsensä ja siksi hän oli jäänyt revittämään Smolenskin muureja, jotka eivät olleet tehneet kenellekään mitään pahaa), 10,000 miehen suuruisen armeijan kera, ehätti Orshaan Napoleonin luo ainoastaan 1,000 miestä mukanaan, hylättyään kaiken väkensä ja kaikki tykkinsä ja päästyään yöllä salakähmää puikkimaan metsän kautta Dnjeprin yli.

Orshasta riennettiin edelleen tietä myöten Vilnaan entiseen tapaan sokkosilla ollen takaa ajavan armeijan kanssa. Beresina-joella tuli taas hätä käteen, monia hukkuu ja monia antautui, mutta ne, joiden onnistui päästä joen yli, pakenivat yhtäpäätä. Ylipäällikkö pukeutui turkkiin, istuutui rekeen ja läksi livistämään yksinään tovereistaan välittämättä. Ken kynnelle kykeni, se lähti ajaen, ken ei kyennyt, se antautui tai kuoli.

XVIII.

Kun ranskalaiset tänä sodan pakokautena tekivät kaiken voitavansa tuhoutuakseen, kun ei ranskalaisen lauman ainoassakaan liikkeessä Kalugan tielle kääntymisestä asti siihen saakka, jolloin päällikkö pakeni armeijastaan, ollut vähänvähää järkeä, niin tuntuu aivan mahdottomalta, että historioitsijat kuvatessaan tätä ranskalaisten pakoretkeä selittävät joukkojen liikettä johtaneen yhden ainoan henkilön tahdon. Mutta sittenkin ovat historioitsijat kirjottaneet kokonaisia vuoria kirjoja tästä retkestä ja kaikkialla kuvaavat he Napoleonin toimenpiteitä, hänen suuremmoisia suunnitelmiaan armeijan johtamista varten ja hänen marsalkkojensa nerokkaita määräyksiä.

Napoleonin paon Mali Jaroslavetsista, vaikka hänellä olisi ollut avoin tie rikkaihin lääneihin ja hän olisi voinut vapaasti valita sen tien, joka kulki samassa suunnassa kuin sekin, jota Kutusof sittemmin ajoi häntä takaa — tämän tarpeettoman peräytymisen hävitettyjen seutujen kautta selitetään meille tapahtuneen minkä minkinlaisten syvämielteisten perustelmien pohjalla. Yhtä syvästä syistä kerrotaan tapahtuneen myöskin hänen peräytymisensä Smolenskista Orshaan. Sitte kuvataan hänen sankarimielisyyttään Krasnojessa, jossa hän muka valmistui ryhtymään taisteluun ja itse johtamaan sitä ja jossa hän koivunen keppi kädessä kävellen sanoi:

— *J'ai assez fait l'empereur, il est temps de faire le général.*^[114]

Mutta tästä huolimatta pakenee hän heti paikalla tämän jälkeen edelleen ja jättää oman onnensa nojaan häviön partaalla olevat armeijansa tähteet.

Sitte kuvataan marsalkkojen ja varsinkin Neyn urhoutta, joka oli sellaista, että hän öiseen aikaan samosi kiertoteitä Dnjeprin yli ja saapui Orshaan kadotettuaan lippunsa, tykistönsä ja yhdeksän kymmenettä osaa väestään. Ja lopuksi kuvaavat historioitsijat suuren keisarin viimeistä eroa sankarillisesta armeijasta jonkunlaisena suuremmoisena tapahtumana. Yksinpä tämäkin teko, viimeinen pako, jota tavallisella ihmiskielellä sanotaan suurimmaksi konnuudeksi, jota jokainen lapsikin opettelee pitämään häpeänä, saa historioitsijoiden kielellä puolustuksensa.

Silloinkin, kun on aivan mahdotonta venyttää jo muutoinkin hyvin venyviä historiallisen järkeilyn säikeitä ja kun teko ilmeisesti sotii sitä vastaan, jota koko ihmiskunta pitää hyvänä ja oikeana, silloinkin tuovat historioitsijat esiin pelastavan käsitteen suuruudesta, ikään kuin käsitteet hyvästä ja pahasta eivät muuten sopisi siihen ollenkaan. Suurelle henkilölle ei ole olemassa mitään pahaa. Ei ole olemassa niin kauhistavaa tekoa, että sen voisi lukea viaksi suurelle henkilölle.

"*C'est grand!*"^[115] — sanovat historioitsijat ja silloin ei ole enää olemassa enemmän hyvää kuin pahaakaan, vaan on "*grand*" ja ei "*grand*". *Grand* on hyvä, ei *grand* on huono. *Grand* on historioitsijoiden mielestä jonkunlaisten sellaisten erityisten elollisten ominaisuus, joita he nimittävät sankareiksi. Ja kun Napoleon raivautui lämpimässä turkissaan kotiinsa ei ainoastaan menehtyvien toveriensa, vaan myöskin (omasta mielestään) niiden ihmisten parista, jotka hän oli tänne tuonut, tuntee hän *que c'est grand* ja hänen mielensä on tyyni.

"*Du sublime* (hän näkee jotain *sublime*'a itsessään) *au ridicule il n'y a qu'un pas*",^[116] — sanoo hän ja koko maailma toistaa 50 vuotta: "*sublime, grand! Napoléon le grand! Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas!*"^[117]

Eikä kenenkään päähän pälkähdä, että semmoisen suuruuden tunnustaminen, jota ei voi mitata hyvän ja pahan mittapuikolla, on ainoastaan oman mitättömyyden ja mittaamattoman pienuuden tunnustamista.

Meille, joille Kristus on antanut hyvän ja pahan mittapuun, ei ole mitään mittaamatonta. Eikä ole suuruutta siellä, missä ei ole yksinkertaisuutta, hyvyttä ja totuutta.

XIX.

Kuka venäläisistä ei olisi tuntenut katkeruutta, tyytymättömyyttä ja sekavuutta lukiessaan kuvausta 1812 sodan viimeisestä jaksosta? Kuka ei olisi kysynyt itseltään, miksi ei vangittu ja tuhottu kaikkia ranskalaisia, kun kaikki kolme armeijaa saartoi heidät ylivoimaisin joukoin, kun hajotetut ranskalaiset nälissään ja viluissaan antautuivat joukottain ja kun (niinkuin historia meille kertoo) venäläisten tarkoituksena oli juuri se, että ranskalaisilta oli tukettava tie ja heidät kaikki otettava vangiksi?

Millä tavoin jäi siltä venäläiseltä sotajoukolta, joka lukumäärältään ranskalaisia heikompana antautui Borodinon taisteluun, millä tavoin tältä sotajoukolta, joka ympäröi kolmelta puolen ranskalaiset ja jonka tarkoituksena oli vangita nämä, jäi tarkoitus saavuttamatta? Oliko tosiaankin ranskalaisilla niin paljon suuremmat edut puolellaan kuin meillä, että me emme kyenneet lyömään heitä suuremmilla voimillamme, vaikka olimme saartaneetkin heidät? Miten on tämä voinut tapahtua?

Historia (se, jota tällä sanalla nimitetään) vastaa näihin kysymyksiin sanomalla, ettei Kutusof eikä Tormasof eikä Tshitshagof eikä se eikä se tehnyt niitä ja niitä liikkeitä...

Mutta miksi he eivät tehneet kaikkia noita liikkeitä? Jos oli heidän syynsä, ettei saavutettu aiottua tarkotusta, niin miksi ei heitä saatettu oikeuden käsiin ja telotettu? Ja jospa vielä otaksutaan, että venäläisten *onnistumattomuuteen* olivat syynä Kutusof, Tshitshagof y.m., niin ei kuitenkaan voida käsittää, miksi ei niissäkään oloissa, joissa Venäjän joukot olivat Krasnojessa ja Beresina-joella (kummassakin tapauksessa olivat venäläiset ylivoimaisia), vangittu ranskalaisien sotaväkeä marsalkkoineen, kuninkaineen ja keisareineen, koska se juuri oli venäläisten tarkoituksena?

Jos tämä omituinen ilmiö selitetään siten (niin kuin venäläiset sotahistorioitsijat sen tekevät), että Kutusof ehkäisi armeijaa hyökkäämästä, niin on se väärin siitä syystä, että me tiedämme, ettei Kutusofin tahto kyennyt pidättämään sotaväkeä hyökkäämästä Vjasmassa eikä Tarutinossa.

Miksi sen venäläisen armeijan, joka vihollista paljoa vähäväkisempänä voitti Borodinossa koko vihollisen voiman, voittivat Krasnojessa ja Beresina-joella hajanaiset ranskalaiset laumat, vaikka venäläiset olivatkin ylivoimaisia?

Jos venäläisten tarkoituksena oli se, että Napoleonilta ja hänen marsalkoiltaan oli katkaistava retki ja heidät vangittava eikä tätä tarkotusta saavutettu, vaan kaikki yrityksetkin tarkotuksen saavuttamiseksi raukesivat mitä häpeällisimmällä tavalla, niin ovat ranskalaiset aivan oikeassa esittäessään sodan viimeisen jakson voittoretkenä, vaan venäläiset historioitsijat ovat kokonaan väärässä kuvatessaan sitä voittokulkuna.

Venäläiset historioitsijat tulevat sikäli, kuin he tahtovat pysyä kiinni logiikan säännöissä, tahtomattaankin tähän johtopäätökseen, ja vaikka he runollisesti puhuvatkin miehuudesta, uskollisuudesta j.n.e., täytyy heidän pakosta tunnustaa, että ranskalaisten pako Moskovasta on yhtenäinen sarja voittoja Napoleonille ja tappioita Kutusoville.

Jos jätetään kokonaan syrjään kansallinen itserakkaus, niin tuntuu siltä, että tuo johtopäätös itsessään on aivan ristiriitainen, sillä ranskalaisten voitoista seurasi heidän täydellinen

perikatonsa vaan venäläisten tappioista isänmaan vapauttaminen.

Tämän ristiriidan lähde on löydettävissä siitä seikasta, että historioitsijat, jotka tutkivat tapauksien kulkua hallitsijoiden ja kenraalien kirjeistä, virallisista kertomuksista, raporteista, suunnitelmista j.n.e., otaksuvat aivan väärin 1812 sodan viimeisen jakson tarkotukseksi sen, että Napoleonilta, hänen marsalkoiltaan ja armeijaltaan tahdottiin katkaista tie ja ottaa heidät vangiksi.

Tätä tarkotusta ei ollut eikä voinut olla, sillä se oli järjetön ja sen saavuttaminen oli kerrassaan mahdoton.

Tämä tarkotus oli aivan järjetön ensiksikin siitä syystä, että Napoleonin hajallinen armeija pakeni Venäjältä kiireimmän kaupalla ja joudutti juuri sitä, jota jokainen venäläinen toivoi. Mitä syytä oli siis ryhtyä kaikemmoisiin sotatoimiin ranskalaisten tähden, jotka pakenivat niin nopeaan kuin suinkin voivat?

Toiseksi oli järjetöntä asettua niiden tielle, joiden kaikki voimat oli kohdistetut pakoon.

Kolmanneksi oli järjetöntä hukata väkeä ranskalaisten tuhoamiseen, kun nämä tuhoutuivat ulkonaisistakin syistä siinä määrin, että he, vaikka heiltä ei olisi tukettukaan tietä, eivät olisi voineet viedä takasin sen enempää kuin mitä he joulukuussa veivät eli sadannen osan koko armeijastaan.

Neljänneksi oli järjetöntä koettaa vangita keisarikuninkaas ja herttuas, joiden vankeus olisi mitä suurimmassa määrin haitannut venäläisten toimia, kuten sen ovat tunnustaneet sen ajan taitavimmat diplomaatit (J. Maistre y.m.). Vieläkin järjettömämpää oli koettaa vangita ranskalaisia armeijakuntia, kun omat joukot olivat huvenneet puoleen entisestään ennen Krasnojeen tuloa, kun näin suuria vankijoukkoja varten olisi pitänyt varata vartioväeksi kokonaisia divisiooneja ja kun omatkaan sotamiehet eivät saaneet täysii ruoka-annoksia ja ranskalaisia vankeja kuoli nälkään.

Koko se syvämietteinen suunnitelma, joka tarkotti Napoleonin ja hänen armeijansa retken katkaisemista ja heidän vangitsemistaan, on sen puutarhurin suunnitelman kaltainen, joka ajaessaan puutarhasta istutuksia tallanneita elukoita juoksee portille ja rupeaa lyömään niitä päähän. Ainoa seikka, jonka voisi sanoa puutarhurin puolustukseksi, on se, että hän oli hyvin kiivastunut. Samaa ei kuitenkaan voi sanoa suunnitelman laatijoista, sillä eiväthän he kärsineet tallatuista istutuksista.

Sen lisäksi, että oli järjetöntä katkaista Napoleonin ja hänen armeijansa retki, oli se myöskin mahdotonta.

Mahdotonta oli se ensiksikin siitä syystä, että koska kokemus on osottanut, että kolonnien liikkuminen viiden virstan matkalla samassa taistelussa ei koskaan lyö yksiin suunnitelmien kanssa, niin se mahdollisuus, että Tshitshagof, Kutusof y.m. olisivat oikeaan aikaan joutuneet johonkuhun määrättyyn paikkaan, oli niin vähäinen, että se oli yhtä suuri kuin itse mahdottomuus. Johan Kutusof sitä ajattelikin sanoessaan suunnitelman saatuaan, että sivuryntäyksistä laajalla alalla ei koidu toivottuja tuloksia.

Toiseksi se oli mahdotonta siitä syystä, että jos mieli lamauttaa se inertsian voima, jolla Napoleonin sotajoukot hyökyivät takasin, niin olisi pitänyt olla verrattomasti suuremmat sotavoimat, kuin mitä venäläisillä oli.

Kolmanneksi oli se mahdotonta siitä syystä, että sotakäsittellä "katkaista retki" ei ole mitään merkitystä. Katkaista voi ainoastaan leipäpalan, mutta ei armeijaa. Katkaista armeija, tuketa sen tie ei käy mitenkään päinsä, sillä ylt'ympäri on aina väljyyttä kiertoon ja öitä pysyä näkymättömänä, jotka seikat sotaoppineiden pitäisi tietää ainakin Krasnojen ja Beresinan antamista esimerkeistä. Jos tahdotaan joku vangita, niin ei sitä voi tehdä mitenkään muuten kuin että vangittava suostuu siihen, samoin kuin ei voida saada kiinni pääskyä, ennen kuin se on istuutunut kädelle. Vangita voidaan vaan se, joka antautuu kuten saksalaiset strategiian ja taktiikan sääntöjen mukaan. Mutta ranskalaiset joukot eivät pitäneet tätä ollenkaan edullisena, koska heitä odotti samallinen nälkä- ja vilukuolema paossa kuin vankeudessaakin.

Neljänneksi ja kaikkein tärkeimmästä syystä oli se mahdotonta siksi, ettei maailman alusta asti ole kertaakaan käyty sotaa semmoisissa oloissa, joissa tämä sota tapahtui, ja vaikka venäläiset ranskalaisia takaa-ajessaan jännittivät kaikki voimansa, eivät he sittenkään saaneet aikaan sen enempää tuhoutumatta itse.

Venäjän armeija kadotti Tarutinon ja Krasnojen välisellä retkellä 50,000 miestä sairaina ja jällelle jääneinä eli osapuulle suuren lääninkaupungin väkiluvun suuruisen määrän. Puolet armeijan väestä poistui taisteluitta.

Ja tästä sodan jaksosta, jolloin sotaväki saappaitta ja turkitta, vajaalla ruualla ja viinatta nukkui kuukausimääriä hangella 15 asteen pakkasessa, jolloin päivää oli vain 7-8 tuntia ja muu vuorokausi yötä, jonka aikana sotaväki oli voimaton, jolloin ihmisiä ei viety kuoleman valtakuntaan vaan muutamiksi tuntikausiksi, kuten taistelussa tapahtuu, vaan he saivat kuukausittain taistella joka hetki nälkä- ja vilukuolemaa vastaan, jolloin kuukaudessa sortui puolet armeijaa, — tästä samasta sodan jaksosta kertovat meille historioitsijat, miten Miloradovitshin oli tehtävä siipihyökkäys sinne ja sinne, vaan Tormasovin toisaalle ja miten Tshitshagovin oli marssittava sinne (marssittava polvia myöten lumessa) ja miten se löi nurinniskoin ja voitti j.n.e., j.n.e.

Venäläiset, joista oli vain puolet elossa, tekivät kaikki, mitä tehtävissä oli ja mikä tuli tehdä kansan arvoa vastaavan tarkotusperän saavuttamiseksi eikä ole heidän syynsä, että toiset

venäläiset istuivat sillä aikaa lämpimissä huoneissa ja ajattelivat aivan mahdollisia asioita.

Koko tämä sekava ja käsittämätön todellisuuden vastakohta johtuu siitä, että historioitsijat ovat kirjottaneet ainoastaan eri kenraalien innostuneiden tunteiden ja sanojen historian, vaan ei tapausten historiaa.

Heistä tuntuvat mielenkiintoisilta jonkun Miloradovitshin sanat, palkinnot, joita se ja se kenraali sai ja heidän ehdotuksensa, vaan kysymys niistä 50,000, jotka jäivät sairaaloihin ja hautoihin, ei ollenkaan kiinnitä heidän huomiotaan, koska se ei kuulu heidän tutkimusalaansa.

Mutta kuitenkin ei tarvita muuta kuin jättää syrjään raporttien ja taistelusuunnitelmien tutkiminen ja tutkia niiden satojen tuhansien liikettä, jotka ovat suoranaisesti ottaneet osaa tapaukseen, niin kaikki ratkaistamattomalta näyttäneet kysymykset muuttuvat ihmeellisen helposti päivän selviksi.

Napoleonin ja hänen armeijansa retken katkaisemisen tarkoitus oli olemassa vain kymmenkunnan miehen mielikuvituksessa. Enemmältä sitä ei voinut olla olemassa siitä syystä, että se oli järjetön ja sen saavuttaminen oli mahdoton.

Kansalla oli yksi ainoa tarkoitus: vapauttaa maansa vihollisesta. Tämä tarkoitus saavutettiin ensiksikin itsestään, koska ranskalaiset pakenivat, josta syystä paon piti antaa tapahtua esteettömästi. Toiseksi saavutettiin tämä tarkoitus kansansodan kautta, joka tuhosi ranskalaisia ja kolmanneksi siten, että suuri venäläinen armeija kulki ranskalaisten jälestä valmiina käyttämään pakkokeinoja, jos ranskalaiset olisivat pysähtyneet.

Venäjän armeijan oli vaikutettava niin kuin ruoska vaikuttaa juoksevaan eläimeen. Ja kokenut ajaja tiesi, että kaikista edullisinta oli pitää ruoska koholla uhkaavassa asennossa eikä suomina sillä päätä vasten juoksevaa eläintä.

NELJÄS OSA.

I.

Kun ihminen näkee kuolevan eläimen, valtaa hänet kauhu, sillä se mitä hän itse on — hänen oleellisuutensa — katoaa hänen omien silmiensä nähden ja lakkaa olemasta. Mutta kun kuoleva on ihminen ja rakastettu ihminen, silloin tunnemme me kauhun lisäksi elämän katoamisesta, että jotain repeää meissä itsessämme ja että me henkisesti haavotumme. Tämmöinen haava samoin kuin ruumiillinenkin tuottaa toisinaan kuoleman, vaan toisinaan se paranee, joskin sitä aina kolottaa ja se on arka ulkonaiselle ärsyttävälle kosketukselle.

Ruhtinas Andrein kuoleman jälkeen tunsivat Natasha ja ruhtinatar Maria tämän samalla tavalla. Henkisesti masentuneina siitä synkästä kuoleman pilvestä, joka oli ajautunut heidän ylleen, he eivät uskaltaneet nostaa silmiään elämän kasvoja katsomaan. Varovasti he varjelivat vuotavia haavojaan kipua tuottavilta kosketuksilta. Jos ajopelit kiisivät nopeasti kadulla, jos käskettiin syömään ja jos palvelustyttö kysyi, mikä puku oli valmistettava sekä varsinkin jos satuttiin lausumaan joku pintapuolinen sana surunvalituksesta, niin ärsytti kaikki tämä haavaa ja häiritsi sitä välttämätöntä hiljaisuutta, jossa he kumpikin koettivat unohtua kuuntelemaan yhä vieläkin heidän ajatuksissaan soivaa kolkkoa, jylhää hymniä ja joka heitä esti luomasta katsettaan niihin salaperäisiin äärettömiin etäisyyksiin, jotka tuokioiseksi avautuivat heidän eteensä.

Ainoastaan kahden kesken ollen ei heistä tuntunut häiritsevältä eikä kipeältä. He puhelivat vähän keskenään, ja silloin kun he puhelivat, tapahtui se aivan vähäpätöisistä asioista. Kumpikin karttoi yhtä paljon mainitsemasta jotain semmoista, jolla oli tekemistä tulevaisuuden kanssa.

Tulevaisuuden mahdollisuuden tunnustaminen tuntui heistä hänen muistonsa loukkaamiselta. Vielä varovammin karttoivat he keskusteluissaan kaikkea sitä, joka vähänkään koski vainajaa. Heistä tuntui, että sitä mitä he olivat kokeneet ja tunteneet, oli mahdoton ilmaista sanoin. Heistä tuntui, että pienimmälläkin sanalla mainitseminen hänen elämänsä tapauksista häiritsi heidän nähdensä täytyneen kuoleman salaisuuden majesteettisuutta ja pyhyttä.

Ainainen pidättyminen puhumasta ja lakkaamaton, huolellinen vaikeneminen kaikesta siitä, joka olisi voinut saada mainitsemaan jotain hänestä, tämmöinen pysyttelemine sillä rajalla, jonka taakse ei saanut mennä, loi heidän mielikuvituksensa entistä selvemmin sen, mitä he tunsivat. Mutta puhdas ja täydellinen murhe on yhtä mahdoton kuin puhdas ja täydellinen ilo. Kun ruhtinatar Maria oli veljenpoikansa holhoojan ja kasvattajan asemassa, vieroitti elämänsä ensimmäisenä hänet siitä murheen maailmasta, jossa hän oli elänyt kaksi ensimmäistä viikkoa. Hän sai kirjeitä sukulaisilta ja niihin piti vastata. Huone, jonka Nikolushka sai asunnokseen, oli kostea ja hän alkoi rykiä. Alpatitsh saapui Jaroslaviin tekemään tiliä asioista ja neuvoi muuttamaan Moskovaan Vosdvischenkalla olevaan taloon, joka oli säilynyt eheänä ja kaipasi vain pieniä korjauksia. Elämä riensi rientämistään ja sen mukana täytyi elää. Niin raskaalta kuin ruhtinatar Mariasta tuntuikin erota siitä yksinäisyyden maailmasta, jossa hän tähän saakka oli elänyt ja niin sääliittävältä ja aivan kuin häpeältäkin tuntui jättää Natasha yksikseen surun valtaan, vaativat kuitenkin elämän huolet ruhtinatar Mariaa pyörteisiinsä ja hän antautui tahtomattaankin niiden valtaan. Hän tarkasti tilit Alpatitshin kanssa, neuvotteli Dessallesin kanssa veljensäpojasta ja ryhtyi valmistamaan matkaa Moskovaan.

Natasha jäi täten yksikseen ja siitä saakka, kun ruhtinatar Maria ryhtyi matkavalmistuksiin, rupesi hän karttamaan ruhtinatar Mariaa.

Ruhtinatar Maria pyysi kreivittäreltä, että Natasha saisi lähteä hänen kanssaan Moskovaan ja kreivi ja kreivitär suostuivat ilomielin tähän ehdotukseen, sillä he näkivät, miten heidän tyttärensä voimat heikkonivat heikkonemistaan ja he toivoivat, että paikan muutos ja Moskovan lääkärit saavat Natashan taas terveeksi.

— Minä en lähde minnekään, — vastasi Natasha, kun hänelle esitettiin asia, — antakaa minun vain olla rauhassa, — sanoi hän poistuen huoneesta itkuun purskahtamaisillaan enemmän harmista ja kiukusta kuin surusta.

Siitä saakka kun Natasha tunsi ruhtinatar Marian hyljänneen hänet ja kantavansa yksinään surunsa taakkaa, vietti hän enimmänsä aikansa yksinään huoneessaan istuen sohvan nurkassa jalat koukussa ja repien tai nyppien jotain hienoilla sormillaan, tuijottava, liikkumaton katse luotuna siihen, johon silmät olivat pysähtyneet. Tämä yksinäisyys näännytti ja kalvoi häntä, mutta se oli hänelle välttämätön. Kun joku tuli hänen luokseen, nousi hän heti ylös, muutti asentoaan ja ilmettään, otti kirjan tai käsityön ja näytti kärsimättömästi odottavan, että tulija menisi pois.

Hänestä tuntui myötäänsä, että hän oli käsittämäsillä ja ratkaisemaisillaan sen kauhean ja kalvavan kysymyksen, johon hänen sielunsa silmät olivat kokonaan tähdätyt.

Eräänä päivänä joulukuun lopulla istui kuihtunut ja kalpea Natasha mustassa villapuvussa ja palmikko huolimattomasti nupulle sitaistuna sohvan nurkassa jalat koukussa. Hän kääri ja purki jännittynein mielin vyönsä päätä ja katsoi oven nurkkaan.

Hän katsoi sinne, minne ruhtinas oli mennyt, elämän toiselle puolen. Ja se puoli elämää, jota hän ei ollut koskaan ennen ajatellut ja joka ennen oli aina tuntunut kaukaiselta ja uskomattomalta, oli nyt tullut häntä lähemmäksi, käynyt rakkaaksi ja käsitettävämmäksi kuin tämä puoli elämää, jossa kaikki oli autiota ja hävitettyä, tuskaa ja kyyneleitä.

Hän katsoi sinne, missä hän tiesi ruhtinaan olevan, mutta hän ei voinut nähdä häntä muullaisena kuin sellaisena, jommoinen hän oli ollut elämässä. Hän näki hänet taasen samallaisena, kuin hän oli ollut Mitishtshissä, Troitsassa ja Jaroslavlissa.

Hän näki ruhtinaan kasvot, kuuli hänen äänensä, toisti hänen ja omia sanojaan, joita hän oli ruhtinaalle lausunut ja toisinaan hän mietti hänen ja omasta puolestaan uusia sanoja, joita silloin olisi voinut lausua.

Tuossa hän, ruhtinas, loikoi lepotuolissa samettiturkissaan, pää laihan, kalpean käden varassa. Hänen rintansa on kauhean painuksissa ja olkapäät koholla. Huulet ovat tiukkaan puristuneet umpeen, silmät kiiluvat ja valkealla otsalla käy ryppyjen väreitä. Toinen jalka vapisee tuskin huomattavasti. Natasha tietää, että hän taistelee tuskallisen kivun kourissa. "Mikä on tuo kipu? Mitä varten on kipu? Mitä hän tuntee? Miten häntä kivittää?" ajatteli Natasha. Ruhtinas huomaa hänen mielteensä, katsoo Natashaan ja rupeaa vakavasti puhumaan.

"On kauheata", sanoi hän, "sitoa itsensä ainaiseksi sairastavaan mieheen". Hän loi Natashaan tutkivan katseen. Natasha vastasi, kuten ennenkin, ehtimättä ajatella sanottavaansa: "ei se tuolla tavalla voi jatkua, te tulette terveeksi, aivan terveeksi."

Natasha näki ruhtinaan vain hetken ajan, mutta hän eli sielussaan nyt kaiken sen, mitä hän oli tuntenut silloin. Natashan mieleen muistui ruhtinaan pitkä, suruisa ja ankara katse noita sanoja sanoessaan ja hän käsitti tuon katseen nuhtelevan, epätoivoisen ilmeen.

"Minä myönsin", sanoi Natasha itselleen, "että olisi kauheata, jos hän jäisi ainoa sairaaksi. Mutta minä sanoin sen silloin vain siksi, että se olisi ollut kauheaa hänelle, vaan hän käsitti minut väärin. Hän luuli, että se olisi kauheaa minulle. Silloin halusi hän vielä elää, sillä hän pelkäsi kuolemaa. Ja minä sanoin niin tylästi ja tyhmästi, mutta enhän minä ajatellut sitä. Ajattelin kokonaan muuta. Jos olisin sanonut sen, mitä ajattelin, niin olisin sanonut: haluaisin nähdä hänet aina kuolevana silmiäni edessä, sillä silloin olisin paljoka onnellisempi kuin nyt nähdessäni näitä tuskia. Vaan nyt ... ei ole enää mitään eikä ketään. Tiesikö hän sen? Ei. Ei tiennyt eikä koskaan tule tietämään. Eikä sitä nyt voi enää koskaan, ei koskaan parantaa." Ja taas sanoi ruhtinas hänelle samat sanat, mutta nyt vastasi Natasha mielikuvituksessaan toisella tavalla. Natasha keskeytti ruhtinaan ja sanoi: "kauheata teille, mutta ei minulle. Tietäkää, ettei elämä ole minulle minkään arvoinen ilman teitä ja kärsiä teidän kanssanne on minulle suuri onni." Ja ruhtinas tarttui hänen käteensä ja puristi sitä niin lujasti kuin sinä kauheana iltana neljä päivää ennen kuolemaansa. Natasha puhui hänelle mielikuvituksessaan helliä lemmensanoja, jotka hän olisi voinut lausua silloinkin: "minä rakastan sinua ... sinua ... rakastan, rakastan..." — puhui hän tuskallisesti käsiään väänellen ja hampaitaan vinosti kiristäen...

Samassa muuttui hänen surunsa suloisen huumaavaksi tunteeksi, silmät kyyneilyivät, mutta yht'äkkiä hän kysyi itseltään: kenelle hän näin puhuu? Missä on ruhtinas ja mikä hän nyt on? Suloinen unelma sammui, taasen peittyi kaikki epä tietoisuuden pilveen ja hän vaipui taas katsomaan synkeänä sinne, missä ruhtinas oli. Ja tuntui, että hän tuossa tuokiossa näkee suloisen usman läpi... Vaan samassa tuokiossa, kun hän jo luuli näkevänsä salaisuuden perille, herätti hänet haaveistaan ovilukon kädensijan räikeä napsahdus. Huoneeseen tuli nopein, varomattomin askelin Natashan kamarityttö Dunjasha, jonka kasvoilla oli hätäinen ilme.

— Tulkaa sukkelaan, — sanoi Dunjasha erityisellä äänenpainolla, — onnettomuus, Pjotr Iljitshistä ... kirje, — lisäsi hän itku kurkussa.

II.

Natashan yleinen vastenmielisyys kaikkia ihmisiä kohtaan oli muuttunut erityisen voimakkaaksi hänen kotiväkeään kohtaan. Isä, äiti ja Sonja olivat niin läheisiä, tavallisia ja arkipäiväisiä, että kaikki heidän sanansa ja tunteensa tuntuivat loukkaavan sitä maailmaa, jossa hän oli viime ajat elänyt ja sen vuoksi ei hän ollut heille ainoastaan välinpitämätön, vaan myöskin vihainen. Hän kuuli Dunjashan sanoneen jotain Pjotr Iljitshistä, mutta hän ei käsittänyt sitä.

"Mikä onnettomuus niillä nyt olisi? Mitä heille on voinut tapahtua? Heillä on kaikki entisellään, vanhaa ja rauhallista", ajatteli Natasha.

Kun Natasha astui saliin, tuli isä nopeasti kreivittären huoneesta. Kreivin kasvot olivat rypyssä ja märät kyynelistä. Hän oli poistunut kreivittären huoneesta nähtävästi siitä syystä, että olisi saanut vuodattaa vapaasti musertavan tuskansa kyyneliä. Nähtyään Natashan hän viittasi epätoivoisesti käsillään ja purskahti kouristuksen tapaiseen itkun tyrskeeseen, joka vääristi hänen pyöreät ystävälliset kasvonsa muodottomiksi.

— Pe ... Petja... Mene, mene, hän ... kutsuu... — Ja parkuen kuin lapsi hän raahusti tuolin luo, retkahti sille ja peitti kasvot käsiinsä.

Yht'äkkiä viilsi kautta koko Natashan olennon kuin sähkövirta, joka iski hänen sydämeensä kauhean voimakkaasti. Hän tunsu hirveää kipua ja luuli jotain katkenneen sisässään ja kuolevansa. Mutta heti tämän jälkeen hän tunsu ahdistuksen taukoavan. Nähtyään isänsä ja kuultuaan oven takaa äitinsä haikean huudon hän unohti silmänräpäyksessä itsensä ja surunsa.

Hän juoksi isänsä luo, mutta tämä viittasi raukeasti kädellään äidin huoneen ovea kohti. Ruhtinatar Maria tuli kalpeana ja vavisten huoneesta häntä vastaan ja tarttui hänen käteensä jotain sanoen. Mutta Natasha ei nähnyt eikä kuullut häntä, vaan meni nopein askelin kynnykselle pysähtyen siihen tuokioksi ikään kuin taistellen itsensä kanssa, mutta syöksähti sitte äitinsä luo.

Kreivitär virui lepotuolissa kummallisessa asennossa ja takoi päätään seinään. Sonja ja palvelustyöt pitivät häntä käsistä.

— Natasha, Natasha! — huusi kreivitär. — Se ei ole totta... Hän valehtelee... Natasha! — huusi hän työntäen luotaan ympärillään olevia. — Menkää pois kaikki, se ei ole totta! Surmattu! Ha-hahaa! Se ei ole totta!

Natasha laskeutui polvilleen tuolin laidalle, kumartui äitinsä yli, käänsi odottamattoman voimakkaasti hänen päänsä itseensä päin ja puristi sitä itseensä vasten.

— Äiti, kulta äiti...! Minä olen tässä, kulta äiti, — supatti hän taukoamatta.

Hän ei laskenut äitiään käsistään, taisteli hellävaroin hänen ponnistuksiaan vastaan, pyysi tuomaan tyynyn ja vettä ja aukoi ja repi äitinsä pukua.

— Äitiseni, äiti kulta... Rakas äiti, — hoki hän lakkaamatta, suudellen hänen päätään, kasvojaan ja käsiään ja tuntien miten kyynelvirrat nenää ja poskia kutkuttaen vuolaana juoksivat hänen silmistään.

Ruhtinatar puristi tyttärensä kättä, sulki silmänsä ja vaikenä hetkiseksi. Yht'äkkiä hän kavahti pystyyn omituisen nopeasti, katsahti ympärilleen mielettömästi ja nähtyään Natashan rupesi kaikin voimin puristamaan tämän päätä. Sitte hän käänsi kivusta rypistyneet Natashan kasvot itseensä päin ja katsoi niihin.

— Natasha, rakastathan sinä minua, — sanoi hän hiljaisella, luottavalla äänellä, — Natasha, ethän sinä petä minua...? Sano minulle suora totuus.

Natasha katsoi häneen kyyneleissä uivin silmin ja hänen kasvoiltaan paistoi rakkaus ja anteeksipyyntö.

— Äitiseni, rakas äiti, — toisti hän ponnistaen kaiken rakkautensa voiman lieventääkseen edes jossain määrin äidin polttavaa tuskaa.

Mutta kun äiti ei enää jaksanut taistella totuutta vastaan eikä uskoa, että hän voisi enää elää, kun hänen rakas poikansa oli surmattu nuoruutensa kukoistuksessa, pelasti hänet tuosta kauheasta totuudesta mielenhäiriö.

Natasha ei käsittänyt, miten kului se päivä, yö, seuraava päivä ja seuraava yö. Hän ei nukkunut eikä poistunut äidin vuoteen vierestä. Natashan ehtymätön, kärsivällinen rakkaus ei pyrkinyt selittämään mitään eikä myöskään lohduttamaan, vaan se ikään kuin tuki kreivitärtä joka puolelta ja piti häntä siten elossa.

Kolmantena yönä vaipui kreivitär muutamaksi minuutiksi horrokseen ja Natasha sulki silmänsä pää käsivarassa lepotuolia vasten. Vuode narahti ja Natasha aukaisi silmänsä ja näki kreivittären istuvan sängyn laidalla ja hiljaa puhuvan.

— Kuinka iloinen olen, kun tulit. Oletko väsynyt, tahdotko teetä, poikani? (Natasha meni hänen luokseen.) — Sinä olet kaunistunut ja miehistynyt, — jatkoi kreivitär ja tarttui tyttärensä käteen.

— Äiti, mitä te puhutte...!

— Natasha, häntä ei ole enää, hän on poissa.

Ja hän vaipui tyttärensä kaulaan ja puhkesi ensi kerran itkuun.

III.

Ruhtinatar Maria lykkäsi matkansa. Sonja ja kreivi koettivat hoitaa kreivitärtä Natashan sijasta, mutta turhaan. He huomasivat, että Natasha yksinään voi hillitä kreivitärtä vaipumasta lopulliseen mielipuolisuuteen. Kolme viikkoa pysyi Natasha alituisesti äitinsä luona, hän nukkui lepotuolissa hänen huoneessaan, syötti ja juotti häntä ja puheli lakkaamatta hänen kanssaan, sillä ainoastaan hellä, hyväilevä ääni voi rauhoittaa kreivitärtä.

Äidin sydämen haava ei voinut parantua. Petjan kuolema oli reväissyt puolet hänen elämästään. Oli kulunut kuukausi tiedon saapumisesta Petjan kuolemasta. Se oli tavannut kreivittären nuorekkaana, reippaana 50-vuotiaana naisena, vaan kun hän tuon kuukauden kuluttua nousi sairastuoteeltaan, oli hän murtunut, puolikuollut mummo, jolla ei enää ollut mitään elämän harrastuksia. Mutta se haava, joka oli surmannut puolet kreivittären elämästä, se uusi haava nosti Natashan elämään.

Henkinen haava, joka syntyy henkisen ruumiin repeämisestä, parantuu samoin kuin ruumiillinenkin haava ainoastaan sisäpuolelta ponnistavan elämän voiman vaikutuksesta.

Näin parantui Natashankin haava. Hän oli luullut, että hänen elämänsä oli lopussa. Mutta yht'äkkiä osottikin hänen rakkautensa äitiin, että hänen elämänsä sisäinen olemus, rakkaus vielä elikin hänessä. Kun rakkaus elpyi eloon, elpyi elämäkin.

Ruhtinas Andrein viimeiset päivät olivat liittäneet Natashan ruhtinatar Mariaan. Uusi onnettomuus vei heidät vielä lähemmä toisiaan. Ruhtinatar Maria peruutti matkansa ja hoiteli kolme viimeistä viikkoa Natashaa kuin pientä lasta, sillä se aika, jonka Natasha oli viettänyt äitinsä huoneessa, oli murtanut hänen ruumiilliset voimansa.

Kun ruhtinatar Maria huomasi kerran keskellä päivää, että Natashaa puistatti vilu, vei hän hänet huoneeseensa ja pani omaan vuoteeseensa. Vaan kun ruhtinatar Maria oli laskenut ikkunaverhot alas ja aikoi poistua huoneesta, kutsui Natasha hänet luokseen.

— Minua ei nukuta, Maria, jää tänne luokseni.

— Olet väsynyt, koeta nukkua hetkinen.

— Ei, ei. Miksi toit minut tänne? Äiti kaippaa minua.

— Hän voi paljoo paremmin. Hän puheli tänään aivan selvästi, — sanoi ruhtinatar Maria.

Natasha tarkasti hämärässä ruhtinatar Marian kasvoja.

"Onko hän ruhtinaan näköinen?" ajatteli Natasha. "On ja ei ole. Hänessä on jotain erikoista, vierasta, aivan uutta, tuntematonta, mutta hän rakastaa minua. Mitä on hänen sydämessään? Pelkkää hyvyyttä. Mutta mitä hän ajattelee? Mitä hän ajattelee minusta? Niin, hän on suloinen."

— Masha, — virkkoi Natasha arasti ja veti hänen kätensä luokseen. — Masha, elä usko että olen paha. Ethän, rakas Masha? Rakastan sinua suuresti. Olkaamme ystäviä, oikein läheisiä ystäviä.

Ja Natasha syleili ruhtinatar Mariaa ja suuteli hänen käsiään ja kasvojaan. Ruhtinatar Maria hävetti tämä hellyyden osotus, mutta samalla se tuotti hänelle iloa.

Tästä päivästä asti muodostui ruhtinatar Marian ja Natashan välille se kiihkeä, hellä ystävyys, jota tavataan vain naisten kesken. He suutelivat toisiaan myötänsä, puhelivat toisilleen helliä sanoja ja viettivät enimmäkseen kahden kesken. Jos toinen meni jonnekin, tuli toiselle ikävä ja hän riensi poissaolijan luo. He tunsivat paljoo suurempaa sopusointua yhdessä ollessaan kuin erikseen kumpikin itsekseen. Heitä yhdisti toisiinsa monin verroin voimakkaampi tunne kuin ystävyys ja se oli tunne elämisen mahdollisuudesta ainoastaan toinen toisensa läsnäollessa.

Joskus he voivat istua ääneti tuntikausia, vaan joskus he jo yövuoteella ollen alkoivat puhella ja puhelivat aamuun saakka. Puheen aiheena oli enimmäkseen kaukainen entisyys. Ruhtinatar Maria kertoi lapsuudestaan, äidistään, isästään ja haaveistaan ja Natasha, joka ennen oli välinpitämättömästi kääntänyt selkensä tuolle kieltäytyvälle ja nöyrälle elämälle ja kristillisen uhrautuvaisuuden runollisuudelle, jonka merkitystä hän ei ollut ymmärtänyt, mieltänyt nyt, tuntiessaan olevansa vilpittömästi kiintynyt ruhtinatar Mariaan, sekä tämän entisyyteen että myöskin käsitti sen puolen elämää, joka hänelle oli ennen ollut aivan ventovieras. Hän ei kuitenkaan ajatellut toteuttaa omassa elämässään kieltäytyksen eikä uhrautuvaisuuden aatetta, sillä hän oli tottunut etsimään muunlaisia iloja, mutta hän ymmärsi nämä hyveet toisessa ja kunnioitti niitä. Kun ruhtinatar Maria sai kuulla kertomuksia Natashan lapsuudesta ja aikaisimmasta nuoruudesta, oppi hänkin tuntemaan uuden puolen elämästä, uskon elämään ja elämän nautintoihin.

Edelliseen tapaansa eivät he nytkään puhuneet mitään *hänestä* siksi, ettei sanoin olisi säretyt sitä kaunista suhdetta, joka vallitsi heidän välillään. Tämä sai aikaan sen, että hän painui vastoin heidän luuloaan vähitellen unhoon heidän mielestään.

Natasha oli laihtunut, kalvennut ja heikontunut ruumiillisesti niin kovasti, että kaikki puhuivat myötänsä hänen terveydestään ja hänestä oli mieleen, että hänestä puhuttiin. Mutta toisinaan tapasi hänet yht'äkkiä kamala pelko, joka ei ollut kuoleman pelkoa, vaan pelko terveyden ja kauneuden menettämistä ja tämän tähden hän joskus tarkasteli huolellisesti kuihtuneita käsiään, ihmetteli niiden laihuutta ja katseli joskus aamusin peilistä pitkiksi venyneitä ja, kuten hänestä näytti, surkeita kasvojaan. Hänestä tuntui, että sen piti niin ollakin, mutta samalla valtasi hänet pelko ja surumielisyys.

Kerran hän nousi yläkertaan niin nopeasti, että häntä rupesi hengästyttämään. Samassa hän keksi unohtaneensa jotain alakertaan, juoksi sinne ja taas uudestaan ylös, joten hän ikään kuin

sai koettaa ja mitata voimiensa kantavuutta.

Erään toisen kerran hän huusi luokseen Dunjashaa, mutta kun hänen äänensä herposi, huusi hän uudestaan, vaikka Dunjashan askeleita kuuluikin, huusi sillä rintaäänellä, jolla hän ennen oli laulanut ja jonka kaikua hän nyt tarkkasi.

Hän ei tiennyt eikä olisi uskonutkaan, että sen liejun läpi, joka hänestä oli tuntunut ainaiseksi peittäneen alleen kaikki hänen sielussaan, oli jo alkanut puhjeta hienoa, hentoa orasta, joka oli juurtuva ja kietova elinvoimaisten juuriensa kätköön kalvavan surun, niin ettei sitä kohta huomaisikaan. Haava oli alkanut parantua sisästä päin.

Tammikuun lopulla matkusti ruhtinatar Maria Moskovaan Natashan kanssa, jonka kreivi oli saanut taipumaan lähtöön sillä ehdolla, että hän hakisi lääkärin apua.

IV.

Vjasman taistelun jälkeen, jolloin Kutusof ei voinut pidättää joukkojaan käymästä vihollisen kimppuun, syöksemästä nurinniskoin j.n.e., jatkui ranskalaisten ja näitä takaa-ajavien venäläisten kulku uusitta taisteluita Krasnojeen saakka. Ranskalaiset pakenivat niin nopeaan, ettei venäläinen armeija ehtinyt perästä, että sotaväen ja tykistön hevoset uupuivat tielle ja että ranskalaisten liikkeistä saadut tiedot olivat aina vääriä.

Venäjän armeijan väki oli niin näännyksissä yhtämittaisesta marssista 40 virstaa vuorokaudessa, ettei se kyennyt jouduttamaan kulkuaan.

Käsittääkseen Venäjän armeijan nääntymyksen suuruutta on vain otettava huomioon se tosiseikka, että armeijassa, joka Tarutinosta saakka oli kadottanut kuolleina ja haavotettuina korkeintaan 5,000 miestä, josta luvusta ei ollut joutunut vangiksi sataakaan miestä, ja jossa Tarutinosta lähtiessä oli ollut 100,000 miestä, oli Krasnojeen saapuessa vain 50,000 miestä.

Venäläisten nopea marssi ranskalaisten jälestä vaikutti armeijaan yhtä hävittävästi kuin ranskalaisiin heidän pakonsa. Eroa oli vain se, että Venäjän armeija liikkui vapaehtoisesti eikä sitä uhannut mikään perikadon vaara, kuten ranskalaisia, jota paitsi ranskalaisten jällelle jääneet sairaa joutuivat vihollisen käsiin, vaan jällelle jääneet venäläiset kotimaahansa. Pääsyynä Napoleonin armeijan hupenemiseen oli sen paon nopeus, josta on epäamättömänä todistuksena venäläisten joukkojen vastaava hupeneminen.

Kutusovin toiminta oli kohdistettu, kuten Tarutinossa ja Vjasmassa, kokonaan siihen, ettei olisi ehkäisty ranskalaisten tuhoisaa pakoa (Pietarissa ja armeijan venäläisten upseerien keskuudessa tahdottiin päinvastoin), vaan että olisi sitä edistetty ja huojennettu omien joukkojen marssia.

Kutusovilla oli olemassa siitä pitäen, kun väkeä alkoi laumoittain uupua ja jäädä pois riveistä nopean marssin tähden, toinenkin syy joukkojensa marssin hidastuttamiseen ja asiain tilan käänteeseen odottamiseen. Venäjän armeijan tarkoituksena oli marssia ranskalaisten jälestä. Ranskalaisten paon suunta oli tuntematon ja kuta likempänä venäläiset marssivat ranskalaisten kintereillä, sitä pitemmän matkan he saisivat taivaltaa. Jos olisi seurattu ranskalaisia pitemmän matkan päästä, niin olisi voitu katkaista ranskalaisten tekemiä polvia. Kaikki ne taitavat kenttäliikkeet, joita kenraalit ehdottivat tehtäviksi, tarkottivat joukkojen siirtomarsseja ja päivämarssien pitentämistä, jota vastoin ainoana järkevänä tarkotusperänä olisi pitänyt olla niiden lyhentäminen. Tätä tarkotusperää oli Kutusof tavotellut koko ajan Moskovasta Vilnaan saakka eikä ainoastaan satunnaisesti eikä tilapäisesti, vaan niin johdonmukaisesti, ettei hän kertaakaan poikennut harhaan.

Kutusof tiesi ja tunsi koko venäläisellä olemuksellaan eikä suinkaan järkensä eikä sotatiedollisen harkinnan avulla sen, mitä jokainen venäläinen sotamieskin tunsi, että nimittäin ranskalaiset olivat voitettut, että vihollinen pakenee, mutta samalla hän myöskin tunsi samoin kuin sotamiehetkin tuon vuodenaikaan nähden kuulumattoman nopean sotaretken koko raskauden.

Mutta niistä kenraaleista, varsinkin ulkomaisista joita halutti saada osottaa mieskohtaista urheutta, ihmetyttää jotakuta, siepata vangiksi jostain syystä joku herttua tai kuningas, tuntui nyt, kun pieninkin taistelu oli järjetön ja vastenmielinen, että nyt juuri oli sopivin aika antautua taisteluun ja voittaa joku. Kutusof ei voinut muuta kuin kohotella olkapäitään, kun kenraali toisensa jälkeen ehdotti hänelle tehtäväksi liikkeitä niillä huonoissa pukimissa olevilla nälkäisillä sotamiehillä, jotka olivat huvenneet yhdessä kuukaudessa ilman taistelutta puoleksi entisestään ja joiden oli vielä marssittava rajalle asti taipale, joka oli kulettua pitempi.

Tämä halu pyrkiä kunnostautumaan, liikehtimään, eristämään ranskalaisia joukkoja toisistaan ja vangitsemaan niitä ilmeni kiihkeimmillään varsinkin silloin, kun venäläiset joutuivat kosketuksiin ranskalaisten kanssa.

Näin tapahtui Krasnojessa, jossa luultiin tavatun joku kolmesta ranskalaisesta kolonnasta, vaan jouduttiinkin tekemisiin itsensä Napoleonin kanssa, jolla oli ympärillään 60,000 miehen suuruinen joukko. Ja koettipa Kutusof millä keinoin tahansa ehkäistä kenraalejaan ryhtymästä tähän turmiolliseen verilöylyyn ja säästää joukkojaan, ei mikään auttanut, vaan Krasnojessa syttyi sittenkin taistelu, jossa Venäjän armeijan nääntynyt väki hävitti kolme päivää perätysten ranskan armeijan tahteita. Toll kirjotti suunnitelman: *die erste Colonne marschier*^[118] j.n.e. Mutta, kuten tavallista, ei mikään tapahtunut suunnitelman mukaan. Württembergin prinssi Eugen ammuskeli eräältä kukkulalta ohijuoksevia ranskalaisia ja vaati lisäväkeä, jota ei kuulunut. Ranskalaiset puikkivat öillä kiertoteitä venäläisten ohi, hajaantuivat eri suunnille, piileskelivät metsissä ja

pakenivat edelleen kuka miten parhaiten taisi.

Miloradovitsh, joka sanoi, ettei hän tahdo tietää mitään osastonsa taloudellisista asioista ja jota ei löytynyt milloinkaan, kun häntä oli tarvis, tuo "*chevalier sans peur et sans reproche*",^[119] joksi hän sanoi itseään, lähetti rauhanhieroja vaatimaan ranskalaisia antautumaan, hukkasi aikaa ja teki kaikkea muuta kuin mitä, oli käsketty. — Minä lahjotan teille, pojat, tuon kolonnan, — sanoi hän ratsastaen erään osaston luo ja osotti ratsuväelle muuatta ranskalaista joukkoa.

Ja ratsuväki läksi liikkeelle hevosillaan, jotka hädin tuskin jaksoivat liikuttaa jalkojaan ja jotka saatiin juoksuun kannusten ja miekkojen avulla, lahjotettua kolonnan s.o. paleltuneita, kohmettuneita ja nälkiintyneitä ranskalaisia kohti ja lahjotettu kolonna riisui aseensa ja antautui, jota se oli jo kauan halunnut.

Krasnojen taistelussa otettiin 26,000 vankia, satoja tykkeitä, jonkunlainen keppi, jota sanottiin marsalkkasauvaksi, mutta sitten ryhdyttiin riitelemään siitä, ken oli parhaiten kunnostautunut ja kukin oli tyytyväinen itseensä. Kovasti kuitenkin pahoteltiin sitä, ettei oltu vangittu Napoleonia eikä edes ainoatakaan marsalkkaa, josta kukin syytti toistaan, mutta etupäässä Kutusovia.

Vaikka nämä henkilöt, jotka antoivat omien halujensa johtaa itseään, olivat vain välttämättömyyden alkuperäisimmän lain sokeita välikappaleita, pitivät he sittenkin itseään sankareina ja kuvittelivat, että heidän tekonsa olivat mitä arvokkaampia ja jaloimpia. He syyttivät Kutusovia ja sanoivat, että hän oli sodan alusta saakka estänyt heitä voittamasta Napoleonia, että hän piti silmällä pelkästään omien mielitekojensa tyydyttämistä eikä ollut halunnut lähteä Jaroslavin läänistä siitä syystä, että hänen oli siellä rauhallista olla, että hän oli pysähtynyt Krasnojessa ainoastaan siksi, että hän oli mennyt kokonaan päästä pyörälle, kun oli saanut kuulla Napoleonin läsnäolosta, että häntä voi epäillä salaliitosta Napoleonin kanssa, että Napoleon oli hänet ostanut^[120] j.n.e.

Ei siinä kyllä, että Kutusovin aikalaiset intohimojensa sokaisemina tuomitsivat häntä tällä tavoin, vaan jälkimaailma ja historia ovat tunnustaneet Napoleonin *grand'iks*. Ulkomaalaiset taas pitävät Kutusovia viekkana, leväperäisenä ja heikkotahtoisena hovimiehenä, venäläiset jonain hämäränä olentona, jonkunlaisena puupöyhänä, jonka parhain ominaisuus oli hänen venäläinen nimensä.

V.

Vuosina 1812-13 syytettiin Kutusovia suorastaan virheestä. Hallitsija oli häneen tyytymätön. Erästä armollisesta käskystä kirjoitetussa historiassa sanotaan, että Kutusof oli viekas hovivalehtelija, joka pelkäsi Napoleonin nimeä ja Krasnojessa ja Beresina-joella tekemiensä virheiden kautta riisti Venäjän armeijalta maineen — mahdollisuuden saada täydellinen voitto ranskalaisista.^[121]

Tämmöinen on niiden henkilöjen kohtalo, jotka eivät ole suuria, *grand-homme*, ja jotka eivät mahdu venäläisten järkeen, mutta he ovat kuitenkin niitä harvoja, aina yksinäisiä henkilöitä, jotka käsittäessään kaitselmuksen tahdon, taivuttavat oman tahtonsa kuuliaisiksi sille. Ymmärtämättömien viha ja ylenkatse rankaisee tällaisia miehiä korkeimpien lakien oivaltamisesta.

Venäläiset historioitsijat (synti ja häpeä sanoa) pitävät Napoleonia, tuota historian mitättömintä asetta, joka ei ole kertaakaan eikä missään, ei edes maanpaossa ollessaankaan osottanut ihmisarvoa, ihailun ja ihmettelyn esineenä, hän on *grand*. Sitä vastoin on heidän mielestään Kutusof, se mies, joka koko toimintansa ajan 1812, Borodinosta Vilnaan saakka, ei ainoatakaan kertaa enemmän töillään kuin sanoillaankaan horjahtanut päämäärästään ja joka on historian harvinaisimpia esimerkkejä uhrautuvaisuudesta ja siitä, että hän osasi käsittää nykyisyydessä tulevan tapahtuman merkityksen, jonkullainen epämääräinen ja surkuteltava olento, ja kun he puhuvat Kutusovista ja vuodesta 1812, näyttää heitä jonkunverran hävettävän.

Mutta toiselta puolen on vaikea löytää jotakuta toista historiallista henkilöä, jonka toiminta olisi niin horjumattoman vakavasti tähdännyt samaan tarkotusperään kuin hänen. On vaikea kuvitella arvokkaampaa ja kansan tahdon kanssa paremmin yhteenkäypää tarkotusperää. Vielä vaikeampaa on löytää historiasta semmoista esimerkkiä, että historiallisen henkilön omaksuma tarkotusperä olisi saavutettu niin täydellisesti kuin se, jonka saavuttamiseksi Kutusovin koko toiminta oli tähdätty 1812.

Kutusof ei puhunut koskaan pyramideilta katsovista 40 vuosisadasta, uhrauksista isänmaan hyväksi eikä siitä, mitä hän aikoo tehdä tai on tehnyt. Yleensä hän ei puhunut mitään itsestään, ei näytellyt mitään osaa, tuntui aina mitä vaatimattomimmalta ja tavallisimmalta mieheltä ja puhui mitä yksinkertaisimpia ja tavallisimpia asioita. Hän kirjotteli kirjeitä tyttärilleen ja m-me Stahlille, luki romaaneja, piti kauniiden naisten seurasta, laski leikkiä kenraalien, upseerien ja sotamiesten kanssa eikä koskaan vastustanut niitä, jotka tahtoivat todistaa hänelle omien ajatustensa pätevyyttä. Kun kreivi Rostoptshin nelisti Jauskin sillalla Moskovassa Kutusovin luo suurentelevaan siitä, kuka oli syypää Moskovian tuhoon ja sanoi: "tehän lupasitte, ettette jätä Moskovaa taistelutta", vastasi Kutusof: "enhän minä jätäkään Moskovaa taistelutta", vaikka koko kaupunki oli jätetty. Kun hallitsijan luota saapunut Araktshejef sanoi hänelle että Jermolof olisi nimitettävä tykistön päälliköksi, vastasi Kutusof: "minäkin puhuin siitä vast'ikään", vaikka hän hetkistä aikaisemmin oli puhunut muista asioista. Mitä liikutti häntä, joka silloin yksinään käsitti tapahtuman koko suuren merkityksen, se seikka, paniko kreivi Rostoptshin omaksi tahi hänen syykseen pääkaupungin onnettomuuden? Ja vielä vähemmin kiinnitti hänen mieltään se, kenet

määrättiin tykistön päälliköksi.

Tämä vanha mies, joka elämän kokemuksesta oli tullut siihen vakaumukseen, että ajatukset ja sanat, jotka ovat ajatusten ilmaisukeinoja, eivät voi panna ihmisiä liikkeelle, ei puhunut ainoastaan noina kertoina, vaan monesti muulloinkin aivan sisällyksettömiä ja ensimmäiseksi mieleen juolahtaneita sanoja.

Mutta tämä sama mies, joka ei pitänyt sen parempaa väliä sanoistaan, ei kuitenkaan sanonut kertaakaan toimintansa aikana yhtään semmoista sanaa, joka olisi ollut vastoin sitä ainoata tarkotusperää, jota kohti hän koko sodan ajan kulki. Mutta kun hän mielikarvaudekseen usein huomasi, ettei häntä ymmärretty, ilmaisi hän monasti mitä erilaisimmissa tilaisuuksissa pohjimmaisinkin ajatuksensa. Borodinon taistelusta pitäen, josta saakka alkoi eripuraisuus hänen ja hänen kenraaliensa välillä, oli hän ainoa, joka sanoi monta kertaa, että *Borodinon taistelu on voitto* ja hän pysyi tässä väitteessään sekä puheessa että raporteissaan ja tiedonannoissaan aina kuolemaansa saakka. Hän oli ainoa, joka sanoi, että *Moskovan menettäminen ei ole Venäjän menettäminen*. Hän vastasi Lauristonin rauhanhierontaan, ettei *rauhasta voi olla puhettakaan, koska kansa tahtoo toisin*. Hän yksinään puhui ranskalaisten paon aikana, että *kaikki meidän kenttäliikkeemme ovat tarpeettomia, että kaikki tapahtuu itsestään paremmin, kuin me voimme toivoakaan, että viholliselle on annettava kultainen silta, että Tarutinon, Vjasman ja Krasnojen taistelut ovat tarpeettomia, että rajalle päästessä täytyy olla jonkunverran väkeä jälellä ja ettei hän anna kymmenestä ranskalaisesta yhtäkään venäläistä*.

Ja hän yksinään, tuo hovimies, joksi hänet meille kuvataan, mies, joka valehtelee Araktshejeville tehdäkseen hallitsijan mieliksi, hän yksinään, tämä sama hovimies, sanoo Vilnassa, että *sodan jatkaminen ulkomailla on vahingollista ja hyödytöntä* ja joutuu siten hallitsijan epäsuosioon.

Pelkät sanat eivät kuitenkaan riitä todistamaan sitä, että hän silloin käsitti tapahtuman merkityksen. Hänen toimensa olivat pienimmättäkään poikkeuksetta tähdätyt kolmeen tarkotusperään: 1) jännittää kaikki voimat taisteluun ranskalaisten kanssa, 2) voittaa nämä ja 3) karkottaa Venäjältä huojentamalla mahdollisuuden mukaan kansan ja sotajoukkojen kärsimyksiä.

Hän, tuo kuhnaailija Kutusof, jonka mielilause oli kärsivällisyys ja aika, joka oli pontevan toiminnan vihollinen, hän kuitenkin ryhtyy Borodinon taisteluun. Hän, se sama Kutusof, joka sanoi Austerlitzissa ennen taistelun alkua, että se menetetään, sanoi Borodinon taistelusta vastoin kaikkia muita ja vakuutti vielä kuolemaansa saakka, että se oli voitto, vaikka kaikki kenraalit väittivät sitä tappioksi ja vaikka tapahtuikin se kuulumaton kumma, että armeijan täytyi peräytyä voitetun taistelun jälkeen. Hän yksinään vaati koko ranskalaisten paon ajan, ettei olisi ryhdytty taisteluihin, jotka silloin olivat hyödyttömiä ja ettei olisi marssittu Venäjän rajan yli.

Kun tapaus nyt on seurauksineen kokonaisuudessaan silmiemme edessä, on helppo käsittää sen merkitys, ellemmme sovita joukkojen toimintaan niitä tarkotusperiä, jotka piilivät muutaman kymmenkunnan miehen päässä.

Mutta miten voi tämä vanhus vastoin kaikkia muita arvata silloin tapauksen kansallisen merkityksen niin oikein, ettei hän kertaakaan toimintansa aikana erehtynyt sen suhteen?

Tämän tavattoman terävän kaukonäköisyyden lähde piili siinä kansallisessa tunteessa, joka asui hänen sydämessään kaikessa puhtaudessaan ja voimassaan.

Ainoastaan se seikka, että hänessä tunnustettiin olevan tuon tunteen, pakotti kansan siitäkään välittämättä, ettei vanhus ollut hallitsijan suosiossa, valitsemaan hänet vastoin hallitsijan tahtoa kansallisen sodan päämieheksi. Tämä tunne yksistään nosti hänet sille korkeimmalle inhimilliselle sijalle, jolla hän ylipäällikkönä jännitti kaikki voimansa pelastaakseen ja säästääkseen ihmisiä eikä suinkaan surmataakseen ja hävittääkseen heitä.

Tämä suora, vaatimaton ja siitä syystä totisesti suuri luonne ei voinut valautua siihen näennäisesti joukkoja johtavan europalaisen sankarin kaavaan, jonka historia on keksinyt.

Lakeijalle ei ole olemassa suurta henkilöä, sillä lakeijalla on — oma käsityksensä suuruudesta.

VI.

Marraskuun 5 p:nä oli n.s. Krasnojen taistelun ensimmäinen päivä. Kun kenraalit olivat riidelleet kyllikseen erehdyksistään, jotka johtuivat siitä, että kukin oli harhaillut väärällä suunnalla ja kun adjutantteja oli juoksetettu ristiin rastiin viemässä käskyjä ja niiden peruutuksia, ja kun täten oli viimein illan suussa käynyt selville, että vihollinen pakeni kaikkialla ja ettei taistelusta voinut olla puhettakaan, läksi Kutusof Krasnojesta Dobrojeen, jonne pääkortteeri oli samana päivänä siirretty.

Päivä oli kirkas ja kylmä. Kutusof ratsasti lihavalla, valkealla, pienellä hevosellaan Dobrojeen suurine seurueineen tyytymättömiä, keskenään supattelevia kenraaleja. Pitkin tien vartta kihisi nuotioiden ympärillä lämmitteleviä ranskalaisia sotavankeja, joita tänään oli otettu 7.000. Vähän matkan päässä Dobrojen kylästä seisoi tiellä riisuttujen ranskalaisten tykkien vieressä suuri joukko repaleisia sotavankeja, jotka olivat käärineet ja kietoneet lämpimikseen minkä mitäkin ja jotka pitivät kovaäänistä puhetta. Ylipäällikön lähetessä vaiken puheen hälinä ja kaikkien silmät kohdistuivat Kutusoviin, joka valkea, punareunuksinen lakki päässä ja puuvillavuorinen sinelli päällä, joka oli kyömällä hän ryhystyneiden hartioidensa kohdalla, lähene hitaasti kylää. Eräs kenraaleista selitti Kutusoville, missä tykit ja vangit oli otettu.

Kutusof näytti olevan jostain syystä huolissaan eikä kuunnellut kenraalin sanoja. Hän rypisteli kasvojaan tyytymättömänä ja tähysteli tarkkaan niitä vankeja, jotka näyttivät kurjimman näköisiltä. Useimmat ranskalaiset olivat kamalan näköisiä paleltuneine nenineen ja poskineen ja melkein kaikkien silmät olivat punaset, pöhöttyneet ja märkivät.

Eräs ryhmä ranskalaisia seiso i aivan tien vieressä ja kaksi sotamiestä, joista toisen kasvot olivat täynnä paisumia, repi käsineen tuoretta lihapalaa. Siinä katseessa, jonka he vilahduksessa loivat tulijoihin oli jotain kauheaa, eläimellistä samoin kuin siinäkin silmäyksessä, jolla paisumakasvoinen sotamies katsahti Kutusoviin ja jonka hän heti käänsi pois työtään jatkaen.

Kutusof katsoi kotvan aikaa tarkkaavasti näihin kahteen sotamieheen, hänen kasvonsa vetäytyivät synkemmiksi ja hän nyökäytti päätään suruisin ajatuksin. Eräässä toisessa paikassa hän näki venäläisen sotamiehen nauraen puhuvan jotain eräälle ranskalaiselle, jota hän ystävällisesti pudisti olkapäästä. Kutusof nyökäytti taas päätään sama ilme kasvoilla.

— Mitä sinä puhut? — kysyi hän kenraalilta, joka jatkoi selitystään ja osotti ylipäällikölle ranskalaisilta otettuja lippuja, jotka seisoivat Preobrashenskin rykmentin rintaman edessä.

— Aa, lippuja! — sanoi Kutusof, joka näytti vaivoin heräävän ajatuksistaan.

Hän katsahti hajamielisesti ympärilleen. Tuhannet silmät katsoivat häneen kaikilta puolin, sillä hänen odotettiin puhuvan jotain.

Hän pysähtyi Preobrashenskin rykmentin eteen, huokasi raskaasti ja sulki silmänsä. Joku seurueen jäsenistä viittasi lippuja pitäviä sotamiehiä astumaan lähemmä ja asettamaan liput ylipäällikön ympärille. Kutusof oli muutaman tuokion vaiti, mutta sitte hän nähtävästi vastenmielisesti ja asemansa pakosta nosti päänsä ja rupesi puhumaan. Joukko upseereja tuli hänen ympärilleen. Hän silmäili tarkkaavin katsein upseereja, joista hän tunsi muutamia.

— Minä kiitän kaikkia! — sanoi hän kääntyen sotamiehiin ja sitte upseereihin. (Hiljaisuudessa, joka syntyi hänen ympärillään, kuuluivat selvästi hänen verkkaan lausumat sanansa.) — Minä kiitän kaikkia raskaasta ja uskollisesta palveluksesta. Voitto on täydellinen eikä Venäjä unohda teitä. Ikuinen kunnia teille!

Hän vaikeni tuokioksi ja katseli ympärilleen.

— Kallista, kallista alemma sen pää, — sanoi hän eräälle sotamiehelle, joka oli pitänyt ranskalaista kotkaa ja laskenut sen vahingossa Preobrashenskin rykmentin lipun eteen. — Alemma, alemma, no niin, sillä tavalla. Hurraa, pojat! — lisäsi hän sotamiehille leuka nopeasti liikahtaen.

— Hurraa! — kiljuivat tuhannet äänet.

Sotamiesten huutaessa istui Kutusof kyyhällään satulassa, painoi päänsä kumarruksiin ja hänen silmiinsä nousi lempeä, pilkalliseen vivahtava piirre.

— Kuulkaahan nyt, pojat... — alkoi hän, kun huudot olivat vajenneet.

Ja samassa muuttui hänen äänensä ja kasvojen sävy: ylipäällikkö oli lakannut puhumasta ja sen sijaan alkoi puhua vaatimaton ukko, jota näytti haluttavan ilmaista sotamiehille jotain hyvin tärkeää.

Upseerien ja sotamiesten riveissä tapahtui liikettä, jotta olisi paremmin kuultu, mitä sanottavaa hänellä nyt oli.

— Kuulkaahan nyt, pojat. Minä tiedän, että tämä on raskasta, vaan mitäs tehdä! Olkaa kärsivällisiä, ei tätä kauan kestä. Saatetaan vieraat pois ja levätään sitte. Teidän tsaarinne ei unohda teidän työtänne. Raskas on ollaksenne, mutta olettehan kuitenkin kotonanne. Katsokaa noita, näettekö, mihin he ovat joutuneet, — sanoi hän ranskalaisiin osottaen. — He ovat kerjäläisiäkin kurjemmat. Silloin kun he olivat voimakkaita, emme me säästäneet itseämme, vaan nyt pitää meidän sääliä heitä. Ovathan hekin ihmisiä, vai mitä, pojat?

Hän katseli ympärilleen ja niissä kunnioittavan vakavissa, neuvottomissa katseissa, jotka koko ajan olivat tähdänneet häneen, hän huomasi vastakaikua sanoilleen. Silloin hänen kasvonsa valostumistaan valostuivat vanhanvoivasta, suopeasta hymystä, joka veti väreisiin hänen suupieliensä ja silmien nurkat. Hän oli hetkisen vaiti ja painoi päänsä kumaraan ikään kuin jotain epäroiden.

— Ja siksi toiseksi, kukas heidät on tänne kutsunut? Pitäkööt hyvänään... — sanoi hän yht'äkkiä karkeasti kiroten ja nostaen päänsä pystyyn.

Samassa hän huitasi nagaikallaan ja läksi ensi kerran koko sodan aikana nelistämään hajaantuneiden sotamiesrivien luota, joista kuului kovaa naurun hohotusta ja hurraahuutoja.

Kutusovin sanoja lienee sotaväki tuskin ymmärtänyt. Ainakaan ei olisi kukaan kyennyt toistamaan, mitä sotamarsalkka oli sanonut juhlallisesti alkaneessa, vaan sitte suopean avomieliseksi muuttuneessa puheessaan. Mutta hänen sanojensa sydämellinen tarkoitus ymmärrettiin, sillä sitä samaa riemun huumausta, johon oli yhtynyt sääli vihollisia kohtaan ja tunne oman asian oikeudesta ja joka ilmeni tuon ikämiehen lausumissa pahaa tarkottamattomissa kiro sanoissa, tunsi povessaan jokainen sotamies ja se puhkesi ilmoille innokkaissa, pitkissä riemuhuudoissa. Kuu eräs kenraali tämän jälkeen kysyi ylipäälliköltä, eikö hän suvaitsisi nousta vaunuihinsa, puhkesi Kutusof kenraalin kysymykseen vastatessaan yht'äkkiä nyyhkytykseen, sillä hän ei näyttänyt jaksavan hillitä mielenliikutustaan.

VII.

Marraskuun 8 p:nä, Krasnojen taistelun viimeisenä päivänä, oli jo alkanut hämärtää, kun joukot palasivat yöleiriin. Koko päivän oli ollut tyyni pakkanen, harvakseltaan oli putoillut lumihöyhtäleitä, mutta illaksi seestyi ilma ja pakkanen koveni. Korkealla kuumotti mustansininen tähtitaivas.

Muskettirykmentti, jossa Tarutinosta lähtiessä oli ollut 3,000 miestä, vaan nyt 900, oli ensimmäisiä maantien varrella olevaan kylään yöleirille saapuvista joukoista. Majottajat tulivat rykmenttiä vastaan ja ilmottivat, että kaikki mökit olivat täynnä sairaita ja kuolleita ranskalaisia, ratsuväkeä ja esikuntia. Ainoastaan yksi mökki oli saatavissa rykmentin päällikölle.

Rykmentin päällikkö ajoi tälle mökille, rykmentti marssi kylän läpi ja pani pyssyinsä ristikolle kylän laitimaisten mökkien kohdalle tielle.

Rykmentti ryhtyi ikään kuin suunnattoman suuri, satajäseninen eläin laatimaan pesäänsä ja valmistamaan ruokaa. Osa sotamiehistä kahlasi polvia myöten lumessa kylän oikealla puolella olevaan koivikkoon, josta kohta alkoi kaikua kirveiden ja miekkojen iskuja, katkeavien oksien ryskettä ja iloisia ääniä. Eräs toinen osa puuhaili rykmentin hevosten ja kuormien kimpussa, joista otettiin patoja ja korppuja ja annettiin hevosille ruokaa. Kolmannet hajosivat ympäri kylää järjestämään esikunta-upseerien asuntoja, korjaamaan pois mökeistä kuolleita ranskalaisia ja hakemaan lautoja, kuivia halkoja ja olkia rakennusten katoilta nuotiotarpeiksi ja suojaseiniksi.

Noin viisitoista sotamiestä kiskoi parhaillaan iloisesti huutaen mökkien takana kylän laidassa erään katottoman vajan säleseiniä.

— Hei, pojat, kaikki yht'aikaa! — huusivat miehet kiskoessaan irti suurta jäätynyttä seinää, joka paukkui ja narisi liitoksistaan. Paalut alkoivat ruskaa yhä tiheämmin ja viimein retkahti aita maahan miehineen, jotka olivat rynnistäneet sitä vasten. Samassa remahtivat miehet kovaan naurun rähäkkään ja huutoon.

— Tarttukaa kiinni kaksittain! Kanget tänne! Sillä tavalla! Mihin sinä siinä työnnäkset?

— No nyt, yht'aikaa... Hoi, seis, pojat!... Tahdissa laulun kanssa!

Kaikki vaikenivat ja eräs miellyttävän pehmeä ääni alkoi vetää laulun säveltä. Kolmannen säkeen lopussa yhtyivät kaikki viimeiseen ääneen huutaen: "oooo, yht'aikaa! Pojat, kaikki!..." Mutta väkevästä ponnistuksista huolimatta ei seinä liikahtanut kuin vähän matkaa ja miesten vajettua kuului heidän keskuudestaan raskasta läähätystä.

— Hei, pojat, kuudennen komppanian miehet! Heittiöt, pirut! Tulkaa auttamaan ... vuoroin vieraisa ollaan.

Parisenkymmentä kuudennen komppanian miestä, jotka olivat menossa kylään, tuli toveriensa avuksi ja samassa nousi viiden sylen pituinen ja kolmen sylen levyinen notkuva seinä miesten olkapäille, joita se pahasti painoi kylään kantaessa.

— Mene, mene ... vai köntistymään siinä... Etkö pääse? Ähä...

Iloista, ruokotonta rienailua kuului myötäensä.

— Mitäs te teette? — huusi yht'äkkiä komentavalla äänellä eräs vääpeli, joka juoksi kantajia vastaan. — Tuossa mökissä on itse kenraali, vaan te, paholaisen sikiöt, rietaskidat, pidätte tämmöistä rähinää! Kyllä minä teille näytän! — kiljasi vääpeli ja iski samassa täysin voimin selkään lähimpää sotamiestä. — Ettekö voi olla hiljemmin!

Sotamiehet vaikenivat. Se sotamies, jota vääpeli oli lyönyt, alkoi voihkien pyyhkiä kasvojaan, jotka olivat särkyneet verelle, kun hän vääpelin iskusta oli horjahtanut aita vasten.

— Hirtehisen pukari, tappelemaan siinä! Taisi tarvella koko turparustingin, — murahti sotamies hiljaa vääpelin mentyä.

— Ei tainnut maistua makealta? — virkkoi eräs irvihammas, jonka jälkeen sotamiehet jatkoivat kulkuaan hiljaa.

Päästyään toiselle puolelle kylää alkoivat sotamiehet taas puhua kovaäänisesti höystäen puhettaan pahaa tarkoittamattomilla kiro- ja haukkumasanoilla, kuten äskenkin.

Siinä mökissä, jonka ohi sotamiehet äsken olivat kulkeneet, olivat koolla korkeimmat päälliköt ja keskustelivat vilkkaasti teetä juodessaan kuluneen päivän tapauksista ja vastaisista liikkeistä. Oli näet aikomus tehdä siipimarssi vasemmalle, eristää varakuningas muista ja siepata hänet vangiksi.

Kun sotamiehet toivat seinän perille, loimusi jo monessa paikassa keittiönuotioita. Puut räiskyivät, lumi sulii ja sotamiesten mustat varjot kuukkivat sinne tänne sotamiesten miehittämällä, tasaiseksi talletulla lumikentällä.

Kirveet ja miekat jyskivät kaikilla puolilla. Kaikki tehtiin kenenkään käskemättä. Nuotiopuita kannettiin yöksi, pieniä telttoja laitettiin upseereille, padat kiehuivat tulella, pyssyjä puhdistettiin ja pukimia korjailtiin.

Kahdeksas komppania pystytti tuodun seinän puoliympyrään suojaksi pohjoistuulelta ja sen sisäpuolelle viritettiin nuotiovalkea. Sitte toimitettiin iltasoitto, pidettiin nimihuuto, syötiin illallinen ja sijoitettiin yöksi nuotioiden ympärille ken jalkineitaan paikkaamaan, ken polttamaan piippua, jotkut taas riisuutuivat ilkosen alasti ja korvensivat vaatteistaan täitä.

VIII.

Tuntuisi siltä, että näissä kuulumattoman raskaissa oloissa, jolloin venäläisten sotamiesten täytyi toimia ilman lämpimiä jalkineita ja pukimia, ilman kattoa päänsä päällä, lumikinoksissa 18 asteen pakkasessa ja vajaalla muonalla, joka ei aina ehtinyt oikeissa ajoissa perille, sotaväki olisi tarjonnut mitä surullisimman ja masentavimman kuvan.

Asianlaita ei kuitenkaan ollut näin, sillä sotaväen mieliala ei ollut parhaimmissakaan aineellisissa oloissa ollut niin reipas ja virkeä kuin nyt. Tämä tuli siitä, että riveistä karisi pois joka päivä kaikki se, mikä oli alkanut kehnota ja masentua mieleltään. Kaikki ruumiillisesti ja henkisesti huono oli aikoja sitte häipynyt jällelle ja riveihin oli jäänyt vain armeijan parhaisto täysissä sielun ja ruumiin voimissa.

Kahdeksannen komppanian nuotiolle, joka oli suojattu säleseiniällä, keräytyi väkeä kaikista enimmäen. Kaksi vääpeliä tuli istumaan tälle nuotiolle, sillä se roihusi muita kirkkaammin. Komppanian miehet vaativat oikeudesta päästä istumaan seinän suojaan polttopuiden kantamista.

— Hoi, Makejef, missä sinä olet kuhnaillut vai ovatko sudet syöneet sinut? Mene kantamaan puita, — huusi eräs punanaamainen ja punatukkainen sotamies, joka siristeli ja räpytteli silmiään savun tähden, mutta ei vetäytynyt etemmä nuotiosta. — Mene vaikka sinä, varis, hakemaan puita, — käski hän erästä toista.

Punatukkainen sotamies ei ollut ali-upseeri, vaan kun hän oli roteva mies, niin komenteli hän heikompiiaan. Pieni, laiha, terävänenäinen sotamies, jota sanottiin varikseksi, nousi nöyrästi ylös ja oli lähtemäisillään, mutta samassa ilmestyi nuotion valoon eräs komea, nuori sotamies, joka toi kannalmuksen puita.

— Sepä mainiota! Anna tänne! Puut katkottiin ja heitettiin tuleen, jota lietsottiin puhaltamalla ja sinellien liepeillä ja nuotio sähisi ja räiskyi. Sotamiehet siirtyivät lähemmä ja sytyttivät piippunsa. Nuori, komea sotamies, joka oli tuonut puita, rupesi nopeasti tömistelemään palentuneita jalkojaan.

— Ah, emoseni ehtoinen, kaunis on pakkanen, vaikka on kylmä... — laulaa hyräili hän katkonaisesti ikään kuin häntä olisi nikottanut joka tavun kohdalla.

— Hei, mies, kengänpohjasi luiskahtavat! — huusi punatukkainen huomattessaan, että tömistelijän kengänpohja riipatti irrallaan. — Hypittääpäpäs sitä!

Hyppijä pysähtyi, kiskasi irti pohjan ja heitti sen tuleen.

— Oikein sanoit, — virkkoi hän istuutuen, otti rensselistään palan sinistä ranskalaista verkaa ja rupesi sillä käärimään jalkaansa. — Lämminkö lie turvottanut vai mikä, — lisäsi hän ojentaen jalkansa tulta kohti.

— Kohta annetaan uudet. Kunhan päästään perille, kuuluvat antavan kaikille kahdet parit.

— Mutta missä se Petrovin riiviö on? On tainnut jäädä jällelle, — virkkoi vääpeli.

— Jo minä sen huomasin aikoja sitte, — sanoi eräs toinen.

— Minkäs sille huonokkaalle...

— Kolmannesta komppaniasta oli eilen, kuulemma, puuttunut yhdeksän miestä.

— Kummakos se on, kun pakkanen panee jalat, et siinä liiku.

— Joutavia loruja! — virkkoi vääpeli.

— Tekeekös sinun mielesi samaa? — sanoi eräs vanha sotamies nuhtelevasti sille, joka oli puhunut jalkojen palentumisesta.

— Mitä sinä oikeastaan horiset? — kivahti yht'äkkiä kimakalla, vapisevalla äänellä terävänenäinen sotamies, jota sanottiin varikseksi. — Nälkäinen huononee ja huono kuolee. Niin kuin esimerkiksi minä. En jaksakaan enää, — sanoi hän tiukasti vääpelille, — käske viemään hospitaaliin, jomotus ei lähde ruumiista tahi muuten jään tielle...

— No, no, älähän siinä... — virkkoi vääpeli levollisesti.

Sotamies vaiken ja yleinen keskustelu jatkui.

— Otettiin niitä ranskalaisia tänäänkin aika katras, vaan jottapa edes yhdelläkään olisi ollut kunnolliset saappaat, ei muuta kuin riekaleita, — alkoi eräs sotamies uuden keskustelun.

— Kasakat ovat kaikki vieneet. Kun siivottiin tupaa everstille, kannettiin ranskalaiset ulos. Oikein pahasti pani, kun katseli, — virkkoi äskeinen tömistelijä. — Kun käänneltiin ja katsottiin, oli yksi vielä elossa ja örähteli jotain omalla kielellään.

— Mutta puhdasta väkeä ne ovat, pojat, — sanoi ensimmäinen. — Valkeapintaisia kuin tuo koivu tuossa. Ja on niissä rohkeitakin ja, mene tiedä, jalosukuisia.

— Kummakos se on, kun sillä on värvätty kaiken säätyistä väkeä!

— Vaan meidän kielestämme eivät ymmärrä mitään, — virkkoi tömistelijä epäröivästi naurahtaen. — Kysyin eräältä, minkä kuninkaan valtakunnasta hän oli, mutta se hölötti vaan omaansa. Somaa väkeä!

— Merkillistä on se, pojat, — sanoi se sotamies, joka oli ihmetellyt ranskalaisten valkoista ihoa, — mitä Moschaiskin musikat kertoivat. Kun oli ruvettu korjaamaan kuolleita taistelupaikalta, niin

mitäs luulette? Vähilleen kuukauden olivat ne siellä viruneet ja niin olivat olleet valkeita kuin paperi ja puhtaita eikä ollut hajun hiventä lähtenyt.

— Mahtoi olla kylmä? — arveli eräs joukosta.

— Pöllö! Kylmä, kun oli aivan lämmin sää! Jos olisi ollut kylmä, eivät ne meikäläisetkään olisi mädänneet. Mutta musikat sanoivat, että meikäläiset olivat olleet yltä alta mädänneet ja madoissa eikä oltu muuten voitu raahata pois kuin nenä siteissä ja naama toisaanne päin. Vaan ranskalaiset olivat olleet valkeat kuin paperi eikä ollut lähtenyt hajun hiventäkään.

Kaikki olivat hetkisen ääneti.

— Varmaankin ruuasta, — virkkoi vääpeli, — herrasruokia vetelevät.

Kukaan ei väittänyt vastaan.

— Moschaiskin musikat kertoivat vielä, että heitä oli kymmenestä kylästä ajettu sinne, missä se tappelu oli ollut ja kaksikymmentä päivää olivat kuolleita vetäneet eivätkä sittenkään olleet saaneet kaikkia pois, vaikka oli susiakin ollut, kertoivat...

— Se olikin oikea tappelu, — virkkoi eräs vanha sotamies, — vaan se on ollut ja mennyt. Näistä muista ei ole kuin miesten rasitukseksi.

— Entäs toissapäivänä kun rynnättiin! Ei tappelun näköistäkään, elävinä viskoivat aseensa ja polvilleen. Pardon, sanoivat ja siinä kaikki. Sanottiin, että Platof oli sen Polionin kaksi kertaa kopannut. Mutta kun se ei osannut sille tehdä mitään, oli se nujertautunut käsistä ja mennyt sitä tietään.

— Kylläpä osaat valeita puotella, Kiselef, annahan kun katson sinuun.

— Mitä valehtelemista siinä on, tosi kuin tosi.

— Kunhan olisi osunut minun käsiini, ei siinä olisi ollut muuta kuin mies tantereeseen ja haapakangella päähän. Sen olisi, turmelus, sietänyt.

— Oli miten oli, kyllä siitä loppu tehdään, katkotaan, tokko kohtapuoleen enää maita vaeltaa, — arveli vanha sotamies haukotellen.

Juttuaminen päättyi, sotamiehet alkoivat asettua yöteloilleen.

— Katsohan, miten tulisesti tähdet säkenöivät! Taitavat akat levittää palttinoita valkenemaan, — sanoi eräs sotamies linnunrataa ihaillen.

— Ei, se on hyväksi viljavuodeksi.

— Puita pitäisi vielä käydä.

— Selkä paahtuu, vaan vatsapuolta kylmää. Ihme ja kumma.

— Oh, hyvä Jumala!

— Älä tyrki, ei se tuli ole yksinään sinua varten! Röhöttää siinä kuin mikäkin...

Kaikkien vaijettua kuului hiljaisuudesta muutamien nukkuneiden kuorsausta, muut kääntelevät kyleltä toiselle lämmitelläkseen ja vaihtoivat silloin tällöin jonkun sanan. Eräältä nuotiolta, joka oli satakunnan askeleen päässä, kuului kovaa naurun rähäkkää.

— Kuulehan, miten kotkottavat viidennessä komppaniassa, — virkkoi eräs sotamies. — Ja väkeä ihan mustanaan!

Eräs sotamies nousi ylös ja läksi viidenteen komppaniaan.

— Olipa siellä iloa, — sanoi hän palattuaan. — Sinne oli tullut kaksi ranskalaista. Toinen oli ihan palentunut, vaan toinen oli reima poika ja veteli lauluja.

— Ohoo? Pitää lähteä katsomaan...

Muutamia miehiä läksi viidenteen komppaniaan.

IX.

Viides komppania oli asettunut aivan metsän laitaan. Mahtava nuotio loimusi keskellä hankea ja valaisi puiden hurteisia oksia.

Sydänyön aikaan kuulivat komppanian sotamiehet metsästä askeleita ja oksien ratinaa.

— Pojat, karhu tulee, — sanoi eräs sotamiehistä.

Kaikki kohottivat päänsä kuunnellakseen ja samassa ilmestyi metsästä nuotion valaisemalle alalle kaksi kummallisesti puettua ihmishaamua, jotka pitivät kiinni toisistaan.

Nämä olivat kaksi metsään piiloutunutta ranskalaista. He astuivat nuotiolle ja puhuivat sotamiehille käheällä äänellä jotain, jota venäläiset eivät ymmärtäneet. Pitemmällä tulijoista oli päässä upseerin lakki ja hän näytti olevan aivan näännyksissä. Nuotion ääreen tultuaan hän aikoi istuutua, mutta kaatua retkahti pitkälleen. Hänen toverinsa, pieni, vantterra sotamies, jonka kasvot olivat huivilla turotut, oli voimakkaampi. Hän nosti toverinsa pystyyn ja osottaen suuhunsa sanoi jotain. Sotamiehet tulivat ranskalaisten ympärille, levittivät sinellin sairaan alle ja toivat kummallekin puuroa ja viinaa.

Ranskalainen upseeri oli Ramballe ja toinen hänen palvelijansa Morel.

Kun Morel oli saanut kulahduksen viinaa ja syönyt kattilallisen puuroa, muuttui hän kerkeän iloiseksi ja alkoi laverrella pitkiä juttuja, joita venäläiset eivät ymmärtäneet. Ramballe kieltäytyi syömästä ja virui mitään virkkaamatta kyynänpäällään nuotion ääressä katsellen ilmeettömällä, punaisilla silmillään venäläisiin sotamiehiin. Toisinaan hän päästi pitkän voihkauksen ja vaiken sitte taas hyväksi aikaa. Morel osotti olkapäihinsä tahtoen siten huomauttaa sotamiehille, että hänen toverinsa oli upseeri, jonka piti saada hoitoa. Eräs nuotiolle saapunut venäläinen upseeri lähetti kysymään everstiltä, ottaisiko hän luokseen mökkiin ranskalaisen upseerin. Kun tuli sana, että eversti oli käsenyt tuoda ranskalaisen, ilmoitettiin Ramballelle, että hän läksisi. Hän nousi ylös ja aikoi lähteä, vaan horjahti samassa ja olisi kaatunut, ellei hänen vieressään seisova sotamies olisi häntä tukenut.

— No, rupeatko vielä tappelemaan? — virkko eräs sotamies leikillään Ramballelle.

— Tuhma tollikko! Pidä suusi kiinni! Mokoma musikka, — kuului eri tahoilta nuhteita leikkiä laskeneella sotamiehelle.

Sotamiehiä tuli Ramballen ympärille, hänet nostettiin kahden miehen käsiin ja lähdettiin viemään mökkiin. Ramballe laski kätensä sotamiesten kaulaan ja hoppusi mennessä:

— *Oh, mes braves! Oh, mes bons, mes bons amis! Voilà des hommes! Oh, mes braves, mes bons amis,*^[122] — ja hän kallisti päänsä kuin lapsi toisen sotamiehen olkapäätä vasten.

Morel jäi sotamiesten pariin ja sai parhaan paikan nuotion ääressä.

Morel, pieni, vantterra ranskalainen, jonka silmät olivat tulehduksissa ja myötäänsä tihkuivat vettä ja joka oli sitonut korvilleen huivin lakin päällitse, kuten naisten tapa on, oli pukeutunut pahanpäiväiseen risaseen turkkiin. Hän oli nähtävästi hieman humaltunut ja käsi erään vieressä istuvan sotamiehen kaulassa hän lauloi käheällä, vähäväliä katkeavalla äänellä jotain ranskalaista laulua. Sotamiehet katsoivat häneen kovasti nauraen.

— Seis, seis, opetahan, miten se oli! Minä opin pian. No?... — sanoi se sotamies, jota Morel kaulaili ja joka oli iloinen laulajapoika.

— *Vive Henri quatre. Vive ce roi vaillant!* — veteli Morel silmää iskien. — *Ce diable à quatre,*^[123]

— Vivarika! Viv seruvaru, sidiablaka! ... — matki sotamies, joka tosiaankin oli tavannut sanat ja luutasi kädellään.

— Aika mestari! Ha-ha-ha-ha-haa! — kajahti joka taholta rämäkkä nauru.

Morel rupesi myöskin nauramaan kasvojaan vääristellen.

— Anna tulla, anna tulla lisää!

Qui eut le triple talent,
De boire, de battre
Et d'être un vert galant...^[124]

— Hyvältä sekin kuuluu! No, Saletajef!...

— Ky... — sai Saletajef vaivoin sanotuksi. — Ky-y-y... — veti hän sitte huulet töröllään, — letriptala de bu de ba et detraver gala, — lauloi hän.

— Sillä tavalla! Siin' on vasta ranskalainen! Hoh-hoh-hoo! Nälättäkö vielä?

— Anna hänelle vielä puuroa, ei nälkäinen vatsa vähällä täyty.

Morelille annettiin taas puuroa ja hän rupesi nauraen tyhjentämään kolmatta kattilallista. Kun nuoret sotamiehet katsoivat Moreliin, paistoi heidän kasvoiltaan ystävällinen, iloinen hymy. Vanhat sotamiehet pitivät moista menoa sopimattomana ja lojuivat toisella puolen nuotiota, vaan aikaväliin nousivat hekin rynkämäisilleen ja kurkistivat naurussa suin Moreliin.

— Ihmisiä ne ovat nekin, — murahti eräs heistä sinelliinsä kietoutuen. — Omat juurensa kullakin puulla.

— Ooh, hyvä Jumala! Miten tähtinen on taivas! Pakkasiksi...

Kaikki äänet kuolivat. Tähdet, jotka näkyivät ikään kuin tietävän, ettei kukaan katso heihin, tulistuivat entistä säihkyvämpään liekkiin taivaan mustassa korkeudessa. Vuoroin säihkyen, vuoroin sammuen ja vuoroin väristen näytti niillä olevan ikään kuin salaperäisiä riemun sanomia toisilleen kuiskittavina.

X.

Ranskan sotajoukot hupenivat tasaisesti, matemaattisen tarkan sarjan mukaisesti. Beresina-joen ylimeno, josta on kirjoitettu sanomattoman paljon, oli vain yksi Ranskan armeijan perikadon väliportaita eikä ollenkaan mikään sodan ratkaiseva tapaus. Se seikka, että ranskalaiset ovat pitäneet ja pitävät näin suurta ääntä Beresinasta, johtuu siitä, että kaikki ne onnettomuudet, jotka ranskalaiset olivat saaneet kärsiä tasaisesti pitkin matkaa, kasautuivat nyt Beresinan murtuneella sillalla yhteen röykköön, yhdeksi traagilliseksi näytelmäksi, joka syöpyi syvälle kaikkien sydämiin. Venäläiset puolestaan ovat puhuneet ja kirjottaneet paljon Beresinasta

ainoastaan siitä syystä, että kaukana sotänäyttämöltä, Pietarissa, oli Pfuel laatinut kartan, jonka mukaan Napoleon oli ajettava strategiseen umpikujaan Beresina-joella. Vakuutettuina siitä, että kaikki käy todellisuudessa niin kuin kartallakin, väittivät kaikki, että Beresinan ylimenon syöksi ranskalaiset perikatoon. Itse asiassa eivät Beresinan tuottamat seuraukset olleet ranskalaisille läheskään niin tuhoisat tykkeihin ja vangiksi joutuneisiin nähden kuin Kraanojen päivät, kuten sen näkee numeroistakin.

Beresinan ylimenon ainoa merkitys on siinä, että tämä ylimenon todisti silminnähävästi ja eittämättömästi, miten nurinkurisia olivat kaikki saartosuunnitelmat ja miten oikeassa oli Kutusof ja koko armeija (massa) vaatiessaan ainoata oikeata toimintatapaa, vihollisen seuraamista. Ranskalaislauma pakeni myötäensä kiihtyvällä nopeudella, kaikista voimistaan, jotka olivat suunnatut päämäärän saavuttamiseen. Se laukoi kuin haavottunut eläin, jonka oli mahdoton pysähtyä tielle. Sen todisti ylimenon järjestäminen, mutta paljoo huomattavammin meneminen siltojen yli. Kun sillat murtuivat, niin eivät aseettomat sotamiehet, Moskovan asukkaat, ranskalaisten kuormastossa kulkevat naiset lapsineen eikä kukaan antautunut, sillä heihin vaikutti inertsin voima, vaan pakeni edelleen, sulloutui veneisiin ja ajautui jääkylmään veteen.

Tämmöinen jouduttautuminen oli järkevää. Sekä pakenevien ranskalaisten että takaa-ajavien asema oli yhtä tukala. Toveriensa parissa ollessaan luotti kukin ranskalainen hädän tullen toveriensa apuun, mutta jos hän sitä vastoin olisi antautunut venäläisille, niin olisi hän joutunut sielläkin samanlaiseen puutteeseen, mutta sen lisäksi olisi hän jäänyt aina viimeiseksi elintarpeiden jaossa. Eivät ranskalaiset tarvinnut luotettavia tietoja siitä, että puolet vangeista kuoli nälkään ja viluun, vaikka venäläiset tahtoivatkin pelastaa heidät, sillä he tunsivat, ettei asia voinut olla muuten. Armeliaimmatkaan venäläiset sotapäälliköt samoin kuin Venäjän armeijassa palvelevat ranskalaisetkaan eivät voineet tehdä mitään sotavankien kohtalon lieventämiseksi. Ranskalaisia tuhosi sama tukala tila, jossa venäläisetkin olivat. Eihän voinut riistää leipää ja vaatteita nälkäisiltä tarpeellisilta sotamiehiltä ja antaa niitä ranskalaisille, jotka eivät kylläkään olleet vahingollisia, joita ei vihattu ja jotka eivät olleet mihinkään syyssä, vaan jotka yksinkertaisesti olivat tarpeettomia. Jotkut tosin antoivat, mutta se ilmeni poikkeuksena.

Takana uhkasi varma tuho, edessä hämötti toivo. Laivat olivat poltetut eikä ollut muuta pelastumisen varaa kuin yhteinen pako ja tähän yhteiseen pakoon olivat kohdistetut kaikki ranskalaisten voimat.

Kuta etemmä ranskalaiset pääsivät, kuta surkeammiksi hupenivat heidän tähteensä, varsinkin Beresinan jälkeen, johon Pietarista tulleen taistelusuunnitelman tähden oli pantu suuria toiveita, sitä kiihkeämmäksi kävivät venäläisten kenraalien pyyteet. He syyttivät edelleenkin toinen toistaan, vaan kaikista eniten Kutusovia. Kun otaksuttiin, että Pietarista tulleen suunnitelman onnistumattomuus pannaan Kutusovin syyksi, ilmeni tyytymättömyys, halveksuminen ja iva häntä kohtaan entistä voimakkaammin, ja kun iva ja halveksuminen ilmeni tietysti kunnioittavaan kuoreen puettuna, ei Kutusof voinut vaatia ketään tilille siitä, mistä häntä oikeastaan syytettiin. Hänen kanssaan ei asioista puhuttu vakavasti, vaan kun hänelle esitettiin asioita ja pyydettiin niistä hänen ratkaisuaan, niin oli kenraalien kasvoilla väkinäistä toimitusta todistava ilme, hänen selkensä takana iskettiin silmää ja häntä koetettiin pettää joka askeleella.

Kun kukaan Kutusovin seuralaisista ei ymmärtänyt häntä, selittivät he suoraan, ettei ukolle maksanut vaivaa puhua mistään, sillä hän ei kykene käsittämään heidän suurpiirteisiä aikeitaan, vaan märehii aina omia tyhjiä sanojaan kultaisesta sillasta ja siitä, ettei rajan toiselle puolen voida viedä repaleista kulkurilaumaa j.n.e. Kaiken tämän olivat he kuulleet häneltä moneen kertaan. Ja vaikka Kutusof olisi puhunut mistä: muonavaroiden odottamisesta, jalkineiden puutteesta y.m. niin oli se niin vähäpätöistä heidän viisaiden ja ongelmaisten ehdotustensa rinnalla, että Kutusovin tyhmyys ja höperyys paljastui kokonaan, jota vastoin he esiintyivät oikeina, nerokkaina sotapäällikköinä.

Tämä pahansuopuus kasvoi huippuunsa esikunnassa varsinkin siitä pitäen, kun armeijaan oli liittynyt Wittgenstein, tuo loistava amiraali ja Pietarin sankari. Kutusof näki ja ymmärsi kaikki, mutta ei voinut muuta kuin nostella huokaillen olkapäitään. Yhden ainoan kerran hän suuttui ja se tapahtui Beresinan jälkeen. Silloin hän lähetti Bennigsenille, joka lähetti hallitsijalle salaisia raportteja, seuraavan kirjeen:

"Teidän sairaalloisten puuskienne tähden pyydän, että teidän ylhäisyytenne tämän kirjeen saatuaan suvaitsisi lähteä Kalugaan ja odottaa siellä Hänen Keisarillisen Majesteettinsa lähempiä määräyksiä."

Mutta kohta sen jälkeen, kun Bennigsen oli poistunut, saapui armeijaan suuriruhtinas Konstantin Pavlovitsh, joka oli ollut armeijassa sodan alussa ja jonka Kutusof oli saanut lähtemään armeijasta pois. Suuriruhtinas ilmoitti nyt Kutusoville, että keisari oli tyytymätön armeijan huonojen saavutusten ja hitaiden liikkeiden tähden ja että keisari itse saapuu muutaman päivän kuluttua armeijaan.

Vanha Kutusof, joka oli yhtä kokenut hovimies kuin sotapäällikkökin, joka saman vuoden elokuussa oli valittu ylipäälliköksi vastoin hallitsijan tahtoa, joka oli karkottanut armeijasta perintöruhtinaan ja suuriruhtinaan, joka oli vastoin hallitsijan tahtoa oman valtansa nojalla luovuttanut Moskovan — tämä Kutusof oivalsi nyt heti, että hänen aikansa oli nyt päättynyt, että hänen osansa oli loppuun näytetty ja ettei hänellä enää ole sitä näennäistäkään valtaa, jonka hän muutama kuukausi sitte oli saanut. Eikä hän ymmärtänyt tätä yksistään hovimiehen kannalta. Yhdeltä puolen hän näet huomasi, että ne sotatoimet, joita hän oli johtanut, olivat lopullaan ja hän tunsu, että hän oli tehnyt tehtävänsä. Toisekseen alkoi hän näihin aikoihin tuntea ruumiillista väsymystä ja levon tarvetta vanhoille voimilleen.

XI.

Marraskuun 29 p:nä saapui Kutusof Vilnaan, tuohon rakkaaseen Vilnaansa, kuten hän sanoi. Kutusof oli ollut palveluksensa aikana kaksi kertaa Vilnan kuvernöörinä. Rikkaassa, eheänä säilyneessä Vilnassa tapasi Kutusof paitsi elämän mukavuuksia, joita hän ei ollut saanut nauttia pitkään aikaan, vanhoja ystäviään ja monia muistoja. Ja kun hän nyt oli yht'äkkiä päässyt irtautumaan kaikista sota- ja hallitushuolista, asettui hän rauhalliseen, jokapäiväiseen elämään, mikäli se oli mahdollista hänen ympärillään kiehuvien juonien tähden eikä näyttänyt välittävän vähääkään siitä, mitä historiallisessa maailmassa tapahtui.

Tshitshagof, joka oli kiivaimpia ranskalaisten nurinniskoin syöksijöitä ja tietukkijoita, joka oli ensin aikonut tehdä ryntäyksen Kreikkaan ja sitte Varsovaan, vaan ei millään neuvoin halunnut mennä sinne, minne milloinkin oli käsketty, joka oli tunnettu rohkeista sanoistaan hallitsijalle, jonka mielestä Kutusof oli hänelle suuressa kiitollisuuden velassa, sillä kun hänet oli 1811 lähetetty solmimaan rauhaa Turkin kanssa Kutusovista välittämättä, oli hän, saatuaan tietää, että rauha oli jo tehty, sanonut hallitsijalle, että rauhan aikaansaaminen on Kutusovin ansio, — tämä sama Tshitshagof oli ensimmäinen vastaanottamassa Kutusovia Vilnassa sen linnan edustalla, johon Kutusovin oli määrä jäädä asumaan. Laivaston arkiunivormu päällä, tikari vyöllä ja lakki kainalossa ojensi Tshitshagof Kutusoville raportin sotaväen tilasta ja kaupungin avaimet. Se halveksuvan kunnioittava tapa, jota nuoret osottivat vanhuuttaan höpertyneelle ukolle, kuvastui täydellisesti Tshitshagovin esiintymisestä, sillä hän tiesi jo ne syytökset, joita Kutusoviin kohdistettiin.

Keskustellessaan Tshitshagovin kanssa sanoi Kutusof muun muassa, että ne Tshitshagovin ajoneuvot ja astiat, jotka olivat kadonneet Borisovossa, olivat tallella ja palautetaan takasin omistajalleen.

— *C'est pour me dire que je n'ai pas sur quoi manger... Je suis au contraire vous fournir de tout dans le cas même où vous voudriez donner des diners*,^[125] — sanoi Tshitshagof kiireissään, tahtoen joka sanalla todistaa olevansa oikeassa ja siitä syystä luullen, että Kutusoviakin huoletti sama asia.

Kutusovin suu vetäytyi terävään ivan hymyyn ja hän vastasi olkapäitään kohauttaen:

— *Ce n'est que pour vous dire ce que je vous dis*.^[126]

Kutusof jätti Vilnaan suurimman osan sotajoukkoja, vaikka se oli vastoin hallitsijan tahtoa. Hänen läheisensä henkilöt sanoivat, että hän oli tavattomasti masentunut ja ruumiillisesti heikontunut tänä Vilnassa olinaikanaan. Hän ei välittänyt juuri ollenkaan armeijan asioista, teetätti kaikki kenraaleillaan ja vietti hallitsijaa odotellessaan hajanaista elämää.

Hallitsija oli lähtenyt Pietarista joulukuun 7 p:nä seurueineen, johon kuului kreivi Tolstoi, ruhtinas Volkonski, Araktshejef y.m. Hän saapui Vilnaan saman kuun 11 p:nä ja ajoi matkareessa suoraan linnan pihalle. Vaikka oli kova pakkanen, oli linnan edustalle kokoutunut satakunta kenraalia ja esikunta-upseeria täysissä paraatipuvuissa, jota paitsi Semjonovin rykmentti oli asetettu kunniavahdiksi.

Kuriiri lennätti linnan pihalle höyryvävällä kolmivaljakolla hallitsijan edellä ja huusi: "tulee!" Konovnitsin juoksi sisään viemään sanaa Kutusoville, joka odotti pienessä porttivahdin huoneessa.

Hetken kuluttua ilmestyi rapuille ylipäällikön paksunharteva vartalo täydessä paraatipuvussa, rinta kirjavanaan arvomerkkejä ja suuri vatsa vyöllä tiukattuna. Hän pani hatun päähänsä, otti sormikkaat käteensä, laskeutui rappuja vaivaloisesti astuen syrjittäin portaalta toiselle ja otti raportin, joka oli valmistettu hallitsijalle annettavaksi.

Hetkisen aikaa vielä juostiin asioita, supateltiin, vielä tulla huristi eräs kolmivaljakko, vaan sitte kääntyivät kaikkien silmät linnaan kiitävään rekeen, josta näkyi keisari ja Volkonski.

Samaa ruumiillista levottomuutta, jota Kutusof oli tuntenut 50 vuoden aikana joka kerran hallitsijan läheystyössä, tunsikin nytkin. Hän kopeloi itseään huolestuneen nopeasti, kohensi lakkiaan ja samassa hetkessä, kun hallitsija reestä noustuaan loi häneen silmänsä, ojentihe Kutusof reippaasti suoraksi, antoi raportin ja rupesi puhumaan hallitsijalle mielittelevällä, tahdikkaalla äänellään. Hallitsija katsahti nopeasti Kutusoviin kiireestä kantapäähän asti, jolloin hänen kulmakarvansa vetäytyivät tuokioksi ryppyyn, mutta samassa hän voitti tunteensa, astui kätet levällään vanhan kenraalin luo ja syleili häntä. Tämä syleily liikutti Kutusovin mieltä entisen vaikutuksen voimalla ja sydämellisellä tarkotuksellaan niin, että hän rupesi itkeä nyhkyttämään.

Sitte tervehti hallitsija upseereja, kunniavahdistoa ja puristettuaan vielä kerran vanhuksen kättä hän nousi tämän kanssa linnaan.

Kun hallitsija nyt oli jäänyt kahden kesken sotamarsalkan kanssa, ilmaisi hän tyytymättömyytensä takaa-ajon hitauteen, Krasnojessa ja Beresina-joella tehtyihin virheisiin ja kertoi tulevan ulkomaisen sodan suunnitelmistaan. Kutusof ei väittänyt vastaan eikä tehnyt huomautuksia. Se sama alistuvainen, mitään ilmaisematon ilme, jolla hän seitsemän vuotta sitte oli ottanut vastaan keisarin käskyt Austerlitzin kentällä, kuvastui nytkin hänen kasvoillaan.

Kun Kutusof tuli ulos hallitsijan kabinetista ja kulki raskain, lyyhähtelevin askelin pää kumarassa salin poikki, pysähtyi hän jonkun äänestä.

— Teidän armonne, — sanoi joku.

Kutusof nosti päänsä ja tuijotti pitkän aikaa kreivi Toistoihin, joka seisoi hänen edessään hopealautanen kädessä ja sillä jokin pieni esine. Kutusof ei näyttänyt käsittävän, mitä hänestä tahdottiin.

Mutta yht'äkkiä hänen muistinsa kirkastui, hänen pöhöiset kasvonsa vetäytyivät tuskin huomattavaan hymyyn ja kunnioittavasti syvään kumartaen hän otti lautasella olevan esineen. Se oli P. Yrjön ritarikunnan I:sen luokan risti.

XII.

Seuraavana päivänä antoi Kutusof päivälliset ja tanssiaiset, joita hallitsija kunnioitti läsnäolollaan. Vaikka sotamarsalkka oli saanut Yrjön ristin ja hallitsija osotti hänelle mitä suurinta kunnioitusta, ei hallitsijan tyytymättömyys häneen ollut kuitenkaan mikään salaisuus kenellekään. Ulkonaisesti noudatettiin säädylisyyttä ja tässä kohden oli hallitsija itse parhaana esimerkkinä, mutta kaikki tiesivät, että ukko oli syntipukki ja ettei hänestä enää ollut mihinkään. Kun hallitsija oli astunut juhlasaliin ja Kutusof käski Katarinan aikuisen tavan mukaan laskemaan hallitsijan jalkoihin sotasaaliiksi saadut sotaliput, ryypisti hallitsija vastenmielisesti otsaansa ja sanoi jotain, josta muutamat lähellä olijat kuulivat: "vanha ilveilijä". Hallitsijan tyytymättömyys Kutusoviin kasvoi Vilnassa varsinkin siitä syystä, ettei Kutusof näyttänyt haluavan tai ettei hän kyennyt käsittämään uuden sotaretken merkitystä.

Kun hallitsija lausui seuraavan päivän aamulla hänen luokseen kokoontuneille upseereille: "te ette ole pelastaneet yksistään Venäjää, vaan olette pelastaneet Europankin", oivalsivat silloin kaikki, ettei sodan päähän oltu vielä päästy.

Kutusof vain ei ottanut käsittääkseen tätä, vaan hän puhui aivan julkisesti, ettei uusi sota voi parantaa Venäjän asemaa eikä suurentaa sen mainetta, vaan että se päinvastoin pahentaa sen aseman ja himmentää sen korkean maineen, jossa Venäjä nyt oli. Hän koetti todistaa hallitsijalle, että oli mahdotonta kutsua riveihin uutta väkeä, että kansan asema oli raskas, että voittojen sijasta voi tulla tappioita j.n.e.

Kun sotamarsalkan mieli oli tämmöinen, oli luonnollista, että hän oli vain esteenä uudelle sotaretkelle.

Sotamarsalkkaa ei tarvinnut suoraan loukata, sillä hänen syrjäyttämisekseen tarjoutui se sama keino, jota oli käytetty Austerlitzissa ja sodan alussa Barclayn aikana ja joka oli se, että hänelle mitään virkkaamatta ja häntä häiritsemättä vedettiin hänen altaan pois se vallan maaperä, jolla hän oli seissyt ja siirrettiin hallitsijalle itselleen.

Tässä tarkoituksessa muodostettiin vähitellen uudestaan esikunta ja Kutusovin esikunnan varsinainen valta hävitettiin kokonaan ja siirrettiin keisarin käsiin. Toll, Konovnitsin ja Jermolof saivat muita virkoja. Puhuttiin aivan yleensä ja julkisesti sotamarsalkan heikontuneesta terveydestä ja hänen terveytensä täytyi tietysti olla heikon, jotta hän olisi voinut luovuttaa paikkansa seuraajalleen. Ja hänen terveytensä oli todellakin huono.

Yhtä vaatimattomasti, luonnollisesti ja hiljaa kuin Kutusof oli saapunut Turkista Pietariin kokoamaan sotaväkeä ja lähetetty armeijaan juuri silloin kun hän oli tarpeen, yhtä vaatimattomasti, luonnollisesti ja hiljaa ilmestyi nyt, kun Kutusovin osa oli loppuun näytelty, hänen sijaansa uusi henkilö.

Vuoden 1812 sodalla piti olla jokaiselle venäläiselle sydämelle rakkaan kansallisen merkityksen ohella myöskin toinen merkityksensä — europalainen.

Lännen kansojen vaellusta itään piti seurata idän kansojen vaelluksen länteen ja tätä uutta sotaa varten täytyi olla uusi johtaja, jolla oli toiset ominaisuudet, mielipiteet ja kehottimet kuin Kutusovilla.

Aleksanteri I oli yhtä tarpeen johtamaan idän kansoja länteen ja palauttamaan kansojen rajat kuin Kutusof pelastamaan Venäjän ja hankkimaan sille mainetta.

Kutusof ei käsittänyt, mitä merkitsi Europa, tasapaino ja Napoleon. Hän ei kyennyt tätä käsittämään. Venäjän kansan edustajalla ei ollut sen jälkeen, kun vihollinen oli tuhottu, Venäjä vapautettu ja nostettu maineensa korkeimmalle kukkulalle, tämmöisellä venäläisellä miehellä ei ollut enää mitään tekemistä. Kansansodan edustajalle ei jäänyt muuta tehtävää kuin kuolla. Ja hän kuoli.

XIII.

Samoin kuin ihmiset yleensä, tunsu Pierrekin vankeusajan vaivojen ja puutteiden taakan painon vasta sitten, kun nuo vaivat ja puutteet olivat päättyneet. Vankeudesta päästyään matkusti hän Oreliin, jossa hän sairastui kolmantena päivänä tulonsa jälkeen, ollessaan juuri lähdössä Kijeviin, sappikuumeseen, kuten lääkärit sanoivat. Hän virui vuoteessa kolme kuukautta. Vaikka lääkärit hoitivatkin häntä, iskivät suonta ja juottivat lääkkeitä, parani hän kuitenkin.

Ei mikään siitä, mitä Pierrelle oli tapahtunut hänen vapauttamisensa ja sairastumisensa välisenä

aikana, ollut tehnyt häneen juuri minkäänlaista vaikutusta. Hän muisti ainoastaan harmaan, synkän sään, joka oli ollut vuoroin sateista, vuoroin lumista, sisäisen ruumiillisen kivun ja jalkojen ja kylen pakotuksen, hän muisti ihmisten kärsimyksistä ja onnettomuuksista saamansa yleisen vaikutuksen, muisti upseerien ja kenraalien uteliaat kysymykset, jotka olivat häntä vaivanneet, muisti, kuinka hän oli saanut puuhata etsiessään hevoseja ja ajoneuvoja ja varsinkin kuinka kykenemätön hän oli silloin ollut ajattelemaan ja tuntemaan mitään. Sinä päivänä, jolloin hänet oli vapautettu, oli hän nähnyt Petja Rostovin ruumiin. Samana päivänä hän oli saanut tietää, että ruhtinas Andrei oli ollut elossa toista kuukautta Borodinon taistelun jälkeen ja vasta äskettäin kuollut Jaroslavlissa Rostovilaisilla. Denisof, joka oli Pierrelle kertonut tämän uutisen, oli samana päivänä maininnut muun puheen ohessa myöskin Helenan kuolemasta luullen, että Pierre oli asian tiennyt jo aikoja sitte. Kaikki tämä tuntui Pierrestä silloin ainoastaan kummalliselta, sillä hän tunsu, ettei hän jaksanut käsittää kaikkien näiden uutisten merkitystä. Hänen huolenaan oli silloin ollut ainoastaan päästä kiiruimman kaupalla lähtemään niiltä tienoin, joissa ihmiset surmasivat toisiaan, johonkuhun rauhalliseen turvapaikkaan kokoamaan ajatuksiaan, lepäämään ja punnitsemaan kaikkea sitä kummallista ja uutta, jonka hän tällä välin oli saanut tietää. Mutta heti Oreliin saavuttuaan kääntyi hän sairaaksi. Sairaudesta kostuttuaan näki Pierre luonaan kaksi palvelijaansa, jotka olivat saapuneet Moskovasta, Terentin ja Vasjkan, sekä sitä paitsi vanhimman ruhtinattaren, joka oli asunut Pierren maatilalla Jeletsissä ja joka, saatuaan kuulla hänen vapauttamisestaan ja sairastumisestaan, oli tullut häntä hoitamaan. Parantumisensa aikana pääsi Pierre ainoastaan vähitellen irtautumaan äskeisten kuukausien painostuksesta ja vain vähitellen tottui hän siihen, ettei kukaan aja häntä huomenna mihinkään, ettei kukaan valtaa hänen lämmintä vuodettaan ja että hän aivan varmaan saa päivällistä, teetä ja illallista. Mutta nukkuessaan uneksi hän vielä kauan aikaa olevansa vankeudessa. Yhtä hitaasti pääsi hän käsittämään ne uutiset, jotka hän sai tietää vankeudesta päästyään: ruhtinas Andrein ja vaimonsa kuoleman sekä ranskalaisten perikadon.

Sen täydellisen ja katoamattoman vapauden riemukas tunne, joka on ihmisessä synnynnäistä ja jota Pierre oli tuntenut ensi kerran ensimmäisessä leiripaikassa Moskovasta lähdettyä, täytti taas hänen sydämensä hänen parantumisensa aikana. Hän ihmetteli vain sitä, että tätä sisäistä vapautta, joka oli aina riippumaton ulkonaisista oloista, ympäröi nyt melkein liiallinen, uhkea ulkonainen vapaus. Hän oli yksinään vieraassa kaupungissa, jossa ei ollut ainoatakaan tuttavaa. Kukaan ei vaatinut häneltä mitään eikä kukaan lähettänyt häntä minnekään. Kaikkea, mitä hän vain tahtoi, oli hänellä kyllä. Hänen mieltään ei enää ollut rasittamassa ainainen ajatus vaimosta, koska tätäkään ei enää ollut.

— Ah, kuinka mainiota, kuinka ihanaa! — sanoi hän itselleen, kun hänen eteensä siirrettiin siististi katettu pöytä, jolla höyrysi tuoksuva liemi, tai kun hän illalla painautui pehmeään, puhtaaseen vuoteeseen tai kun hän muisti, ettei enää ollut vaimoa eikä ranskalaisia. — Ah, kuinka mainiota, kuinka ihanaa!

Ja vanhan tapansa mukaan kysyi hän itseltään: "mutta miten sitte käy, mitä nyt rupean tekemään?" Ja samassa hän vastasi: "en mitään, tahdon vain elää. Ah, kuinka mainiota!"

Elämän päämäärää, jonka etsiminen oli tuottanut hänelle alituista tuskaa, ei nyt enää ollut olemassa. Tämä elämän päämäärä ei ollut kadonnut hänestä satunnaisesti näinä hetkinä, sillä hän tunsu, ettei sitä ollut eikä voinut olla. Ja juuri tämä seikka, elämän päämäärän olemattomuus, loi häneen sen täydellisen, riemukkaan tietoisuuden vapaudesta, joka nyt muodosti hänen onnensa.

Hänellä ei voinut olla päämäärää, koska hänellä nyt oli usko — ei minkäänlaisiin sääntöihin eikä sanoihin eikä aatteisiin, vaan usko elävään, alati läsnäolevaan Jumalaan. Ennen oli hän etsinyt Jumalaa niistä päämääristä, joita hän oli koettanut saavuttaa. Mutta tämä päämäärän etsiminen oli ollut vain Jumalan etsimistä. Ja yht'äkkiä kirkastui hänelle vankeudessa välittömän tunteen kautta eikä mietiskelyn avulla se, mitä lapsenhoitaja oli amoin sitte hänelle sanonut: Jumala on tässä, tuossa, kaikkialla. Hänelle oli vankeudessa selvinnyt, että Jumala oli Karatajeivissa paljoo suurempi, äärettömämpi ja saavuttamattomampi kuin vapaamuurarien tunnustamassa maailman Rakennusmestarissa. Pierre oli sen ihmisen kaltainen, joka on ponnistellut näkövoimaansa kauas etäisyyteen, mutta onkin löytänyt etsimänsä edestään. Hän oli kaiken elämänsä tähystänyt jonnekin, kauas, yli ihmisten päiden, vaikka olisi pitänyt vain katsoa ainoastaan eteensä.

Aikaisemmin ei hän ollut osannut nähdä missään suurta, saavuttamatonta ja ääretöntä. Hän vain tunsu, että se oli kätkeyty johonkin ja hän etsi sitä. Kaikessa, joka oli läheistä ja käsitettävää, hän oli nähnyt pelkästään rajotettua, pientä, jokapäiväistä, sisällyksetöntä. Hän oli varustanut itselleen henkisen kaukoputken ja tutkinut sillä kaukaisuutta, jossa kaikki pieni ja jokapäiväinen kätkeytyi etäisyyden hämääseen ja näytti hänestä suurelta ja äärettömältä vain siitä syystä, ettei sen piirteitä erottanut selvästi. Semmoisena esiintyi hänelle Europan elämä, politiikka, vapaamuurarius, filosofia ja ihmisrakkaus. Nyt sitävastoin oli hän oppinut tuntemaan suurta, ikuista ja ääretöntä kaikessa ja nähdäkseen ja nauttiakseen täydellisesti sen tuntemisesta hän heitti pois sen kaukoputken, jolla hän tähän asti oli tähystänyt ihmisten ylitse, ja hän tarkasti riemuavien mielin ympärillään ikuisesti vaihtelevaa, ikuisesti suurta, saavuttamatonta ja ääretöntä elämän ulappaa. Ja kuta tutkivammin hän tarkasti, sitä tynempi ja onnellisempi hän oli. Entistä, kaikki hänen aaterakennuksensa musertanutta kauheaa kysymystä: miksi? ei enää ollut olemassa, sillä nyt kaikui hänen sielustaan tähän kysymykseen: siksi, että on olemassa Jumala, se Jumala, jonka tahdotta ei hiuskarvakaan putoa ihmisen päästä.

XIV.

Pierre ei ollut ulkonaisesti muuttunut paljo ollenkaan. Päältä nähden oli hän aivan samanlainen kuin ennenkin. Hän oli yhtä hajamielinen kuin ennenkin eikä häntä näyttänyt ollenkaan kiinnittävän se, mikä oli hänen ympärillään, vaan jokin muu erityinen. Ero hänen entisen ja nykyisen tilansa välillä oli siinä, että hän oli ennen näkemättä mitään, mikä oli hänen ympärillään ja kuulematta mitä hänelle puhuttiin, otsa tuskaloisessa rypyssä ikään kuin koettanut päästä jonkun semmoisen perille, joka oli hänestä kaukana, mutta ei ollut kyennyt. Nyt unohti hän myöskin sen, mikä oli hänen ympärillään ja mitä hänelle puhuttiin, mutta samalla oli hänen huomionsa tuskin huomattava ja ivaan vivahtava hymy kasvoilla kiintynyt juuri siihen, joka häntä ympäröi ja hän kuunteli sitä, mitä hänelle puhuttiin, vaikkakin hän näytti näkevän ja kuulevan jotain aivan toista. Vaikka hän ennen oli tuntunut hyväsydämiseltä, oli hän kuitenkin onneton ja siksi vieroivat ihmiset tahtomattaankin hänen seuraansa. Nyt väikkyi aina elämän iloinen hymy hänen suunsa ympärillä ja hänen silmissään sädehti lempeä osanotto ihmisten kohtaloon ja kysymys: olivatko he yhtä tyytyväisiä kuin hänkin? Ja ihmiset viihtyivät mielellään hänen seurassaan.

Ennen hän oli puhunut paljo, kiihtynyt puhuessaan ja välittänyt vähän muiden mielipiteistä, nyt puuttui hän harvoin keskusteluun, vaan osasi kuulla muiden puhetta niin, että ihmiset mielellään ilmaisivat hänelle salaisimmatkin ajatuksensa.

Ruhtinatar, joka ei ollut koskaan pitänyt Pierrestä ja joka oli tuntenut häntä kohtaan erityistä vihamielisyyttä varsinkin siitä pitäen, kun vanha kreivi oli kuollut, koska hän oli jäänyt kiitollisuuden velkaan Pierrelle, tunsu harmikseen ja ihmeekseen kohta Oreliin tulonsa jälkeen, jonne hän oli saapunut osottamaan Pierrelle, että hän pitää Pierren kiittämättömyydestä huolimatta velvollisuutenaan hoitaa häntä, että hän pitää Pierrestä. Pierre ei hakenut ruhtinattaren suosiota pienimmälläkään tavalla, vaan hän oli ainoastaan tarkkaavasti tutkinut ruhtinattaren luonnetta. Alussa luuli ruhtinatar, että Pierren katseissa oli välinpitämättömyyttä ja ivallisuutta ja hän käyttäytyi Pierren samoin kuin muidenkin suhteen umpimielisesti eikä osannut muuta kuin olla sotajalalla häntä vastaan, mutta kun ruhtinatar sittemmin tunsu, että Pierre oli ikään kuin hiipimällä hiipinyt hänen sielunsa sisimpiin sokkeloihin, alkoi hän ensin epäröiden, vaan sittemmin kiitollisena paljastaa Pierrelle luonteensa salassa piilleitä hyviä puolia.

Ovelinkaan ihminen ei olisi osannut taitavammin varastautua ruhtinattaren luottamukseen herättämällä eloon hänen ihanimman nuoruutensa ajan muistoja ja osottamalla myötätuntoisuutta niitä kohtaan. Mutta toiselta puolen ei Pierren oveluus ollut sen kummallisempaa, kuin että hän etsi omaa tyydytystään herättämällä kiukkuisessa, kuivassa ja ylpeässä ruhtinattaressa inhimillisiä tunteita.

— Niin, hän on hyvin, hyvin herttainen mies, kun hän saa olla hyvien ihmisten vaikutuksen alaisena, kuten esimerkiksi minun, — puheli ruhtinatar itselleen.

Pierressä tapahtuneen muutoksen huomasi tavallaan hänen palvelijansakin Terenti ja Vasjka. Heidän mielestään oli Pierre tullut paljo vaatimattommaksi. Kun Terenti iltasin oli riisunut herransa ja toivottanut hyvää yötä, tapahtui usein, että hän jäi saappaat ja vaatteet käsissä seisomaan huoneeseen ja odottamaan, eikö Pierre rupeaisi juttelemaan. Ja useimmiten pysähdyttikin Pierre Terentin huomauttaen haluavansa tarinoida.

— No, tuota, sanoppas minulle ... miten te hankitte syötävää itsellenne? — kyseli hän.

Ja Terenti alkoi kertoa Moskovan hävityksestä, kreivivainajasta ja hän seiso i kotvan aikaa vaatteet käsissä ja kertoi kertomistaan, vaan toisinaan hän kuunteli Pierreä ja kun hän poistui eteiseen, oli hänen mielessään lämmin tunne siitä, että barin oli hänelle niin ystävällinen ja hyvä.

Lääkäri, joka hoiti Pierreä ja joka lääkärin velvollisuutensa perusteella piti velvollisuutenaan näyttää sen näköiseltä, että hänen jokainen hetkensä oli kallis kärsivälle ihmiskunnalle, kävi joka päivä Pierren luona ja kerroskeli tuntikausia mielijuttujaan ja huomioitaan sairasten tavoista yleensä, vaan erittäinkin naisten.

— Semmoisen miehen kanssa on hauska tarinoida, toista se on kuin nämä meidän maalaisemme, — ajatteli hän.

Orelissa asui muutamia vangittuja ranskalaisia upseereja ja kerran toi lääkäri yhden tämmöisen, nuoren italialaisen upseerin, Pierren luo.

Tämä upseeri rupesi käymään usein Pierren luona, jolloin hän keskusteli ja kerroskeli Pierrelle entisyydestään, kotielämästään ja rakkaudestaan sekä purki katkeruuttaan ranskalaisia ja varsinkin Napoleonin kohtaan.

— Jos kaikki venäläiset ovat hiemankaan teidänlaisianne, — virkkoi hän Pierrelle, — *c'est un sacrilège que de faire la guerre à un peuple comme le votre.*^[127] Te, jotka olette niin paljon saaneet kärsiä ranskalaisten tähden, ette edes ole heille vihaisia.

Ja Pierre saavutti italialaisen kiihkeän rakkauden ainoastaan siten, että hän viritti hereille italialaisen sydämen kauneimmat kielet ja ihaili niitä.

Orelissa olon viimeisinä päivinä saapui Pierren luo hänen vanha tuttavansa vapaamuurari, kreivi Villarski, sama mies, joka oli vienyt hänet looshiin vuonna 1807. Villarski oli naimisissa rikkaan venakon kanssa, jolla oli suuria maatiloja Orelin läänissä, ja nyt oli hän kaupungissa väliaikaisessa virassa intendenttilaitoksessa.

Vaikka Villarski ei ollut koskaan ollut Besuhovin kanssa läheisissä ystävyysuhteissa, saapui hän kuitenkin hänen luokseen, kuultuaan hänen olevan kaupungissa ja Villarski osotti Besuhovia

kohtaan sitä ystävällisyyttä ja toveruutta, jota ihmiset tavallisesti osottavat toisilleen tavatessaan toisensa erämaassa. Villarskilla oli Orelissa hyvin ikävä ja sen vuoksi hän ihastui kovasti tavatessaan samaan säätyyn kuuluvan henkilön, jolla lisäksi oli samat harrastukset kuin hänelläkin, kuten hän luuli. Villarski sai kuitenkin kohta ihmeekseen huomata, että Pierre oli jäänyt hyvin takapajulle oikeasta elämästä ja vaipunut tylsyyteen ja itserakkauteen, kuten hän omasta mielestään arvosteli Pierreä.

— *Vous vous encroutez, mon cher*,^[128] — sanoi hän Pierrelle. Tästä huolimatta kului Villarskin aika Pierren seurassa paljoa hauskemmin kuin ennen ja hän kävi joka päivä Pierren luona. Kun Pierre nyt tarkasti Villarskia ja kuunteli hänen puhettaan, oli hänestä kummallista ja uskomatonta ajatella, että hän itse oli vasta tuonnottain ollut samanlainen.

Villarski oli naimisissa, perheellinen mies, hän piti huolta vaimonsa tilan asioista, virastaan ja perheestään. Mutta hänen mielestään olivat kaikki nämä toimet esteenä elämälle ja halveksittavia, koska ne tarkottivat hänen omaa ja perheensä etua. Kaikki hänen ajatuksensa olivat kiintyneet sota- ja hallitusasioihin sekä valtiollisiin ja vapaamuurarien kysymyksiin. Pierre ei pyrkinyt muuttamaan hänen katsantokantaansa eikä moittinut häntä tästä, vaan ihmetteli tätä kummallista, joskin hänelle perin tuttua ilmiötä kasvot pehmeän pilkallisessa hymyssä.

Pierren suhteissa Villarskiin, ruhtinattareen, lääkäriin ja kaikkiin niihin ihmisiin, joiden kanssa hän nyt joutui tekemisiin, oli nyt uusi piirre, jolla hän sai mieltymään itseensä kaikki ihmiset: hän tunnusti jokaiselle ihmiselle oikeuden ajatella, tuntea ja arvostella asioita oman mielensä mukaan ja piti mahdollisena pyörtää ihmistä vakaamuksestaan pelkillä sanoilla. Tämä jokaisen ihmisen laillinen omituisuus, joka ennen oli häirinnyt ja suuttanut Pierreä, muodosti nyt sen osanoton ja huomion pohjan, jota hän osotti ihmisiä kohtaan. Eroavaisuus ja toisinaan suora vastakkaisuuskin ihmisten ja heidän elämänsä välillä oli Pierrestä mieleistä ja herätti hänessä vain pilkallista, suopeaa hymyä.

Pierre tunsi käytännöllistenkin asioiden suhteen tapahtuneen itsessään muutoksia. Kaikki rahakysymykset ja varsinkin lainapyynnöt, joita hänelle tehtiin hyvin usein, kun hän oli rikas mies, olivat ennen saaneet hänet jahkailemaan ja epäröimään. "Antaako vai ei?" oli hän ennen kysellyt itseltään, "Minulla on ja hän on puutteessa. Mutta toisella voi olla kipeämpi tarve. Kummalla on kipeämpi tarve? Vaan ehkä kumpikin on petturi?" Näistä arveluista ei hän ollut ennen päässyt koskaan selviytymään, vaan oli antanut kaikille, niin kauan kun oli mitä antaa. Samalla tavalla oli hän aina epäröinyt puoleen ja toiseen, joka kerran kun tuli kysymys hänen omaisuudestaan, kun yksi neuvoi yhtä, toinen toista.

Nyt havaitsi hän ihmeekseen, ettei hän enää epäröinyt eikä epäillyt ollenkaan tämmöisten kysymysten sattuessa. Häneen oli nyt ilmestynyt tuomari, joka hänelle itselleen tuntemattomien lakien mukaan päätti joka kerran, miten milloinkin oli meneteltävä.

Hän oli entisekseen leväperäinen raha-asioissa, mutta samalla hän tiesi varmasti, mitä piti tehdä ja mitä ei. Ensimmäisen tuomionsa sai tuo uusi tuomari langettaa erään vangitun ranskalaisen everstin lainapyynnöstä. Tämä tuli Pierren luo ja kertoi hänelle pitkiä juttuja voitoistaan ja pyysi lopuksi melkein vaatimalla, että Pierre olisi lainannut hänelle 4,000 frangia lähettääkseen ne vaimolleen ja lapsilleen. Pierre kieltäytyi antamasta muutta mutkitta ja tämä tapahtui niin helposti ja yksinkertaisesti, että hän jälestäpäin ihmetteli, miten helposti oli käynyt päinsä se, joka ennen oli tuntunut miltei mahdottomalta. Samalla kun Pierre kieltäytyi lainaamasta everstille, päätti hän, että Orelista lähtiessä oli jollain sopivalla keinolla saatava italialainen upseeri ottamaan vastaan nuo rahat, sillä hän näytti olevan kovassa avun tarpeessa. Uuden todistuksen sai Pierre vakiintuneesta kannastaan käytännöllisissä asioissa siitä päätöksestä, jonka hän teki vaimonsa velkojen maksamisesta ja Moskovassa olevien talojensa ja huviloidensa korjauttamisesta.

Pierren luokse tuli Oreliin hänen ylitaloudenhoitajansa, jonka kanssa hän laski, missä määrin hänen tulonsa olivat muuttuneet. Moskovan tulipalo oli tuottanut Pierrelle ylitaloudenhoitajan laskujen mukaan noin kahden miljoonan ruplan vahingon.

Lohduttaakseen Pierreä tästä vahingosta esitti ylitaloudenhoitaja hänelle, että tulot saataisiin nousemaan, jos jätettäisiin maksamatta kreivittären velat, joita Pierre ei olisi velvollinenkaan maksamaan ja jos Pierre ei ryhtyisi korjauttamaan Moskovassa ja sen lähistöllä olevia kiinteimmistöjään, joiden vuotuinen ylläpito maksoi 80,000 ruplaa ja jotka eivät tuottaneet mitään.

— Niin, niin, se on totta, — sanoi Pierre iloisesti hymyillen. — En tosiaankaan tarvitse korjauksia. Hävitys on tehnyt minut entistä rikkaammaksi.

Mutta tammikuussa saapui Moskovasta Saveljitsh, joka kertoi Moskovan tilasta ja kustannusarviosta, jonka arkkitehti oli tehnyt talojen korjauttamisen varalta ja josta hän puhui niin kuin päätetystä asiasta. Samaan aikaan sai Pierre kirjeitä ruhtinas Vasililta ja joiltakuilta muiltakin tuttaviltaan Pietarista. Kirjeissä puhuttiin kreivittären veloista. Pierre päätti, että ylitaloudenhoitajan suunnitelma, joka alussa oli häntä miellyttänyt, ei ollut oikea, että hänen on matkustettava Pietariin suorittamaan kreivittären velat ja asetuttava sitte Moskovaan. Miksi näin oli tehtävä, sitä hän ei tiennyt, mutta toisekseen tiesi hän aivan varmasti, että niin täytyi tapahtua. Vaikka tämän päätöksen kautta hänen tulonsa vähenivät kolmella neljänneksellä, tunsi hän kuitenkin, että niin täytyi tapahtua.

Villarski oli lähdössä Moskovaan ja he päättivät matkustaa yhdessä.

Pierre oli tuntenut koko parantumisensa ajan iloa, vapautta ja elämää, mutta kun hän matkalla joutui elämän meren väljälle ulapalle ja kohtasi satoja uusia ihmisiä, kasvoi tämä tunne hänessä vielä voimakkaammaksi. Koko matkan ajan tunsi hän itsensä yhtä iloiseksi kuin koulupoika

lomalla. Kaikki henkilöt, joita hän kohtasi tiellä ja kylissä, saivat hänen silmissään uuden arvon. Villarskin lakkaamattomat huomautukset Venäjän köyhyydestä, raakalaisuudesta ja takapajulla olemisesta Europasta olivat omiaan nostamaan Pierren ihastusta, sillä siinä, mikä Villarskin mielestä oli kuollutta, näki Pierre niiden elämää luovien voimien mahtavaa pulppuamista, jotka keskellä lumikenttiäkin pitivät pystyssä tuota kokonaista, erikoisasemassa olevaa, yhteistunteista kansaa. Pierre ei väittänyt Villarskia vastaan, vaan ikään kuin ollen yhtä mieltä hänen kanssaan (sillä teeskennelty yksimielisyys oli helpoin keino välttää keskustelu, josta ei olisi voinut tulla mitään), kuunteli pehmeästi hymyillen hänen puhettaan.

XV.

Yhtä vaikea kuin on selittää, miksi ja mihin rientävät muurahaiset hajotetusta keostaan, miksi toiset rientävät keosta pois, kantavat korsia, munia ja kuolleita tovereitaan, toiset taas takasin kekoon ja miksi ne yhtyvät toisiinsa, tavottavat toisiaan kiinni ja tappelevat, yhtä vaikeata olisi myöskin selittää niitä syitä, jotka panivat venäläiset ranskalaisten lähdön jälkeen kuhajamaan siinä paikassa, jota ennen oli sanottu Moskovaksi. Mutta samoin kuin tuhotun keon ympärille hajonneisiin muurahaisiin katsoessa näkyy keon täydellisestä hävityksestä huolimatta hääriskelevien sitkeydestä, jäntevyydestä ja monilukuisuudesta, että kaikki muu on joutunut tuhon omaksi paitsi joku semmoinen katoamaton, aineeton, joka muodostaa koko keon elinvoiman, samoin esiintyi Moskovakin lokakuussa, vaikkei siellä ollut viranomaisia, ei kirkkoja, ei pyhättöjä, ei rikkauksia eikä koteja, samana Moskovana, jona se oli ollut elokuussakin. Kaikki muu oli sortunut paitsi jokin aineeton, joka samalla oli suurta ja katoamatonta.

Niiden ihmisten kiihottimet, jotka kaikilta puolilta virtasivat Moskovaan sen jälkeen, kun vihollinen oli sieltä lähtenyt, olivat mitä moninaisimpia, omakohtaisia ja alussa parhaasta päästä — villejä ja eläimellisiä. Vain yksi yllyke oli kaikille yhteinen ja se oli pyrkimys päästä elämään ja toimimaan siihen paikkaan, jota ennen oli sanottu Moskovaksi.

Viikon kuluttua oli Moskovassa jo 15,000 asukasta, kahden viikon kuluttua 25,000 j.n.e. Asukasluku kasvoi kasvamistaan ja syksyllä vuonna 1813 oli se suurempi kuin vuonna 1812.

Ensimmäiset venäläiset, jotka tulivat Moskovaan, olivat Winzingeroden joukon kasakkoja, läheisten kylien musikkoja ja kaupungista karanneita, lähiseuduilla piileskelleitä kaupungin asukkaita. Kun hävitettyyn Moskovaan tulleet venäläiset huomasivat kaupungissa ryöstetyn, rupesivat hekin ryöstämään. He jatkoivat ranskalaisten alkamaa työtä. Lähikylien musikkoja kävi hevoskuormittain hakemassa Moskovasta kaikellaista tavaraa, jota oli hylätty taloihin ja kaduille. Kasakat kulettivat telttoihinsa kaikki, mitä voivat. Talojen isännät kokosivat mitä suinkin löysivät muista taloista ja veivät itselleen väittäen tavaraa omakseen.

Mutta ensimmäisten ryöstöjen perästä tuli toisia ja kolmansia ja rosvous kävi sikäli, kuin rosvoja lisääntyi, yhä työläämmäksi ja työläämmäksi ja muuttui entistään rajotetummaksi.

Vaikka ranskalaiset olivat tavanneet Moskovon tyhjänä, oli siinä kuitenkin jäljellä elimellisen säännöllisesti eläneen kaupungin kaikki muodot: monenlaiset kaupan, käsityön, loisteliaan elämän, valtakunnallisen hallinnon ja uskonnon haarat. Nämä muodot olivat tosin elottomat, mutta ne olivat kuitenkin olemassa. Oli kauppahalleja, puoteja, makasiineja, varastoja, yleisiä kauppapaikkoja ja useimmissa oli tavaraa; oli tehtaita, käsityöpajoja; oli palatseja ja rikkaita taloja, jotka olivat täynnä loistoa ja ylellisyyttä; oli sairaaloita, vankiloita, virastoja, kirkkoja ja katedraaleja. Kuta kauemmin ranskalaiset viipyivät, sen enemmän hävisivät kaupungin elämän tämmöiset muodot ja lopulta raunioitui kaikki erottamattomaksi, elottomaksi rosvouden roukkioksi.

Kuta kauemmin ranskalaisten rosvous kesti, sen enemmän se hävitti Moskovon rikkauksia ja rosvoojien voimia. Kuta kauemmin venäläisten rosvous kesti, josta pitäen venäläiset alkoivat asettua pääkaupunkiin ja kuta enemmän oli näitä rosvouteen osallisia, sen nopeammin se palautti Moskovon rikkautta ja juonsi elämän säännölliseen uomaansa.

Paitsi ryöstäjiä tulvi Moskovaan, niin kuin tulvii veri sydämeen, kaikilta tahoilta mitä kirjavinta väkeä: talonomistajia, pappeja, ylhäisiä ja alhaisia virkamiehiä, kauppiaita, käsityöläisiä ja musikkoja.

Jo viikon kuluttua pysähdyttivät viranomaiset ne musikat, jotka olivat tulleet kaupunkiin hevosineen hakemaan tavaroita, ja pakottivat heidät vetämään kaupungista ruumiita. Kun toiset musikat saivat kuulla, minkälaiseen työhön heidän toverinsa oli pantu, toivat he kaupunkiin rukiita, kauroja ja heiniä ja laskivat kilpaillessaan toistensa hinnat aivan alas. Kirvesmiehiä tuli joka päivä mieskunnittain hyvien työansioiden toivossa ja ympäri kaupunkia alkoi nousta uusia salvoksia ja vanhoja, palaneita korjattiin. Kauppamiehet avasivat myymälöitään lautakokuissa. Rahvaan ruokaloita ja majapaikkoja perustettiin hiiltyneihin taloihin. Papit alkoivat pitää jumalanpalveluksia monissa tulelta säästyneissä kirkoissa. Lahjottajat toivat kirkkoihin ryöstettyä kirkon omaisuutta. Virkamiehet levittivät pöydilleen verkoja ja järjestivät papereitaan kaappeihin pieniin huoneisiin. Korkeimmat viranomaiset ja poliisi ryhtyivät jakamaan ranskalaisilta jäänyttä hyvyttä. Niiden talojen isännät, joihin oli jäänyt paljon muista taloista kulettuja esineitä, pitivät vääränä ja valittivat sitä, että kaikki tämmöiset esineet otettiin valtion huostaan; toiset taas väittivät, että kun ranskalaiset olivat kulettaneet eri taloista esineitä yhteen paikkaan, oli aivan väärin luovuttaa näitä tavaroita sen talon isännälle, johon ne oli tuotu. Haukuttiin ja lahjottiin poliisia, kirjoitettiin kymmenkertaisia vahinkoarvioita palaneesta kruunun omaisuudesta ja

XVI.

Tammikuun lopulla saapui Pierre Moskovaan ja asettui asumaan erääseen palatsinsa eheänä säilyneeseen osaan. Hän kävi kreivi Rostoptshinin ja eräiden kaupunkiin palanneiden tuttaviensa luona ja aikoi parin päivän perästä lähteä Pietariin. Kaikki juhlivat voittoa, kaikki kuohui elämää hävitetyssä, mutta elpyvässä kaupungissa. Kaikki iloitsivat Pierren tulosta, kaikki tahtoivat nähdä häntä ja kaikki kyselivät häneltä, mitä hän oli nähnyt. Pierre tunsi olevansa erityisen ystävällisellä kannalla kaikkiin niihin ihmisiin, joita hän tapasi, mutta toiselta puolen oli hän aina varuillaan, jottei olisi sitonut itseään millään. Kaikkiin hänelle tehtyihin kysymyksiin, sekä tärkeisiin että vähäpätöisiin, kuten mihin hän asettuu asumaan, miten järjestää taloutensa, milloin lähtee Pietariin ja ottaisiko viedäkseen pienen laatikon, hän vastaili vain: ehkä, kyllä kait j.n.e.

Hän sai kuulla, että Rostovilaiset olivat Kostromassa, vaan Natasha muistui harvoin hänen mieleensä. Ja jos joskus muistui, esiintyi hän vain suloisena muistona kaukaisesta entisyydestä. Pierre tunsi olevansa vapaa ei ainoastaan elämän ehdoista, vaan myöskin tästä tunteesta, jonka hän tahallaan, kuten hänestä tuntui, oli kerran antanut kahlita itsensä.

Kolmantena päivänä tulonsa jälkeen Moskovaan sai Pierre kuulla Drubetskoilaisilta, että ruhtinatar Maria oli Moskovassa. Ruhtinas Andrein kuolema, kärsimykset ja viimeiset hetket olivat usein antaneet Pierrelle ajattelun aihetta, vaan nyt palasivat ne hänen mieleensä entistä elävämpinä. Saatuaan kuulla päivällispöydässä, että ruhtinatar Maria oli Moskovassa ja asui palolta säilyneessä talossaan Vosdvishenkalla, läksi Pierre samana iltana hänen luokseen.

Matkalla ruhtinatar Marian luo ajatteli Pierre taukoamatta ruhtinas Andreita, ystävyyttään häneen, monia heidän keskeisiä kohtauksiaan ja varsinkin viimeistä kohtausta Borodinossa.

"Kuolikohan hän siinä vihaisessa mielentilassa, jossa hän silloin oli? Eikö hänelle tosiaankaan kirkastunut kuoleman edellä elämän arvoitus?" ajatteli Pierre. Hän muisteli Karatajevia ja tämän kuolemaa ja hän alkoi tahtomattaan verrata noita kahta miestä toisiinsa, jotka olivat kovin erilaiset, mutta jotka samalla teki hyvin samanlaisiksi se rakkaus, jota hän oli tuntenut kumpaankin ja se, että kumpikin oli elänyt ja kumpikin kuollut.

Kun Pierre saapui vanhan ruhtinaan talon eteen, oli hän mitä vakavimmissa mietteissä. Talo oli säilynyt eheänä. Siinä näkyi tosin hävityksen jälkiä, mutta talon yleinen asu oli ennallaan. Pierrelle vastaan tuli vanha kamaripalvelija, jonka tuikeat kasvat näyttivät sanovan vieraalle, että vaikka vanha ruhtinas onkin poissa, on talon entinen järjestys tallella. Kamaripalvelija sanoi, että ruhtinatar oli suvainnut vetäytyä huoneisiinsa ja ottaa vastaan sunnuntaisin.

— Ilmota kuitenkin, ehkä hän ottaa vastaan, — virkkoi Pierre.

— Kuten käskette, — vastasi palvelija, — suvaitkaa astua muotokuvahuoneeseen.

Muutaman minuutin kuluttua tuli Pierren luo kamaripalvelija ja Dessalles. Viimemainittu ilmotti Pierrelle ruhtinattaren puolesta, että ruhtinatar hyvin mielellään näkee Pierren luonaan ja pyytää, että Pierre antaisi anteeksi hänen kursailemattomuutensa ja tulisi hänen luokseen hänen huoneisiinsa.

Matalahkossa huoneessa, jota valaisi yksi kyntteli, istui ruhtinatar Maria ja vielä eräs toinen nainen mustissa puvuissa. Pierre muisti, että ruhtinattarella oli aina ollut seuranaisia, mutta keitä ja minkälaisia nämä olivat, sitä ei Pierre tiennyt eikä muistanut. "Se on joku seurainainen", ajatteli Pierre katsahtaen mustapukuiseen naiseen.

Ruhtinatar nousi nopeasti Pierreä vastaan ja ojensi hänelle kätensä.

— Niin, — virkkoi ruhtinatar tarkastaen Pierren muuttuneita kasvoja, sen jälkeen kun Pierre oli suudellut hänen kättään, — tällä tavalla me nyt kohtaamme toisemme. Ruhtinas puhui viimeaikoina usein teistä, — lisäsi hän siirtäen katseensa Pierrestä seuranaiseensa niin ujosti, että Pierre tuokioksi joutui hämilleen.

— Olin hyvin iloinen, kun kuulin teidän pelastuneen. Se oli meille ainoa ilosanoma pitkästä ajasta.

Ruhtinatar katsahti taas ja tällä kertaa vielä levottomammin seuranaiseensa ja oli sanomaisillaan jotain, mutta Pierre keskeytti hänet.

— Ajatelkaa nyt, etten minä tiennyt ruhtinaasta mitään, — sanoi Pierre. — Pidin häntä kaatuneena. Kaikki, minkä hänestä kuulin, kuulin muilta, kolmansien käsien kautta. Tiedän vain sen, että hän oli joutunut Rostovilaisille... Mikä kohtalo!

Pierre puhui nopeasti, vilkkaasti. Hän katsahti kerran seuranaisten kasvoihin, näki tämän tarkkaavan, lempeän katseen, joka oli kohdistettu häneen ja hänestä tuntui jostakin syystä, kuten usein tapahtuu keskustelun aikana, että tuo mustapukuinen seurainainen oli rakastettava, helläsydäminen, suloinen olento, joka ei mitenkään häiritseisi hänen ja ruhtinatar Marian sydämellistä keskustelua.

Mutta Pierren sanoessa viimeisiä sanoja Rostovilaisista vetäytyivät ruhtinatar Marian kasvat entistä enemmän hämilleen. Hänen katseensa lennähti taas Pierren kasvoista mustapukuisen naisen kasvoihin ja hän sanoi:

— Ettekö te tosiaan tunne?

Pierre katsahti vielä kerran seuranaisen kalpeihin, hienoihin kasvoihin, mustiin silmiin ja kummalliseen suuhun. Ja noista tarkkaavista silmistä paistoi Pierreen jotain tuttua ammoitin sitten unohdettua ja enemmän kuin hellää.

"Ei, se on mahdotonta", ajatteli Pierre. "Nuo kasvot ovat ankarat, laihat, kalpeat ja vanhentuneet! Se ei voi olla hän. Tuo on pelkkä varjo hänestä." Mutta tällöin sanoi ruhtinatar Maria: "Natasha". Ja noille tarkkaavasilmäisille kasvoille nousi hymy, nousi niin työläästi ja väkisin kun avautuu ruostunut ovi, vaan tuosta avoimesta ovesta tuoksahti häntä vastaan sen ammoitin sitten unehtuneen onnen tuulahdus, jota hän ei varsinkaan nyt ajatellut. Tuoksahti, valtasi ja vaivutti hänet kokonaan. Silloin kun hänen kasvoilleen nousi hymy, ei ollut enää epäilemistä: se oli Natasha ja Pierre rakasti häntä.

Ensi hetkenä tuli Pierre tahtomattaan paljastaneeksi sekä Natashalle että ruhtinatar Marialle ja varsinkin omalle itselleen salaisuuden, josta hän ei itse ollut tiennyt mitään. Hän punastui ja samalla läikkyi hänen sydämessään ilo ja tuska. Hän tahtoi salata mielensä läikynnän, vaan kuta enemmän hän ponnisteli sitä salatakseen, sen selvemmin, selvemmin kuin vakuuttavimminkaan sanoin, puhuivat hänen kasvonsa hänelle itselleen, Natashalle ja ruhtinatar Marialle, että hän rakastaa Natashaa.

"Ei, se on vain odottamattoman tapaamisen tähden", ajatteli Pierre. Mutta samassa kun hän aikoi jatkaa alkamaansa keskustelua ruhtinatar Marian kanssa, katsahti hän taas Natashaan ja hänen kasvojensa punehdus yltyi ja sydäntä huimasi entistä väkevämpi riemu ja hätä. Hän sotkeutui sanoissaan ja vaikenä kesken puhettaan.

Alussa ei Pierre huomannut Natashaa siksi, ettei hän ollut mitenkään aavistanut näkevänsä häntä täällä ja hän ei ollut tuntenut Natashaa siksi, että se muutos, joka Natashassa oli tapahtunut sinä aikana, jolloin Pierre ei ollut häntä nähnyt, oli tavattoman suuri. Natasha oli laihtunut ja kalvennut. Mutta se yksistään ei tehnyt häntä tuntemattomaksi, vaan häntä oli ollut mahdollon tuntea ensi hetkenä Pierren tultua siitä syystä, ettei noilla kasvoilla eikä silmissä, joissa oli ennen aina säteillyt elämän ilon salainen hymy, ollut Pierren tultua huoneeseen ja hänen ensi kerran katsoessaan niihin hymyn varjoakaan; oli pelkästään silmät, kirkkaat, pehmeät, murheellisen kysyvät silmät.

Pierren hämmennys ei tarttunut Natashaan, vaan se heijastui hänessä tyydytyksenä, joka loi hennon valonsäteiden hänen kasvoilleen.

XVII.

— Hän vieraillee minun luonani, — sanoi ruhtinatar Maria. — Kreivi ja kreivitär tulevat muutaman päivän kuluttua. Kreivittären tila on hyvin surullinen. Natashan täytyi tulla itsensä kaupunkiin saamaan lääkärin apua. Hän lähetettiin väkisin minun kanssani.

— Ei ole sitä perhettä, jossa ei olisi surua, — sanoi Pierre Natashaan kääntyen. — Tiedättekö, että se tapahtui samana päivänä, jona meidät vapautettiin. Minä näin hänet. Mikä kelpo poika!

Natasha katsoi Pierreen ja vastaukseksi Pierren sanoihin suurenivat vain hänen silmänsä ja saivat entistä valoisamman hohteen.

— Voiko sanoa tai ajatella mitään lohduttavaa sellaisessa surussa? — virkkoi Pierre. — Ei mitään. Miksi piti kuolla niin oivallisen, elämänhaluisen pojan?

— Meidän aikanamme on vaikea elää ilman uskoa... — sanoi ruhtinatar Maria.

— Niin on. Se on totinen tosi, — keskeytti Pierre yht'äkkiä.

— Miksi? — kysyi Natasha tarkkaavasti katsoen Pierren silmiin.

— Miksikö? — toisti ruhtinatar Maria. — Jo ajatuskin siitä, mikä meitä odottaa...

Natasha ei malttanut kuulla loppuun ruhtinatar Marian sanoja, vaan katsahti taas kysyvästi Pierreen.

— Ja siksi, — jatkoi Pierre, — että vain se ihminen, joka uskoo Jumalaan, joka meitä ohjaa, jaksaa kestää niin suuren surun kuin hänen ja ... teidän surunne on.

Natasha avasi jo suunsa sanoakseen jotain, mutta pysähtyi samassa. Pierre kääntyi nopeasti pois päin hänestä ja kysyi ruhtinatar Marialta ystävänsä viimeisistä hetkistä.

Pierren hämmennys oli nyt melkein kadonnut, mutta samalla hän tunsu kadonneen kaiken entisen vapautensa. Hän tunsu, että jokaisella hänen sanallaan ja teollaan on nyt tuomarinsa, jonka tuomio oli hänestä kalliimpi kuin kenenkään muun maailmassa. Kun hän nyt puhui, arvaili hän mielessään, minkä vaikutuksen hänen sanansa tekisivät Natashaan. Hän ei kuitenkaan etsinyt tahallaan semmoisia sanoja, jotka miellyttäisivät Natashaa, mutta kaikesta, mitä hän puhui, hän arvosteli itseään Natashan kannalta.

Ruhtinatar Mariasta tuntui alussa väkinäiseltä kertoa siitä, missä tilassa hän oli tavannut ruhtinas Andrein. Mutta Pierren kysymykset, vilkkaan levoton katse ja mielenliikutuksesta väräjävät kasvot saivat ruhtinattaren vähitellen syventymään niihin yksityiskohtiin, joita hän oli pelännyt uudistaa mielikuvituksessaan itselleenkin.

— Vai niin, vai niin... — puheli Pierre kumartuneena koko ruumiillaan lähelle ruhtinatar Mariaa ja kuunnellen ahneesti hänen kertomustaan. — Vai niin, hän siis tyyntyi, heltyi. Hän pyrki aina koko

sielustaan yhteen päämäärään: tulla hyväksi ihmiseksi ja siksi hän ei voinut pelätä kuolemaa. Vajanaisuudet, joita hänessä oli, jos niitä oli ollenkaan, eivät johtuneet hänestä itsestään. Vai heltyi hän? — puheli Pierre. — Mikä onni, että te tapasitte toisenne, — sanoi hän yht'äkkiä Natashalle katsoen häneen kyyneltynein silmin.

Natashan kasvat vavahtivat ja synkkenivät ja hän loi hetkiseksi katseensa alas. Tuokion aikaa hän oli kahden vaiheilla, puhuako vai ei.

— Niin, se oli onni, — sanoi Natasha hiljaisella rintaäänellä, — minulle ainakin se oli onni. — Hän oli tuokioisen vaiti. — Ja hän ... hän ... sanoi kaivanneensa sitä sinä hetkenä, kun tulit hänen luokseen...

Natashan ääni katkesi. Hän punastui, väänteli käsiään polvillaan ja pakotettuaan itsensä nostamaan päänsä pystyyn, alkoi samassa nopeasti kertoa.

— Me emme tienneet mitään Moskovasta matkustaessamme. En uskaltanut kysyä hänestä mitään, ennen kuin Sonja yht'äkkiä sanoi, että hän matkusti meidän mukamme. En ajatellut mitään enkä voinut kuvitella, minkälainen hänen tilansa oli, minun täytyi vain saada nähdä hänet ja olla hänen kanssaan, — kertoi Natasha vavisten ja hengästyneenä.

Ja antamatta keskeyttää itseään hän kertoi, mitä hän ei ollut koskaan kertonut ainoallekaan ihmiselle: kaiken sen, mitä hän oli kärsinyt kolmen viikon aikana matkalla ja Jaroslavlissa ollessa.

Pierre kuunteli suu auki ja hetkeksikään laskematta katsettaan Natashan kyynelissä kylpevistä silmistä. Natashan kertomusta kuunnellessaan ei Pierre ajatellut ruhtinas Andreita, ei kuolemaa eikä sitä, mitä Natasha kertoi. Hän tuns vain sääliä Natashaa kohtaan sen tuskan tähden, joka Natashaa kouristeli kertomuksen aikana.

Ruhtinatar, joka rypisteli kasvojaan pidättääkseen kyyneleitään, istui Natashan vieressä ja kuuli ensi kerran tarinan veljensä ja Natashan rakkaudesta noilta viimeisiltä päiviltä.

Tämä tuskallinen ja riemukas kertomus näytti olevan välttämätön Natashalle.

Hän kertoi niin innostuneesti, että hän sekotti mitä vähäpätöisimpiä seikkoja sydämen ainoisiin salaisuuksiin ja hän näytti voivan jatkaa loppumattomiin. Muutamia kertoja hän toisti samoja asioita.

Oven takaa kuului Dessallesin ääni, joka kysyi, saako Nikolushka tulla sanomaan hyvää yötä.

— Ja siinä kaikki, kaikki... — päätti Natasha kertomuksensa.

Natasha nousi nopeasti pystyyn Nikolushkan tullessa sisään, läksi melkein juoksujalassa ovea kohti, kolahdutti päänsä uutimen suojassa olevaan oveen ja hyöksähti huoneesta voihkaisten puoleksi kivusta puoleksi sydämen tuskasta.

Pierre katsahti oveen, josta Natasha oli kadonnut ja hänestä tuntui, että hän oli yht'äkkiä jäänyt aivan yksin maailmaan.

Tästä unelmasta herätti hänet ruhtinatar Maria, huomauttamalla hänelle veljensä pojasta, joka oli tullut huoneeseen.

Nikolushkan kasvat, jotka olivat isän näköiset, vaikuttivat Pierren äärimmilleen heltyneeseen mieleen niin voimakkaasti, että hän suudeltuaan Nikolushkaa, nousi yht'äkkiä ylös, otti taskustaan nenäliinan ja meni ikkunan luo. Hän aikoi sanoa hyvästit ruhtinatar Marialle, mutta tämä pidätti hänet lähtemästä.

— Me valvomme toisinaan Natashan kanssa kolmeen asti, jääkää kaikin mokomin. Minä käsken valmistamaan illallisen. Menkää alas, me tulemme kohta.

Ennen kuin Pierre ehti lähteä, sanoi ruhtinatar Maria hänelle:

— Hän puhui vasta ensi kerran sillä tavoin hänestä.

XVIII.

Pierre saatettiin suureen, valaistuun ruokasaliin. Muutaman hetken kuluttua kuului askelia ja ruhtinatar ja Natasha tulivat huoneeseen. Natasha oli tyyntynyt, mutta hänen kasvoilleen oli taasen palautunut entinen vakava, iloton ilme. Ruhtinatar Maria, Natasha ja Pierre olivat kukin joutuneet sen neuvottoman mielialan valtaan, joka tavallisesti seuraa päättynyttä vakavaa, syvällistä keskustelua. Entisen keskustelun jatkaminen ei käynyt laatuun, joutavista asioista puhuminen oli vastenmielistä ja vaikeneminen piinallista, kun mieli kuitenkin teki puhua. He astuivat ääneti pöydän luo. Kamaripalvelijat siirtelivät tuoleja. Pierre avasi kylmän ruokaliinan ja katsahti Natashaan ja ruhtinatar Mariaan aikeessa keskeyttää äänettömyyden. Nämä näyttivät aikovan tehdä samoin, sillä kummankin silmissä väikkyi elämän tyytyväisyyttä ja käsitys siitä, että surun ohella on myöskin olemassa iloa.

— Haluatteko viinaa, kreivi? — kysyi ruhtinatar Maria ja nämä sanat haihduttivat samassa entisyyden varjon. — Kertokaapas jotain itsestänne, — lisäsi ruhtinatar Maria, — teistä kerrotaan aivan uskomattomia juttuja.

— Niin on, — vastasi Pierre suopea, ivaan vivahtava hymy huulilla, joka nyt oli tullut hänen tavakseen. — Minulle itsellenikin kerrotaan minusta niin ihmeellisiä juttuja, etten ole nähnyt niitä unissanikaan. Maria Abramovna kutsui minut eräänä päivänä luokseen ja kertoi minulle koko

ajan, mitä minulle oli tapahtunut tai olisi pitänyt tapahtua. Stepan Stepanitsh niin ikään opetti minua, miten minun pitäisi kertoa. Yleensä olen huomannut, että on hyvin helppo päästä pidetyksi henkilöksi ja minä olen nyt pidetty henkilö, sillä vaikka minä saan kutsuja, ei minun itseni tarvitse kuitenkaan kertoa.

Natasha hymähti ja aikoi jotakin sanoa.

— Me olemme kuulleet, — keskeytti hänet ruhtinatar Maria, — että Moskovan hävitys on teille tuottanut kahden miljoonan vahingon. Onko se totta?

— Olen tullut kolme kertaa rikkaammaksi, — vastasi Pierre.

Vaikka Pierren vaimon velat ja korjaustöiden välttämättömyys olivat huonontaneet Pierren asiat, puhui hän kuitenkin yhä rikastuneensa kolminkertaisesti.

— Yhden asian olen minä aivan varmasti voittanut ja se on vapaus... — alkoi hän vakavasti, mutta lopetti samassa huomattessaan, että tämä keskustelun aihe oli liian itsekäs.

— Rakennutatteko te?

— Saveljitsh on sitä mieltä.

— Sanokaa, ettekö jo tienneet kreivittären kuolemasta Moskovassa ollessanne? — kysyi ruhtinatar Maria, mutta punastui samassa huomattessaan, että hän tällä kysymyksellään Pierren sanojen jälkeen vapaudesta antaisi niille väärän tulkinnan.

— En, — vastasi Pierre, joka ei näyttänyt pitävän sopimattomana sitä tulkintaa, jonka ruhtinatar Maria oli antanut hänen huomautukselleen vapaudesta. — Sain sen tietää Orelissa ja te ette voi uskoa, miten kovasti se minuun koski. Me emme olleet mallikelpoisia aviopuolisoita, — sanoi hän nopeasti, katsahtaen Natashaan ja huomaten tämän kasvoilla uteliaisuutta saada kuulla, mitä hän lausuisi puolisoistaan. — Kun kaksi ihmistä on riidassa keskenään, on kummallakin aina syytä. Ja kun toinen poistuu elävien joukosta, kasvaa silloin oma syyllisyys monin verroin raskaammaksi. Ja sitte hänen kuolemansa ... ilman ystäviä, ilman lohduttavaa sanaa. Minun on hyvin, hyvin sääli häntä, — lopetti hän huomaten mielihyväkseen hyväksyvän ilmeen Natashan kasvoilla.

— No, nyt te olette taas nuorimies ja kelpaatte sulhaseksi, — huomautti ruhtinatar Maria.

Pierre lensi samassa tulipunaiseksi ja hän koetti kauvan aikaa olla katsomatta Natashaan. Kun hän lopulta uskalsi katsahtaa Natashaan, olivat tämän kasvot kylmät, vakavat, jopa halveksuvatkin, kuten Pierrestä näytti.

— Oletteko tosiaankin nähneet Napoleonin ja puhelleet hänen kanssaan, kuten kerrotaan? — kysyi ruhtinatar Maria.

Pierre rupesi nauramaan.

— En kertaakaan, en koskaan. Kaikista näyttää aina tuntuvan, että vankeudessa oleminen on samaa kuin olla Napoleonin kesteissä. En ole häntä milloinkaan nähnyt enkä edes kuullutkaan hänestä. Olin paljoka kehnommassa seurassa.

Illallinen päättyi ja Pierre, joka alussa kieltäytyi kertomasta vankeudestaan, vähitellen viehtyi kertomaan.

— Mutta onhan totta, että te jätite Moskovaan surmaamaan Napoleonin? — kysyi Natasha hieman hymyillen. — Minä oivalsin sen silloin, kun me tapasimme teidät Suharevin tornin luona.

Muistatteko?

Pierre tunnusti, että asianlaita oli niin ja tästä kysymyksestä alkaen viehtyi hän ruhtinatar Marian ja varsinkin Natashan kysymysten johdosta vähitellen kertomaan seikkaperäisesti näkemiään ja kokemiaan.

Alussa hän kertoi sillä suopean pilkallisella tavallaan, jolla hän nyt arvosteli muita ja varsinkin itseään, mutta sitte, päästyään kertomaan niistä kauhuista ja kärsimyksistään, joita hän oli nähnyt, innostui hän huomaamattaan innostumistaan ja hän rupesi puhumaan sillä hillityllä mielen läikynnällä, jolla ihminen kertoo muistelujaan eleyistä ja syvälle mieleen painuneista tapahtumista. Ruhtinatar Maria katsoi pehmeästi hymyillen vuoroin Pierreen, vuoroin Natashaan. Hän näki kautta koko tämän kertomuksen Pierren ja tämän hyvyyden. Natasha, pää käsien varassa ja kasvojen ilme myötäänsä vaihdellen kertomuksen juonen mukaan, seurasi joka ainoata Pierren sanaa ja näytti tuntevan sielussaan yhdessä kertojan kanssa kaiken sen, mitä tämä puhui. Ei ainoastaan Natashan katse, vaan myöskin huudahdukset ja lyhyet kysymykset, joita hän teki, osottivat Pierrelle, että Natasha ymmärsi hänen kertomuksestaan juuri sen, minkä hän tahtoi saada sanotuksi. Näkyi, ettei Natasha käsittänyt ainoastaan sitä, mitä Pierre kertoi, vaan myöskin sen, mitä hän tahtoi saada sanotuksi, vaikka ei voinut sanoa ilmaista. Siitä lasta ja naista koskevassa tapauksesta, joiden puolustamisesta hänet oli vangittu, kertoi Pierre näin:

— Se oli kauhea näytelmä, hylättyjä lapsia, muutamia tuleksa... Minun nähteni pelastettiin yksi... Naisia, joilta kiskottiin vaatteet päältä ja raastettiin korvarenkaat... — Pierre punastui ja hämmentyi. — Silloin saapui patrulli ja vangitsi kaikki ne miehet, jotka eivät rosvooneet, minut myöskin.

— Te jätätte varmaan jotain kertomatta. Te teitte luultavasti jonkun... — sanoi Natasha ja lisäsi tuokion vajettuaan, — hyvän työn.

Pierre jatkoi kertomustaan. Kun hän kertoi telotuksesta, aikoi hän kiertää hirveät yksityiskohdat, mutta Natasha vaati, ettei hän olisi jättänyt mitään kertomatta.

Pierre oli alkanut kertoa Karatajevista (hän oli jo noussut pöydästä kävelemään ja Natasha

seurasi häntä silmillään), mutta keskeytti.

— Te ette voi aavistaa, mitenkä paljon minä opin siltä tyhmänsekaiselta mieheltä, vaikkei hän osannut edes lukea eikä kirjottua.

— Kertokaa, kertokaa — pyysi Natasha. — Missä hän nyt on?

— Hänet surmattiin melkein minun nähteni.

Pierre rupesi kertomaan heidän pakonsa viimeisistä vaiheista, Karatajevin sairaudesta (hänen äänensä vapisi koko ajan) ja kuolemasta.

Pierre ei ollut koskaan kertonut seikkailustaan sillä tavalla kuin nyt. Hänestä tuntui ikäänkuin olevan uusi merkitys kaikella sillä, mitä hän oli nähnyt ja kokenut. Kertoessaan nyt tätä kaikkea Natashalle tunsu hän sitä harvinaista nautintoa, jota naiset tuottavat miestä kuunnellessaan, mutta ei *viisaat* naiset, jotka kuunnellessaan koettavat joko painaa mieleensä, mitä heille puhutaan, rikastuttaakseen tietojaan ja sopivassa tilaisuudessa sanoakseen saman asian muille tahi muodostaa kuulemansa oman mielensä mukaiseksi ja toitottaa heti muille omassa ahtaassa aivokamarissa muovailnut viisaudet, — ei, vaan hän tunsu sitä nautintoa, jota saa semmoisista todellisista naisista, joilla on kyky valita ja kätkeä sydämeensä kaikki se paras, mitä vain miehessä ilmenee. Natasha oli tietämättään pelkkänä korvana, häneltä ei jäänyt huomaamatta ainoakaan Pierren sana, äänen värähdys, katse, kasvonlihasten ele eikä käsien liike. Hän poimi lennosta sanan, joka ei vielä ehtinyt päästä ilmoillekaan, kätki sen suoraan avoimeen sydämeensä ja arvaili niitä muutoksia, joita Pierren sielussa oli tapahtunut.

Ruhtinatar Maria ymmärsi ja kuunteli mielellään kertomusta, mutta hänen mieleensä oli noussut uusi ajatus, joka kokonaan valtasi hänen huomionsa: hän oli huomannut, että Natasha ja Pierre voisivat rakastaa toisiaan ja tulla onnellisiksi. Tämä ajatus, joka nyt ensi kerran oli syntynyt hänen mieleessään, täytti hänen sydämensä ilolla. Kello oli 3 yöllä. Kamaripalvelijat kävivät surullisin, synkin kasvoin muuttamassa kyntteliä, mutta kukaan ei heitä huomannut.

Pierre oli lopettanut kertomuksensa. Natasha katsoi välkkyvin, eloisin silmin yhtämittaa ja tarkkaavasti Pierreen ikään kuin haluten päästä vielä senkin perille, minkä Pierre ehkä oli jättänyt sanomatta. Kainostelevan ja onnellisen hämillään loi Pierre silloin tällöin katseen Natashaan ja mietiskeli jotain, jonka hän olisi voinut sanoa keskustelun siirtämiseksi toiseen asiaan. Ruhtinatar Maria oli vaiti. Ei yhdenkään päähän pälkähtänyt, että kello oli kolme ja nukunta-aika.

— Puhutaan onnettomuuksista, kärsimyksistä, — sanoi Pierre, — mutta jos minulle nyt, juuri tänä hetkenä sanottaisiin: tahdotko muuttua siksi, mitä olit ennen vankeutta tahi nähdä uudestaan kaikki kärsimykset, vastaisin minä: tuhat kertaa mieluummin vankeus ja hevosen liha. Me luulemme, että niin pian kuin me olemme eksyneet tavalliselta tieltä, silloin on kaikki hukassa, mutta siinä se vasta uusi ja hyvä alkaakin. Niin kauan kuin on elämää, on olemassa onnea. Tulevaisuuden helmassa on paljon, paljon. Ja tämän sanon minä erityisesti teille, — lopetti Pierre Natashaan kääntyen.

— Niin, niin, — virkkoi Natasha vastaten kokonaan johonkuhun muuhun, — minä en toivoisi mitään muuta kuin saada elää kaikki uudestaan.

Pierre katsahti häneen tutkivasti.

— Niin juuri, en mitään muuta! — vakuutti Natasha.

— Mahdotonta, mahdotonta! — huudahti Pierre. — Onko se minun syyni, että olen elossa ja tahdon elää ja te myöskin.

Samassa painoi Natasha päänsä käsiinsä ja rupesi itkemään.

— Mikä sinun on, Natasha? — kysyi ruhtinatar Maria.

— Ei mikään, ei mikään. — Hän hymyili Pierrelle kyynelten läpi. — Jääkää hyvästi, on aika mennä nukkumaan.

Pierre nousi ylös ja jätti hyvästit.

Ruhtinatar Maria ja Natasha tapasivat toisensa makuuhuoneessa, kuten tavallista. He puhelivat siitä, mitä Pierre oli kertonut. Ruhtinatar Maria ei lausunut mielipidettään Pierrestä eikä Natashakaan puhunut hänestä mitään.

— No, hyvää yötä, Maria, — sanoi Natasha. — Tiedätkö, että minä pelkään usein, että kun me olemme hänestä (ruhtinas Andreista) puhumatta, ettemme loukkaisi tunteitamme, hän siten unohtuu meidän muistostamme.

Ruhtinatar Maria huokasi raskaasti ja tällä huokauksella tunnusti hän Natashan sanat oikeiksi, mutta sanoissa ei hän ollut yhtä mieltä hänen kanssaan.

— Kuinka voisi unohtaa? — sanoi hän.

— Minusta tuntui äsken niin hyvältä kertoa kaikki, tuntui niin hyväilevältä, mutta samalla niin kirvelevältä ja raskaalta, — sanoi Natasha. — Olen varma siitä, että Pierre rakasti häntä ja siksi kerroin hänelle... Oliko väärin, että kerroin hänelle? — kysyi hän yht'äkkiä punastuen.

— Pierrellekö? Ei ollenkaan! Hänhän on niin hyvä, — vastasi ruhtinatar Maria.

— Tiedättekö, Maria, — sanoi yht'äkkiä Natasha kasvoilla veikeä hymy, jota ruhtinatar Maria ei

ollut nähnyt kotvaan aikaan. — Hän on muuttunut merkillisen siistiksi, siloiseksi ja tuoksuavaksi, ihan kuin olisi suoraan saunasta tullut, ymmärrättehän, moraalista saunasta tullut. Eikö totta?

— Niin, — vastasi ruhtinatar Maria. — Hän on paljon muuttunut edukseen.

— Nuttukin oli lyhyt ja hiukset ajellut, ihan, ihan kuin ... pappa ennen saunasta tultuaan...

— Minä ymmärrän, ettei *hän* (ruhtinas Andrei) rakastanut ketään niinkuin häntä, — sanoi ruhtinatar Maria.

— Ja sittenkin he olivat niin erilaiset. Miehet kuuluvat olevan ystäviä silloin, kun he ovat aivan erilaiset ja niin kai se lienee. Eihän hän ole ollenkaan hänen kaltaisensa vai mitä?

— Ei ole, mutta erinomainen mies.

— No, hyvää yötä, — sanoi Natasha.

Sama veikeä hymy pysyi vielä hyvän aikaa hänen kasvoillaan.

XIX.

Pierre ei saanut unta pitkään aikaan. Hän käveli edestakasin huoneessa vuoroin synkin kasvoin miettien jotain vaikeaa asiaa, vuoroin yht'äkkiä olkapäitään kohotellen ja nytkähtäen, vuoroin onnellisesti hymyillen.

Hän ajatteli ruhtinas Andreita, Natashaa ja näiden rakkautta ja silloin tuli hän mustasukkaiseksi Natashan entisyydelle, ja vuoroin hän moitti tästä itseään, vuoroin antoi sen itselleen anteeksi. Kello oli jo kuusi aamulla, mutta hän käveli yhä huoneessaan.

"Ka, minkäs sille tekee, jos se niin on ollakseen! Mitä tehdä?! Sen pitää siis niin olla", sanoi hän itselleen, riisuutui nopeasti ja kävi nukkumaan onnellisena ja mieli läikyksissä, mutta ilman epäilyjä ja epäröimistä.

"Tuntukoonpa tämä onni miten oudolta ja saavuttamattomalta tahansa, täytyy kuitenkin tehdä kaikki päästäksemme mieheksi ja vaimoksi", ajatteli hän.

Pierre oli jo muutamia päiviä tätä ennen määrännyt perjantain lähtöpäiväkseen Pietariin. Kun hän heräsi torstaina, tuli Saveljitsh kysymään häneltä neuvoja matkatavaroiden kuntoon panemisesta.

"Mitä, Pietariinko? Mikä on Pietari? Kuka aikoo Pietariin?" nousi itsestään hänen ajatuksiinsa kysymyksiä. "Tosiaanakin, kauan aikaa ennen kuin tämä tapahtui taisin olla Pietariin lähdessä", muisti hän. "Niin, miks'ei, voinhan ehkä lähteä. Miten hyvä ja huolellinen hän on ja muistaa kaikki!" ajatteli hän ja katsoi vanhan Saveljitshin kasvoihin. "Ja miten ystävälliset hänen kasvonsa ovat!"

— No, Saveljitsh, eikö mielesi vieläkään tee päästä vapauteen? — kysyi Pierre.

— Mitäs minä, herra kreivi, vapaudella teen? Hyvin tultiin toimeen kreivivainajan aikana, taivaan autuus hänelle, eikä teidänkään aikananne ole pahaa puhetta ollut.

— Entä lapsesi?

— Siinä ne menevät lapsetkin, herra kreivi, semmoisen herrasväen turvissa kelpaa asua.

— Vaanpa minun perilliseni? — sanoi Pierre. — Jos yht'äkkiä menenkin naimisiin ... voihan semmoista tapahtua, — lisäsi hän tahtomattaan hymähtäen.

— Uskallan sanoa, että se on hyvä asia, herra kreivi.

"Noin helppona hän pitää asiaa", ajatteli Pierre. "Hän ei tiedä, miten pelottavaa ja vaarallista se on. Joko liian aikaista tai liian myöhäistä... Kauheata!"

— Mitä suvaitsette käskää? Suvaitsetteko matkustaa huomenna? — kysyi Saveljitsh.

— En, matkustan vähä myöhemmin. Ilmotan sitte. Suo anteeksi, että juoksutan sinua, — sanoi Pierre ja nähdessään Saveljitshin hymyilevät kasvot hän ajatteli: "miten kummallista, ettei hän tiedä, ettei minulla nyt ole mitään tekemistä Pietarissa ja että ennen kaikkea on ratkaistava eräs toinen asia. Toisekseen hän taitaa tietää, vaikka ei ole tietävinään. Olisikohan puhua hänen kanssaan, mitä hän asiasta ajattelee? Ei, ehkä joskus toisen kerran", ajatteli Pierre.

Aamiaista syödessä ilmotti Pierre ruhtinattarelle, että hän oli eilen käynyt ruhtinatar Marian luona ja tavannut siellä suureksi ihmeekseen Natasha Rostovan.

Ruhtinatar ei näyttänyt pitävän tätä sen kummallisempana kuin Anna Semjonovankaan tapaamista.

— Tunnetteko hänet? — kysyi Pierre.

— Olen nähnyt kerran ruhtinattaren, — vastasi hän. — Kerrotaan, että hän oli menossa nuorelle Rostoville. Se olisi ollutkin oikein hyvä Rostovilaisille, sillä he ovat aivan häviön partaalla.

— Minähän kysynkin, tunnetteko Natasha Rostovan?

— Minä vain kuulin silloin siitä jutusta ... surullinen juttu.

"Ei, hän ei ymmärrä tai ei ole ymmärtävinään", ajatteli Pierre, "parasta on olla jatkamatta."

Ruhtinatar valmisti myöskin matkaeväitä Pierrelle.

"Miten hyviä he ovat kaikki", ajatteli Pierre, "kun he pitivät minusta näin suurta huolta, vaikkei sen nyt pitäisi huvittaa ketään. Ihmeellistä."

Samana päivänä tuli Pierren luo poliisimestari, joka pyysi lähettämään valtuutetun ottamaan vastaan niitä tavaroita, joita hallituksen säilöstä jaettiin omistajilleen.

"Ja hänkin", ajatteli Pierre katsoessaan poliisimestarin kasvoihin, "kaunis, kelpo upseeri ja niin hyvä mies! Nyt askaroi hän näin vähäpätöisillä asioilla. Sanokaa sitten, että hän on epärehellinen ja etuilee. Joutavia loruja! Vaan toisekseen, miksikäs hän ei voisi etuilla? Onhan hän saanut sellaisen kasvatuksen. Ja tekevähän kaikki muutkin sillä tavalla. Mutta hänen kasvonsa ovat niin miellyttävät ja hyväntahtoiset ja hän hymyilee katsoessaan minuun."

Pierre läksi päivällisille ruhtinatar Marialle.

Ajaessaan pitkin katuja raunioiksi palaneiden talojen ohi, ihaili Pierre niiden kauneutta. Talojen savupiippuja ja raunioituneita muureja, jotka elävästi muistuttivat Rheinin rantoja ja Colosseumia, ulottui toinen toisensa taa kautta monien mustaksi palaneiden korttelien. Vastään sattuvat ajurit, ratsastajat ja kirvesmiehet, jotka salvoivat uusia rakennuksia, kaupustelijat ja puotilaiset katselivat Pierreen ilosta sädehtivin silmin ja näyttivät ikään kuin sanovan: "ahaa, jo on tullut, katsotaanpas, mitä siitä nyt syntyy!"

Kun Pierre oli pysähtynyt ruhtinatar Marian talon eteen, rupesi häntä epäilyttämään, oliko hän eilen illalla ollutkaan täällä, tavannut Natashan ja puhellut hänen kanssaan. "Ehkä kaikki onkin ollut mielikuvitusta, ehkä en tapaa talosta ketään." Mutta tuskin oli hän ehtinyt astua ensimmäiseen huoneeseen, kun hän silmänräpäyksessä tunsi katoavan vapautensa ja koko hänen olentonsa läpi virtasi tunne Natashan läsnäolosta. Natasha oli samassa mustassa, pehmeäpöimuisessä puvussa ja kammattu samoin kuin eilenkin, mutta siltäkin oli hän aivan toinen ihminen. Jos hän olisi eilen Pierren huoneeseen astuessa ollut semmoinen kuin nyt, olisi Pierre aivan varmasti tuntenut hänet silmänräpäyksessä.

Nyt oli Natasha samanlainen, jommoisena Pierre oli hänet muistanut melkein lapsuudesta pitäen ja sittemmin ruhtinas Andrein morsiamena. Natashan silmissä loisti eloisa, kysyvä välke ja hänen kasvoillaan leikki leveä, kummallisen veikeä ilme.

Päivällisen jälkeen olisi Pierre jäänyt istumaan koko illaksi, mutta kun ruhtinatar Maria läksi kirkkoon, meni Pierre heidän kanssaan.

Seuraavana päivänä tuli Pierre aikaiseen, söi päivällistä ja jäi heidän luokseen koko illaksi. Vaikka ruhtinatar Maria ja Natasha näkivät hyvin mielellään Pierren vieraanaan ja vaikka Pierren elämän kaikki harrastukset olivat kiintyneet tähän taloon, kuivui keskustelu illan suussa kokonaan, vierähti vähäväliä yhdestä vähäpätöisestä asiasta toiseen ja katkesi monesti kokonaan. Pierre unohtui tänä iltana istumaan niin myöhään, että ruhtinatar Maria ja Natasha rupesivat vilkkumaan toisiinsa nähtävästi toivoen Pierren lähtevän pois. Pierre näki tämän, mutta ei voinut lähteä. Hänen tuli vaikea ja painostava olla, mutta sittenkin hän istui edelleen, sillä hän ei voinut nousta ylös eikä lähteä.

Kun ruhtinatar Maria ei nähnyt tulevan tälle loppua, nousi hän ensimmäisenä ylös ja valittaen päänkivistystä rupesi hyvästelemään.

— Te siis matkustatte huomenna Pietariin? — kysyi hän.

— En, en matkusta, — vastasi Pierre ihmeissään ja ikäänkuin pahastuen. — Tahni oikeastaan, ehkä ... joka tapauksessa käyn kuulemassa, olisiko teillä annettava jotain toimekseni, — sanoi hän seisten ruhtinatar Marian edessä punastuneena.

Natasha antoi Pierrelle kättä ja poistui. Ruhtinatar Maria jäi huoneeseen, istuutui nojatuoliin ja loi Pierreen vakavan, tutkivan katseen syvästä, sädehtivistä silmistään. Väsymys, jota hän tätä ennen näytti tunteneen, katosi nyt kokonaan. Hän huokasi pitkään ja raskaasti ikäänkuin valmistuakseen pitkään keskusteluun.

Kun Natasha oli poistunut, muuttui Pierren painostus silmänräpäyksessä kiihkeäksi eloisuudeksi. Hän siirsi nopeasti tuolin ruhtinatar Marian viereen.

— Minulla olisi teille jotain sanomista, — sanoi hän vastaten ruhtinatar Marian katseeseen ikäänkuin sanoihin. — Ruhtinatar, auttakaa minua. Mitä minun on tehtävä? Voinko minä toivoa? Ruhtinatar, ystäväni, kuulkaa minua. Minä tiedän kaikki. Minä tiedän, etten ansaitse häntä, minä tiedän, että nyt ei käy laatuun puhua siitä. Mutta minä tahtoisin olla hänen veljenään. Ei, ei, en tahdo olla sitä, en voi olla...

Hän pysähtyi ja pyyhki kasvojaan ja silmiään käsillään.

— Kuulkaahan nyt, — jatkoi hän nähtävästi ponnistaen itseään puhumaan tajuttavasti. — En tiedä, kuinka kauan olen häntä rakastanut, mutta minä olen rakastanut häntä, ainoastaan häntä koko elämän ikäni ja rakastanut niin, etten ole ilman häntä voinut kuvitella itselleni mitään elämää. Nyt en uskalla pyytää hänen kättään, mutta ajatuskin siitä, että hän ehkä voisi olla omani ja että tämä mahdollisuus voisi luisua käsistäni ... on kauhistava. Sanokaa, voisinko minä toivoa. Sanokaa, mitä minun on tehtävä, rakas ruhtinatar! — sanoi hän hieman vaiti oltuaan ja koskettaen ruhtinattaren käteen, koska tämä ei vastannut.

— Olen ajatellut teidän sanojanne, — vastasi ruhtinatar Maria. — Kuulkaa, mitä sanon teille. Olette oikeassa, että rakkaudesta puhuminen hänelle nyt...

Ruhtinatar pysähtyi. Hän oli aikonut sanoa: rakkaudesta puhuminen hänelle ei nyt käy laatuun, mutta hän pysähtyi siksi, että hän oli nähnyt jo kolmatta päivää Natashan äkinäisesti muuttuneesta olennosta, ettei Natasha suinkaan olisi loukkautunut siitä, että Pierre olisi

tunnustanut hänelle rakkautensa, vaan että Natasha juuri sitä odottikin.

— Nyt ei hänelle kuitenkaan voi puhua, — sanoi ruhtinatar Maria.

— Mutta mitä minun on tehtävä?

— Jättäkää se minun huolekseni, — virkkoi ruhtinatar Maria. — Minä tiedän...

Pierre katsahti ruhtinattaren silmiin.

— Mitä, mitä? ... — kysyi Pierre.

— Minä tiedän, että hän rakastaa ... rakastua teihin, — oikaisi ruhtinatar Maria.

Tuskin oli hän ehtinyt sanoa nämä sanat, kun Pierre kavahti pystyyn ja tarttui sävähtävin kasvoin ruhtinattaren käteen. — Mistä te sen päätätte? Luuletteko, että minä voin toivoa? Luuletteko?!

— Luulen kyllä, — vastasi ruhtinatar hymyillen. — Kirjottakaa hänen vanhemmilleen ja jättäkää muu minun tehtäväkseni. Minä puhun hänen kanssaan, kun tulee sopiva hetki. Minäkin haluan sitä ja minä tunnen sydämessäni, että siitä tulee tosi.

— Ei, se on mahdotonta! Kuinka onnellinen olen! Mutta se on mahdotonta! Miten onnellinen olen! Ei, se on mahdotonta! — hoki Pierre suudellen ruhtinatar Marian käsiä.

— Matkustakaa te Pietariin, se on parasta. Minä kirjotan teille sinne, — sanoi ruhtinatar.

— Pietariinko? Matkustaa? Hyvä on, minä matkustan. Mutta voinko huomenna uudestaan käydä teillä?

Seuraavana päivänä tuli Pierre sanomaan hyvästejä. Natasha ei ollut tänään niin virkeä kuin edellisenä päivänä, mutta kun Pierre toisinaan katsahti Natashan silmiin, tunsu hän, että sekä hän itse että Natasha haipui olemattomiin ja sen sijaan jäi jällelle pelkkä onnen valtava tunne. "Tottako? Ei, mahdotonta", ajatteli Pierre jokaisen Natashan katseen, liikkeen ja sanan johdosta, sillä ne täyttivät hänen sydämensä huumaavalla onnella.

Kun Pierre hyvästejä jättäessään Natashalle tarttui tämän hienoon, laihaan käteen, piti hän sitä tahallaan jonkun aikaa omassaan.

"Onko totta, että tämä käsi, nuo kasvot, nuo silmät, tuo naisellisen sulon minulle tuntematon koko pyhättö — kaikki tulevat olemaan ikuisesti minun omaani, aivan samallaista kuin minä itse olen itselleni? Ei, se on mahdotonta!"...

— Hyvästi, kreivi, — sanoi Natasha Pierrelle kovalla äänellä. — Odotan teitä kiihkein mielin, — lisäsi hän kuiskaten.

Ja nämä vaatimattomat sanat, katse ja kasvojen ilme, jotka niitä seurasivat, olivat kokonaista kaksi kuukautta Pierren muistelmien, toivojen ja ihanien unelmien lähteenä. "Odotan teitä kiihkein mielin", sanoi hän. Oo, kuinka onnellinen olen! Mitä tämä oikeastaan on, että olen näin onnellinen?" hoki Pierre.

XX.

Pierren sydämen elämä oli nyt aivan toisenlainen kuin silloin kun hän oli ollut kihloissa Helenan kanssa.

Hän ei toistanut, niinkuin silloin, kiertelevin mielin sanoja, jotka hän oli lausunut eikä sanonut itselleen, "ah, miksi en sanonut sitä, vaan miksi, miksi sanoin silloin *je vous aime?*"^[129] Nyt sitävastoin toisti hän mielikuvituksissaan jokaisen Natashan ja omat sanansa muistellen pienimpiäkin kasvojen eleitä ja hymyn vivahduksia eikä hänen mielensä tehnyt lisätä eikä vähentää mitään. Häntä ei ajatteluttanut vähän vähää se, oliko hän menetellyt oikein vai väärin, mutta sen sijaan pelotti häntä joskus eräs toinen ajatus. "Eiköhän tämä olekin vain unta? Eiköhän ruhtinatar Maria erehtynyt? Enköhän ole liian ylpeä ja itseeni luottava? Mitähän, jos hän ruhtinatar Marian sanoihin vastaakin: sepä kummallista. Varmaankin on hän erehtynyt. Eikö hän tiedä, että hän on vain tavallinen mies. Vaan entä minä? Minä olen kokonaan toista, paljoa korkeammalla häntä."

Ainoastaan tämä ajatus vaivasi usein Pierreä. Hän ei tehnyt minkäänlaisia suunnitelmiakaan. Tuleva onni tuntui hänestä niin uskomattomalta, että kun se vain pääsisi toteutumaan, niin ei sen jälkeen voisi enää tapahtua mitään, vaan kaikki päättyisi siihen.

Pierren valtasi riemukas, äkkinäinen mielen-häiriön kaltainen huumaus, jommoiseen tilaan hän ei ollut luullut koskaan voivansa joutua. Ei ainoastaan hänen oman, vaan koko maailman elämän tarkoitus tuntui hänen mielestään sisältyvän ainoastaan hänen rakkauteensa ja toivoon Natashan rakkaudesta.

Toisinaan tuntui hänestä siltä, että kaikki ihmiset ajattelivat yksistään hänen tulevaa onneansa. Hänestä tuntui joskus, että kaikki ihmiset iloitsivat samoin kuin hänkin, ja kun heillä oli olevinaan muuta tekemistä, tahtoivat he siten vain peittää ilonsa. Jokaisessa sanassa ja liikkeessä näki hän vihjauksen onnestaan ja monesti ihmettelivät ihmiset hänen salaista onnea ilmaisevia katseitaan ja hymyään. Mutta kun hän milloin huomasi, etteivät ihmiset voineet käsittää hänen onneaan, surkutteli hän semmoisia ihmisiä kaikesta sydämestään ja häntä poltti halu saada jotenkin selittää heille, että kaikki se, joka heitä askaroittaa, on jonninjoutavaa hölynpyölyä joka ei ansaitse huomiota.

Kun häntä kehoitettiin astumaan virkaan tai pohdittiin valtiollisia tai sotaa koskevia asioita ja otaksuttiin, että ihmisten onni riippui siitä, miten se tai se asia ratkeaa, kuunteli hän näitä puheita kasvot hyväntahtoisessa, surkuttelevassa hymyssä ja teki niin kummallisia huomautuksia, että se herätti muissa oudoksumista. Mutta kummatkin ihmiset, sekä ne, jotka Pierrestä näyttivät käsittävän elämän oikean tarkoituksen s.o. hänen rakkautensa että ne poloiset, jotka eivät näyttäneet sitä käsittävän, esiintyivät hänestä tänä aikana hänen voimakkaiden tunteittensa kirkkaassa valossa niin selvästi, että kohtasipa hän minkä ihmisen tahansa, hän voi heti paikalla vähimmättäkään ponnistuksetta erottaa kaikki, mikä noissa ihmisissä oli hyvää ja rakkauden arvoista.

Tutkiessaan vaimovainajansa asioita ja papereita, muisteli hän vaimoan ainoastaan surkutellen, sillä tämä ei ollut saavuttanut sitä onnea, jonka hän oli nyt saavuttanut. Ruhtinas Vasili, joka oli nyt tullut hyvin ylpeäksi uudesta virastaan ja kunniamerkistään, tuntui Pierrestä sääliäväältä ukkopahalta.

Myöhemmin muisteli Pierre usein tätä onnen huumausaikaa. Kaikki ne käsitykset, jotka hän oli tänä aikana muodostanut itselleen ihmisistä ja asioista, pysyivät kautta koko hänen elämänsä oikeina. Hän ei ainoastaan ollut luopumatta jälestäpäin näistä mielipiteistään ihmisistä ja asioista, vaan kun hänessä syntyi epäilyä ja ristiriitaa, turvautui hän aina tuona houruaikana muodostuneeseen käsitykseen, joka aina osottautui oikeaksi.

"Ehkä minä silloin näytinkin omituiselta ja hassulta", ajatteli Pierre, "mutta niin houkka en silloin ollut kuin luultiin. Päinvastoin olin silloin järkevempi ja teräväsilmaisempi kuin koskaan ennen ja käsitin elämästä sen mikä ansaitsi käsittää, sillä minä olin ... onnellinen."

Pierren mielettömyys oli siinä, ettei hän odottanut, kuten ennen, semmoisia suoranaisia syitä, joita hän oli sanonut ihmisten ansioiksi, voidakseen rakastaa lähimmäisiään, vaan kun hänen sydämensä uhkui rakkautta, löysi hän lähimmäisiään aiheettomasti rakastaessaan varmoja syitä, joiden perusteella ansaitsi rakastaa heitä.

XXI.

Siitä ensimmäisestä illasta asti, jolloin Natasha Pierren lähdettyä oli sanonut ruhtinatar Marialle leikillisesti, että "hän oli ihan kuin saunasta tullut, päällä lyhyt nuttu, ajeltu", siitä hetkestä asti heräsi Natashan rinnassa eloon jotain salassa piillyttä ja hänelle itselleen tuntematonta, joka samalla oli vastustamatonta.

Kasvot, käynti, katse, ääni — kaikki oli hänessä yht'äkkiä muuttunut. Hänelle itselleen aavistamaton elämän voima, onnen toivo oli pulpahtanut pinnalle ja vaati tyydytystä. Ensimmäisestä illasta pitäen oli Natasha ikään kuin unohtanut kaiken entisyytensä. Siitä saakka ei hän kertaakaan valittanut asemaansa, hän ei sanonut sanaakaan entisyydestä ja hän rohkeni rakentaa valoisia tulevaisuuden kuvia. Hän puhui vähän Pierrestä vaan kun ruhtinatar Maria sattui mainitsemaan jotain Pierrestä, syttyi Natashan silmiin ammoin sammunut liekki ja hänen huulensa vetäytyivät omituiseen hymyyn.

Natashassa tapahtunut muutos oli alussa vain kummastuttanut ruhtinatar Mariaa, mutta kun hän sittemmin pääsi käsittämään muutoksen syyn, katkerointi se häntä. "Niinkö vähän hän tosiaankin rakasti minun veljeäni, että hän näin pian voi unohtaa hänet", ajatteli ruhtinatar Maria miettiessään yksinään tapahtunutta muutosta. Mutta kun hän oli Natashan seurassa, ei hän lausunut tälle ainoatakaan moitteen eikä pahastuksen sanaa. Natashan rinnassa elpynyt elämän voima näytti olevan niin väkevä ja niin odottamaton itselleen Natashallekin, että ruhtinatar Maria tunsu Natashan läsnäollessa olevansa vailla oikeutta moittia Natashaa edes sydämessään.

Natasha uskoutui niin täydellisesti ja vilpittömästi uuden tunteensa valtaan, ettei hän edes yrittänytkään salata, että ilo ja riemu oli astunut surun sijaan.

Kun ruhtinatar Maria yöllisen kohtauksen jälkeen Pierren kanssa palasi huoneeseensa, oli Natasha kynnyksellä vastassa.

— Sanoiko hän, sanoiko hän jotain? — kyseli Natasha.

Ja Natashan kasvot lennähtivät riemukkaiksi, mutta samalla liikuttaviksi niin kuin anteeksi pyytävän.

— Mieleni teki kuunnella oven takana, mutta tiesin, että sinä sanot minulle.

Niin käsitettävä ja liikuttava kuin ruhtinatar Mariasta olikin se katse, jolla Natasha häneen katsoi ja niin sääliäväältä kuin hänestä tuntuikin nähdä Natashan mielen läikyntää, pistivät Natashan sanat ensi hetkestä hänen sydämeensä. Hän muisti veljeään ja tämän rakkautta.

"Mitä tehdä? Asiaa ei voi auttaa", ajatteli ruhtinatar Maria.

Ja hän kertoi Natashalle surullisin ja jonkun verran kylmin kasvoin kaikki, mitä Pierre oli hänelle sanonut. Kuultuaan, että Pierre oli Pietariin lähdössä, joutui Natasha ymmälle.

— Pietariin! — toisti hän aivan kuin mitään käsittämättä.

Kun hän samassa loi katseen ruhtinatar Marian murheellisiin kasvoihin, oivalsi hän syyn hänen murheeseensa ja puhkesi yht'äkkiä itkuun.

— Maria, — sanoi hän, — opeta minulle, mitä minun pitää tehdä. En tahdo olla paha. Sano vain ja minä teen sen. Opeta minulle...

— Rakastatko häntä?

— Rakastan, — kuiskasi Natasha.

— Mitä sinä sitte itket? Minä iloitsen onnestasi, — sanoi ruhtinatar Maria antaen noiden kyynelten tähden kokonaan anteeksi Natashan ilomielisyyden.

— Sinne on vielä pitkä aika. Ajattelehan, mikä onni, kun minusta tulee hänen vaimonsa ja sinä menet Nikolaille.

— Natasha, olen pyytänyt sinua olemaan puhumatta minusta. Puhukaamme sinusta.

He olivat hetken vaiti.

— Mutta miksi hän menee Pietariin? — kysyi Natasha yht'äkkiä ja samassa vastasi itse: — ei, ei, se on niin oleva... Eikö niin Maria? Niin se on...

JÄLKIKIRJOTUS

I.

On kulunut seitsemän vuotta. Europan historian meren kuohut olivat asettuneet rantojensa rajoihin. Meren ulappa näytti tyyntyneeltä, mutta ne salaperäiset voimat (salaperäiset siksi, että niiden liikkeitä määräävät lait ovat meille tuntemattomat), jotka ihmiskuntaa liikuttavat, jatkoivat toimintaansa.

Vaikka historian ulapan pinta näytti liikkumattomalta, tapahtui kuitenkin ihmiskunnassa liikettä yhtä katkeamattomasti, kuin tapahtuu ajan liikunta. Monenlaisia ihmisryhmiä ja -ryhmiä syntyi ja hajosi, valmisteltiin syitä uusien valtakuntien muodostamiseen ja vanhojen hajottamiseen sekä kansojen siirtämiseen.

Historian meren pyörteet eivät hyökeneet nyt, kuten ennen, rannalta toiselle, vaan meri ryöppysi syvyyksissään. Historialliset henkilöt eivät ajautuneet, kuten ennen, aaltolina rannalta toiselle, vaan näyttivät nyt pyörivän yhdessä paikassa. Historialliset henkilöt, jotka ennen olivat vastustaneet ihmisjoukkojen liikettä sotien, sotaretkien ja taistelujen mahtikeinoilla, vastustivat nyt tuota liikettä poliittisilla ja diplomaattisilla keskusteluilla, laeilla, sopimuksilla...

Tämmöistä historiallisten henkilöiden toimintaa sanovat historioitsijat taantumukseksi.

Kuvatessaan näiden historiallisten henkilöiden toimintaa, henkilöiden, jotka heidän mielestään ovat vikapäät siihen, jota he sanovat *taantumukseksi*, moittivat historioitsijat heitä ankarasti. Kaikki sen ajan kuuluisat henkilöt keisari Aleksanterista ja Napoleonista alkaen m:me Staëliin, Fotiukseen, Schellingiin, Fichteen, Chateaubriandiin y.m. saakka saavat kulkea heidän ankaran tuomionsa alitse ja heidät julistetaan syyttömiksi tai syyllisiksi sen mukaan, ovatko he kehittäneet *edistystä* tai *taantumusta*. Heidän kertomuksensa mukaan tapahtui tänä aikana myöskin Venäjällä taantumus ja suurin syypää tähän taantumukseen oli Aleksanteri I, se sama Aleksanteri I, jolle juuri heidän kuvauksensa mukaan lankeaa suurin ansio hänen hallituskautensa vapaamielisistä uudistuksista ja Venäjän pelastuksesta.

Nykyisessä venäläisessä kirjallisuudessa ei ole koulupojasta alkaen oppineeseen historioitsijaan saakka henkilöä, joka ei heittäisi kivellä Aleksanteria hänen vääristä teoistaan tänä hänen hallituskauteensa.

"Hänen olisi pitänyt menetellä niin ja niin. Siinä kohden hän menetteli hyvin, vaan siinä huonosti. Hän esiintyi mainiosti hallituksensa alussa ja vuonna 1812, mutta menetteli huonosti siinä, että hän antoi Puolalle perustuslait, muodosti Pyhän alliansin, nosti valtaan Araktshejevin, suosi Golitsinia ja mystisismiä ja sitte Shishkovia ja Fotiusta. Hän menetteli huonosti sekaantuessaan armeijan rintamajoukkojen toimintaan, menetteli huonosti hajottaessaan Semjonovin rykmentin" j.n.e.

Voisi kirjottaa pitkän luettelon kaikista niistä moitteista, joita historioitsijat kohdistavat häneen oman käsityksensä perusteella siitä, mikä on ihmiskunnan eduksi mikä ei. Mitä nämä moitteet merkitsevät? Eivätkö juuri ne samat teot, jotka historioitsijat lukevat Aleksanterin ansioksi, kuten esimerkiksi hallituksen vapaamielinen henki, taistelu Napoleonin vastaan, hänen vuonna 1812 osottama lujutensa ja vuoden 1813 sotaretki, johtuneet niistä samoista lähteistä, perinnöllisyydestä, kasvatuksesta ja elämänehtoista, jotka muodostivat Aleksanterin henkilöllisyyden siksi, mikä se oli ja joista johtuvat nekin teot, joista historioitsijat häntä moittivat, kuten Pyhästä alliansista, Puolan itsenäisyyden palauttamisesta ja 20:n vuosiluvun taantumuksesta?

Mikä oikeastaan on näiden moitteiden ydin? Se, että semmoisessa historiallisessa henkilössä, kuin Aleksanteri I oli, henkilössä, joka seisoi inhimillisen vallan korkeimmalla ajateltavissa olevalla portaalla ikään kuin kaikkien häneen kohdistuneiden historiallisten säteiden häikäisevässä valossa, henkilössä, joka oli niiden maailman kaikista voimakkaimpien juonien, petosten, liehakoimisen ja viettelyn alainen, jotka aina ympäröivät valtaa, henkilössä, joka jokaisena elämänsä hetkenä tunsivat olevansa vastuunalainen kaikesta, mitä Euroopassa tapahtui, henkilössä, joka ei ollut keksitty, vaan ilmi elävä niin kuin kuka muu tahansa tapoinee,

intohimoiseen ja pyrkimyksineen hyvään, kauniiseen ja toteen, ettei tässä henkilössä viisikymmentä vuotta sitte ollut ainoatakaan hyvettä (siitä eivät historioitsijat moiti), vaan ettei hänessä ollut edes semmoisia ihmiskunnan parasta tarkottavia katsantotapoja, joita nyt on jokaisella professorilla, joka nuoruudesta saakka harrastaa tieteitä s.o. lukee kirjapahasia ja pitää luentoja ja jäljentää ne yhteen vihkoon.

Mutta vaikka otaksuisimmekin, että Aleksanteri I erehtyi 50 vuotta sitte mielipiteissään kansojen parhaasta, tulee tahtomattaankin otaksumaan, ettei historioitsijakaan, joka on arvostellut Aleksanteria, jonkun ajan kuluttua osottaudu osuneen oikeaan siinä, mikä hänen käsityksensä mukaan on onneksi ihmiskunnalle. Tämä otaksuma on sitäkin luonnollisempi ja välttämättömämpi, kun me historian kehitystä seurattessamme näemme, että käsitteet ihmiskunnan parhaasta vaihtelevat joka vuosi, vaihtelevat jokaisen uuden kirjailijan mielipiteen mukaan, niin että se, mitä on pidetty parhaana, huomataan kymmenen vuoden kuluttua pahaksi ja päinvastoin. Eikä siinä kyllä, me näemme historiassa semmoisia esimerkkejä, että samalla kertaa on vallinnut aivan vastakkainen käsitys hyvästä ja pahasta: perustuslakien antamisen Puolalle ja Pyhän alliansin lukevat toiset Aleksanterille ansioksi, vaan toiset moittivat häntä siitä.

Aleksanterin ja Napoleonin toiminnasta me emme voi sanoa, että se olisi ollut hyödyllistä tai vahingollista, sillä me emme voi sanoa, mille se oli hyödyllistä ja mille vahingollista. Jos heidän toimintansa ei miellytä jotakuta, niin ei se miellytä häntä vain siksi, ettei se sovellu yksin hänen ahtaan käsityksensä kanssa siitä, mikä on parhainta. Olkoonpa minusta tänä parhaana pidettävä isäni talon säilyminen Moskovassa 1812 tahi Venäjän sotajoukkojen maine tahi Pietarin tahi jonkun muun kaupungin yliopiston kukoistus tahi Puolan vapaus tahi Venäjän mahtavuus tahi joku eurolainen valistussuunta, on minun kuitenkin tunnustettava, että jokaisen historiallisen henkilön toiminnalla on ollut näiden tarkotusten ohella toisiakin, paljon yleisempiä ja minulle käsittämättömiä. Mutta otaksutaan, että niin sanottu tiede kykenee tasottamaan kaikki vastakkaisuudet ja että sillä on pettämätön hyvän ja pahan mittapuu historiallisia henkilöjä varten.

Otaksutaan, että Aleksanteri olisi voinut tehdä kaikki toisin. Otaksutaan, että hän olisi voinut — niiden määräksestä, jotka häntä syyttävät ja niiden, jotka pitävät ammattinaan inhimillisen vaelluksen lopullisen tarkotuksen tietämistä — toimia sen kansallisuuden, vapauden, yhdenvertaisuuden ja edistyksen ohjelman mukaisesti, jonka hänelle antaisivat hänen nykyiset syyttäjänsä. Otaksutaan, että tällainen ohjelma olisi mahdollinen ja laadittu ja että Aleksanteri olisi toiminut sen mukaan. Mitenkä olisi tällöin käynyt niiden ihmisten toiminnan, jotka hangottelivat hallituksen silloista suuntaa vastaan, toiminnan, joka historioitsijoiden mielestä on hyvä ja hyödyllinen? Tätä toimintaa ei olisi ollutkaan, ei olisi ollut elämää eikä olisi ollut mitään. Jos ajatellaan, että inhimillistä elämää voi ohjata järki, niin silloin katoaa elämän mahdollisuus.

II.

Jos ajatellaan, kuten historioitsijat tekevät, että suuret henkilöt johtavat ihmiskuntaa joitakin suuria päämääriä kohti, jotka tarkottavat joko Venäjän tahi Ranskan suuruutta tahi Europan tasapainoa tahi vallankumoussaatteiden levittämistä tahi yleistä edistystä tahi mitä muuta tahansa, niin on mahdotonta selittää historian ilmiöitä ilman *sattuman* ja *neron* käsitteitä.

Jos tämän vuosisadan alussa käytyjen sotien tarkotuksena oli nostaa Venäjä suuruuteen, niin olisi tämä tarkotus voitu saavuttaa ilman sitä ennen käytyjä sotia ja maahan ryntäystä. Jos tarkotuksena oli Ranskan suuruus, niin olisi tarkotus voitu saavuttaa ilman vallankumousta ja keisarikuntaa. Jos tarkotuksena oli sivistyksen edistäminen, niin on aina helppo huomata, että paitsi ihmisten ja heidän rikkauksiensa hävittämistä on olemassa muita paljoa tarkotuksenmukaisempia keinoja sivistyksen levittämiseen.

Miksi tämä on sattunut näin eikä toisin? — Siksi, että se on niin sattunut.

"*Sattuma* on luonut aseman, *nero* on käyttänyt sitä hyväkseen", sanoo historia. — Mutta mitä on *sattuma*?

Mitä on *nero*?

Sanat *sattuma* ja *nero* eivät merkitse mitään todellisesti olevaa ja siksi ei niitä voi määritellä. Nämä sanat merkitsevät ilmiöiden käsittämisen tunnettua astetta. Minä en tiedä miksi tapahtuu jokin ilmiö; minä ajattelen, että minä en voi tietää; siitä syystä minä en tahdo tietää ja sanon että se on *sattuma*. Kun minä näen voiman, joka saa aikaan semmoisen teon, jota ei mikään inhimillinen voima voi tehdä, enkä käsitä, miksi se tapahtuu, sanon minä, että se on *nero*.

Sen lampaan, jonka paimen sulkee joka ilta erityiseen pilttuuseen syömään ja joka lihoo muita kahta paksummaksi, täytyy lammaslaumasta tuntua nerolta. Sen seikan, ettei juuri sama lammas minään iltana jouda yhteiseen karsinaan, vaan suletaan joka ilta erityiseen pilttuuseen kauraeineelle ja että juuri tuo sama rasvaiseksi paisunut lammas teurastetaan lihaksi, täytyy tuntua semmoiselta, että se yhdistää toisiinsa hämmästyttävällä tavalla nerokkuuden ja koko joukon merkillisiä satunnaisuuksia.

Mutta lampaiden tarvitsee vain lakata ajattelemasta että kaikki se, mitä heille tehdään, tapahtuu vain heidän lammasmaisten tarkotustensa saavuttamiseksi; tarvitsee vain olettaa, että niillä seikoilla, jotka heitä koskevat, voi olla semmoisiakin tarkotuksia, joita he eivät käsitä, niin he heti huomaavat kokonaisuutta ja johdonmukaisuutta siinä, mikä syöttölampaalle tapahtuu. Ja

vaikkapa he eivät tuliskaan tietämään, mitä varten yhtä lammasta syötetään, tulevat he tietämään ainakin sen, että se, mikä on tapahtunut syöttölampaalle, ei ole tapahtunut vahingossa, ja siksi he eivät enää kaipaa *sattuman* enemmän kuin *neronkaan* käsitettä.

Vasta sitte kun luovutaan läheisen, käsitettävän tarkotusperän tietämisestä ja tunnustetaan, että lopullinen tarkotusperä ei ole meidän käsitettävissämme, me huomaamme tarkotuksenmukaisuutta historiallisten henkilöiden elämässä ja silloin meille selvenee syy niihin yleisinhimillisten voimien yläpuolella oleviin tekoihin, joita he ovat aikaansaaneet, ja silloin me emme tarvitse sanoja *sattuma* ja *nero*.

Kun vain tunnustamme, että me emme tunne Europan kansojen kuohunnan tarkotusta, vaan tunnemme ainoastaan toiseikat, joita olivat murhat ensin Ranskassa, sitte Italiassa, Afrikassa, Preussissa, Itävallassa, Espanjassa ja Venäjällä ja että liike lännestä itään ja idästä länteen muodostaa tapausten ytimen ja tarkotuksen, silloin ei meidän tarvitse ollenkaan nähdä mitään erikoisuutta eikä *nerokkuutta* Aleksanterin ja Napoleonin luonteissa eikä edes kuvitella näitä henkilöitä sen kummempina kuin muitakaan tavallisia ihmisiä ja silloin ei meidän myöskään tarvitse selittää *satunnaisuudeksi* niitä pikku tapauksia, jotka ovat tehneet nuo henkilöt siksi, mitä he ovat olleet, vaan meille käy selväksi, että kaikki nuo pikku tapaukset ovat olleet välttämättömiä.

Kun me luovumme lopullisen tarkotuksen tietämisestä, käsitämme me selvästi, että samoin kuin ei ainoallekaan kasville voi keksiä sen parempia värejä ja siemeniä, kuin ovat ne, jotka se itse luo, aivan samalla tavalla ei voida keksiä kahta muuta henkilöä koko heidän entisyyksineen, joka siinä määrin ja niin yksityiskohtiin menevästi vastaisi sitä tehtävää, joka oli heidän täytettävänään.

III.

Vuosisadan alkupuolen tapausten sisin, oleellinen tarkotus on Europan kansojen sotainen joukkoliike lännestä itään ja sitte idästä länteen. Ensiksi pani tämän liikkeen alulle hyökyminen lännestä itään. Sitä varten, että lännen kansat olisivat voineet tehdä sen sotaisen liikkeen Moskovaan saakka, jonka he tekivät, oli välttämätöntä: 1) että näiden oli liiyyttävä niin suureksi sotaiseksi joukoksi, että se kykeni kestämaan rynnistyksen idän sotaisen joukon kanssa, 2) että niiden oli luovuttava kaikista entisistä tavoistaan ja traditsioneistaan ja 3) että niillä oli oleva tuolla sotaisella retkelläään päämiehenä semmoinen henkilö, joka voi osottaa oikeutetuksi sekä itselleen että heille ne petokset, ryöstöt ja murhat, jotka olivat liikkeen seuralaisia.

Ja Ranskan vallankumouksesta alkaen sortuukin vanha, riittämättömän suuri ihmisryhmä, sortuvat vanhat tavat ja traditsionit, vähitellen muodostuu entistä suurempi ihmisryhmä, kehittyä uusia tapoja ja traditsioneja ja kypsyy se mies, jonka on oltava tulevan liikkeen etunenässä ja kannettava koko edesvastuu siitä, mitä oli tapahtuva.

Miehen, jolla ei ole vakaumuksia, ei tapoja, ei traditsioneja, ei nimeä, joka ei ollut edes ranskalainenkaan, kulettavat mitä kummallisimmalta tuntuvat satunnaisuudet kaikkien Ranskaa myllertävien puolueiden lomitse ja liittämättä häntä yhteenkään niistä nostavat hänet huomatuille sijalle.

Hänen toveriensa raakuus, vastustajien heikkous ja mitättömyys, hänen oma totta tarkottava valheensa ja loistava, itseluottava ahdasnäköisyytensä nostavat tämän miehen armeijan etunenään. Italialaisen armeijan loistava miehistö, vastustajien haluttomuus tapella, lapsellinen julkeus ja itseluottamus hankkivat hänelle sotaisen maineen. Häntä seuraa kaikkialla lukematon paljous n.k. satunnaisuuksia. Hän joutuu ranskalaisten hallitusmiesten epäsuosioon, mutta sekin on hänelle vain eduksi. Hänen yrityksensä muuttaa hänelle ennalta määrätty ura eivät onnistu: häntä ei oteta Venäjän palvelukseen eikä hänen onnistu päästä Turkkiin. Italian sotien aikana hän pyörii useita kertoja perikadon partaalla, vaan joka kerran hän pelastuu odottamattomalla tavalla. Venäjän sotajoukot, ne samaiset joukot, jotka voisivat syöstä hänet maineesta, estyvät minkä minkinlaisista diplomaattisista syistä marssimasta Europaan, niin kauan kun hän on siellä.

Italiasta palattuaan hän tapaa hallituksen Parisissa siinä hajoamistilassa, joka vastustamattomasti hävittää ja tuhoaa ne, jotka tuohon hallitukseen joutuvat. Mutta hänelle ilmestyy aivan itsestään pelastus tästä vaarallisesta asemasta mielettömässä ja aiheettomassa retkessä Afrikaan. Ja taasen auttavat häntä n.k. satunnaisuudet. Malta, johon on mahdoton rynnätä, antautuu laukauksetta, mitä varomattomimmat toimenpiteet menestyvät täydellisesti. Vihollislaivasto, joka myöhemmin ei päästä menemään venhettäkään, päästää menemään kokonaisen laivaston. Afrikassa saavat melkein aseettomat asukkaat kokea suurta julmuutta. Mutta ne, jotka tätä julmuutta harjottavat ja varsinkin heidän johtajansa uskottelevat itselleen, että se on suuremista, että se tuottaa mainetta, että se on Caesarin ja Makedonian Aleksanterin tapaista ja että se on hyvin.

Se *maineen* ja *suuruuden* ihanne, jonka sisällyksenä on se, ettei suinkaan ole pidettävä mitään tekoa huonona, vaan että on ylpeiltävä jokaisesta rikoksesta antamalla sille käsittämätön, ylikuonnollinen merkitys, — tämä ihanne, joka oli johtava tuota miestä ja häneen liittyneitä laumoja, muodostuu Afrikan väljillä kentillä. Kaikki, mihin hän vain ryhtyy, menestyy. Ruttokaan ei tartu häneen. Sotavankien julmaa surmaamista ei lueta hänelle viaksi. Hänen lapsellisen varomaton, aiheeton ja kunnoton lähtönsä Afrikasta ja toverien jättäminen pulaan luetaan hänelle ansioksi ja taasen päästää vihollislaivasto hänet kaksi kertaa käsistään. Silloin kun hän jo kokonaan hulluuntuneena onnellisesti tekemistään rikoksista saapuu ilman mitään tarkotusta

Parisiin valmiina tehtävänsä, oli tasavallan hajoamistila, joka olisi voinut syöstä hänet perikatoon vuosi takaperin, kehittynyt äärimmilleen, mutta hänen, puoluepyörteiden ulkopuolella olleen läsnäolonsa on omiaan kohottamaan hallitusta.

Hänellä ei ole mitään ohjelmaa, hän pelkää kaikkea, mutta puolueet tarttuvat häneen kiinni ja vaativat hänen osanottoaan.

Hän yksinään Italiassa ja Egyptissä saavuttamaine maineen ja suuruuden ihanteineen, mielettömine itsejumaloimisineen, julkeine rikoksineen ja totta tavottavine vaiheineen, — hän yksin voi toteuttaa sen, mikä on tapahtuva.

Hän on tarpeen sille sijalle, joka häntä odottaa ja siksi vedetään hänet melkein kokonaan hänen tahdostaan riippumatta ja hänen epäröivästä kannastaan, ohjelman olemattomuudesta ja hänen tekemiensä virheiden paljoudesta välittämättä siihen salaliittoon, jonka tarkoituksena on vallan anastaminen ja salaliitto pääsee tarkoituksensa perille.

Hänet työnnetään hallitusmiesten istuntoon. Hän säikähtää niin kovasti, että hänen mielensä tekee karata, kun hän pitää itseään menneenä miehenä, hän teeskentelee ja on pyörtyvinään, hän höpisee järjettömiä sanoja, joiden olisi pitänyt syöstä hänet tuhoon. Mutta Ranskan hallitusmiehet, jotka ennen olivat terävä-älyisiä ja ylpeitä, vaan jotka nyt, tuntiessaan osansa olevan loppuun näytellyn, hämmentyvät vielä enemmän kuin hän ja puhuvat kaikkea muuta kuin sitä, mitä heidän olisi pitänyt puhua säilyttääkseen vallan omissa käsissään ja syrjäyttääkseen hänet.

Satunnaisuus, miljoonat *satunnaisuudet* hankkivat hänelle vallan ja kaikki ihmiset ikäänkuin yhteisestä päätöksestä avustavat tämän vallan vahvistamista. *Satunnaisuudet* luovat silloisten Ranskan hallitusmiesten luonteet, jotka alistuvat hänen tahtonsa alle; *satunnaisuudet* luovat Paavali I luonteen, joka tunnustaa hänen valtansa; satunnaisuus luo häntä vastaan salaliiton, joka ei vahingoita häntä vähääkään, vaan päinvastoin lujittaa hänen valtaansa. *Satunnaisuus* antaa hänen käsiinsä Engienin herttuan ja pakottaa surmaamaan hänet, josta teosta koitui kaikkia muita parhain keino vakuuttamaan kansalle, että hänellä on oikeus, koska hänellä on myös valta. *Satunnaisuus* sai aikaan sen, että hän ponnistelee kaikin voiminsa sotaretkelle Englantiin, joka retki silminnähävästi olisi tuhonnut hänet, mutta hän ei kuitenkaan toteuta tätä aijettaan, vaan hyökkää sattuman kaupalla Mackin kimppuun, joka antautuu itävaltalaisineen taistelutta. *Satunnaisuus* ja *nerokkuus* tuottavat hänelle Austerlitzin voiton ja kaikki ihmiset, ei ainoastaan ranskalaiset, vaan myöskin koko Europa Englantia lukuunottamatta, joka ei ota osaa tapahtumien kulkuun, tunnustavat *sattumalta* hänen valtansa, vaikka he ennen olivat kauhun tuntein inhonneet hänen rikoksiaan, ja tunnustavat hänen nimensä, jonka hän on itselleen omistanut, ja hänen suuruuden ja maineen ihanteensa, joka tuntuu kaikista joltain kauniilta ja järkevältä.

Lännen voimat, ikäänkuin mitaten kantavuuttaan ja valmistautuen tulevaan liikkeeseensä, pyrkivät useita kertoja vuosina 1805-06-07 ja -09 itää kohti laajeten ja kasvaen. Vuonna 1811 sulautui Ranskassa muodostunut ihmisjoukko suunnattomaksi laumaksi Keski-Europan kansojen kanssa. Ja sikäli kuin lauma taajenee, kehittyy myöskin se henki, jonka turvin liikkeen etunenässä olevan henkilön oikeutus vahvistuu. Suuren liikkeen edellisenä kymmenvuotisena valmistuskautena joutuu tuo mies tekemisiin Europan kaikkien kruunattujen päiden kanssa. Viralta pannut maailman mahtajat eivät kykene asettamaan Napoleonin *kunnian* ja *maineen* tyhjän ihanteen vastakohtaksi minkäänlaista järkevää ihannetta. Kukin heistä koettaa kilvan osottaa hänelle mitättömyyttään. Preussin kuningas lähettää puolisonsa liehakoimaan suuren miehen armoa; Itävallan keisari pitää armona sitä, että tuo mies ottaa vuoteeseensa keisarin tyttären; paavi, kansojen pyhyiden kaitsija, panee uskontonsa palvelemaan tuon miehen suuruutta. Napoleon itse ei valmistaa itseään tehtävänsä täyttämiseen siinä määrin, kuin hänen ympäristönsä valmistaa häntä ottamaan harteilleen vastuuta siitä, mikä tapahtuu ja mikä on tapahtuva. Ei ole sitä hänestä lähtenyttä tekoa, konnan työtä eikä pientä petosta, joka ei heti muuttuisi häntä ympäröivien suussa suurtyöksi. Parhain juhla, jonka saksalaiset keksivät hänelle, on Jenan ja Auerstädtin juhliminen. Eikä yksistään hän ole suuri, vaan suuria ovat myös hänen esi-isänsä, veljensä, poikapuolensa ja lankonsa. Kaikki tapahtuu sitä varten, että hänelle ei jäisi pienintäkään järjen hiventä ja että hän valmistuisi julmaan tehtävänsä. Ja kun hän on valmis, ovat valmiit voimatkin.

Ryntäys hyökkyy itään, saavuttaa lopullisen päämääränsä Moskovan. Moskova vallotetaan. Venäjän sotajoukot ovat niin tuhotut, etteivät vihollisjoukot koskaan olleet joutuneet semmoiseen häviöön edellisissä sodissa Austerlitzista Wagramiin saakka. Mutta yht'äkkiä ilmestyy niiden *satunnaisuuksien* ja nerokkuuden sijaan, jotka olivat ihmeteltävän johdonmukaisesti vieneet tuon miehen kautta kokonaisen voittosarjan edeltä määrättyyn tarkotusperään, lukematon joukko päinvastaisia *satunnaisuuksia* Borodinossa saadusta nuhasta pakkasiin ja siihen tulenkipunaan saakka, joka sytytti Moskovan, ja *nerokkuuden* sijaan ilmestyy — tyhmyys ja konnuus, joille saa vertaista hakea.

Ryntäys päättyy pakoon, terhistyy uudelleen, painuu taas karkuun ja nyt kallistuvat vähitellen kaikki satunnaisuudet häntä vastaan.

Tapahtuu vastaliike idästä länteen ja se on merkillisen samallinen lännestä itään sitä ennen tapahtuneen liikkeen kanssa. Idästä länteen tapahtuvan liikkeen edellä käyvät ponnistelut ovat samallaiset kuin vuosina 1805-1807-1809; samaan tapaan liittyvät toisiinsa suuret kansanjoukot; samaan tapaan yhtyy liikkeeseen Keski-Europan kansoja; samaa epäröimistä ilmenee keskellä retkeä ja sittemmin nopeutta, mikäli päästään lähemmä päämäärää.

Parisi, lopullinen päämäärä, saavutetaan. Napoleonin armeija ja hallitus ovat sortuneet. Napoleonilla itsellään ei ole mitään merkitystä; kaikki hänen toimensa ovat silminnähävästi

raukkamaisia ja inhottavia; mutta taasen tapahtuu selittämätön satunnaisuus: liittolaiset vihaavat Napoleonia, jossa he näkevät syyn onnettomuuksiinsa; miehen, jolla ei ole voimaa eikä valtaa, jonka konnantyöt ja kavaluus ovat paljastetut, olisi pitänyt näyttää heistä samallaiselta, kuin hän näytti kymmenen vuotta sitte ja vuosi jälkeinpäin — rosvolta, johon ei ylety lain koura. Mutta jonkun kummallisen satunnaisuuden tähden ei kukaan näe tätä. Hänen osansa ei vielä ole lopussa. Mies, jota kymmenen vuotta sitte ja vuosi takaperin pidettiin rosvona ja johon ei ylety lain koura, lähetetään — kahden päivämatkan päähän Ranskasta saarelle, joka annetaan hänen valtaansa, hän saa mukaansa kaartin ja sitä paitsi maksetaan hänelle jostain syystä miljoonia.

IV.

Kansojen liike alkaa asettua äyräittänsä rajoihin. Suuren liikkeen vaahtopäät hyrskyt ovat vaimenneet, meren asettuneella ulapalla käy väreiden läikyntä, joilla diplomaatit liikkuvat ja luulottelevat, että he juuri saavat aikaan ulapan tyventymisen.

Mutta tyyntynyt meren ulappa kuohahtaa yht'äkkiä uudelleen. Diplomaateista tuntuu, että he ja heidän eripuraisuutensa ovat syynä tähän uuteen voimain nousuun, he odottavat sotaa hallitsijoidensa kesken; asema näyttää heistä ratkaisemattomalta. Mutta hyökyaalto, jonka nousun he tuntevat, ei vyörykään sieltä, mistä he odottavat. Nousee samaaalto ja saman liikkeen lähtökohdasta — Parisista. Tapahtuu lännestä käyvän liikkeen viimeinen läikähdys, läikähdys, jonka on ratkaistava ratkaisemattomilta tuntuneet diplomaattiset vaikeudet ja tehtävä loppu tämän aikakauden sotaisesta liikkeestä.

Mies, joka hävitti Ranskan, saapuu tähän maahan yksinään, salaliitotta ja sotamiehittä. Kuka tahansa, joka miehen nimeä kantaa, voisi siepata hänet, mutta kumman sattuman kautta ei kukaan ota häntä kiinni, vaan päinvastoin kaikki riemuitsevat saman miehen tulosta, jota edellisenä päivänä kirottiin ja jota kuukauden perästä tultaisiin kiroamaan.

Tätä miestä vielä tarvittiin toteuttamaan viimeinen yhteisteko.

Teko on tehty.

Viimeinen osa on loppuun näytelty. Näyttelijä on saanut käskyn riisuutua ja pestä kasvoiltaan naamioituksen, sillä häntä ei enää tarvita.

Ja sitte kuluu muutamia vuosia siten, että tuo mies yksinäisyytensä parissa saarellaan näyttellessä omalle itselleen viheliäistä ilveilyä, juonii ja valehtelee puolustellen tekojaan, kun puolustus jo on tarpeeton, ja hän näyttää koko maailmalle, mitä on ollut se, jota ihmiset ovat pitäneet voimana, vaikka häntä johti näkymätön käsi.

Näytelmän järjestäjä, päätettyään draaman ja riisuttuaan näyttelijän, näyttää hänet meille.

— Katsokaa, mitä olette uskoneet! Tässä hän on! Näettekö nyt, ettei hän liikuttanut teitä, vaan Minä?

Mutta liikkeen mahdin sokaisemat ihmiset eivät pitkään aikaan käsittäneet tätä.

Vielä suurempi johdonmukaisuus ja välttämättömyys kuvastuu Aleksanteri I elämässä, miehen, joka seisoi idästä länteen käyvän liikkeen etunenässä.

Mitä vaadittiin siltä mieheltä, jonka muita korkeampana oli astuttava tämän liikkeen johtoon?

Vaadittiin oikeuden tuntoa, osanottoa Europan asioihin, tunnetta, jota eivät päässeet samentamaan pikku pyyteet; vaadittiin siveellistä suuremmuutta tovereihin, sen ajan hallitsijoihin, verraten; vaadittiin lempeätä ja tempaavaa luonnetta; vaadittiin mieskohtaista loukkauksen tunnetta Napoleonia kohtaan. Kaikki tämä on Aleksanteri I, kaiken tämän ovat luoneet niin sanotut *satunnaisuudet* kaikelta hänen edelliseltä elämänsä kaudeltaan: kasvatus, vapaamieliset aatteet, läheisimmät neuvonantajat, Austerlitz, Tilsit, Erfurt.

Kansansodan kestäessä on tämä henkilö toimeton, sillä häntä ei tarvita. Mutta niin pian kun ilmenee Europan yleisen sodan välttämättömyys, ilmestyy tämä henkilö paikalleen, yhdistää Europan kansat ja vie heidät päämäärän perille.

Päämäärä on saavutettu. Viimeisen sodan jälkeen 1815 on Aleksanteri inhimillisen vallan korkeimmalla kukkulalla. Miten hän käyttää tätä valtaa?

Aleksanteri I on Europan rauhan rakentaja, mies, joka nuoruusvuosistaan saakka pyrki ainoastaan luomaan kansojensa onnea ja joka ensimmäisenä kylvi isänmaassaan vapaamielisiä aatteita; nyt, kun hänen käsissään näyttää olevan suurin valta ja tämän kautta mahdollisuus nostaa kansansa onneen, sillä aikaa kun Napoleon maanpaossa sommittelee lapsellisia ja petollisia suunnitelmia siitä, miten hän tekisi ihmiskunnan onnelliseksi, jos pääsisi valtaan.

Aleksanteri I, joka on täyttänyt kutsumuksensa ja joka aavistaa Jumalan käden käyvän kiinni hänen kohtaloihinsa, tuntee yht'äkkiä tuon luullun vallan mitättömyyden, hylkää sen, luovuttaa sen halveksimiensa ja halveksittujen miesten käsiin ja sanoo vain:

— Ei meille, ei meille, vaan Sinun Nimellesi! Minäkin olen ihminen niin kuin te, antakaa minun elää ihmisenä ja ajatella sieluani ja Jumalaa.

Samoin kuin aurinko ja jokainen eetteri-atoomi on itsessään täydellinen pallo ja samalla ihmiselle käsittämättömän äärettömän kokonaisuuden atoomi, niin kantaa kukin henkilökin itsessään tarkoituksia, kantaa niitä palvelukseksi ihmiselle käsittämättömiä yhteisiä tarkoituksia.

Kukassa istunut mehiläinen pistää lasta. Lapsi rupeaa pelkäämään mehiläisiä ja sanoo, että mehiläisen tarkoituksena on ihmisten pistäminen. Runoilija ihastelee mehiläistä, joka työntäytyy kukan kehään, ja sanoo, että mehiläisen tarkoituksena on imeä itseensä kukan tuoksua. Mehiläishoitaja, joka huomaa, että mehiläinen kokoaa kukkien siitepölyä ja kuletaa sitä pesäänsä, sanoo, että mehiläisen tarkoituksena on meden kokoaminen. Toinen mehiläishoitaja, joka on tarkemmin tutkinut mehiläisten elämää, sanoo, että mehiläinen kokoaa siitepölyä nuorten mehiläisten ruokkimista ja emon kasvattamista varten ja että sen tarkoituksena on suvun jatkaminen. Kasvien tutkija huomaa, että mehiläinen, istuutuessaan kaksikotisen kukan siitepölyä mukanaan emille, hedelmöittää ne, ja siitä syystä pitää hän tätä mehiläisen tarkoituksena. Joku muu, joka on tarkastanut kasvien vaellusta, päättää, että mehiläinen edistää tätä vaellusta ja tämä havaintojen tekijä sanoo, että se on mehiläisen tarkoituksena. Mutta mehiläisen lopullista tarkotusta ei paljasta yksi enemmän kuin toinen eikä kolmaskaan tarkotus, joita ihmisjärki kykenee selittämään. Kuta syvemmälle ihmisjärki tunkeutuu näitä tarkoituksia selittäessään, sen selvemmäksi käy hänelle mahdottomuus päästä lopullisen tarkotuksen perille.

Ihminen ei kykene havaitsemaan mehiläisen elämän eikä muiden elämänilmiöiden välistä vastaavuutta. Sama on historiallisten henkilöiden ja kansojen laita.

V.

Natasha meni 1813 naimisiin Besuhovin kanssa, ja hänen häänsä olivat viimeinen iloinen tapaus vanhassa Rostovien perheessä. Samana vuonna kuoli kreivi Ilja Andrejevitch ja, kuten tavallista, perhe hajosi hänen kuolemansa jälkeen.

Äskeisen vuoden tapahtumat: Moskovan palo, pako sieltä, ruhtinas Andrein kuolema ja Natashan epätoivon tuska, Petjan kuolema ja kreivittären suru olivat osuneet kuin isku toisensa perästä vanhan kreivin päähän. Hän ei näyttänyt käsittävän eikä tuntenut jaksavansa käsittää kaikkien näiden tapausten merkitystä ja henkisesti hän ikäänkuin taivutti vanhan päänsä odottamaan uusia iskuja, jotka olisivat tehneet hänestä lopun. Hän näytti vuoroin säikähtyneeltä ja hervonneelta, vuoroin luonnottoman virkeältä ja yritteliäältä.

Natashan häiden käytännöllinen puoli valtasi hänet vähäksi aikaa kokonaan. Hän tilasi päivällisiä ja illallisia ja tahtoi kaikesta päättäen näyttää iloiselta, mutta hänen ilonsa ei tarttunut muihin, kuten ennen, vaan se päinvastoin herätti sääliä niissä, jotka hänet tunsivat ja rakastivat häntä.

Kun Pierre matkusti puolisoineen pois, kävi vanha kreivi hiljaiseksi ja rupesi valittamaan apeaa mieltään. Muutaman päivän kuluttua hän sairastui ja kääntyi vuoteelle. Lääkäreiden vakuutuksista huolimatta käsitti hän sairautensa ensi päivästä pitäen, ettei hän enää vuoteelta nouse. Kreivitär istui riisuutumatta kaksi viikkoa nojatuloissa hänen päänpohjissaan. Joka kerta kun kreivitär antoi miehelleen lääkettä, suuteli tämä nyyhkyttäen ja mitään virkkamatta hänen kättään. Viimeisenä päivänä pyysi hän ääneen itkien anteeksi vaimoltaan ja poissaolevalta pojaltaan omaisuutensa hävittämistä, joka oli suurin paha, minkä hän tunsii tehneensä. Saatuaan ripin ja viimeisen voitelon hän erosi hiljaa elämästä ja seuraavana päivänä oli Rostovilaisten vuokra-asunto täynnä tuttavita, jotka olivat saapuneet osottamaan viimeistä palvelustaan vainajalle. Kaikki nämä tuttavat, jotka olivat monen monta kertaa olleet hänen pidoissaan ja tansseissaan ja jotka olivat monen monta kertaa tehneet hänestä pilaa, sanoivat nyt kukin samallaisiin hertynein ja katuvin mielin ikäänkuin puolustaakseen itseään jonkun edessä: "niin, olkoonpa miten tahansa, mutta hyvä mies hän oli, semmoisia ei enää tapaa... Vaan kelläpä ei olisi heikkouksiaan."

Juuri siihen aikaan, kun kreivin asiat olivat joutuneet niin hunningolle, että oli mahdoton kuvitella, miten käy, jos vuosikaan vielä kuluu, kuoli hän odottamatta.

Nikolai oli Venäjän joukkojen mukana Parisissa, silloin kun hän sai tiedon isänsä kuolemasta. Hän pyysi heti eroa virastaan, mutta malttamatta odottaa sitä hän otti virkavapautta ja matkusti Moskovaan. Raha-asioiden tila selveni kuukauden perästä kreivin kuolemasta täydellisesti ja kaikki hämmästyivät niiden monien monituisten pienten velkojen ääretöntä paljoutta, joita ei kukaan luullut olevankaan. Velkoja oli kaksi vertaa enemmän kuin omaisuutta.

Nikolain omaiset ja ystävät kehottivat häntä kieltäytymään perinnöstä. Mutta Nikolain mielestä tuntui tämä kieltäytyminen isän rakkaan muiston solvaukselta ja sen vuoksi hän ei tahtonut kuulla siitä puhuttavankaan, vaan otti perinnön vastaan velanmaksuvelvollisuuksineen. Velkojat, jotka olivat olleet vaiti vuosikautia siitä syystä, että heitä oli kreivin eläessä pidättänyt se epämääräinen, mutta voimakas vaikutus, jonka heihin oli tehnyt kreivin hillitön hyväntahtoisuus, panivat yht'äkkiä saatavansa hakuun. Syntyi, kuten tavallista, kiista siitä, ken ensin saa omansa ja ne samat henkilöt, jotka, niinkuin Mitenka y.m., olivat saaneet lahjavekseleitä, esiintyivät nyt kaikista kiivaimpina velkojina. Nikolaille ei annettu aikaa, ei lepoa ja nekin, jotka ennen näyttivät säälitelleen ukkoa, joka oli syynä heidän tappioihinsa (jos ollenkaan oli tappioita), hyökkäsivät nyt sääliä aivan syyttömän nuoren perijän kimppuun, joka vapaaehtoisesti oli ottanut maksaakseen velat.

Ei yksikään Nikolain otaksumista keinoista onnistunut, omaisuus meni vasarakaupalla puolesta hinnasta ja toinen puoli velasta jäi vielä maksamatta. Nikolai otti lankonsa tarjoomat 30,000

ruplaa niiden velkojen maksamiseksi, joita hän piti varsinaisina rahavelkoina. Ja jottei hän olisi joutunut maksamatta jääneiden velkojen tähden istumaan, kuten velkamiehet uhkailivat, ryhtyi hän uudestaan palvelukseen.

Armeijassa oli Nikolai tosin ensi sijalla päästä rykmentin päälliköksi, mutta sinne ei hän voinut lähteä siksi, että äiti piti hänestä kiinni kuin hukkuva viimeisestä pelastuskeinosta. Tämän vuoksi otti hän Moskovassa erään siviiliviran, niin vastenmielistä kuin hänestä olikin jäädä Moskovaan entisten tuttujensa pariin ja ryhtyä siviilivirkaan. Hän riisui rakkaan sotilaspukinsa ja muutti äitinsä ja Sonjan kanssa pieneen asuntoon Siftsevi Vraschskiin.

Natasha ja Pierre, jotka asuivat tähän aikaan Pietarissa, eivät tunteneet tarkemmin Nikolain asioita. Sen jälkeen kun Nikolai oli lainannut langoltaan rahoja, koetti hän salata tältä tukalaa tilaansa. Ja Nikolain tila oli tosiaankin tukala, sillä 1,200 ruplan palkalla oli hänen elätettävä sekä itsensä että Sonja ja äitinsä ja sitä paitsi elätettävä äiti niin, ettei tämä olisi huomannut, että he olivat köyhiä. Kreivittären oli mahdoton käsittää elämää ilman sitä ylellisyyttä, johon hän oli lapsuudestaan tottunut ja hän vaati myötäänsä milloin ajopelejä, joita heillä ei ollut, haettaakseen luokseen jonkun tuttavan, milloin kalliita ruokia itselleen ja viiniä pojalleen, milloin rahaa, valmistaakseen jonkun aavistamattoman lahjan Natashalle, Sonjalle tai Nikolaille eikä hän ollenkaan käsittänyt, miten suuria vaikeuksia kaikki tämä tuotti Nikolaille.

Sonja piti huolta kotiaskareista, hoiti tätiään, luki hänelle ääneen, kärsi hänen oikkunsa ja salatun nyreämielisuuden ja auttoi Nikolaita salaamaan vanhalta kreivittäreltä sitä ahdinkotilaa, jossa he olivat. Nikolai tunsu olevansa sangen suurella kiitollisuuden velassa Sonjalle kaikesta, mitä Sonja teki hänen äitinsä hyväksi, hän ihaili Sonjan kärsivällisyyttä ja alttiutta, mutta koetti samalla pysytellä loitolla Sonjasta.

Hän ikäänkuin moitti sydämessään Sonjaa siitä, että tämä oli liian täydellinen ja siitä, ettei Sonjaa voinut mistään moittia. Sonjassa oli kaikkea, jonka tähden ihminen saa tunnustusta, mutta oli niukalti sitä, joka olisi saanut Nikolain rakastamaan häntä. Nikolai piti kiinni niistä Sonjan kirjeessä olleista sanoista, joilla Sonja oli antanut hänelle vapauden ja nyt käyttäytyi hän Sonjaa kohtaan niin, kuin kaikki se, mikä heidän välillään oli ollut, oli ammoin sitte unohdettu eikä uudistuisi enää koskaan.

Nikolain asema paheni pahenemistaan. Ajatus saada jotain säästymään palkasta osottautui tuulentuvaksi. Säästämisen sijasta piti hänen tuontuostakin lainailla äitinsä tarpeita tyydyttääkseen. Hän ei nähnyt enää mitään pääsyä asemastaan. Ajatus naida rikas perijätär, jota hänelle toimittivat hänen naissukulaisensa, oli hänelle vastenmielinen. Toinen keino tukalasta tilasta pääsemiseen, äidin kuolema, ei juolahtanut kertaakaan hänen päähänsä. Hän ei toivonut mitään eikä pannut luottamustaan mihinkään ja sydämensä syvyydessä hän tunsu synkkää nautintoa nurkumatta kärsiessään ahdinkotilaansa. Hän koetti karttaa entisiä tuttaviaan, jotka sääliittelivät häntä ja ehdottivat apua, joka häntä loukkasi. Hän karttoi kaikkea, mikä olisi tuottanut mielenhuviä ja haihdutusta ja kotonaan hän ei tehnyt muuta kuin levitteli kortteja äitinsä kanssa, käveli ääneti huoneessa ja poltteli piipullisen toisensa perästä. Tuntui, kuin olisi hän huolellisesti tahtonut pysyä siinä kolkossa mielialassa, jonka avulla hän tunsu jaksavansa kestää asemansa vaikeudet.

VI.

Ruhtinatar Maria saapui alkutalvesta Moskovaan. Hän oli saanut kuulla kaupungilla liikkuvista huhuista Rostovilaisten tilasta ja siitä, että "poika uhrasi itsensä äitinsä tähden" (näin puhuttiin kaupungilla).

"Minä en osannut häneltä muuta odottaakaan", ajatteli ruhtinatar Maria tuntiessaan noiden sanojen vahvistavan hänen rakkauttaan Nikolaihin. Muistellessaan ystävyys- ja melkeinpä sukulaissuhteitaan Rostovien perheeseen piti hän velvollisuutenaan mennä käymään siellä. Mutta muistellessaan suhdettaan Nikolaihin Voroneschissa pelkäsi hän tehdä sitä. Lopulta hän kuitenkin pakottamalla pakotti itsensä taipumaan ja meni muutaman viikon kaupungissa oltuaan Rostovilaisille.

Nikolai tuli ensimmäisenä häntä vastaan, sillä kreivittären luo pääsi ainoastaan Nikolain huoneen kautta. Ensi katseen kohdistuessa ruhtinatar Mariaan nousi Nikolain kasvoille ilon ilmeen sijasta, jonka ruhtinatar Maria odotti tapaavansa, kylmä, jäykkä ja ylpeä piirre, jonkamoista ruhtinatar ei ollut koskaan nähnyt Nikolain kasvoilla. Nikolai kysyi ruhtinattaren terveydentilaa, saattoi hänet äitinsä luo ja istuttuaan siellä viiden minuutin verran poistui huoneesta.

Kun ruhtinatar tuli kreivittären luota, meni Nikolai taas häntä vastaan ja saattoi hänet erityisen juhlallisesti ja kuivasti eteiseen. Nikolai ei vastannut sanaakaan ruhtinattaren huomautukseen kreivittären terveydestä. "Mitä se teihin kuuluu? Antakaa minun olla rauhassa", puhui Nikolain katse.

— Mitä kuleksimista hänellä on? Mitä hän hakee? En voi sietää noita neitejä ja heidän ystävyysden osotuksiaan! — sanoi Nikolai ääneen Sonjan kuullen, nähtävästi jaksamatta sulattaa harmiaan, sitte kun ruhtinattaren ajopelit olivat poistuneet talon luota.

— Ah, miten te voitte puhua noin, Nikolai, — sanoi Sonja tuskin voiden salata iloaan. — Hänhän on niin hyvä ja maman rakastaa häntä.

Nikolai ei vastannut mitään eikä olisi tahtonut puhua ruhtinattaresta enää sanaakaan. Mutta

ruhtinattaren käynnistä pitäen rupesi vanha kreivitär puhumaan hänestä joka päivä moneen kertaan päivässä.

Kreivitär ylisteli ruhtinatarta, vaati, että Nikolai olisi käynyt hänen luonaan ja toivoi, että ruhtinatar olisi käynyt useammin heillä, mutta samalla oli hän aina nyrpeissään ruhtinattaresta puhuessaan.

Nikolai koetti pysyä vaiti, kun kreivitär puhui ruhtinattaresta, mutta hänen äänettömyytensä ärsytti kreivitärtä.

— Hän on kaikin puolin erinomainen tyttö, — puheli kreivitär, — ja sinun pitää käydä hänen luonaan. Pääsethän edes ihmisten ilmoille, sillä meidän parissamme luulen sinulla olevan ikävän.

— Minun mieleni ei tee vähääkään, äiti kulta.

— Tekeehän mielesi toisinaan, vaan nyt ei. Minä en ymmärrä sinua, rakkaani, ollenkaan. Milloin on sinun ikävä, milloin et suvaitse nähdä ketään.

— En ole virkkanut ikävästäni mitään.

— Mutta itsehän sanoit, ettet tahdo häntä nähdäkään. Hän on oivallinen tyttö ja on aina sinua miellyttänyt, vaan mitä päähänpistoja sinulle nyt lie tullut. Minulta salataan kaikki.

— Ei ollenkaan, äiti kulta.

— Enhän pyydä sinua tekemään mitään epämieluisia, vaan ainoastaan vierailukäynnin. Johan sitä vaatii kohteliaisuuskin... Olen sinua pyytänyt, mutta nyt en enää sekaannu koko asiaan, kun sinulla on salaisuuksia äidiltäsi.

— Minä lähden, jos tahdotte.

— Minusta se on samantekevä, itsesi tähdenhän minä.

Nikolai huokaili, pureskeli viiksiään ja levitteli kortteja koettaen siirtää äitinsä huomion muihin asioihin.

Mutta toisena, kolmantena ja neljäntenä päivänä uudistui sama keskustelu.

Rostovilaisilla käyntinsä ja Nikolain odottamattoman kylmän vastaanoton jälkeen tunnusti ruhtinatar Maria itselleen olleensa oikeassa, kun hänen mielensä ei ollut tehnyt käydä ensiksi Rostovilaisilla.

"Mitään muuta en odottanutkaan", ajatteli ruhtinatar Maria, jonka sydämessä kuohahti ylpeyden tunne. "Minulla ei ole mitään tekemistä hänen kanssaan, tahdoin vain tavata vanhaa kreivitärtä, joka on aina ollut hyvä minua kohtaan ja jolle olen suuressa kiitollisuuden velassa."

Nämä ajatukset eivät kuitenkaan tyynnyttäneet häntä, sillä katumuksen tapainen tunne vaivasi häntä aina, kun hän muisteli käyntiään. Ja vaikka hän lujasti päätti olla enää menemättä Rostovilaisille ja unohtaa koko asian, ei hän sittenkään päässyt sisäiseen varmuuteen. Kun hän kyseli itseltään, mikä häntä oikeastaan vaivasi, täytyi hänen myöntää, että se oli hänen suhteensa Rostoviin. Nikolain kylmänkohtelias käytös ei ollut johtunut hänen tunteistaan ruhtinattareen (ruhtinatar tiesi sen), vaan tuo käytös kätki jotain. Tämä jotain täytyi ruhtinattaren saada selville, ennen kuin hän voisi tulla levolliseksi.

Eräänä päivänä keskitalvella, kun ruhtinatar Maria istui veljenpoikansa lukuhuoneessa valvomassa tämän läksyjen lukemista, tultiin hänelle ilmottamaan Rostovin tulosta. Lujasti päättäen olla päästämättä näkyviin salaisuuttaan ja huolestunutta mielialaansa hän kutsui luokseen m:lle Bouriennen, jonka kanssa hän läksi vierashuoneeseen.

Ensi katsahduksella Nikolain kasvoihin huomasi ruhtinatar, että Nikolain käynnin tarkoituksena oli pelkästään kohteliaisuuden osotus, ja hän päätti käyttäytyä Nikolaita kohtaan aivan samalla tavalla, kuin tämä oli käyttäytynyt häntä kohtaan.

He keskustelivat kreivittären terveydestä, yhteisistä tuttavista ja viimeisistä sota-uutisista, ja kun ne kymmenen minuuttia, jotka hyvä tapa vaatii istumaan, ennen kuin saa nousta, olivat kuluneet, nousi Nikolai hyvästelemään.

Ruhtinatar oli m:lle Bouriennen avulla suoriutunut mainiosti keskustelusta, mutta juuri viime hetkenä, jolloin Nikolai nousi ylös, oli ruhtinatar niin kovasti kyllästynyt puhumaan siitä, joka ei ollenkaan viihdyttänyt häntä ja se ajatus, että hänelle oli aina suotu vähän iloa maailmassa, valtasi hänet niin voimakkaasti, että hän tuokioksi vaipui hajamielisyys, katsoi eteensä säteilevin silmin ja liikahtamatta eikä nähnyt, että Nikolai oli noussut ylös.

Nikolai katsahti ruhtinattareen, vaan haluten olla huomaamatta hänen hajamielisyyttään hän virkkoi muutamia sanoja m:lle Bouriennelle ja katsahti sitte taas ruhtinattareen. Tämä istui yhä hievahtamatta paikallaan ja hänen pehmeille kasvoilleen oli noussut kärsimyksen leima. Nikolain tuli yht'äkkiä häntä sääli ja samassa johtui hämärästi hänen mieleensä, että hän oli synnä siihen murheeseen, joka kuvastui ruhtinattaren kasvoilla. Nikolain mieli teki auttaa ruhtinatarta, sanoa hänelle jotain lohduttavaa, mutta hän ei kyennyt keksimään mitään, mitä sanoisi.

— Hyvästi, ruhtinatar, — sanoi Nikolai.

Ruhtinatar virkosi, vavahti ja huokasi raskaasti.

— Ah, pyydän anteeksi, — sanoi hän ikään kuin unesta heräten. — Joko te lähdette, kreivi? Hyvästi! Entä tyyny kreivittärelle?

— Odottakaa, minä tuon sen heti, — sanoi m:lle Bourienne ja läksi huoneesta.

Kumpikaan ei virkkanut mitään, silloin tällöin silmäilivät he toisiaan.

— Niin, ruhtinatar, — sanoi viimein Nikolai surullisesti hymyillen, — eihän siitä vielä ole pitkää aikaa kulunut, vaan miten paljon onkaan muuttunut siitä pitäen, kun ensi kerran tapasimme toisemme Bogutsharovossa. Maksaisin vaikka mitä, jos saisin sen ajan takaisin ... mutta se ei palaa.

Ruhtinatar katsoi säteilevin silmin terävästi Nikolaihin, silloin kun tämä sanoi nuo sanat, sillä hän koetti ikään kuin tavoittaa Nikolain sanojen salaisen tarkoituksen päästäkseen selvyyteen Nikolain tunteista itseään kohtaan.

— Niin, niin, — virkkoi ruhtinatar. — Mutta eihän teillä ole syytä surra entisyyttä, kreivi. Mikäli ymmärrän teidän nykyistä elämäänne, tulette te sitä aina muistamaan hyvin mielellänne, sillä se uhrautuvaisuus, joka teitä nyt elähdyttää...

— En ota vastaan kiitostanne, — keskeytti Nikolai ruhtinattaren nopeasti. — Päinvastoin soimaan minä itseäni lakkaamatta... Mutta tähän on aivan ikävä ja kuiva keskustelu.

Nikolain katse muuttui taas entisen kylmäksi ja kuivaksi. Mutta ruhtinatar Maria oli huomannut hänessä taas sen miehen, jonka hän tunsu ja jota hän rakasti ja hän puhui vain tämän miehen kanssa.

— Luulin, että olisitte sallineet sanoa sen teille, — virkkoi ruhtinatar. — Olemmehan tulleet läheisiksi ystäviksi ... teidän ja teidän kotinne kanssa ja minä luulin, ettette pitäisi sopimattomana minun osanottoani. Mutta minä olen erehtynyt, — virkkoi hän. Hänen äänensä yht'äkkiä vavahti.

— En tiedä, — jatkoi hän samassa tynnyttyään, — miksi te ennen olitte toisellinen ja...

— On tuhansia syitä *miksi* olin (tämän sanan hän lausui erityisen painavasti). Kiitoksia, ruhtinatar, — sanoi hän hiljaa. — Toisinaan on raskas olla.

"Vai siksi, vai siksi!" sanoi sisäinen ääni ruhtinatar Marian sydämessä. "Ei, en ole rakastanut yksistään hänen iloista, lempeää, avointa katsettaan enkä yksistään hänen kaunista muotoaan, vaan olen arvannut, että hänen rinnassaan sykkii jalo, luja ja uhrautuva sydän", ajatteli ruhtinatar Maria. "Niin, hän on nyt köyhä, vaan minä olen rikas... Siksi vain... Jospa tätä ei olisi olemassa"... Ja muistellessaan Nikolain entistä hellyyttä ja katsoessaan nyt hänen suopeihin, murheellisiin kasvoihinsa käsitti ruhtinatar yht'äkkiä syyn hänen kylmyyteensä.

— Miksi, kreivi, miksi? — virkkoi hän yht'äkkiä melkein huudahtaen ja huomaamattaan siirtyen lähemmä Nikolaita. — Sanokaa minulle, miksi. Teidän on sanottava. (Nikolai oli ääneti.) En tiedä, mitä tarkoittaa teidän *miksi*. Minun on raskas olla, minun... Minun täytyy sanoa se teille suoraan. Te tahdotte jostain syystä riistää minulta entisen ystävyittenne. Se tuntuu minusta tuskalliselta. (Hänen silmiinsä ja kurkkuunsa nousi kyneleitä.) Minulla on ollut niin vähän onnea maailmassa, että jokainen tappio on minulle raskas... Suokaa anteeksi, hyvästi. — Hän purskahti itkuun ja poistui huoneesta.

— Ruhtinatar, kuulkaa, Jumalan tähden! — huudahti Nikolai haluten pysähdyttää hänet. — Ruhtinatar!

Ruhtinatar katsahti taakseen. Muutamia sekuntia he katsoivat ääneti toistensa silmiin ja se, mikä oli ollut kaukaista, mahdotonta, muuttui yht'äkkiä läheiseksi, mahdolliseksi, välttämättömäksi. — — —

VII.

Syksyllä 1813 nai Nikolai ruhtinatar Marian ja matkusti puolisonsa, äitinsä ja Sonjan kanssa elämään Lisijagoriin.

Neljässä vuodessa maksoi hän tähdevelkansa tarvitsematta myydä vaimonsa tilaa ja saatuaan pienen perinnön kuolleen serkkunsa jälkeen hän suoritti Pierrenkin velan.

Kolmen vuoden kuluttua, vuonna 1820, oli Nikolai järjestänyt raha-asiansa semmoiselle kannalle, että hän osti pienen tilan Lisijagorin rinalta ja ryhtyi keskustelemaan isänsä Otradnojen takasin ostosta, jota hän piti sydämen asianaan.

Kun hän oli alkanut isännöidä välttämättömyyden pakosta, kiintyi hän kohtapuoleen taloushommiin niin kovasti, että ne tulivat hänen mielitoimekseen ja ettei hänen aikansa riittänyt paljo muuhun mihinkään. Nikolai oli suorasukainen isäntä, hän ei pitänyt uudistuksista, varsinkaan englantilaisista, jotka tällöin alkoivat tulla muotiin, hän nauroi maataloutta koskeville teoretisille teoksille, ei pitänyt siitoslaitoksista, kalliiksi nousevista tuotteista, kallishintaisten viljalajien viljelyksestä eikä yleensä takertunut erityisesti kehittämään mitään talouden haaraa. Hänen silmiensä edessä oli aina kokonainen maatila eikä mikään erityinen osa siitä. Tilan tärkeimpiä tarpeita eivät olleet typpi eikä happo, joita on maassa ja ilmassa, eivät erityiset aurat eikä lanta, vaan se välttämättömin työase, jonka voimalla toimivat sekä työt että hapot, lannat ja aurat, nimittäin työmies, musikka. Kun Nikolai ryhtyi hoitamaan maataloutta ja rupesi syventymään sen erilaisiin osiin, kiinnitti musikka erityisesti hänen huomiotaan. Musikka ei ollut hänen mielestään ainoastaan työase, vaan myöskin tarkoitus ja tuomari. Hän tutkiskeli alussa hyvin huolellisesti musikkojen tapoja koettaen päästä perille siitä, mitä musikat tarkoittivat, mitä pitivät kehnona, mitä hyvänä ja kun hän käski ja komenteli, tapahtui se vain näennäisesti, sillä oikeastaan hän oppi musikkojen menettelytapoja, kuunteli heidän puheitaan ja arvostelujaan hyvästä ja huonosta. Ja vasta sitten kun hän oli päässyt musikkojen tarkoituksen ja maun perille,

oppinut puhumaan heidän tavallaan ja ymmärtämään tuon puhettavan kätkeytyt ajatukset ja tunsii oikein perehtyneensä musikkoihin, hän rupesi heitä rohkeasti johtamaan eli toisin sanoen hoitamaan musikkojen suhteen juuri sitä tehtävää, jonka täyttämistä häneltä vaadittiin. Ja Nikolain talous tuotti mitä loistavimpia tuloksia.

Ryhtyessään hallitsemaan tilaa määräsi Nikolai ilman aikailuja ja erehtymättä, ikään kuin hänellä olisi ollut terävänäköisyyden lahja, voudeiksi, päällysmiehiksi ja näiden apulaisiksi juuri semmoisia henkilöjä, joita musikat itse olisivat valinneet, jos heillä olisi ollut valta valita eivätkä nämä hänen asettamansa päällysmiehet koskaan vaihtuneet. Ennen kuin hän ryhtyi tutkimaanannon kemiallisiä ominaisuuksia ja syventymään "*debetiin ja kreditiin*" (kuten hän leikillään sanoi), otti hän selvän talonpoikien karjan lukumäärästä, jota hän koetti suurentaa kaikin mahdollisin keinoin. Talonpoikien perhekuntia hän koetti pysyttää niin suurina kuin mahdollista päästämättä niitä hajoamaan. Laiskureita, juoppoja ja kykenemättömiä hän vainosi ankarasti ja koetti karkottaa ne muiden seasta.

Musikkojen heinän ja viljan kylvöä ja korjuuta hän piti yhtä tarkasti silmällä kuin omaansakin. Ja harvat isännät saivat peltonsa niin aikaseen ja hyvästi kylvetyiksi ja korjatuiksi ja niin suuria tuloja kuin Nikolai.

Kartanon väen kanssa hän ei tahtonut olla missään tekemisissä, hän sanoi näitä *syöpäläisiksi* ja kuten kaikki puhuivat, hän lasi ne hemmottelullaan pilaantumaan. Kun oli ryhdyttävä johonkuhun toimenpiteeseen jonkun kartanon väkeen kuuluvan henkilön suhteen, varsinkin kun oli rangaistava jotakuta tämmöistä, ei Nikolai oikein tiennyt, mitä tehdä, ja hänen täytyi neuvotella kaikkien perheensä jäsenten kanssa. Vain silloin, kun oli mahdollista lähettää joku kartanon palvelija sotamieheksi musikan sijasta, teki hän sen vähääkään epäroimättä. Kaikki musikkoja koskevat toimenpiteet hän pani täytäntöön vähääkään empimättä ja hän tiesi, että nämä toimenpiteet hyväksyvät kaikki joitakuuta harvoja lukuunottamatta.

Hän ei antanut itselleen valtaa rasittaa eikä rangaista ketään ainoastaan siksi, että hänen mielensä teki niin tehdä eikä myöskään auttanut eikä palkinnut ketään siksi, että hän omasta puolestaan sitä halusi. Hän ei olisi osannut sanoa, mikä oli sen mittapuuna, mikä piti tehdä ja mitä ei, mutta tämä mittapuu pysyi hänen sydämessään lujana ja järkkymättömänä.

Usein hän harmistuneena jostakin onnettomuudesta tai rettelöstä sanoi: "tästä *meidän venäläisestä kansastamme* ei ole mihinkään" ja hän oli luulevinaan, ettei hän siedä musikkoja.

Mutta toisekseen hän rakasti täydestä sydämestään *meidän venäläistä kansaamme* ja sen elämää ja juuri sentähden ymmärsi ja omisti itselleen sen ainoan taloudenhoidon tien ja ne tavat, jotka toivat hyviä tuloksia.

Kreivitär Maria oli mustasukkainen miehelleen tästä hänen innostaan ja pahotteli, ettei hän voinut päästä siitä osalliseksi; hän ei myöskään voinut käsittää sitä iloa ja mielikarvautta, jota tämä hänelle outo, erikoinen maailma tuotti hänen miehelleen. Hän ei voinut käsittää miksi hänen miehensä oli erityisen virkeä ja onnellinen, vaikka hän noustuaan kilpaa sarastuksen kanssa ja vietettyään koko aamupuhteen joko pellolla tai riihellä palasi teelle vasta kylvämästä, heinänteosta tai viljankorjuusta. Hän ei käsittänyt, mistä hänen miehensä oli ihastuksissaan kertoessaan innostunein mielin rikkaasta musikasta Matvei Jermishinistä, joka oli yökauden vetänyt perheineen lyhteitä ja ennen kuin kukaan oli saanut mitään korjuuseen, oli hänen viljansa jo kuhilaililla. Hän ei ymmärtänyt, miksi hänen miehensä siirtyessään ikkunan luota balkonille hymyili iloisesti partaansa ja iski itseksään silmää, kun nuutuneille kauralaihoille lankesi lämmin, runsas sade tai miksi hänen miehensä, kun elonkorjuun tai heinänteon aikana tuuli hajotti uhkaavat pilvet ja hän punottavaksi paahtuneena, hikisenä ja koiruohon ja maliheinän lemua tukassa tuli riiheltä käsiään ilosta hykerrellen ja sanoi: "kas niin, vielä päivä, ja minun ja talonpoikien hyvyys saadaan riiheen!"

Vielä vähemmin voi hän käsittää, miksi hänen helläsydäminen miehensä, joka oli aina ollut valmis ottaman varteen hänen toivomuksensa, joutui melkein raivoihinsa, kun hän esitti miehelleen kylän naisten tai musikkojen pyyntöjä, joita nämä olivat tehneet hänelle työstä päästäkseen; miksi hänen miehensä, tuo hyväsydäminen Nicolas, antoi hänelle jyrkkiä kieltoja ja pyysi vihaisesti, ettei hän sekaantuisi toisten asioihin. Kreivitär Maria tunsii, että hänen miehellään oli oma, omituinen maailmansa, jota hän kiihkeästi rakasti ja jossa vallitsivat vaimolle tuntemattomat lait.

Kun kreivitär Maria, koettaessaan ymmärtää miestänsä, mainitsi hänen ansioistaan, joita oli hyväntekeminen alamaisille, suuttui kreivi ja vastasi: "en kerrassaan mitään, ei ole edes kertaakaan johtunut mieleeni tehdä heille hyvää. Se on kaikki kuvittelua ja akkojen lorua. Minä vain tahdon, etteivät meidän lapsemme joutuisi kylänkululle ja minä haluan järjestää omaisuutemme vankalle pohjalle, niin kauan kuin pysyn pystyssä eikä mitään muuta. Vaan sitä varten tarvitaan järjestystä, ankaruutta... Siinä koko juttu!" puheli hän kuumaveristä nyrkkiään puristellen. "Ja oikeus ja kohtuuskin vaatii sitä", lisäsi hän, "sillä jos talonpoika on tyhjä ja nälkäinen eikä hänellä ole muuta kuin hevoshuonokkaansa, ei hänestä ole hyötyä enemmän itselleen kuin muillekaan." Ja luultavasti juuri siksi, ettei Nikolai suvainnut ajatella tekevänsä jotain muiden hyväksi, hyveen tähden, oli kaikki, mitä hän teki, hedelmällistä: hänen omaisuutensa kasvoi nopeasti, naapurimusikat kävivät pyytämässä, että hän olisi ostanut heidät ja vielä kauan aikaa hänen kuolemansa jälkeen säilyi kansan mielessä hänestä harras muisto. "Se vasta oli isäntä... Ensin musikan etu, sitte oma. Vaan ei toisekseen pidellyt pehmein käsin. Sanalla sanoen — siin' oli isäntä!"

VIII.

Ainoa seikka, joka toisinaan painoi Nikolain mieltä hänen isännyyteensä nähden, oli hänen tuittupäisyytensä ja vanha husaaritapa käyttää nyrkkivaltaa. Ensi aikoina ei hän pitänyt sitä minään moitittavana, mutta toisena avioliittovuotena muuttui hänen kantansa tässä suhteessa yht'äkkiä kokonaan.

Kerran kesällä kutsuttiin Bogutsharovosta vouti, joka oli tullut kuolleen Dronin sijalle ja jota syytettiin kaikenmoisista petoksista ja huolimattomuudesta. Nikolai meni kuistille häntä vastaan ja kohta voudin ensimmäisten vastausten jälkeen alkoi eteisestä kuulua ulinaa ja lyöntejä. Aamiaiselle tultuaan meni Nikolai vaimonsa luo, joka istui pää syvälle kumaraan painuneena ompelukehyksen yli, ja alkoi kertoa vaimolleen tapansa mukaan kaikesta, mitä hän sinä aamuna oli tehnyt, m.m. Bogutsharovon voudista. Kreivitär Maria istui koko ajan vuoroin punastuen, vuoroin kalveten, huulet puristuksissa ja pää kumarassa eikä virkkanut mitään miehensä sanoihin.

— Senkin hävytön roisto, — sanoi Nikolai tulistuneena. — Jos hän edes olisi sanonut olleensa humalassa tai ettei nähnyt... — Mutta mikä sinun on, Maria? — kysyi hän samassa.

Kreivitär Maria nosti päänsä, aikoi jotain sanoa, mutta painui samassa kumaraan ja puristi huulensa kiinni.

— Mikä sinun on, rakkaani?

Rumanäköinen kreivitär Maria kaunistui aina itkiessään. Hän ei itkenyt koskaan kivusta eikä harmista, mutta aina surusta ja säälistä. Ja kun hän itki, päilyi hänen säteilevissä silmissään hurmaava sulo.

Niin pian kun Nikolai tarttui hänen käteensä, ei hän enää voinut hillitä tunteitaan, vaan vaipui itkuun.

— Nicolas, minä näin ... hänen oli syy, mutta sinä ... miksi sinä, Nicolas! — ja hän peitti kasvot käsiinsä.

Nikolai meni sanattomaksi, punastui mustanpuhuvaksi ja rupesi ääneti kävelemään huoneessa. Hän käsitti, miksi hänen vaimonsa itki. Mutta yht'äkkiä tunsikin sydämessään, ettei hän voi olla vaimonsa kanssa yhtä mieltä siitä, että se, joka oli jo lapsuudesta saakka syöpynyt hänen veriinsä ja joka hänestä oli aina tavallista, olisi ollut pihoin. "Lorua koko juttu vai olisiko hän oikeassa?" ajatteli Nikolai. Voimatta ratkaista itsekseen tätä kysymystä hän katsahti vielä kerran vaimonsa kärsiviin, rakastaviin kasvoihin ja samassa hän käsitti, että hänen vaimonsa oli oikeassa ja että hän on kauan aikaa tehnyt pahoin omalle itselleenkin.

— Maria, sanoi hän hiljaa vaimonsa luo astuen, — sitä ei tule enää koskaan tapahtumaan, sen lupaan. Ei koskaan, — lisäsi hän väräjävin äänin kuin poika, joka pyytää anteeksi.

Kyynelvirta valui kreivitär Marian silmistä entistä herkemmin. Hän tarttui miehensä käteen ja suuteli sitä.

— Nicolas, milloin sinä olet särkenyt sormuksesi? — kysyi kreivitär puheen ainetta muuttaakseen katsellessaan miehensä sormessa olevaan sormukseen, jossa oli Laokoonin pään kuva.

— Äsken, siitähän se sekin. Ah, Maria, älä puhu siitä enää. — Hän tulistui taas. — Vakuutan sinulle kunniasanallani, ettei niin tule enää koskaan tapahtumaan. Ja olkoon tämä minulle ainaisena varoituksena, — sanoi hän särkynyttä sormusta osottaen.

Tästä saakka alkoi Nikolai joka kerran, kun hän voutien ja työnjohtajain kanssa puhellessaan tunsikin veren syöksyvän päähänsä ja käsiensä alkavan kouristua nyrkkiin, pyöritellä särkynyttä sormusta sormessaan ja hän laski katseensa maahan sen henkilön edessä, joka oli pannut hänen sappensa kuohumaan. Sittenkin joutui hän parisen kertaa vuodessa suunniltaan, mutta hän tunnusti joka kerran vaimonsa luo tultuaan tälle tekonsa ja teki lupauksen, että nyt se tapahtui viimeisen kerran.

— Maria, varmaankin sinä halveksit minua, — puheli Nikolai vaimolleen, — ja ansiosta se onkin.

— Poistu, poistu sinä heti, jos tunnet itsesi kykenemättömäksi hillitsemään itseäsi, — vastasi tähän kreivitär Maria surullisesti, koettaen lohduttaa miestänsä.

Läänin aatelin keskuudessa kunnioitettiin Nikolaita, mutta hänestä ei pidetty. Aatelin harrastukset eivät kiinnittäneet hänen mieltään. Ja tämän vuoksi pitivät jotkut häntä ylpeänä, muutamat — tyhmänä. Hänen koko kesänsä, kevätkylvöstä syyskorjuuseen saakka, hupeni talousaskareihin. Syksyisin hän taas painui yhtä vakavan toimeliaana, kuin hän oli työskennellyt taloustoimissa, metsästyksensä ja matkusti kuukauden, parin päiviksi etäisille metsästyksmaille. Talvisin hän ajeli asioilla naapurikylissä tai lueskeli kirjoja, etupäässä historiallisia, joita hän joka vuosi osti määrättyllä summalla. Hän tahtoi hankkia, kuten hän sanoi, itselleen vakavasisältöisen kirjaston ja otti päämääräkseen lukea kaikki ostamansa kirjat. Hän istua kökötti arvokkaan näköisenä kabinetissaan näitä kirjojaan lukemassa, jonka hän alussa oli ottanut velvollisuudekseen, vaan joka sittemmin muuttui varsinaiseksi työksi, joka tuotti hänelle erityistä nautintoa ja synnytti häneen käsityksen siitä, että hän tosiaankin tekee vakavaa työtä. Asiamatkoja lukuun ottamatta hän vietti enimmäkseen osan talvea kotona perheensä keskuudessa ja seurasi pienimpiäkin yksityiskohtia myöten vaimonsa ja lastensa välistä elämää. Vaimoonsa hän kiintyi yhä enemmän ja enemmän ja löysi joka päivä uusia kätköjä hänen rikkaasta sydämen elämästään.

Sonja oli asunut perheessä Nikolain häistä pitäen. Nikolai oli kertonut itseään soimaten ja Sonjaa

kiittäen jo kappaleen ennen naimistaan vaimolleen kaikki, mitä heidän välillään oli ollut ja hän oli pyytänyt ruhtinatar Mariaa kohtelevaan serkkuaan huomaavasti ja hellästi. Kreivitär Maria tunsu täydellisesti, että hänen miehensä ja että hän itsekin oli tehnyt pahoin Sonjalle. Hän ajatteli, että hänen rikkautensa oli vaikuttanut Nikolain valintaan, hän ei voinut syyttää Sonjaa mistään ja tahtoi rakastaa häntä, mutta hän ei voinut rakastaa, vaan päinvastoin huomasi usein piilevän sydämessään Sonjaa kohtaan katkeria tunteita, joita hän ei voinut karkottaa.

Kerran hän keskusteli ystävänsä Natashan kanssa Sonjasta ja omasta vääryydestään häntä kohtaan.

— Kuulehan, — sanoi Natasha, — sinähän olet lukenut paljo raamattua, siellä on eräs kohta suoraan Sonjasta.

— Mikä kohta? — kysyi kreivitär Maria ihmetellen.

— "Jolla paljo on, hänelle annetaan, mutta jolla vähän on, häneltä otetaan sekin pois", etkö muista? Hän on se, jolla on vähän. Miksi, sitä en tiedä. Hänessä ei luultavasti ole itsekkyyttä. Häneltä otetaan ja on otettu pois kaikki. Minun on häntä toisinaan hyvin sääli. Ennen toivoin minä kaikesta sydämeistäni, että Nicolas olisi nainut hänet, mutta minä olen aina ikään kuin aavistanut, ettei niin tule käymään. Hän on *neuvoton* niin kuin eräät kukat. Toisinaan on minun häntä sääli, vaan toisinaan ajattelen, ettei hän tunne kohtaloaan niin, kuin me tuntisimme hänen sijassaan.

Ja vaikka kreivitär Maria selitti Natashalle, että nuo raamatun sanat olivat käsitettävät toisin, hyväksyi hän Natashan selityksen silloin, kun Sonja oli hänen silmiensä edessä. Todellisuudessa näyttikin siltä, ettei Sonjaa ollenkaan painanut hänen kohtalonsa ja että hän täydellisesti mukautui *neuvottomana* kutsumukseensa. Tuntui siltä, että hänestä oli rakkaampi koko perhe kuin sen eri jäsenet. Hän oli samoin kuin kissa kiintynyt taloon eikä ihmisiin. Hän hoiti ja palveli vanhaa kreivitärtä, leikki ja puuhaili lasten kanssa ja oli aina valmis toimittamaan niitä pieniä askareita, jotka olivat hänelle omiaan, mutta kaikki tämä otettiin vastaan liian laimealla kiitollisuudella...

Lisijagorin kartano oli rakennettu uudestaan, mutta aivan toiseen asuun, kuin mitä se oli ollut vanhan ruhtinaan eläessä.

Ne rakennukset, jotka oli pantu alulle puutteen aikana, olivat liiankin yksinkertaiset. Suuri kivijalkarakennus oli puusta ja kalkittu vain sisäpuolelta. Avarassa rakennuksessa, jonka lautalattiat olivat maalaamattomat, oli huonekaluina mitä yksinkertaisimpia, kovia divaneja, nojatuoleja, pöytiä ja tuoleja, jotka omat puusepät olivat kyhänneet oman metsän koivuista. Kartano oli avara, siinä oli huoneita palvelusväkeä varten ja osastoja vieraille. Rostovien ja Bolkonskien sukulaiset saapuivat toisinaan perheineen vierailemaan Lisijagoriin kuusillatoista hevosillaan ja kymmenine palvelijoineen ja viipyivät näillä käynneillään kuukausmääriä. Sitä paitsi kävi neljä kertaa vuodessa isäntäväen syntymä- ja nimipäivänä satakunta henkeä vieraita, jotka viipyivät päivän tai pari. Muuna aikana vuodesta sujui elämä yhtenäisen tasaista latuaan jokapäiväisessä aherruksessa, juotiin teetä, syötiin aamiaista, päivällistä ja illallista oman kodin eväistä.

IX.

Oli Nikolain päivän aatto, 5 p. joulukuuta 1820. Tänä vuonna oli Natasha tullut syyskesästä vierailemaan lapsineen ja miehineen veljelänsä. Pierre oli kuitenkin matkustanut asioilleen Pietariin kolmeksi viikoksi, kuten hän oli lähtiessään sanonut, mutta hän oli viipynyt siellä jo seitsemättä viikkoa. Hänen tuloaan odotettiin nyt joka hetki.

5 p:nä joulukuuta vieraili Rostovilaisilla paitsi Besuhovin perhettä myöskin Nikolain vanha ystävä, virkaeron saanut vanha kenraali Vasili Fedorovitsh Denisof.

Nikolai tiesi, että seuraavana päivänä, juhlapäivänä, jolloin vieraiden piti tulla, hänen on riisuttava tatarilainen nahkatakkinsa, pukeuduttava pyhäpukuun, suippokärkisiin kapeisiin saappaihin, käytävä uudessa rakentamassaan kirkossa ja sitte otettava vastaan onnitteluja, tarjottava vieraille suunavausta ja puhuttava aatelin vaalista ja vuodentulosta, mutta aattopäivän hän katsoi olevansa oikeutettu viettämään arkipäiväisesti. Aamupuolella tarkasti Nikolai Rjasanin kylän vanhimmalla tulleet laskut, jotka koskivat hänen vaimonsa veljenpojan maatilán asioita, kirjotti kaksi kirjettä ja kävi navetassa ja tallissa. Annettuaan vielä määräyksiä huomisen päivän varalta, jolloin keisarillisen juhlapäivän johdosta oli odotettavissa yleistä juopottelua, hän tuli päivälliselle ja ehtimättä puhella mitään kahden kesken vaimonsa kanssa istuutui pitkään, kahdellekymmenelle hengelle varattuun pöytään, jonka viereen koko kotiväki oli keräytynyt. Pöydässä oli Nikolain äiti, tämän kanssa asuva mummo Bjelova, vaimo, kolme lasta, kotiopettaja, kotiopettajatar, vaimon veljenpoika opettajineen, Sonja, Denisof, Natasha, tämän kolme lasta, ukko Mihail Ivanitsh ja ruhtinaan arkkitehti, joka eleli omia aikojaan Lisijagorissa.

Kreivitär Maria istui pöydän toisessa päässä. Niin pian kun Nikolai oli istuutunut tuolilleen, oivalsi hänen vaimonsa siitä tavasta, jolla Nikolai otettuaan käteensä ruokaliinan siirsi nopeasti syrjemmä edessään olevan juomalasin ja ryypyn, ettei Nikolai ollut hyvällä tuulella, kuten joskus ennenkin oli tapahtunut varsinkin ennen liemen pöytään tuomista ja kun hän oli tullut pöytään suoraan ulkoaskareiltaan. Kreivitär Maria tunsu hyvin hyvästi tämän miehensä tuulen ja silloin kun hänellä itsellään ei ollut mitään mielessä, odotti hän levollisesti, kunnes Nikolai oli syönyt liemen, alkoi sitte vasta puhella hänen kanssaan ja hän sai hänet tunnustamaan, että hän oli ollut

suotta syyttä huonolla tuulella. Tänään unohti kreivitär Maria kokonaan tämän tapansa. Hänestä tuntui katkeralta, että Nikolai on hänelle syyttä vihoissaan ja hän tunsikin olevansa onneton. Hän kysyi mieheltään, missä tämä oli ollut. Nikolai vastasi. Hän kysyi vielä, olivatko talon asiat niin kuin olla piti. Nikolai rypisti kasvojaan, sillä hänen vaimonsa ääni tuntui hänestä luonnottomalla, ja hän vastasi parilla sanalla.

"Johan sen arvasinkin", ajatteli kreivitär Maria, "ja mistä hän on minulle vihoissaan?" Äänen sävystä, joka kuulosti Nikolain vastauksista, huomasi kreivitär Maria äreyttä itseään kohtaan ja halua lopettaa keskustelu. Vaikka kreivitär Maria huomasi, etteivät hänen kysymyksensä olleet paikallaan, ei hän kuitenkaan voinut olla tekemättä vielä muutamia kysymyksiä.

Denisof sai aikaan, että keskustelu tuotui kohta yleiseksi ja vilkkaaksi, mutta kreivitär Maria ja Nikolai eivät puhuneet mitään keskenään. Kun oli noustu pöydästä ja mentiin kiittämään vanhaa kreivitärtä, suuteli kreivitär Maria miestänsä ja kysyi, miksi hän oli hänelle vihoissaan.

— Sinulla on aina kummallisia ajatuksia, enhän ole sinne päinkään, — vastasi Nikolai.

Mutta sana *aina* vastasi kreivitär Marialle: "olen kyllä vihainen, mutt'en sano sitä."

Nikolai eli vaimoineen niin hyvässä sovussa, ettei Sonja eikä vanha kreivitär löytäneet edes tekosyytä moitteeseen, vaikka he mustasukkaisuudesta halusivatkin viritellä eripuraisuutta heidän välilleen. Toisinaan ja nimenomaan kaikista onnellisimpien aikojen jälkeen valtasi heidät yht'äkkiä vieraantumisen ja vastenmielisyyden tunne, joka ilmestyi useimmiten kreivitär Marian raskauden aikana. Ja nyt oli parhaillaan tämä aika.

— No, *messieurs et mesdames*, — sanoi Nikolai kovalla äänellä ja ikään kuin iloisesti (kreivitär Mariasta tuntui tämä hänen tahalliselta loukkaukseltaan). — Minä olen jo kuudelta jalkeilla. Huomenna taas huollaan, vaan nyt on mentävä levolle.

Ja virkkamatta enää mitään vaimolleen hän meni pieneen divanihuoneeseen ja kävi nukkumaan divanille.

"Näinhän se on aina", ajatteli kreivitär Maria. "Kaikkien muiden kanssa puhelee, mutta minun kanssani ei. Kyllä, kyllä näen, että olen hänestä vastenmielinen. Varsinkin tässä tilassa." Hän katsahti paisuneeseen vatsaansa ja tarkasti peilissä kelmeän kalpeita, kuihtuneita kasvojaan ja silmiään, jotka näyttivät suuremmilta kuin koskaan muulloin.

Ja kaikki tuntui hänestä tuskalliselta: Denisovin hälisevä ääni ja naurun hohotus, Natashan puhe ja varsinkin se katse, jonka Sonja häneen pikimmältä loi.

Sonja oli aina ensimmäinen, jonka kreivitär Maria valitsi kiukkunsa aiheeksi.

Istuttuaan jonkun aikaa vieraiden parissa ymmärtämättä mitään, mitä nämä tarinoivat, poistui kreivitär Maria lasten huoneeseen.

Lapset istuivat tuoleilla ja ajaa köröttivät Moskovaan. Hän istui leikkimään heidän kanssaan, mutta Nikolai ja tämän aiheeton nurjuus eivät antaneet hetkeksikään rauhaa hänen ajatuksilleen. Hän nousi ylös ja läksi menemään vaivaloisesti varpaillaan hiipien pieneen divanihuoneeseen.

"Ehkä hän ei vielä nuku, meidän täytyy selvittää asia", ajatteli hän. Andrjusha, vanhin poika, läksi äitiään matkien varpaillaan hänen jälestään. Kreivitär Maria ei huomannut häntä.

— *Chère Marie, il dort, je crois; il est si fatigué*,^[130] — sanoi (kuten kreivittärestä tuntui) hänelle suuressa divanihuoneessa Sonja, joka myötäensä osui hänen tielleen. — Andrjusha ei saisi häntä hereille.

Kreivitär katsahti taakseen, huomasi Andrjushan, tunsikin että Sonja oli oikeassa, tulistui juuri siitä ja oli sanomaisillaan jonkun kovasydämisen sanan, mutta sai vaivoin itsensä hillityksi. Mitään virkkamatta ja ollakseen vähääkään välittämättä Sonjasta hän viittasi pojalleen kädellään, jotta tämä olisi ollut hiljaa, mutta kuitenkin tullut hänen perästään ja meni ovelle. Sonja poistui erästä toisesta ovesta. Huoneesta, jossa Nikolai makasi, kuului tämän tasaista ja kreivitär Marialle pienimpiinkin yksityiskohtiin saakka tuttua hengitystä. Kuunnellessaan tätä hengitystä oli hän näkevinään silmissään Nikolain sileän, kauniin otsan, viikset ja koko kasvot, joita hän monesti ja kauan oli katsellut yön hiljaisuudessa Nikolain nukkuessa. Nikolai liikahti yht'äkkiä ja kuorsahti. Samassa silmänräpäyksessä huusi Andrjusha oven takaa:

— Pappa, mamma seisoo täällä!

Kreivitär Maria kalpeni pelästyksestä ja rupesi viittomaan pojalleen. Poika vaiken ja hetkisen kesti tuskallista äänettömyyttä. Kreivitär tiesi, miten vihainen Nikolai oli, jos hänet herätettiin kesken unta. Samassa kuului huoneesta uusi kuorsahdus, kääntelemistä ja Nikolain tyytymätön ääni:

— Ei anneta hetkenkään rauhaa. Maria, sinäkö siellä? Miksi toit hänet tänne?

— Minä tulinkin vain katsomaan, en nähnyt ... suo anteeksi...

Nikolai yski ja vaiken. Kreivitär Maria poistui ovelta ja vei pojan lasten huoneeseen. Viiden minuutin kuluttua juoksi kolmivuotinen, tummasilmäinen pikku Natasha, isän lemmikki, joka oli kuullut veljeltään, että isä nukkuu ja äiti on divanihuoneessa, äidin huomaamatta isän luo. Tummasilmäinen tytön tyllerö avasi rohkeasti narisevan oven, astua paapersi pontevin töppösjalka-askelin divanin viereen ja huomattuaan, että isä makasi selin häneen, hän kurottihe varpaisilleen ja suuteli isän kättä, joka näkyi pään alta. Nikolai käännähti hellä hymy kasvoilla.

— Natasha, Natasha! — kuului kynnykseltä kreivitär Marian pelokas supatus. — Pappa tahtoo maata.

— Ei, äiti, ei hän tahdo maata, — vastasi pikku Natasha terhakasti. — Hän nauraa.

Nikolai laski jalkansa maahan, nousi ylös ja otti tytön syliinsä.

— Tule sisään, Masha, — sanoi hän vaimolleen.

Kreivitär Maria astui huoneeseen ja istuutui miehensä viereen.

— En nähnyt ensinkään, että poika juoksi perästäni, — sanoi kreivitär Maria arasti.

Nikolai piti toisella kädellään tyttöä, katsahti vaimoonsa ja nähtyään tämän kasvoilla murheellisen leiman, hän tarttui toisella kädellään vaimonsa vyötäisiin ja suuteli hänen hiuksiaan.

— Saako suudella äitiä? — kysyi hän Natashalta.

Natashan suu vetäytyi nauruun.

— Vielä! — virkkoi tyttö käskevin kädenliikkein osottaen paikkaa, johon Nikolai oli suudellut äitiä.

— En tiedä, miksi luulet minun olevan äreissäni, — sanoi Nikolai vastaten kysymykseen, jonka hän arvasi piilevän vaimonsa mielessä.

— Sinä et voi aavistaa, miten onneton ja apea olen silloin, kun sinä olet tuollainen. Minusta tuntuu...

— Maria, älä puhu tyhmyyksiä. Kuinka sinä kehtaatkaan? — sanoi Nikolai iloisesti.

— Minusta tuntuu, ettet sinä voi rakastaa minua, että minä olen näin ruma ... ja aina ... vaan nyt tässä ti...

— Ah, kuinka lapsellinen sinä olet! Rakas on aina kaunis, vaan kaunis ei aina rakas. Malvinaa ja muita semmoisia rakastetaan kauneuden vuoksi, mutta rakastanko minä vaimoani. En rakasta, vaan se on jotain semmoista, jota en oikein osaa sanoa. Ilman sinua ja silloin kun sattuu jotain välillemme niin kuin nytkin, olen minä kuin mennyttä miestä enkä kykene mihinkään. Rakastanko minä esimerkiksi sormeani? En, mutta koetappas leikata se pois.

— Enhän minä sitä tarkotakaan, kyllä minä ymmärrän. Sinä et siis ole minulle vihoissasi.

— Olen kauhean vihoissani, — vastasi Nikolai naurusuin, nousi ylös, kohensi hiuksiaan ja rupesi kävelemään huoneessa.

— Tiedätkö, Maria, mitä olen ajatellut? — alkoi hän, kun sovinto oli tehty, ajatella ääneen vaimonsa kuullen.

Hän ei välittänyt siitä, oliko vaimo valmis kuuntelemaan, sillä se oli hänestä samantekevä. Sillä kun ajatus iski hänen mieleensä, piti sen iskeä vaimonkin mieleen. Ja hän kertoi vaimolleen aikeestaan saada Pierre jäämään heidän luokseen kevääseen saakka.

Kreivitär Maria kuunteli mitä Nikolai sanoi, teki sen johdosta huomautuksia ja alkoi sitte hänkin puolestaan ajatella ääneen. Hänen ajatuksensa koskivat lapsia.

— Noin aikaseen tulee näkyviin nainen, — sanoi kreivitär Maria ranskaksi osottaen pikku Natashaa. — Te syytätte meitä naisia epä johdonmukaisuudesta. Mutta eikö hän tuossa ole johdonmukainen! Kun minä sanoin, että pappa tahtoo nukkua, sanoi hän että pappa nauraa. Ja hän oli oikeassa, — virkkoi kreivitär Maria onnen hymy kasvoilla.

— Niin on, niin on!

Ja Nikolai kohotti tytön voimakkailla käsillään korkealle ilmaan, pani olkapäilleen, tarttui jalkapuoliin ja rupesi kantamaan pitkin huonetta.

— Tiedätkö, että sinä voit tehdä väärin rakastaessasi häntä liian paljon, — supatti kreivitär Maria ranskaksi.

— Minkäs sille mahtaa... Koetan olla näyttämättä...

Tällöin kuului eteisestä ääniä ja askeleita, jotka kuulostivat vieraan tulolta.

— Joku on tullut.

— Olen varma, että se on Pierre. Minä menen katsomaan, — sanoi kreivitär Maria ja poistui huoneesta.

Hänen mentyään uskalsi Nikolai juokсутtaa nelistämällä tyttöä ympäri huonetta. Kun häntä viimein rupesi hengästyttämään, sieppasi hän nauravan tytön nopeasti syliinsä ja puristi häntä rintaansa vasten. Telmintä johti hänen mieleensä tanssin ja katsoessaan pikku Natashan onnellisiin, viattomiin, pyöreihin kasvoihin hän ajatteli, minkälainen mahtaa tyttönen olla silloin, kun hän vanhana ukkona vie hänet pitoihin ja laskee hänen kanssaan masurkkaa, kuten aikoinaan hänen isävainajansa oli tanssinut tyttärineen "Daniel Cooperia".

— Hän se on, hän se on, Nicolas, — ilmotti kreivitär Maria muutaman hetken kuluttua palattuana huoneeseen. — Kylläpä virkosi Natasha. Olisitpa nähnyt hänen riemastuksensa ja minkä ripin Pierre heti sai viipymisestäään. Lähdetään nyt sukkelaan! Erotkaa toki, veikkoset, — käski hän hymyillen katsoessaan pikku Natashaan, joka oli kapristautunut kiinni isäänsä.

Nikolai läksi huoneesta tyttöä taluttaen. Kreivitär Maria jäi huoneeseen.

"En koskaan, en koskaan olisi uskonut", supatti hän itsekseen, "että näin onnellinen voisin olla". Hänen kasvoistaan paistoi säteilevä hymy, mutta samalla hänen rinnastaan kohahti huokaus ja hiljaisen murheen tumma säde nousi hänen katseensa syvyyteen. Oli, kuin olisi sen onnen rinnalla, joka nyt täytti hänen sydämensä, ollut olemassa toinen, tässä elämässä saavuttamaton onni, joka väkisin välkähti hänen mieleensä tänä hetkenä.

X.

Natasha oli mennyt naimisiin kevättalvesta vuonna 1813 ja vuonna 1820 oli hänellä jo kolme tyttöä ja yksi poika, jota hän oli toivonut ja jota hän itse imetti. Hän oli lihonut ja levennyt niin reheväksi, että tätä voimakasta naista oli vaikea tuntea entiseksi hoikaksi, solakaksi Natashaksi. Hänen kasvoilleen oli valautunut tyynen pehmeiden ja selväpiirteisyyden leima. Niiltä oli kadonnut entinen, myötäänsä säkenöivä vilkkauden tuli, joka ennen oli muodostanut hänen olentonsa sulon. Nyt oli näkyvissä ainoastaan kasvot ja ruumis, vaan sielua ei ollenkaan. Oli näkyvissä ainoastaan voimakas, kaunis, hedelmällinen naaras. Hyvin harvoin syttyi häneen enää entinen tuli. Tämä tapahtui vain silloin, kun hänen miehensä palasi matkoilta, kuten nytkin, kun lapsi alkoi kostua taudistaan tai kun hän kreivitär Marian kanssa muisteli ruhtinas Andreita (miehensä kanssa hän ei koskaan puhellut ruhtinas Andreista, koska hän luuli miehensä olevan mustasukkaisen ruhtinaan muiston tähden) ja hyvin harvoin silloin, kun jokin satunnainen seikka houkutteli hänet laulamaan, jonka hän naimisiin mentyään oli kokonaan unohtanut. Ja näinä harvoina hetkinä, jolloin entinen tuli taas syttyi hänen kauniiksi kehittyneessä ruumiissaan, oli hän vielä viehättävämpi kuin ennen.

Naimisistaan lähtien oli Natasha asunut miehineen Moskovassa, Pietarissa, maatilalla Moskovan läänissä ja äitinsä s.o. Nikolain luona. Seuroissa näyttäytyi nuori kreivitär Besuhova hyvin harvoin ja ne, jotka olivat häntä seurapiireissä nähneet, eivät saaneet hänestä mieleistään käsitystä. Hän ei ollut viehättävä eikä rakastettava. Seikka ei kuitenkaan ollut se, että Natasha olisi rakastanut yksinäisyyttä (hän ei tiennyt, rakastiko hän vai ei, hänestä melkein tuntui, ettei hän rakastanut), mutta kantaessaan, synnyttäessään ja imettäessään lapsiaan ja ottaessaan joka hetki osaa miehensä elämään hän ei voinut tyydyttää näitä tarpeita muuten kuin kieltäytymällä muun maailman yhteydestä. Kaikki ne, jotka olivat tunteneet Natashan ennen hänen naimisiaan, ihmettelivät hänessä tapahtunutta muutosta jonain eriskummallisena seikkana. Yksistään vanha kreivitär, joka äidillisen vaistonsa avulla käsitti, että kaikki Natashan mielihohteet aiheutuivat vain tarpeesta omistaa perhe, omistaa mies, kuten hän Otradnojessa oli sanonut enemmän tosissaan kuin leikillään, ihmetteli niiden ihmettelyä, jotka eivät ymmärtäneet Natashaa, ja sanoi moneen kertaan olleensa aina siinä käsityksessä, että Natashasta tulee mallikelpoinen puoliso ja äiti.

— Se vain on tyhmää, että hän menee rakkaudessaan miestänsä ja lapsiaan kohtaan liiallisuuksiin,
— lisäsi vanha kreivitär.

Natasha ei noudattanut sitä kultaista sääntöä, jota viisaat ihmiset, varsinkin ranskalaiset, saarnaavat, ettei neidon miehelään mentyään ole heittäydyttävä leväperäiseksi eikä luovuttava lahjoistaan, vaan on pidettävä ulkomuodostaan suurempaa huolta kuin neitoaikanaan ja kiehdottava miestänsä samalla tavalla, kuin hän kiehtoi häntä ennen avioliittoa. Natasha sitävastoin luopui heti kaikista ihastuttavista ominaisuuksistaan, joista varsinkin yhdellä, laululla, oli ollut tavaton viehätysvoima. Ja hän hylkäsi tämän juuri siksi, että se oli ollut voimakas. Natasha ei välittänyt käytöksestään, ei puheensa siroudesta, ei siitä, että olisi esiintynyt miehelleen edullisimmalla tavalla, ei ulkoasustaan, eikä siitä, että hän kiusasi miestänsä vaateliaisuudellaan. Hän menetteli kaikessa vastoin näitä sääntöjä. Hänestä tuntui, että ne ihastuskeinot, joita vaisto ennen oli opettanut häntä käyttämään, olisivat nyt näyttäneet hassuilta hänen miehensä silmissä, jolle hän ensi hetkestä oli antautunut kokonaan s.o. koko sieluineen, josta ei jäänyt pienintäkään sopukkaa salaan mieheltä. Hänestä tuntui, ettei se side, joka yhdisti hänet hänen miehensä, pysynyt niiden tunteiden varassa, jotka olivat miehen kammitsoineet häneen, vaan pysyi jonkun muun, selittämättömän, mutta lujan varassa niin kuin se side, joka yhdisti hänen oman sielunsa ruumiiseen.

Tukan kähertäminen, vannehameisiin pukeutuminen ja romanssien laulaminen oman miehensä kiehtomiseksi olisi tuntunut hänestä yhtä oudolta kuin itsensä koristeleminen omaa tyydytystään varten. Itsensä koristeleminen muiden miellyttämistä varten olisi ehkä ollut hänestä mieleistäkin, mutta siihen ei ollut aikaa. Suurin syy siihen, miksi hän ei välittänyt laulamisesta, pukeutumisestaan eikä sanojensa punnitsemisesta, oli kuitenkin se, ettei hän mitenkään joutanut uhraamaan näihin aikaansa.

On tunnettua, että ihminen on taipuvainen syventymään kokonaan yhteen elämäntehtävään, näyttipä se miten vähäpätöiseltä tahansa. Niinkään on selvää, ettei ole niin vähäpätöistä tehtävää, joka, kun siihen keskittyy koko huomio, ei kasvaisi loppumattomiin.

Se tehtävä, johon Natasha oli täydellisesti syventynyt, oli perhe, s.o. mies, jota oli pidettävä niin, että hän olisi jakamattomasti kuulunut vaimolleen ja kodilleen, ja lapset, joita piti kantaa, synnyttää, imettää ja kasvattaa.

Ja kuta enemmän hän koko sieluineen ja koko olentoineen syventyi tehtävänsä, sen suuremmaksi kasvoi tuo tehtävä hänen huomionsa alla ja sen heikommilta ja mitättömämmiltä tuntuivat hänestä hänen voimansa, niin että vaikka hän uhrasi ne kaikki yhteen asiaan, ei hän kuitenkaan ehtinyt suorittaa kaikkea sitä, mikä hänestä tuntui tarpeelliselta.

Puheet ja arvostelut naisen oikeuksista, puolisoitten keskinäisistä suhteista, heidän vapaudestaan ja oikeuksistaan olivat tällöin aivan samallaisia kuin nytkin, vaikkei niitä vielä sanottukaan *kysymyksiksi*. Nämä kysymykset eivät askaroittaneet Natashaa vähän vähää eikä hän edes ymmärtänyt niistä hituistakaan.

Nämä kysymykset olivat olemassa silloin niin kuin nytkin ainoastaan niitä varten, joiden mielestä avioliitto s.o. yksistään sen alku eikä koko sen merkitys, joka sisältyy perheeseen, on pelkästään

nautintoa, jota puoliset saavat toisiltaan.

Tämmöiset ajatukset ja nykyiset kysymykset, jotka ovat samaa laatua kuin kysymykset siitä, miten ateriasta voisi nauttia mahdollisimman paljon, eivät olleet olemassa silloin enemmän kuin nytkään niitä varten, joista aterian tarkoituksena on ravinnon saaminen ja puolisoiden tarkoituksena perhe.

Jos aterian tarkoituksena on ruumiin ravitseminen, niin se, joka syö samalla kertaa kaksi ateriaa, saavuttanee siitä suurenkin nautinnon, mutta tarkotusta hän ei saavuta, sillä kahta ateriaa ei vatsa voi sulattaa.

Jos avioliiton tarkoituksena on perhe, niin se, jonka mieli tekee saada monta vaimoa tai miestä, nauttinee siitä paljonkin, mutta missään tapauksessa ei hän saa perhettä. Jos siis aterian tarkoituksena on ravitseminen ja avioliiton tarkoituksena perhe, niin koko tämä kysymys on ratkaistavissa vain siten, ettei ole syötävä enempää kuin minkä vatsa jaksaa sulattaa eikä omistettava useampaa miestä eikä naista kuin mikä on tarpeen perhettä varten eli siis yksi vaimo ja yksi mies. Natasha tarvitsi miehen. Mies annettiin hänelle. Ja mies antoi hänelle perheen. Muuta, parempaa miestä ei Natasha ollenkaan kaivannut, ja kun hän oli uhrannut kaikki sielunvoimansa tuon miehensä ja perheensä palvelukseen, ei hän myöskään voinut kuvitella mielessään eikä nähnyt mitään etuakaan kuvitella, miten olisi silloin, jos olisi toisin.

Kun Natasha ei yleensä pitänyt seurasta, oli hänestä sukulaisten, kreivitär Marian, veljen, äidin ja Sonjan seura sitä rakkaampi. Hän piti semmoisten ihmisten seurasta, joiden luo hän voi tulla hampsia lasten kamarista pitkin askelin, tukka hajallaan ja aamuviitassa ja näyttää iloisin mielin kapalovyötä, jossa vihreän tahran sijasta oli keltainen ja saada kuulla muiden suusta vakuuttava sana, että nyt lapsi oli koko lailla parantunut.

Natasha oli tullut niin välinpitämättömäksi, että hänen puvuistaan, tukan kampauksesta, umpimähkäisestä puheesta ja mustasukkaisuudesta, — sillä hän oli mustasukkainen Sonjalle, kotiopettajattarelle ja jokaiselle kauniille ja rumalle naiselle, — laskivat joka päivä pilaa kaikki hänen läheisensä. Yleisenä mielipiteenä oli, että Pierre oli vaimonsa tohvelin alla ja näin todella olikin. Jo heidän avioliittonsa ensi päivinä esitti Natasha vaatimuksensa. Pierre ihmetteli suuresti tätä hänelle aivan uutta vaimonsa kantaa, joka oli semmoinen, että jokainen Pierren elämän hetki kuuluu vaimolle ja perheelle. Hän ihmetteli vaimonsa vaatimuksia, mutta kun niiden houkutusvoima oli suuri, alistui hän niihin.

Pierren alakynnessä oleminen oli siinä, ettei hän uskaltanut edes hymyillen puhutella muita naisia, puhumattakaan liehakoimisesta, ei uskaltanut käydä klubeissa päivällisellä *pelkästään* ajankuluksi, ei uskaltanut kuluttaa rahaa mielitekoihin eikä lähteä pitkäaikaisille matkoille, lukuunottamatta asiatoimituksia, joina Natasha piti miehensä tieteellisiäkin harrastuksia, joista hän ei kuitenkaan ymmärtänyt minkään vertaa, mutta joita hän piti hyvin tärkeinä. Kaiken tämän sijaan oli Pierrellä kotona täydellinen määräämisoikeus ei ainoastaan oman itsensä, vaan myöskin koko perheen suhteen. Kotonaan asettui Natasha miehensä orjattareksi ja koko talonväki hiipi varpaillaan, silloin kun Pierre työskenteli — luki tai kirjotti kabinetissaan. Pierren tarvitsi vain vetää näkyviin joku mielijohde ja se, mitä hänen mielensä teki, täyttyi heti. Hänen tarvitsi vain lausua toivomus, ja Natasha ehätti heti juoksujalassa panemaan sitä täytäntöön.

Koko taloa johtivat ainoastaan miehen näennäiset käskyt, s.o. Pierren toivomukset, joita Natasha koetti arvailla. Heidän elämäntapansa, asuntopaikkansa, tuttavuutensa, Natashan toimet, lasten kasvatusta, sanalla sanoen kaikki järjestettiin Pierren lausuman tahdon mukaisesti, mutta sen lisäksi koetti Natasha arvata sitäkin, mikä mahdollisesti olisi voinut käydä ilmi niistä ajatuksista, joita Pierre jokapäiväisessä puheessa lausui. Ja Natasha arvasi oikein, mikä milloinkin oli Pierren toivomusten ydin, ja kun hän kerran oli sen arvannut, pysyi hän siinä lujasti kiinni. Jos Pierre joskus sattui muuttamaan lausumansa toivomuksen, taisteli Natasha miestänsä vastaan tämän omilla aseilla.

Niinpä tapahtui kerran tukalana aikana, joka ainaseksi painui Pierren mieleen, että kun Natasha oli synnyttänyt ensimmäisen lapsensa, joka oli heikko ja jolle sen tähden piti vaihtaa kolme eri imettäjä ja Natasha sairastui epätoivon tuskasta, Pierre rupesi kertomaan vaimolleen Rousseaun mielipiteitä imettäjiä luonnottomuudesta. Kun sitte syntyi seuraava lapsi ja vanha kreivitär, lääkärit ja itse Pierrekin vastustivat sen imettämistä oman äidin maidolla, joka seikka siihen aikaan oli kuulumaton ihme, piti Natasha kuitenkin oman päänsä ja imetti siitä pitäen itse kaikki lapsensa.

Usein tapahtui, että puolisoitten kesken sukeutui riita, mutta jälestäpäin huomasi Pierre ilokseen ja ihmeekseen sekä vaimonsa teoissa että sanoissa juuri sen samaisen oman ajatuksensa, jota vastaan vaimo oli väittänyt, ja hän huomasi tuon ajatuksen sukeltaneen esiin puhdistuneena kaikesta siitä tarpeettomasta lisästä, joka siihen oli tarttunut riidan tuoksinassa.

Seitsenvuotisen avioelämän jälkeen tunsu Pierre tullessaan siihen varmaan käsitykseen, ettei hän ole huono ihminen ja hän tunsu tämän siksi, että hän näki itsensä kuvastuneena puolisoissaan. Itsessään hän tunsu hyvän ja huonon olevan toisiinsa sekaantuneena, mutta se, mikä hänestä kuvastui hänen vaimossaan, oli todellisesti hyvää ja kaikki se, mikä ei ollut täysihyvää, oli karissut pois. Tämä kuvastuminen ei ollut syntynyt johdonmukaisen ajattelun avulla, vaan erään toisen, salaperäisen, välittömän kuvastuksen kautta.

Pierre oli vierailut Rostovilaisilla jo kaksi kuukautta, kun hän eräänä päivänä oli saanut kirjeen ruhtinas Fedorilta, joka kutsui häntä Pietariin keskustelemaan eräistä tärkeistä kysymyksistä. Nämä kysymykset koskivat erästä yhdistystä, jonka pääperustajia Pierre oli ollut.

Kun Natasha, joka luki kaikki miehensä kirjeet, oli lukenut tämän kirjeen, kehotti hän ensimmäisenä miestänsä matkustamaan Pietariin, niin raskaalta kuin hänestä tuntuikin miehensä poissaolo. Kaikkia Pierren aatteellisia harrastuksia piti Natasha äärettömän tärkeinä ja sen vuoksi hän oli alituudessa pelossa, ettei vain mitenkään olisi ollut esteeksi tälle miehensä toiminnalle. Pierren aran kysyvään katseeseen kirjeen lukemisen jälkeen vastasi Natasha pyynnöllä, että hän läksisi matkalle, mutta ilmottaisi hänelle ajan, jolloin hän palaisi takaisin. Ja Natasha lupasi hänet matkalle neljäksi viikoksi.

Siitä saakka, kun tämä määräaika kaksi viikkoa sitte oli kulunut umpeen, oli Natasha ollut ainaisen pelon, surun ja äreiden vallassa.

Denisof, virkaeron saanut kenraali, joka oli tyytymätön asioiden yleiseen kulkuun ja joka oli kaksi viikkoa sitte saapunut Lisijagoriin, katseli Natashaa ihmeissään ja suruisin mielin, niin kuin katsellaan entisen rakkaan henkilön huonoa muotokuvaa. Alakuloinen, ikävöivä katse, hajamieliset vastaukset ja puheleminen lapsista, siinä kaikki, mikä oli jäänyt jällellet entisestä tenhottaresta.

Natasha oli koko tämän ajan surumielinen ja äreä varsinkin silloin, kun hänen äitinsä, veljensä, Sonja tai kreivitär Maria häntä lohduttaakseen koettivat puolustaa Pierren viipymistä ja keksiä siihen syitä.

— Tyhmyyttä ja joutavuutta, — vastasi tavallisesti Natasha, — ovat kaikki hänen puuhansa, joista ei ole minkäänlaista hyötyä, ja kaikki roskayhdistykset, — sanoi hän niistä samoista asioista, joiden hän uskoi olevan erinomaisen tärkeitä.

Ja hän meni lasten kamariin imettämään ainoata poikalastaan Petjaa. Ei kukaan muu osannut kertoa hänelle niin paljon lohduttavaa ja ymmärrettävää kuin tämä kolmikuukautinen pieni olento levätessään äidin rinnoilla, jolloin hän tunsu sen suun liikettä ja pikku nenän tuhisemista. Tämä olento tuntui puhuvan: "sinä olet vihainen, mustasukkainen ja tahtoisit kostaa hänelle, sinä pelkää, mutta tässä minä olenkin, minä olenkin hän"... Eikä Natasha voinut vastata mitään, sillä se oli enemmän kuin totta.

Näinä levottomina viikkoina kävi Natasha niin usein tynnyttelemässä ja imettämässä lasta, että tämä sai liian paljon ravintoa ja sairastui siitä. Natasha kauhistui, mutta toisekseen oli se hänelle hyvään tarpeeseen, sillä lasta hoitaessaan ei levottomuus miehen tähden rasittanut häntä niin pahasti kuin muuten.

Natasha oli parhaillaan imettämässä, kun portilta kuului Pierren tulon ääniä. Lapsenhoitaja tuli riemuitsevin kasvoihin nopeasti, mutta hiljaa huoneeseen.

— Joko tuli? — kysyi Natasha supattamalla ja uskaltamatta liikahtaa, jottei olisi herättänyt nukahtanutta lasta.

— Tuli, rouva kulta, — supatti lapsenhoitaja.

Veri syöksähti Natashan kasvoille, hänen jalkansa liikahtivat itsestään, mutta hän ei päässyt nousemaan eikä lähtemään, kun lapsi samassa raotti silmiään. "Oletko siinä?" tuntui lapsi sanovan ja maiskautti veltosti suutaan. Natasha irrotti lapsen hellävaroin rinnasta, hyssytteli hieman, antoi lapsen hoitajalle ja läksi sitte nopein askelin ovea kohti. Ovella hän kuitenkin pysähtyi ikään kuin tuntien omantunnon soimausta siitä, että hän iloissaan oli jättänyt lapsen liian aikaiseen sylistään. Hän katsahti taakseen. Lapsenhoitaja oli juuri nostamassa lasta kyynärpäät koholla uutimien taa sänkyyn.

— Menkää vain, menkää vain, rouva kulta, olkaa ihan huoletti, — supatti lapsenhoitaja tuttavallisesti hymyillen, kuten rouvan ja lapsenhoitajan kesken oli tullut tavaksi.

Natasha riensi kepein askelin eteiseen.

Denisof, joka piippu hampaissa oli tullut kabinetista salonkiin, näki nyt vasta ensi kerran oikean Natashan, jonka kasvoilla leimusi leimuamalla kirkas, läikkyvä, iloinen valo.

— Jo tuli! — huudahti Natasha juostessaan Denisoville, joka hänkin tunsu olevansa iloissaan Pierren tulosta, vaikkei hän Pierrestä pitänyt juuri ollenkaan.

Eteiseen tultuaan huomasi Natasha kookkaan henkilön riisuvan turkin vyötä. "Hän, hän! Totisesti hän on tuossa!" ajatteli Natasha, lennähti vasten Pierreä, kietoi kätensä Pierren kaulaan, painoi hänen päätään rintaansa vasten, ja työnnettyään sen sitte etemmä, katsahti Pierren hauraisiin, punottaviin, onnellisiin kasvoihin. "Hän se on, onnellinen, tyytyväinen"...

Mutta samassa johtui hänen mieleensä odotuksen ikävä kahden viimeisen viikon varrelta, sädehtivä riemu sammui hänen kasvoiltaan, hän synkistyi ja yht'äkkiä alkoi Pierrelle tulvia tulvanaan moitteita ja sisukkaita sanoja. — Hätäkos sinun on ollut, olet saanut kylläksesi pitää iloja... Vaan entäs minä? Olisit edes lapsia säälinyt. Pitäisi imettää, mutta maito pilautui... Petja oli kuolemaisillaan. Mutta sinun on hauska. Niin, sinun on hauska...

Pierre tiesi, ettei hän ollut syyssä, sillä hänen oli ollut sula mahdollisuus päästä aikaisemmin, hän tiesi, että vaimon mielenpurkaus oli sopimaton ja että se asettuu parin minuutin kuluttua, mutta hän tiesi myöskin, että hänellä itsellään oli hyvä ja iloinen mieli ja se oli tärkeintä. Hänen mielensä olisi tehnyt naurahtaa, mutta hän ei uskaltanut edes ajatellakaan sitä. Hän veti kasvonsa surkean ja pelästyneen näköisiksi ja kallistui kumaraan.

— En mitenkään voinut, jumaliste. Miten Petja jaksaa?

— Paljoo paremmin, mennään. Eikö sinua tosiaankaan hävetä. Jos olisit nähnyt, minkälainen olen ilman sinua, miten tuskailin...

— Oletko terve?

— Mennään, mennään, — hoppusi Natasha laskematta Pierreä käsistään. He menivät huoneisiinsa.

Kun Nikolai tuli vaimoineen etsimään Pierreä, oli tämä lasten kamarissa ja piteli leveällä oikealla kämmenellään Petjaa ja nauratteli häntä. Hänen leveille kasvoilleen oli pysähtänyt tyytyväisyyden iloinen hymy. Myrsky oli aikoja sitten tauonnut ja Natashan kasvoilla helotti kirkkaasti säteilevä aurinko, kun hän hellästi katsoi mieheensä ja lapseen.

— Ja te saitte kaikki hyvästi selvitetynsi ruhtinas Fedorin kanssa? — kysyi Natasha.

— Mainiosti.

— Katsohan, ja pitää pystyssä (päätä, tarkotti Natasha). Mutta kylläpä säikytti minut... Näitkö ruhtinatarta? Onko hän todella rakastunut siihen...

— Sanoppas muuta...

Tällöin tuli huoneeseen Nikolai ja kreivitär Maria. Pierre kumartui lapsi sylissä suutelemaan heitä ja vastasi uteluihin. Mutta vaikka Pierrellä näytti olevan paljonkin kerrottavaa, veti myssypäinen lapsi, jonka niskat huojatelivat myötäänsä, koko hänen huomionsa puoleensa.

— Kuinka suloinen! — sanoi ruhtinatar Maria katsoessaan lapseen ja hyväillessään sitä. — Nicolas, — sanoi hän miehelleen, — kuinka sinä et käsitä näiden suloisimmista suloisimpien hyvyyttä.

— En voi käsittää — vastasi Nikolai kylmästi katsoen lapseen. — Lihakimpale. Lähdetään, Pierre.

— Hän on kuitenkin hyvin hellä isä, — sanoi kreivitär Maria miestänsä puolustaen, — mutta vasta kun ne ovat vuoden tai parin vanhoja...

— Pierre on erinomainen lapsenhoitaja, — sanoi Natasha, — hän kehuu, että hänen kätensäkin on kuin tehty lapsen peräpuolta varten. Katsokaahan.

— Ei ollenkaan sitä varten, — vastasi Pierre ja antoi pojan lapsenhoitajalle.

XII.

Lisijagorissa, samoin kuin missä muussa oikeassa perheessä tahansa, asui yhdessä useita kokonaan toisistaan eroavia ryhmiä, jotka sulivat yhdeksi sopusointuiseksi kokonaisuudeksi, joskin kukin niistä säilytti oman erikoisen luonteensa. Tapahtuipa talossa mitä tahansa, vaikutti se kuhunkin ryhmään yhtä iloisesti tai surullisesti, mutta samalla oli kullakin ryhmällä aivan omat, muista riippumattomat syynsä iloon tai suruun jonkun tapauksen johdosta.

Pierren tulo oli yksi näitä iloisia, tärkeitä tapauksia ja se vaikutti kaikkiin samalla tavalla.

Palvelijat, nuo isäntäväen parhaimmat tuomarit, sillä he eivät arvostele heitä puheiden eivätkä tunteiden ilmauksien, vaan tekojen ja elämäntapojen mukaan, iloitsivat Pierren tulosta siksi, että he tietäsivät, ettei kreivi tästä puoleen rupea enää käymään joka päivä työmailla ja että hän muuttuu iloisemmaksi ja suopeammaksi, ja vielä siksi, että kaikki saavat runsaita lahjoja juhlapäiväksi.

Lapset ja kotiopettajattaret iloitsivat Besuhovin tulosta siksi, ettei kukaan muu osannut pitää semmoista iloa kuin hän. Hän yksinään osasi soittaa sitä hyppyä (ainoa kappale, jonka hän osasi soittaa), jonka mukaan voi tanssia, kuten hän sanoi, kaikki mahdolliset tanssit, ja aivan varmaan oli hän tuonut kaikille lahjoja.

Nikolenka, joka nyt oli 15-vuotinen, laiha, ruskeakutrinen, syväsilmäinen, sairaloinen ja lahjakas poika, ilostui siksi, että setä Pierre, joksi hän häntä sanoi, oli hänen ihastuksensa ja kiihkeän kunnioituksensa esine. Kukaan ei ollut herättänyt Nikolenkassa erityistä rakkautta Pierreä kohtaan, jota hän muuten oli harvoin nähnytkin. Kreivitär Maria, joka valvoi Nikolenkan kasvatusta, oli koettanut kaikin voiminsa saada häntä pitämään miehestään yhtä paljon kuin hän itsekin piti hänestä ja Nikolenka kyllä pitikin enostaan, mutta halveksuvaan vivahtavan välinpitämättömästi. Pierreä hän sitävastoin jumaloi. Nikolenka ei tahtonut tulla husariksi eikä Yrjön ritariksi, kuten hänen enonsa, vaan hän halusi tulla tietorikkaaksi, ymmärtäväiseksi ja hyväksi, kuten Pierre. Pierren saapuvilla ollessa oli Nikolenkan kasvoilla aina iloinen välke, ja kun Pierre kääntyi häntä puhuttelemaan, punastui hän ihastuksesta ja hänen sydämensä rupesi rajusti lyömään. Jokainen sana, jonka Pierre lausui, syöpyi hänen mieleensä ja jälestäpäin muisteli hän yhdessä Dessallesin kanssa ja itsekseenkin Pierren sanoja ja koetteli selittää niiden merkitystä. Pierren entisyys, hänen kärsimyksensä vuonna 1812 (joista Nikolenka kuulemiensa mukaan oli luonut itselleen hämärän, runollisen kuvan), hänen seikkailunsa Moskovassa, Platon Karatajef (josta Nikolenka oli kuullut itseltään Pierreitä), hänen rakkautensa Natashaan (johon myöskin Nikolenka oli erityisesti kiintynyt) ja varsinkin hänen ystävyytensä isään, jota Nikolenka ei muistanut, nostivat Pierren hänen silmissään jumalalliseksi sankariksi.

Katkonaisista puheista Nikolenkan isästä ja Natashasta, siitä mielenliikutuksesta, jolla Pierre puhui vainajasta ja siitä arasta, hellästä, hartaudesta, jolla Natasha muisteli vainajaa, aavisti

poika, jonka sydämessä rakkauden idut olivat alkaneet versoa, että hänen isänsä oli rakastanut Natashaa ja testamentannut hänet kuolinhetkellään ystävälleen. Isä taas, jota Nikolenka ei muistanut, kajasti hänelle jumaluutena, jota mielikuvitus ei pystynyt hahmoittamaan ja jota ajatellessa sydäntä kouristi tuskan ja riemun väkevä tunne.

Vieraat iloitsivat Pierren tulosta siksi, että hän oli mies, joka osasi virittää eloa ja yhteishenkeä mihin seuraan tahansa.

Aikuinen kotiväki, vaimosta puhumattakaan, oli iloissaan siitä, että oli palannut takasin ystävä, jonka turvin oli kepeää ja rauhallista elää.

Vanhat naiset olivat iloissaan lahjoista, joita hän antaisi ja varsinkin siitä, että Natasha virkistyy uudeksi ihmiseksi.

Pierre käsitti kaikkien näiden ryhmien erilaiset tunteet ja hän jouduttautui antamaan kullekin odotetut tuomiset.

Pierre, joka oli mitä hajamielisin ja huolimattomin ihminen, oli tällä kertaa ostanut kaikki, mitä Natasha oli muistilistaan merkinnyt. Avioliittonsa alkuaikoina oli Pierre oudoksunut vaimonsa vaatimusta ostaa mitään unohtamatta kaikki, mitä hän oli ottanut ostettavakseen, ja sitte oli häntä suuresti ihmetyttänyt se seikka, että Natasha oli aina kovasti katkeroitunut, kun hän ensi alussa oli unohtanut kaikki. Sittemmin hän tottui paljoa huolellisemmaksi. Kun hän tiesi, ettei Natasha tahtonut mitään itselleen, vaan pyysi ostamaan muille ainoastaan siksi, että Pierre oli tarjoutunut ostamaan, tuottivat nämä ostokset hänelle nyt suurta lapsellista iloa ja hän oli muistanut ostaa kaikille lahjansa. Natasha kyllä moitiskeli häntä nytkin, mutta se johtui vain siitä, että Pierre oli ostanut liikaa ja maksanut liiaksi suuria hintoja. Sillä kaikkien muiden puutteittensa, kuten useimmat ajattelivat (siivottomuuden ja huolimattomuuden) tai ominaisuuksiensa lisäksi, kuten Pierre ajatteli, oli Natasha saita.

Siitä saakka, kun Pierren talous ja perhe olivat kasvaneet suuria menoja vaativiksi, oli Pierre ihmeekseen huomannut, että hän kulutti kahta vähemmän kuin ennen ja että hänen raha-asiansa, joita hänen ensimmäisen vaimonsa velat olivat pahasti rasittaneet, alkoivat korjautua.

Elämä oli käynyt huokeammaksi siitä syystä, että se nyt kulki määrättyä uraansa, sillä sitä kallista ylellisyyttä, joka oli syntynyt alituisesti vaihtelevan elämäntavan kautta, ei nyt enää ollut olemassa eikä Pierre sitä kaivannutkaan. Hän tunsi, että hänen elämänsä oli nyt lopullisesti muodostunut semmoiseksi, jommoisena se tulee pysymään hänen kuolemaansa saakka ja ettei hän enää voinut muuttaa sen kulkua eikä muotoja.

Pierre purki iloisin, hymyilevin kasvoin ostoksiaan.

— Katsoppas tätä! — sanoi hän levitellen erästä vaatepalaa yhtä taitavasti kuin puotimies.

Natasha istui vanhin tyttö sylissä vastapäätä miestänsä ja katsoi säteilevin silmin vuoroin mieheensä, vuoroin siihen, mitä tämä aukoi.

— Onko tämä Bjelovalle? Mainiota. (Hän tunnusteli kankaan laatua). Varmaankin ruplan hintaista?

Pierre sanoi hinnan.

— Liian kallista, — huomautti Natasha. — Mutta jo ne lapset ilostuvat ja maman. Turhanpäiten sinä ostit minulle tämän, — lisäsi hän voimatta pidättää tyytyväisyyden hymyä ihastellessaan kullalla ja helmillä kirjailtua pääkampaa, jommoiset alkoivat vasta tulla muotiin.

— Adèle sai minut houkutelluksi: ostakaa, ostakaa, hoki, — vastasi Pierre.

— Milloinkas minä tätä pidän? — Natasha pisti kamman palmikkoonsa. — Kunhan pikku Mari kasvaa suureksi, ehkä ne sittenkin ovat muodissa. Lähdetään nyt.

Koottuaan lahjat he menivät ensin lasten kamariin ja sitte vanhan kreivittären luo.

Kreivitär istui tapansa mukaan Bjelovan kanssa grande patienceä pelaamassa, kun Pierre ja Natasha kääröt kainalossa astuivat huoneeseen.

Kreivitär oli jo seitsemännellä kymmenellä. Hän oli kokonaan harmaantunut ja piti päässään myssyä, jonka reunapoimuihin hänen kasvonsa olivat kokonaan uponneet. Hänen kasvonsa olivat ryppyiset, ylähuuli oli painunut sisäänpäin ja silmät himmenneet.

Miehensä ja poikansa kuoleman jälkeen, jotka olivat tapahtuneet niin lähekkäin, tunsi hän jääneensä aivan kuin vahingossa tähän maailmaan, jossa hänellä ei ollut mitään tekemistä. Hän söi, joi, nukkui, voi hyvin, mutta ei enää elänyt. Hän ei enää saanut elämästä mitään vaikutelmia eikä hän kaivannut enää mitään muuta kuin lepoa ja tämän levon voi tuoda ainoastaan kuolema. Mutta niin kauan kun kuolemaa ei kuulunut, täytyi hänen elää s.o. käyttää elämänvoimiaan. Hänessä huomasi mitä selvimmin sen, minkä huomaa hyvin pienissä lapsissa ja hyvin vanhoissa ihmisissä. Hänen elämässään ei ollut havaittavissa minkäänlaista ulkonaista tarkotusta, vaan ainoastaan tarve tyydyttää erilaisia taipumuksia. Hän tarvitsi jonkun verran syödä, nukkua, ajatella, puhella, itkeä, työskennellä, riidellä j.n.e. pelkästään siksi, että hänellä oli vatsa, aivot, lihakset, hermot ja maksa. Ja kaiken tämän hän teki minkään ulkonaisen seikan pakottamatta. Hän puheli vain siksi, että hänen piti ruumiillisesti käyttää kieltään ja keuhkojaan. Hän itki kuin lapsi siksi, että hänen piti niistä nensä j.n.e.

Jos hän illalla oli syönyt jotain rasvaista, tuli hänelle aamulla tarve saada riidellä ja silloin hän tavallisesti valitsi lähimmäksi aiheeksi Bjelovan kuurouden. Tällöin rupesi hän hiljaa puhumaan Bjelovalle jotain huoneen toisesta päästä.

— Tänään taitaa olla lämpimämpi, rakkaani, — sanoi hän supattamalla.

Ja kun Bjelova vastasi: "lähdetään vain", murahti kreivitär vihasesti: "siunatkoon, miten kuuro ja tyhmä!"

Yhtenä aiheena oli nuuska, joka hänestä tuntui milloin kuivalta, milloin kostealta, milloin taas huonosti hienonnetulta. Nämä ärsyttävät aiheet saivat hänen kasvonsa kellastumaan sapenkarvaisiksi ja hänen palvelijattarensa arvasivat varmoista merkeistä aina, milloin Bjelova taas tulee kuuroksi, nuuska kosteaksi ja kasvot sapenkarvaisiksi. Samoin kuin hänen piti viljellä sappeaan, piti hänen viljellä muitakin kykyjään. Kun hänen piti ajatella, tapahtui se paciencen kautta. Kun piti itkeä, oli sen aiheena kreivivainaja. Kun piti olla huolissaan, tapahtui se Nikolain ja tämän terveyden tähden. Kun piti purkaa ilkeyttä, oli sen esineenä kreivitär Maria. Kun piti harjottaa äänielimiä, joka tapahtui tavallisesti illalla seitsemättä käydessä ruokalevon jälkeen pimeässä huoneessa, silloin olivat aina esillä samat iänikuiset jutut, joiden kuuntelijoina olivat aina samat henkilöt.

Nämä vanhan kreivittären omituisuudet ymmärsi kotiväki varsin hyvin, vaikkei kukaan puhunut niistä milloinkaan, ja kaikki koettivat kaikilla mahdollisilla keinoilla tyydyttää hänen tarpeitaan. Vain toisinaan voi huomata Nikolain, Pierren, Natashan ja kreivitär Marian keskinäisistä hymyn- ja surunsekaisista katseista, että he siten ilmaisivat käsityksensä vanhasta kreivittärestä.

Nämä katseet puhuivat muutakin. Ne puhuivat, että hän oli jo elämäntehtävänsä tehnyt, ettei hän kokonaan ole sitä, miltä hän nyt näytti, että me kaikki kerran tulemme samanlaisiksi ja että oli kaunista palvella vanhusta ja hillitä itseään hänen tähtensä, joka kerran oli ollut rakas ja yhtä elämänintoinen kuin hekin, mutta nyt surkastunut ja surkuteltava. "Memonto mori" puhuivat heidän katseensa.

Ainoastaan kokonaan kehnot ja tyhmät ihmiset sekä pienet lapset kotiväestä eivät käsittäneet tätä, vaan vieroivat kreivitärtä.

XIII.

Kun Pierre vaimoineen tuli vierashuoneeseen, oli vanhalle kreivittärelle juuri tullut tarve ryhtyä ajatustyöhön eli panemaan grande paciencettä ja sen vuoksi näkyi, että vaikka hän ennen aina oli lausunut joka kerran Pierren matkalta tultua samat sanat: "vihdoinkin, jo tässä saikin odottaa, Jumalan kiitos", ja lahjoja annettaessa niinikään entiseen tapaansa: "mitäs lahjan kalleudesta, kiitos, että vanhaakin muistit", ei hän ollut mielissään Pierren tulosta tänä hetkenä, sillä se häiritsi parhaillaan meneillään olevaa peliä. Vasta kun hän oli saanut sen loppuun, rupesi hän katsomaan lahjoja. Pierre oli tuonut hänelle erittäin sirotekoisen korttikotelon, kannellisen, heleänsinisen sevresiläisen kupin, joka oli kaunistettu paimenten kuvilla, ja kultaisen nuuskarasian, jossa oli kreivin muotokuva ja joka oli Pietarissa valmistettu Pierren tilauksesta. (Kreivitär oli kauan semmoista halunnut.) Kun häntä nyt ei haluttanut itkeä, katseli hän muotokuvaa välinpitämättömästi ja oli eniten mielissään kotelosta.

— Kiitoksia, ystäväni, olet valmistanut minulle ilon, — sanoi kreivitär totuttuun tapaansa. — Parasta oli kuitenkin, että itsesi toit. Muuten ei tässä olisi tullut mitään. Saisit pitää kommentoa vaimollesi. Hän on ihan kuin mieltä vailla ilman sinua. Ei näe eikä ymmärrä mitään, — puheli hän tapansa mukaan. — Katsohan, Anna Timofejevna, — lisäsi hän, — minkälaisen kotelon se poika meille toi.

Bjelova kiitteli lahjoja ja oli ihastuksissaan kankaasta.

Vaikka Pierren, Natashan, Nikolain, kreivitär Marian ja Denisovin olisi pitänyt puhella minkä mistäkin semmoisesta, josta tavallisesti ei puhuttu vanhan kreivittären kuullen siitä syystä, että olisi pitänyt myötäensä vastata hänen omituisiin kysymyksiinsä ja toistaa vähäväliä samoja asioita, joita hän ei jaksanut muistaa, istuivat he kuitenkin kaikki yhdessä teepöydän ääressä ja Pierre vastaili kreivittären kysymyksiin, jotka eivät huvittaneet enemmän häntä kuin muitakaan, että ruhtinas Vasili oli vanhentunut, että kreivitär Maria Aleksejevna oli käskenyt tervehtimään j.n.e.

Tämmöistä kuivaa keskustelua, jota ilman ei kuitenkaan tultu aikaan, kesti koko teenjuonnin ajan. Pyöreän teepöydän ympärillä teekeittiön ääressä, jonka takana istui Sonja, olivat koolla kaikki perheen aikuiset jäsenet. Lapset ja näiden opettajat olivat jo juoneet teensä ja heidän ääniään kuului viereisestä divanihuoneesta. Teetä juodessa istuivat kaikki tavallisilla paikoillaan. Nikolai istui uunin vieressä pienen pöydän ääressä, johon hänelle tuotiin teensä. Vinttikoiria Milka, ensimmäisen Milkan pentu, jonka kuono oli vanhuuttaan kokonaan harmaantunut ja jonka suuret, mustat silmät näyttivät sen johdosta entisestään pullistuneen, virui nojatuolissa hänen vieressään. Denisof, jonka käherä tukka, viikset ja korvallisparta olivat käyneet harmaanvoiviksi, istui kenraalin nuttu rinnan kohdalta avattuna kreivitär Marian rinnalla. Pierre istui vaimonsa ja vanhan kreivittären välissä. Hän kerroskeli asioita, joiden hän tiesi huvittavan vanhaa kreivitärtä ja jotka tämä ymmärsi. Hän puhui seuraelämän ulkopuutteista ja niistä vanhan kreivittären ikätovereista, jotka aikoinaan olivat muodostaneet hänen seurapiirinsä, mutta jotka olivat suurimmaksi osaksi hajallaan ympäri maailmaa, viettivät, kuten vanha kreivitärkin, elämänsä ehtoopuolen viimeisiä hetkiä ja poimivat viimeisiä tähtäpäitä elämänsä kylvästä. Mutta juuri nämä ikätoverit tuntuivat vanhasta kreivittärestä ainoalta oikealta maailmalta. Pierren hilpeydestä huomasi Natasha, että hänen matkansa oli ollut hauska ja että hänen mielensä teki kertoa paljonkin, mutta hän ei uskaltanut vanhan kreivittären kuullen. Denisof, joka ei ollut perheen jäsen eikä sen vuoksi käsittänyt Pierren varovaisuutta, halusi koko ajan saada tietää,

mitä Pietariin kuului ja hän kehotti tuon tuostakin Pierreä kertomaan milloin siitä, miten äsken oli käynyt Semjonovin rykmentille, milloin Araktshejevista ja milloin bibliaseurasta. Muutaman kerran Pierre ryhtyikin kertomaan näistä, mutta Nikolai ja Natasha pyörsivät hänet joka kerran ruhtinas Ivanin ja kreivitär Maria Antonovnan terveydentilaan.

— No, yhäkö se järjettömyys siellä jatkuu? — kysäsi Denisof.

— Vai yhäkö jatkuu! — huudahti Pierre. — Voimakkaampana kuin koskaan ennen. Bibliaseura muodostaa nyt koko hallituksen!

— Mitä se on, *mon cher ami*? — kysyi vanha kreivitär, joka oli juonut teensä ja näytti haluavan löytää aiheen saadakseen torailla aterian jälkeen. — Kuinka sinä sanoitkaan — hallitus. Sitä en ymmärrä.

— Maman, — ehätti selittämään Nikolai, joka osasi kääntää asian äitinsä kielelle, — ruhtinas A.N. Golitsin on nähkääs perustanut seuran ja hänellä kuuluu olevan suuri valta.

— Araktshejef ja Golitsin, — sanoi Pierre varomattomasti, — ovat nyt koko hallitus. Ja minkälainen hallitus! Kaikkialla näkevät salaliittoja ja kaikkea pelkäävät.

— Mitäs pahaa sitte ruhtinas Aleksander Nikolajevitsh on tehnyt? Hän on erittäin kunnioitettava mies. Tapasin hänet silloin Maria Antonovnalla, — sanoi kreivitär pahastuneena ja pahastuneena vielä enemmän siitä, ettei kukaan virkkanut mitään hän jatkoi: — nykyisin on ruvettu morkkaamaan kaikkia. Mitä pahaa on evankelisessa yhdistyksessä? — Ja hän nousi ylös (kaikki muutkin nousivat) ja köpitti kasvot tuikeina divanihuoneeseen pöytänsä ääreen.

Raskaan äännettömyyden katkasi viereisestä huoneesta kaikuva lasten nauru ja hälinä. Lapsilla tuntui olleen joku erityinen ilon aihe.

— Valmis, valmis! — kaikui ylinnä muita pikku Natashan riemukas kiljunta.

Pierre vaihtoi silmäyksiä kreivitär Marian ja Nikolain kanssa (Natasha oli aina hänen silmissään) ja hänen suunsa vetäytyi onnelliseen hymyyn.

— Se vasta on ihanaa musiikkia! — sanoi hän.

— Anna Makarovna on saanut sukan valmiiksi, — virkkoi kreivitär Maria.

— Lähdempä totisesti katsomaan, — sanoi Pierre pystyyn kavahtaen. — Tiedätkö, — sanoi hän pysähtyen ovella, — miksi erityisesti rakastan tuota musiikkia? Siksi, että lapset antavat minulle ensiksi tiedon siitä, että kaikki on hyvin. Kuta lähemmä kotia tänään pääsin, sen pahemmin pelotti. Vaan kun astuin eteiseen ja kuulin Andrjushan parkuvan, silloin arvasin, ettei ole hätää mitään...

— On se tunne minullekin tuttu, — vakuutti Nikolai. — Mutta minä en voi tulla, sillä sukat on aijottu minulle yllätykseksi.

Pierre meni lasten luo, jolloin näiden nauru ja huudot yltyivät entistä kovemmiksi.

— No, Anna Makarovna, — kuului Pierren ääni, — tähän näin keskeen ja sitte komennon mukaan: yks, kaks, kolme! Sinä, käy tähän, sinä syliin. No nyt: yks, kaks... — komensi Pierre. Syntyi äännettömyys. — Kolme!

Samassa räjähtivät lapset riemukkaaseen huutoon... "Kaksi, kaksi!" huusivat he.

Tällä tarkottivat he kahta sukkaa, jotka Anna Makarovna jollain omituisella tavalla oli kutonut puikoilla yht'aikaa toistensa sisään ja jotka hän aina veti lasten läsnäollessa toistensa sisästä, kun ne olivat valmistuneet.

XIV.

Kohta tämän jälkeen tulivat lapset sanomaan hyvää yötä. Lapset suutelivat kaikkia, opettajat ja opettajattaret kumarsivat ja poistuivat. Jällelle oli jäänyt vain Dessalles oppilaineen. Hän pyysi supattamalla oppilastaan lähtemään alakertaan.

— *Non, m-r Dessalles, je demanderais à ma tante de rester.*^[131] — vastasi niinikään supattamalla Nikolenka Bolkonski.

— *Ma tante*, saanko minä jäädä, — pyysi Nikolenka menen tätinsä luo.

Hänen kasvoillaan oli rukoileva, jännittynyt, riemuitseva ilme. Kreivitär Maria katsahti häneen ja kääntyi sitte mieheensä.

— Kun te olette täällä, ei hän voi teistä irtautua, — sanoi hän miehelleen...

— *Je vous le ramènerai tout-à-l'heure, m-r Dessalles; bonsoir.*^[132] — sanoi Pierre antaen kättä sveitsiläiselle ja kääntyi sitte hymyssäsuin Nikolenkaan. — Me emme ole koskaan tavanneet toisiamme. Katsohan, Maria, miten hän alkaa tulla isänsä näköiseksi, — lisäsi hän vaimolleen.

— Isätkö? — kysyi poika lennähtäen tulipunaiseksi ja katsoen Pierreen alhaalta ylöspäin ihastuksesta välkkyvin silmin.

Pierre nyökäytti hänelle päätään ja rupesi jatkamaan lasten tähden keskeytynyttä kertomustaan. Kreivitär Maria ompeli käsivaroin kanavalle. Natasha katsoi hellittämättä mieheensä. Nikolai ja Denisof nousivat aikaväliin istuimeltaan hakemaan piippujaan ja teetä Sonjalta, joka allapäin istui

teekeittiön takana, ja tekivät Pierrelle kysymyksen toisensa jälkeen. Kiharapäinen, sairaloinen poika istui välkkyvin silmin huomaamattomana nurkassa ja kääntäessään matalan kauluksen alta pistävää hoikkakaulaista, kiharaa päätään sinne päin, missä Pierre istui, hän vavahteli tuontuostakin ja supisi jotain itsekseen nähtävästi jonkun uuden, voimakkaan tunteen vaikutuksesta.

Keskustelu pyöri niiden korkeimmasta hallitusvallasta kiertelevien juttujen ympärillä, jotka useimpien ihmisten mielestä ovat tavallisesti sisäpolitiikan tärkeimpiä kysymyksiä. Denisof, joka oli tyytymätön hallitukseen omien vastoinkäymistensä tähden virka-urallaan, oli hyvin mielissään tyhmyyksistä, joita hänen mielestään nyt tehtiin Pietarissa, ja hän tokasi silloin tällöin räikein sanoin huomautuksiaan Pierren kertomuksen lomiin.

— Ennen täytyi olla saksalainen, mutta nyt on tanssittava Tatarinovan ja m-me Krüdenerin pillin mukaan, luettava ... Eckartshausenia ja viljeltävä sanan rieskaa. Ah, jospa vielä pääsisi valloilleen rakas Bonapartemme! Kyllä se poika juurittaisi mokoman roskan. Eikö tosiaankin ole viheliäistä antaa Semjonovin rykmentti sotamies Schwartzille? — huusi hän.

Nikolai piti myöskin varsin arvokkaana ja tärkeänä asiana arvostella hallitusta, mutta hän ei tehnyt sitä Denisovin tavoin, jonka mielestä kaikki oli nurinkurista. Nikolain mielestä olivat hyvin merkitseviä ja tärkeitä semmoiset seikat, kuin että se ja se oli nimitetty ministeriksi, joku toinen kenraalikuvernööriksi, että hallitsija oli lausunut niin ja niin, mutta ministeri niin ja niin. Ja näitä tällaisia asioita hän tiedusteli Pierreltä. Täten pysyi keskustelu Denisovin ja Nikolain kysymysten tähden koko ajan niiden juurujen puitteissa, joita korkeimmista hallituspiireistä oli päässyt leviämään.

Natasha, joka tunsikin miehensä ajatukset ja luonteen, huomasi, että Pierre oli jo pitkän aikaa halunnut kääntää keskustelun muihin asioihin ja paljastaa ne mieleessään kytevät pohjaimaiset ajatukset, joiden tähden hän oli käynyt Pietarissa neuvottelemassa uuden ystävänsä ruhtinas Fedorin kanssa. Kun Pierre ei kuitenkaan ollut voinut muuttaa keskustelun aihetta, auttoi Natasha häntä kysymällä, miten Pierren ja Fedorin välisen asian oli käynyt.

— Mikä asia se on? — kysyi Nikolai.

— Se on se vanha asia, — vastasi Pierre ympärilleen silmäillen. — Kaikki näkevät, että asiat menevät niin nurinkurisesti, ettei sitä enää voi sietää ja että kaikkein rehellisten ihmisten on noustava voimiensa mukaan vastakynteen.

— Kaikkien rehellisten ihmisten? — virkkoi Nikolai hieman kulmiaan rypistäen. — Mitä he sitte voivat tehdä?

— He voivat...

— Lähdetään kabinettiin, — pyysi Nikolai.

Natasha, joka oli jo hyvän aikaa sitte arvannut, että häntä tullaan hakemaan imettämään, kuuli lapsenhoitajan äänen ja läksi lastenkamariin. Kreivitär Maria meni hänen kanssaan. Miehet siirtyivät kabinettiin, jonne Nikolienka Bolkonski, jota hänen enonsa ei huomannut, myöskin tuli ja istuutui pimeään nurkkaan kirjoituspöydän ääreen.

— No, mitä siis aijot tehdä? — kysyi Denisof.

— Iänikuisia tyhmiä haaveita, — huomautti Nikolai.

— Nyt tahdon selittää, — alkoi Pierre malttamatta käydä istumaan, vuoroin astellen pitkin huonetta, vuoroin pysähtyen ja painostaen sanojaan nopein kädenliikkein. — Asema Pietarissa on seuraava. Hallitsija ei puutu, ei tartu mihinkään. Hän on antautunut kokonaan mystillisyyden valtaan (mystillisyyttä ei Pierre antanut kenellekään anteeksi). Hän etsii vain rauhaa ja rauhan voivat hänelle antaa ainoastaan ne henkilöt *sans foi ni loi*,^[133] jotka kaikin voiminsa koettavat tukahduttaa ja repiä alas kaikkea, kuten Magnitski, Araktshejef ja tutti quanti... Ajattelehan, jos sinä esimerkiksi et pitäisikään huolta maatilastasi, vaan halajaisit rauhaa, niin saavuttaisitko sinä tarkotuksesi siten, että sinun voutisi olisi niin ankara kuin suinkin?

— Mitä tämä sitte oikeastaan tarkoittaa? — kysyi Nikolai.

— Kaikki sortuu. Oikeusistuimet ovat rosvojen pesiä, armeijassa on ylin valta ruuskalla, kansaa kidutetaan, sivistys kuristetaan tukehduksiin. Kaikki, mikä on nuorta ja oikeata, tuhoetaan! Ja kaikki näkevät, ettei näin voi jatkua. Jousi on ylenmäärin jännitetty ja se katkeaa aivan varmasti, — puhui Pierre (samoin kuin kaikki ihmiset, tutustuttuaan hallitusten toimiin, ovat niistä puhuneet siitä saakka, kun hallituksia on maailmassa ollut olemassa, ja aina tulevat puhumaan). — Sanoin sen heille suoraan Pietarissa.

— Kenelle? — kysyi Denisof.

— Tiedättehän te, kenelle, — vastasi Pierre katsoen merkitsevästi kulmiensa alta, — ruhtinas Fedorille ja kaikille muillekin. Kilpaileminen valistusharrastuksissa ja rakkaudentöissä on tietysti paikallaan, mutta se ei riitä nykyisissä oloissa. Nyt tarvitaan muuta.

Tällöin huomasi Nikolai, että Nikolienka oli huoneessa. Hänen kasvonsa synkistyivät ja hän meni pojan luo.

— Mitä sinä täällä teet?

— Anna hänen olla, — sanoi Pierre tarttuen Nikolain käsivarteen ja jatkoi: — se ei riitä, sanoin heille, nyt tarvitaan muuta. Kun seistään ja odotetaan joka hetki jousen katkeamista, kun kaikki odottavat varmaa mullistusta, silloin on taajoin joukoin ryhdyttävä vastustamaan yhteistä onnettomuutta. Nuoret, uhkuvat voimat houkutellessaan toiselle puolelle, jossa ne kuihtuvat ja

turmeltuvat. Yhtä viettelevät naiset, toista suuret virat, kolmatta kunnianhimo ja rahat ja niin luisuu yksi toisensa perästä toiseen leiriin. Riippumattomia, vapaita miehiä, kuten te ja minä, ei jää ollenkaan. Laventakaa piiriänne, sanoin heille, olkoon tunnuslauseena itsenäisyys ja toiminta, eikä yksistään hyve.

Jätettyään pojan istumaan siirsi Nikolai äikeissään tuoliaan, istuutui sille, ryki tyytymättömänä ja rypisteli kasvojaan entistä kovemmin Pierren puhetta kuunnelleensa.

— Mikä sen toiminnan tarkoituksena sitte on? — sävähti hän. — Ja mihin suhteeseen te asetutte hallitukseen?

— Avustajan suhteeseen. Seuran ei tarvitse olla salaisen, jos hallitus antaa sille luvan. Eikä seura suinkaan ole hallitusvastainen, sillä sen jäsenet ovat aitovanhoillisia. Se on jalosukuisten seura sanan täydessä merkityksessä. Me emme tarkota mitään muuta, kuin ettei Pugatshevin kaltainen mies ilmestyisi surmaamaan meidän lapsiamme eikä Araktshejevin tapainen lähettäisi meitä sotilassiirtoloihin. Tätä varten vain me liityimme toisiimme eikä tarkotuksemme ole muu, kuin yhteinen hyvä ja yleinen turvallisuus.

— Niin, niin. Mutta kun seura on salainen, on se myös vahingollinen ja voi saada aikaan ainoastaan pahaa.

— Eihän toki! Onko Tugendbund, joka pelasti Europan (tällöin ei vielä uskallettu ajatella, että Venäjä oli pelastanut Europan), saanut aikaan mitään pahennusta? Tugendbund on hyveitä palvelevien liitto, rakkauden ja keskinäisen avun yhdistys, se koettaa toteuttaa sitä, mitä Kristus opetti ristinpuulla...

Natasha oli tullut keskustelun keskellä huoneeseen ja hän katsoi ilosta säteilevin silmin mieheensä. Hän ei iloinnut siitä, että Pierre puhui, sillä se ei herättänyt hänen mielenkiintoaan, koska kaikki hänen kuulemansa tuntui hänestä perin yksinkertaiselta ja koska kaikki tuo oli hänelle aikoja sitte tuttua (tämä tuntui hänestä siltä sen tähden, että hän tunsii täydellisesti sen lähteen — Pierren sydämen), mutta hän iloitsi siitä, kun hän näki Pierren innostusta hehkuvan muodon.

Vielä riemukkaammin katsoi Pierreen kaikkien unohtama Nikolenka. Jokainen Pierren lausuma sana syöpyi hänen sydämeensä kuin polttomerkki ja hän oli niin vaipunut kuuntelemiseen, että hän huomaamattaan katkoi enonsa kirjoituspöydällä käsiin osuneita kyniä ja lakkatankoja.

— Saksalainen Tugendbund ja se, josta minä puhun, ovat kaksi aivan erilaista asiaa.

— Hölynpölyä, veliseni, makkaramaakareille mokomat Tugendbundit, min'en niistä pääse hullua hurskaammaksi, — kuului Denisovin tiukka ääni. — Minä myönnän, että kaikki on päin hiiteen, mutta Tugendbundista en pääse tolkkulle. Jos kerran ei mikä ole mieleen, niin antakaa kapinan soida.^[134] Se on toista. *Je suis votre homme!*^[135]

Pierre hymähti, Natasha rupesi nauramaan, mutta Nikolai synkistyi entistä enemmän ja ryhtyi todistamaan Pierrelle, ettei mitään mullistusta ole tulossa ja että koko se vaara, josta Pierre puhuu, on vaan hänen mielikuvituksessaan. Pierre rupesi taas todistamaan omaa käsitystään, ja kun hänen henkiset kykynsä olivat voimakkaammat ja joustavammat, tunsii Nikolai joutuvansa umpikujaan. Tämä suututti häntä entistä enemmän, sillä hän tunsii sydämensä salaisen äänen sanovan hänelle järjen todisteluja paljoa voimakkaammasti, että hän oli oikeassa.

— Kuulehan nyt, mitä sulle aijon sanoa, — virkkoi Nikolai nousten tuoliltaan ja hermostuneesti asetellen piippuaan nurkkaan, jonne hän sen lopulta viskasi. — Todistamaan minä en kykene. Sinä sanot, että meillä on kaikki nurinkurin ja että tulee mullistus. Minusta ei ole niin. Mutta kun sinä sanot, että vala on sovinnainen muodollisuus, on minun vastaukseni selvä ja suora. Olethan sinä paras ystäväni, eikö niin? Mutta jos te perustatte salaisen seuran ja jos te nousette hallitusta vastaan, niin tiedän minä, että velvollisuuteni vaatii sitä tottelemaan, olipa se minkälainen tahansa. Käskipä silloin Araktshejef minua minä hetkenä hyvänsä nelistyttämään teitä vastaan eskadroonan rakunoita ja iskemään, en minä empisi tuokiotakaan, vaan läksisin ja iskisin. Nyt saat viisastella minkä mielesi pitää.

Näiden sanojen johdosta syntyi tukala äänettömyys, jonka kuitenkin katkasi Natasha ryhtyessään puolustamaan miestänsä ja vastustamaan veljeään. Puolustus oli kuitenkin laimeata ja kömpelöä, mutta hän saavutti tarkoituksensa. Keskustelu virisi uudelleen käyntiin ja se sujui nyt paljoa leppeämmässä muodossa.

Kun kaikki nousivat ylös lähteäkseen illalliselle, tuli Nikolenka Bolkonski Pierren luo kalpeana ja säihkyvin silmin.

— Setä Pierre ... ettekö te... Jos pappa olisi elossa ... luuletteko, että hän olisi samaa mieltä kuin tekin? — kysyi hän.

Samassa arvasi Pierre, mikä tunteiden ja ajatusten voimakas kiehunna olikaan tapahtunut tuossa pojassa keskustelun aikana, ja kun hän muisti, mitä kaikkea hän oli puhunut, rupesi häntä harmittamaan, että poika oli ollut kuuntelemassa. Hänen oli kuitenkin vastattava.

— Luulen, että hän olisi ollut, — vastasi Pierre väkinäisesti ja lähti kabinetista.

Nikolenka painoi päänsä kumaraan ja huomasi nyt vasta, mitä hän oli silponut pöydälle. Hän säikähti ja meni Nikolain luo.

— Eno, anna anteeksi, se tuli vahingossa, — sanoi hän osottaen katkottuja kyniä ja lakkatankoja. Nikolai vavahti vihasta.

— Olkoon, olkoon, — vastasi hän ja heitti kappaleet pöydän alle.

Hänen näytti olevan vaikea masentaa vihansa puuska. Hän kääntyi syrjin poikaan ja lisäsi:

— Sinun ei olisi pitänyt täällä ollakaan!

XV.

Illallista syödessä ei puhuttu enää politiikasta eikä seuroista. Sen sijaan sukeutui Denisovin aloitteesta Nikolaille erittäin mieluisa keskustelu 1812 sodan muistoista. Näistä keskustellessa osasi varsinkin Pierre pitää muut erinomaisen hilpeällä tuulella, niin että lopulta erosivat kaikki mitä suloisimmassa sovussa.

Kun Pierre illallisen jälkeen oli riisuutunut kabinetissaan ja antanut määräykset odotuksesta uupuneelle voudille, meni hän viitta päällä makuuhuoneeseen, jossa hänen vaimonsa vielä istui kirjoituspöydän ääressä jotain kirjottamassa.

— Mitä sinä kirjoitat, Maria? — kysäsi Nikolai.

Kreivitär Maria punastui. Häntä pelotti, ettei hänen miehensä hyväksyisi ja ymmärtäisi, mitä hän kirjotti.

Hän olisi mielellään salannut mieheltään kirjoituksensa, mutta samalla hän ilostui, että Nikolai oli yllättänyt hänet ja että hänen oli pakko selittää asia miehelleen.

— Päiväkirjaa, Nicolas, — vastasi kreivitär Maria ja antoi Nikolaille pienen sinikantisen vihkon, jonka hän oli kirjoittanut melkein täyteen voimakkaalla, kookkaalla käsialallaan.

— Päiväkirjaa? ... — toisti Nikolai hieman pilkallisesti ja otti vihkon käteensä.

Vihkoon oli kirjoitettu ranskaksi:

"4 p:nä joulukuuta. Kun Andrei (vanhin poika) ei tänä aamuna tahtonut pukeutua, lähetti m-lle Louise hakemaan minua. Poika kiukutteli ja oli itsepäinen. Minä koetin uhata, mutta hän äksyi pahemmin. Silloin minä jätin hänet yksikseen, menin nostamaan lapsenhoitajan kanssa muita lapsia ja sanoin hänelle, etten häntä rakasta. Poika oli kauan aikaa ääneti ikään kuin ihmeissään. Sitte karkasi hän minun luokseni paitasillaan ja parahti itkemään niin surkeasti, etten saanut häntä hyvään aikaan tyyntymään. Näkyi, että hän tuskaili varsinkin siksi, että oli pahottanut minun mieltäni. Kun illalla annoin hänelle lipun, rupesi hän taas katkerasti itkemään ja suutelemaan minua. Hänet saa aina taipumaan hellyydellä."

— Minkä lipun? — kysyi Nikolai.

— Olen ruvennut antamaan vanhemmille lapsille joka ilta pikku listoja siitä, miten he ovat käyttäytyneet.

Nikolai katsahti vaimonsa säteileviin silmiin, jotka olivat luodut häneen, selaili vihkoa edelleen ja luki palan sieltä, toisen täältä. Päiväkirjaan oli merkitty lasten elämästä kaikki se, joka äidin mielestä oli ollut huomion arvoista, kerrottu piirteitä lasten luonteista ja esitetty yleisiä ajatuksia kasvatustavoista. Muistiinpanot olivat tehdyt enimmäkseen mitä vähäpätöisimmistä pikkuseikoista, mutta ne eivät olleet sellaisia äidistä eikä isästä, joka nyt ensi kerran luki tätä päiväkirjaa.

8 p:nä joulukuuta oli kirjoitettu:

"Mitja telmi syödessä, Pappa kielsi antamasta hänelle torttua. Kun hän ei saanut, katsoi hän hyvin surkeasti ja ahneesti muihin lapsiin, sillä aikaa kun nämä söivät. Luulen, että rankaiseminen kieltämällä makeisten saamisen kehittää ahneutta. Sanottava Nikolaille."

Nikolai pani vihkon pois ja katsoi vaimoonsa, jonka säteilevät, kysyvät (hyväksyisikö Nikolai päiväkirjan vai ei) silmät olivat luodut häneen. Ei ollut epäilemistä, että Nikolai sekä hyväksyi päiväkirjan että oli ihastuksissaan vaimostaan.

Ehkä ei muistiinpanoja olisi tarvinnut tehdä ihan niin turhantarkasti tahi ehkä ei ollenkaan, ajatteli Nikolai, mutta toisekseen oli hän suuresti ihastuksissaan siinä vaimonsa väsymättömyydestä, ainaisesta sielun jännityksestä, joka tarkotti ainoastaan lasten henkistä parasta. Jos Nikolai olisi voinut tajuta tunteidensa perustan, niin olisi hän huomannut, että hänen luja, hellä, ylpeä rakkautensa vaimoonsa perustui kokonaan siihen ihmettelyyn, jota hän aina tunsikin vaimonsa sielukkuuden ja sen hänelle itselleen miltei saavuttamattoman ylhäisen henkimaailman tähden, jossa hänen vaimonsa aina asui.

Nikolai oli ylpeä siitä, että hänen vaimonsa oli älykäs ja hyvä, ja hän tunsikin oman mitättömyytensä vaimonsa rinnalla hengen maailmassa, mutta samalla täytti hänen sydämensä ilo siitä, että hänen vaimonsa ei ainoastaan ollut hänen omansa kaikkine sielunsa rikkauksineen, vaan myöskin oli osa hänestä itsestään.

— Tuhansin, tuhansin kerroin hyväksyn, ystäväni, — sanoi Nikolai tärkeän näköisenä ja lisäsi hetken vaiti oltuaan: — tänään käyttäydyin huonosti. Sinä et silloin ollut kabinetissa. Rupesimme väittelemään Pierren kanssa ja minä tulistuin. Minun oli mahdoton malttaa mieltäni, kun hän on sellainen lapsi. En tiedä, miten hänen kävisi koko miehen, ellei Natasha häntä pitäisi kovissa kourissa. Tiedätkö, miksi hän kävi Pietarissa?... He ovat perustaneet...

— Tiedän kyllä, — sanoi kreivitär Maria. — Natasha kertoi minulle.

— No niin, sinä siis jo tiedät, — virkkoi Nikolai tulistuen vielä muistellessaan väittelyä. — Hän

tahtoo saada minut uskomaan, että jokaisen rehellisen ihmisen täytyy nousta hallitusta vastaan, vaikka vala ja velvollisuus sitoo... Vahinko, ettet sinä ollut siellä, sillä kaikki hyökkäsivät minun kimppuuni... Denisovit ja Natashat... Merkillinen on se Natasha. Niin kovalla kuin hän miestänsä pitääkin, ei hän kuitenkaan osaa muuta kuin matkia miehensä sanoja, heti kun tulee tarpeen ajattelu, — sanoi Nikolai, joka oli joutunut sen voittamattoman tunteen valtaan, joka panee moittimaan kaikista läheisimpiä ja rakkaimpia henkilöitä.

Nikolai ei muistanut ollenkaan, että sen, mitä hän nyt sanoi Natashasta, olisi voinut sanoa sanasta sanaan hänestä itsestään vaimonsa suhteen.

— Olen sen huomannut, — vastasi kreivitär Maria.

— Kun sanoin Pierrelle, että velvollisuus ja vala on kaiken yläpuolella, rupesi hän todistamaan minulle senkin seitsemiä. Vahinko, ettet sinä ollut siellä. Mitä sinä olisit sanonut?

— Minun mielestäni olet aivan oikeassa, kuten jo sanoin Natashallekin. Pierre sanoo, että kaikki kärsivät, kituvat ja turmeltuvat ja että meidän velvollisuutemme on auttaa lähimmäisiämme. Tietysti hän on oikeassa, — puhui kreivitär Maria, — mutta hän unohtaa, että meillä on muita, lähempiä velvollisuuksia, jotka itse Jumala on meille osottanut, ja että me voimme panna itsemme alttiiksi, mutta emme lapsiamme.

— Juuri niin, sitä samaahan minäkin sanoin hänelle, — ehätti Nikolai vakuuttamaan, josta todellakin tuntui, että hän oli sanonut samalla tavalla. — Mutta he väittävät omaansa, että lähimäisen rakkaus ja kristillisuus... Ja kaikki tämä tapahtui Nikolenkan kuullen, joka oli pujahtanut huoneeseen ja särki siellä kaikki.

— Ah, tiedätkö, Nicolas, olen hyvin usein huolissani Nikolenkan tähden, — sanoi kreivitär Maria. — Hän ei ole ollenkaan tavallinen lapsi ja minä pelkään unohtavani hänet omieni tähden. Kaikilla meillä on lapsia ja kaikilla sukulaisia ympärillä, mutta hänellä ei ole ketään. Hän saa alituisesti olla ajatustensa parissa.

— Sinun ei luullakseni tarvitse syyttää itseäsi hänen tähtensä. Minkä hellä äiti suinkin voi tehdä lapsensa edestä, sen olet sinä tehnyt ja teet hänen edestänsä. Ja minä iloitsen siitä. Hän on erittäin kunnan poika. Tänään kuunteli hän Pierreä ihan kuin jonkinlaisessa horrostilassa. Ja tiedätkö, mitä oli tapahtunut? Kun olimme lähdössä illalliselle, huomasin, että hän oli pilkkonut pöydältäni kaikki säpäleiksi. Hän tuli kuitenkin heti sanomaan. En ole huomannut koskaan, että hän olisi puhunut vilppiä. Hän on erittäin kunnan poika! — toisti vielä Nikolai, joka sydämessään ei pitänyt Nikolenkasta, mutta jota hänen mielensä aina teki kehua kunnan pojaksi.

— En ole likikään äidin veroinen, — sanoi kreivitär Maria, — tunnen sen ja se huolettaa minua. Oivallinen poika. Olen hyvin levoton hänen tähtensä. Hänen sietäisi päästä ihmisten ilmoille.

— Kohta hän pääseekin, ensi kesänä vien hänet Pietariin, — sanoi Nikolai. — Niin, Pierre on aina ollut haaveilija eikä hän muuksi muutu, — jatkoi hän palaten kabinetissa tapahtuneeseen keskusteluun, joka ei vielääkään näyttänyt antavan hänelle rauhaa. — Mitä se minua liikuttaa, jos Araktshejef on kelvoton, mitä tekemistä minulla oli heidän ja heidän asioidensa kanssa, silloin kun menin naimisiin ja velkoja oli niin paljon, että olivat panna istumaan ja vanha äiti lisäksi, joka ei siedä eikä ymmärrä semmoista. Ja sitte sinä, lapset ja asiat. Omanko tyydytykseni tähden minä puuhaan aamusta iltaan asioilla ja konttorissa. Ei, minä tiedän olevani velvollinen työskentelemään äitini tyydytykseksi, sinun hyvytesi palkitsemiseksi ja pelastaakseni lapseni siitä kurjuudesta, jota itse olen nähnyt.

Kreivitär Marian mieli teki sanoa, ettei ihminen elä ainoastaan leivästä ja että Nikolai pitää aivan liian tärkeinä noita *asioitaan*, mutta samalla hän tiesi, että sanominen oli tarpeetonta ja hyödytöntä.

— Tiedätkö, Maria, — sanoi Nikolai, — äsken kävi täällä Ilja Mitrofanovitsh (tämä oli tilanhoitaja Tambovin läänistä) ja kertoi, että metsästä tarjotaan 80 tuhatta ruplaa.

Ja Nikolai rupesi kerroskelemaan eloisin kasvoin, miten kohtapuoleen käy mahdolliseksi ostaa takasin Otradnojen tila. "Vielä kymmenen vuotta ja silloin on lasteni hyvä olla."

Kreivitär Maria ymmärsi täydelleen miehensä ajatukset. Hän tiesi, että kun Nikolai tuolla tavoin ajattelee ääneen, kysyy hän usein hänenkin mielipidettään, mutta suuttuu, kun näkee hänen olevan muissa ajatuksissa. Kreivitär Marian täytyi pakottamalla pakottaa ajatuksiaan pysymään miehensä sanoissa, jotka eivät häntä ollenkaan huvittaneet... Kun hän katsoi mieheensä, ei hän oikeastaan ollut vaipunut muihin ajatuksiin, mutta hän tunsu jotain muuta. Hän tunsu nöyrää, hellää rakkautta tuota miestä kohtaan, joka ei koskaan tule ymmärtämään kaikkea, minkä hän itse ymmärsi ja tämän tähden rakasti hän miestänsä vielä voimakkaammin ja palavan hellemin. Tämän tunteen lisäksi, joka oli kokonaan vaivuttanut hänet ja esti häntä syventymästä miehensä suunnitelmien yksityiskohtiin, liikkui hänen mielessään ajatuksia, jotka eivät olleet missään yhteydessä sen kanssa, josta hänen miehensä puhui. Hän ajatteli veljenpoikaansa (kun Nikolai oli maininnut, miten kiihkein mielin poika oli kuunnellut Pierren sanoja, oli se tehnyt kreivitär Mariaan syvän vaikutuksen) ja monenlaisia piirteitä Nikolenkan herkästä, tunteellisesta luonteesta nousi hänen mieleensä. Samalla hän ajatteli lapsiaan. Hän ei kuitenkaan verrannut lapsiaan ja veljenpoikaansa toisiinsa, vaan vertasi tunteitaan heihin ja silloin hän huomasi surukseen, että hänen tunteistaan Nikolenkaa kohtaan puuttui jotain.

Toisinaan hän johtui ajattelemaan, että ero aiheutui lasten iästä, mutta sittenkin tuntui hänestä, ettei hän ollut tehnyt kaikkeaan heidän tähtensä ja hän lupasi sydämessään parantaa itsensä ja tehdä senkin, mikä oli mahdotonta: rakastaa tässä elämässä sekä miestänsä, lapsiaan, Nikolenkaa että kaikkia lähimmäisiään, niin kuin Kristus oli rakastanut ihmiskuntaa. Kreivitär Marian sielu pyrki aina äärettömyyttä, ikuisuutta, täydellisyyttä kohti ja sen vuoksi ei se löytänyt koskaan

rauhaa. Hänen kasvoilleen nousi sielun salattujen, korkeiden kärsimysten ylhä ilme, sielun, jota rasittavat ruumiin kahleet. "Jumalani! Miten meidän käy, jos hän kuolee, kuten minusta tuntuu, kun hänen kasvonsa ovat tuollaiset!" ajatteli Nikolai ja polvistuen jumalankuvan eteen hän rupesi lukemaan ehtoorukouksia.

XVI.

Kun Natasha oli jäänyt kahden kesken miehensä kanssa, rupesivat hekin keskustelemaan niin, kuin ainoastaan puoliset voivat keskenään keskustella: he ymmärsivät ja oivalsivat toistensa ajatukset tavattoman selvästi ja nopeasti ja tämä tapahtui vastoin kaikkia logikan sääntöjä, ilman harkintaa, järkeilyä ja johtopäätöksiä kokonaan omalla erikoisella tavalla. Natasha oli niin tottunut puhelemaan miehensä kanssa tällä tavalla, että jos heidän välillään oli jotain kieroä, niin huomasi hän sen parhaiten siitä, että Pierre rupesi puhumaan johdonmukaisesti. Jos Pierre ryhtyi jotain todistamaan, puhumaan harkitsevasti ja tyynesti ja jos kreivitär Maria miehensä esimerkkiä noudattaen rupesi tekemään samoin, tiesi kreivitär, että se vie aivan varmaan riitaan.

Siitä hetkestä saakka, kun he olivat jääneet kahden kesken ja Natasha onnen huumauksesta levälleen auennein silmin meni hiljaa miehensä luo ja sitte yht'äkkiä nopeasti tarttui miehensä päähän, painoi sitä rintaansa vasten ja sanoi: "nyt olet kokonaan, kokonaan omani, en laske sua luotani!" — siitä hetkestä saakka laukesi valloilleen logikan kaikkia lakia vastoin käyvä keskustelu, vastoin yksistään siitäkin syystä, että samaan aikaan puheltiin mitä erilaisimmista asioista. Ja vaikka samaan aikaan pohdittiinkin yhtä ja toista, ei se suinkaan haitannut ymmärtämisen selvyttä, vaan oli varmin merkki siitä, että he täydellisesti ymmärsivät toisensa.

Samoin kuin unessa on kaikki päinvastoin, sekasin ja sisällyksetöntä paitsi sitä tunnetta, joka unennäköä johtaa, niin oli heidän ajatustensa vaihdossakin, joka tapahtui vastoin kaikkia järjen lakeja, johdonmukaista ainoastaan se tunne, josta heidän sanansa kumpusivat, joskin keskustelu oli sekavaa ja epäjohdonmukaista.

Natasha kertoi Pierrelle veljensä toimista ja puuhista, siitä, miten hän ainoastaan oli kärsinyt eikä ollenkaan elänyt miehensä poissa ollessa, miten hän oli enemmän oppinut rakastamaan Mariaa ja miten Maria oli monessa suhteessa häntä parempi. Tätä sanoessaan Natasha myöskin vilpittömästi tunnusti kreivitär Marian henkisen etevämmyyden, mutta samalla hän siitä puhuessaan vaati Pierreä pitämään häntä sekä kreivitär Mariaa että kaikkia muitakin naisia parempana ja terotti tätä erityisesti Pierren mieleen nyt, kun tämä Pietarissa käydessään oli nähnyt paljon naisia.

Vastatessaan näihin Natashan sanoihin kertoi Pierre, miten vastenmielistä hänen oli Pietarissa ollut olla naisten seurassa päivällisillä ja iltamissa.

— Minä en osaa enää ollenkaan puhella naisten kanssa, — sanoi Pierre, — heidän seuransa on suorastaan ikävää, varsinkin kun minulla oli muita tehtäviä.

Natasha katsoi häneen terävästi ja jatkoi:

— Maria on kerrassaan ihana olento! Miten hän osaa ymmärtää lapsia! Hän näkee ikään kuin ainoastaan heidän sielunsa. Kun esimerkiksi Mitenkä rupesi eilen illalla kiukuttelemaan...

— Hän on hyvin isänsä näköinen, — keskeytti Pierre.

Natasha oivalsi, miksi Pierre huomautti Mitenkan ja Nikolain yhdennäköisyydestä: hänen mieltään painoi illallinen väittely Nikolain kanssa ja sen vuoksi häntä halutti kuulla, mitä Natasha siitä sanoisi.

— Nikolailla on se omituisuus, että jolleivät kaikki hyväksy jotain, ei hän suostu vaikka mikä olisi. Minun käsitykseni on se, että sinä pidät tärkeänä *ouvrir une carrière*,^[136] — sanoi Natasha toistaen Pierren kerran lausumat sanat.

— Ei, merkillisintä Nikolaissa on se, — sanoi Pierre, — että ajatteleminen ja ajatusten vaihto on hänestä huvia, melkein pelkkää ajanviettoa. Hän kokoaa kirjastoa ja on ottanut päämääräkseen olla ostamatta uutta kirjaa ennen entisten lukemista, hänellä on Sismondit, Rousseautille, Montesquieutille ... — sanoi Pierre naurahtaen. — Tiedäthän, kuinka minä häntä ... — aikoi hän lieventää arvosteluaan, mutta Natasha keskeytti hänet haluten siten huomauttaa, että se oli tarpeetonta.

— Sinä siis sanot, että ajatteleminen on hänestä huvia...

— Niin, mutta minusta on sitä kaikki muu. Minusta tuntui Pietarissa ollessani, kuin olisin nähnyt ihmisiä vain unissani. Kun minä olen syventynyt johonkuhun ajatukseen, on minusta kaikki muu huvia varten.

— Ah, kuinka ikävä, kun en nähnyt, miten lapset sinua tervehtivät, — sanoi Natasha. — Kuka oli enimmäkseen iloissaan? Luultavasti Liisa.

— Ja sitte, — jatkoi Pierre edelleen, — sanoo Nikolai, ettei meidän tarvitse ajatella. Vaan minä en tule ilman sitä aikaan. Minä tunsin sen (ja voin sanoa sinulle), että minutta olisi Pietarissa kaikki mennyt hajalleen, sillä kukin veti omaa köyttään. Vaan minun onnistui liittää kaikki yhteen ja toisekseen oli minun ajatukseni suora ja selvä. Enhän minä sitä sano, että meidän on vastustettava sitä tai sitä. Me voimme helposti horjahtaa. Vaan minä sanoin, että käykää käsi kädessä kaikki, jotka pyritte hyvään ja ainoana tunnussanana olkoon: toimielias hyveen

palveleminen. Ruhtinas Sergei on mainion viisas mies.

Natasha ei epäillyt ollenkaan, että Pierren aate oli suuri, mutta nyt häntä vaivasi eräs toinen seikka. Se oli se, että Pierre oli hänen miehensä. "Onko tosiaankin tuo yhteiskunnalle tarpeellinen ja tärkeä mies samalla myöskin minun puolisoni? Miten se on voinut käydä päinsä?" Natashan mieli teki ilmaista Pierrelle tämä. "Kukahen voisi varmasti sanoa, että hän tosiaankin on muita paljoo viisaampi?" kysyi hän itseltään ja koetteli muistaa niitä henkilöitä, joita Pierre eniten kunnioitti. Ketään näistä henkilöistä ei Pierre omista puheistaan päättäen kunnioittanut niin suuresti kuin Platon Karatajevia.

— Arvaappas, mitä nyt ajattelen? — kysyi Natasha. — Mieleeni johtui Platon Karatajef. Luuletko, että hän olisi hyväksynyt sinun nykyisen aatteesi?

Pierre ei kummastellut vähääkään tätä kysymystä, sillä hän ymmärsi vaimonsa ajatusten kulun.

— Platon Karatajevko? — sanoi hän ja vaipui miettimään nähtävästi koettaen päästä täyteen selvyyteen siitä, mitä Karatajef olisi asiasta sanonut. — Hän ... ei olisi ymmärtänyt ... tahi mahdollisesti ehkä olisikin.

— Minä rakastan sinua äärettömästi! — sanoi Natasha yht'äkkiä. — Äärettömästi, äärettömästi!

— Ei, hän ei olisi hyväksynyt, — virkkoi Pierre tuokioisen mietittyään. — Meidän perhe-elämämme hän olisi kyllä hyväksynyt. Hän toivoi aina näkevänsä kaikessa kaunista, onnellista ja rauhallista ja minä näyttäisin hänelle meidät ylpein mielin. Sinä puhuit erossa olost, mutta etpä usko, miten erityisesti sinua rakastan erossa olon jälkeen...

— Vieläkös mitä ... — oli Natasha alkamaisillaan.

— Minä en voi minään hetkenä olla sinua rakastamatta eikä enempää voi rakastaa, vaan silloin tuntuu aina erityisemmältä... Mutta ... — hän ei lausunut ajatustaan loppuun, sillä heidän katseensa sanoivat lopun.

— Kuherruskuukausista puhuminen, — sanoi yht'äkkiä Natasha, — on tyhjää lorua ja että muka onnellisinta olisi alussa. Nyt päinvastoin on onnellisinta. Kun sinä vain pysyisit kotona. Muistatko, kuinka olemme riidelleet? Ja minä olen ollut aina syyssä. Enkä minä edes muista, mistä me olemme riidelleetkään.

— Aina samasta asiasta, — sanoi Pierre hymähtäen, — mustasu...

— Ole vaiti, en siedä kuulla, — huudahti Natasha, jolloin hänen silmissään välkähti kylmä, vihainen tuli. — Näitkö hänet siellä? — lisäsi hän hieman vaiti oltuaan.

— En, ja vaikka olisin nähnytkin, en olisi tuntenut.

He olivat hetken ääneti.

— Ah, kuulehan! Kun sinä puhuit kabinetissa, katsoin koko ajan sinuun, — katkasi Natasha äänettömyyden koettaen nähtävästi karkottaa äkkiä nousseen pilven. — Te olette ihan kuin kaksi vesipisaraa, sinä ja poika. Ah, jopa on aika lähteä hänen luokseen... Mutta ei tekisi mieli erota.

He olivat vaiti muutaman sekunnin. Sitte he kumpikin yht'aikaa kääntyivät toisiinsa päin ja alkoivat puhua jotain hiljaisella äänellä. Pierre alkoi itsetyytyväisesti ja innostuneesti, Natasha hiljaisin onnen hymyin. Mutta kun he olivat alkaneet yht'aikaa, tahtoi kumpikin antaa toiselleen vuoron.

— Mitä sinä aijoit sanoa? Puhu vain.

— Ei, sano sinä ensin, enhän minä paljo mitään, — sanoi Natasha.

Pierre jatkoi, mistä oli alkanut. Hän selitti edelleen tyytyväisin mielin menestystään Pietarissa. Hänestä tuntui tänä hetkenä, että hänen kutsumuksensa oli luoda Venäjän ja koko maailman elämä uusille urille.

— Olen vain tahtonut sanoa, että kaikki ne aatteet, joilla on suuret ja syvät seuraukset, ovat aina yksinkertaisia. Koko minun aatteeni on siinä, että jos huonot ihmiset ovat keskenään liitossa ja muodostavat voiman, niin on rehellisten ihmisten tehtävä aivan samoin. Eikö se ole yksinkertaista?

— On.

— Mitäs sinä aijoit sanoa?

— En paljo mitään.

— Sano kuitenkin.

— Eihän se ole paljo mitään, — sanoi Natasha entistä kirkkaampi hymyn säteily kasvoilla, — aijoin vain sanoa vähän Petjasta. Kun lapsenhoitaja tuli tänään ottamaan häntä minun sylistäni, rupesi poika nauramaan, sulki silmänsä ja painautui minua vasten. Luuli varmaankin päässeensä piiloon. Hän on sanomattoman suloinen. Siinä se jo huutaakin. No, hyvää yötä!

Natasha läksi huoneesta.

Sillä aikaa, kun he näin puhelivat, paloi alhaalla Nikolenka Bolkonskin huoneessa yölamppu, kuten tavallista, sillä poika oli arka pimeässä eikä häneltä oltu saatu mitenkään pois tätä tapaa. Dessalles nukkui neljän tyynynsä välissä ja hänen roomalaisesta nenästään kuului tasaista kuorsausta. Nikolenka, joka oli äkkiä herännyt ylt'ympäri kylmässä hiessä, istui silmät selkosen selällään vuoteellaan ja tuijotti eteensä. Hänet oli herättänyt kammottava uni. Hän oli nähnyt unta, että hänellä ja Pierrellä oli ollut päässä samallaiset kypärät, kuin sotamiehillä Plutarkon

kuvitetussa teoksessa. Hän kulki setä Pierren kanssa mahtavan sotajoukon etunenässä. Sotajoukon muodostivat valkeat langat, jotka häälyivät ilmassa samoin kuin ne hämähäkin verkot, joita nähdään lentelevän syksyisin ja joita Dessalles sanoi "Neitsyt Marian verkoiksi". Edessäpäin oli kunnia, yhtä häälyvä kuin nuo langatkin, mutta se oli hieman tiheämpää kudosta. Hän ja Pierre lipuivat keveästi ja iloisin mielin yhä lähemmä ja lähemmä päämäärää. Yht'äkkiä alkoivat ne langat, jotka heitä vetivät, venyä ja sotkeutua toisiinsa. He hätääntyivät. Samassa ilmestyi heidän eteensä eno Nikolai Iljitsh julmana ja uhkaavana.

"Tekö olette tuon tehneet?" kysyi hän osottaen katkottuja kyniä ja lakkatankoja. "Minä rakastan teitä, mutta Araktshejef on käskenyt minun surmata sen, joka ensimmäisenä hievahtaa paikaltaan". Nikolenka vilkasi Pierreen, mutta Pierreä ei enää ollut. Pierren sijaan oli ilmestynyt — hänen isänsä ruhtinas Andrei. Isällä ei ollut muotoa eikä hahmoa, mutta hän se oli sittenkin siinä, ja kun Nikolenka näki isänsä, huumasi hänet rakkaus niin, että hän herposi voimattomaksi ja luhistui kokoon kuin luuton, hyytelöinen olento. Isä hyväili ja lohdutteli häntä, mutta eno Nikolai Iljitsh astui uhmaten yhä lähemmä ja lähemmä heitä. Kauhu valtasi Nikolenkan ja hän heräsi.

"Isä", ajatteli hän. "Isä (vaikka talossa oli kaksi ruhtinas Andrein muotokuvaa, jotka olivat hyvin hänen näköisensä, ei Nikolenka sittenkään voinut kuvitella isäänsä ihmisen hahmossa), isä tuli minun luokseni ja hyväili minua. Hän antoi minulle hyväksymisensä samoin kuin setä Pierrellekin. Mitä hän lieneekään sanonut, sen olen tekevä. Hiillyttihän Mucius Scaevola kätensä. Miksi ei minullekin kerran elämässä koittaisi sellainen hetki? Tiedän heidän tahtovan, että lukisin ja oppisin ja minä teen sen. Sitä vain pyydän Jumalalta, että minä olisin niin kuin olivat Plutarkon sankarit ja tekisin heidän tavallaan. Ja minä teen vielä paremmin kuin he, niin että koko maailma saa sen tietää ja kaikki rakastavat ja ihailevat minua." Yht'äkkiä nousi Nikolenkan rintaan kynneltien vuo ja hän hyrskähti itkemään.

— *Etes-vous indisposé?*^[137] — kuului Dessallesin ääni.

— *Non*,^[138] — vastasi Nikolenka ja painoi päänsä tyynyyn.

"Hän on hyvä ja kiltti, minä rakastan häntä", ajatteli hän Dessallesista. "Entä setä Pierre? Oo, hän on ihmeellinen ihminen! Entä isä? Isä! Isä! Niin, minä teen niin, että *hänkin* olisi siihen tyytyväinen"...

VIITSELITYKSET:

- [1] Kerrotaan, että kreivitär parka on hyvin huonona. Lääkäri on sanonut, että se on sydämen kouristusta.
Sydämen kouristusta? Oo, se on kauhea tauti!
Kerrotaan, että kilpakosijat ovat tehneet sovinnon sairauden tähden.
- [2] Vanha kreivi kuuluu olevan hyvin suruissaan. Hän oli ruvennut itkemään kuin lapsi, kun lääkäri oli sanonut, että tapaus on vaarallinen.
Oo, se olisi suuri vahinko. Hän on hurmaava nainen!
Te puhutte kreivitär parasta. Minä lähetin tiedustelemaan hänen vointiaan. Minulle sanottiin, että hän nyt voi vähän paremmin. Epäilemättä hän on maailman hurmaavin nainen. Me kuulumme eri leireihin, mutta se ei minua estä kunnioittamasta häntä hänen ansionsa mukaan. Hän on hyvin onneton!
- [3] Teidän tietonne saattavat olla paremmat kuin minun. Mutta minä olen saanut tietää hyvistä lähteistä, että tuo lääkäri on hyvin oppinut ja taitava mies. Hän on Espanjan kuningattaren henkilölääkäri.
- [4] Minusta se on mainio!
- [5] Petropolin sankari.
- [6] Keisari lähettää itävaltalaiset liput, nuo ystävyiden harhailevat liput, jotka hän on löytänyt oikean tien ulkopuolelta.
- [7] Mainiota, mainiota!
- [8] Varsovan matkan varrelta ehkä.
- [9] Mikä voima! Mikä sanontatapa!
- [10] Saatte nähdä.
- [11] Sydämen kouristuksen.
- [12] Espanjan kuningattaren henkilölääkäri.
- [13] Surunvalitus-käyntien.
- [14] Joka muukalaisenakin oli venäläinen sydämeltään ja mieleltään.
- [15] Armollisin hallitsija.
- [16] Jonka leimu valaisi hänen tietään.
- [17] Tuotteko minulle surullisia uutisia, eversti?
- [18] Hyvin surullisia, Teidän Majesteettinne, Moskovan luovuttamisesta.
- [19] Onko tosiaankin minun ikivanha pääkaupunkini luovutettu taistelutta?
- [20] Onko vihollinen marssinut kaupunkiin?

- [21] On, Teidän Majesteettinne, ja tätä nykyä se on palanut poroksi. Minun lähtiessäni oli se liekkien vallassa.
- [22] Minä näen, eversti, kaikesta siitä, mikä parhaillaan tapahtuu, että Kaitsemus vaatii meiltä suuria uhrauksia. Olen kaikessa valmis taipumaan Hänen tahtoonsa; mutta sanokaa, Michaud, minkälaisena te jätitte armeijan, joka taistelutta luovutti minun ikivanhan pääkaupunkini? Ettekö huomanneet sen mielen olevan masennuksissa?
- [23] Hallitsija, sallitteko minun puhua avomielisesti, niin kuin rehellisen sotilaan tulee puhua?
- [24] Eversti, minä vaadin aina sitä. Älkää salatko mitään, minä tahdon ehdottomasti tietää koko totuuden.
- [25] Sanaleikin.
- [26] Teidän Majesteettinne! Minun lähtiessäni armeijasta, oli se kokonaisuudessaan, päälliköistä alkaen viimeiseen sotamieheen saakka ilman poikkeusta, suuren, epätoivoisen pelon vallassa.
- [27] Kuinka? Voivatko minun venäläiseni masentua onnettomuuksista?... Ei koskaan!...
- [28] Teidän Majesteettinne, he pelkäävät vain sitä, ettei Teidän Majesteettinne hyväsydämyksensä taipuisi tekemään rauhaa. He palavat kärsimättömyydestä saada taistella ja osottaa Teidän Majesteettilenne oman henkensä hinnalla, miten uskollisia he teille ovat!...
- [29] Ah! Te saatte minut tyyntymään, eversti.
- [30] No niin, palatkaa armeijaan ja sanokaa meidän urhoillemme, sanokaa kaikille minun hyville alamaissilleni kaikkialla, missä vain kulette, että sitte kun minulla ei enää ole ainoatakaan sotamiestä, minä itse astun rakkaan aatelini ja kelpo talonpoikieni etunenään ja siten käytän valtakuntani viimeiset voimat. Niitä on enemmän kuin viholliset luulevatkaan. Vaan jos Jumalallinen Kaitsemus on määrännyt mm, että meidän hallitsijasukumme lakkaa olemasta minun esi-isieni valta-istuimella, silloin minä kuluttuani kaikki saatavissani olevat voimat lasken partani kasvamaan tätä myöten ja mieluummin lähden syömään pelkkiä perunoita viimeisen eloon jääneen talonpoikani kanssa kuin otan allekirjottaakseni isänmaani ja kalliin kansani häpeän, sillä sen uhraukset ovat minusta suuriarvoiset.
- [31] Eversti Michaud, älkää unohtako, mitä tässä olen teille sanonut; joskus voimme ehkä muistella tätä mielihyvällä. Napoleon vaiko minä... Me emme enää voi hallita yhdessä. Minä tunnen hänet nyt eikä hän enää minua petä...
- [32] Joka muukalaisenakin oli venäläinen sydämeltään ja mieleltään.
- [33] Ihastuneeksi kaikesta siitä, mitä hän oli kuullut.
- [34] Hallitsija! Teidän Majesteettinne allekirjottaa tänä hetkenä kansansa maineen ja Europan pelastuksen!
- [35] Parempi myöhään kuin ei milloinkaan.
- [36] Huonona tapana.
- [37] Rakkaani, kesken puheen. Te hakkaillette liian paljon tuota vaaleaveristä.
- [38] On olemassa eri tapoja.
- [39] Jonka hän oli pelastanut liekeistä.
- [40] Siksi, joka ei sano nimeään.
- [41] Se, joka ei sano nimeään.
- [42] Kuka olette?
- [43] Kenraali, te ette voi minua tuntea, en ole nähnyt teitä koskaan.
- [44] Hän on venäläinen vakooja.
- [45] Ei, teidän korkeutenne, te ette ole voinut minua tuntea. Olen nostoväen upseeri enkä ole poistunut Moskovasta.
- [46] Teidän nimenne? — Besuhof.
- [47] Kuka minulle todistaa, että te ette valehtele?
- [48] Teidän Korkeutenne.
- [49] Miten te todistatte minulle, että te puhutte totta?
- [50] Te ette ole se, joksi te sanotte itseänne.
- [51] Niin, tietysti.
- [52] 86:n rykmentin tarkk'ampujat, eteenpäin!
- [53] Se opettaa heitä tekemään murhapolttoja.
- [54] Sananparsa: saa olla omassa vapaudessaan. Suom. muist.
- [55] Lapseni, minä rakastan teitä ja olen tuntenut teidät pitkän aikaa.
- [56] Kiitos, rakas ystävä, että tulit.
- [57] Lähetän luoksenne yhden kenraali-adjutanteistani keskustelemaan kanssanne monista tärkeistä asioista. Pyydän teidän armoanne uskomaan kaikkeen, mitä hän sanoo, ja varsinko kun hän rupeaa ilmaisemaan teille niitä arvonannon ja erityisen kunnioituksen tunteita, joita minä olen jo ammuin sitte tuntenut teitä kohtaan. Rukoilen Jumalaa, jotta Hän pitäisi teidät pyhässä suojeluksessaan.
- [58] Jälkipolvet kiroaisivat minut, jos minua pidettäisiin jonkun sopimuksen alkuunpanijana, olipa se minkälainen tahansa. Tämä on meidän kansamme mielipide.
- [59] Ensimmäinen kolonna marssii, toinen kolonna marssii.

- [60] Venäläinen kansallistanssi. Suom. muist.
- [61] Venäläinen muodostus alkujaan virolaisesta aatelisnimestä: Baggohufvudt. Suom. muist.
- [62] Rosvoamalla.
- [63] Tuomaan takaisin papit.
- [64] Ylentäen näiden toimenpiteiden merkitystä hänen omaa ja Ranskan armeijan arvoa vastaavalla teolla hän käski jakaa apurahoja tulipalosta kärsineille. Mutta kun ruokatarpeet olivat liian kalliita annettaviksi vieraan maan ihmisille, jotka sen lisäksi olivat enimmäkseen vihamielisiä, piti Napoleon parhaimpana antaa heille rahaa elatuksen hankkimiseen muualta ja hän käski jakaa heille paperiruplia.
- [65] Hänen neronsa ei ollut koskaan keksinyt mitään sen syvämielisempää, taidokkaampaa ja ihmeteltävämpää.
- [66] Pappi, jonka minä löysin ja jota pyysin rupeamaan pitämään jumalanpalveluksia, puhdisti ja lukitsi kirkon. Samana yönä tultiin taas särkemään ovia ja lukkoja, repimään kirjoja ja tekemään muuta pahaa.
- [67] Osa minun piiristäni on yhä edelleenkin 3:nen armeijaosaston sotamiesten ryöstöjen esineenä eivätkä he tyydy ainoastaan siihen, että anastavat kellareihin piilottuneiden onnettomien asukkaiden viimeisetkin rippeet, vaan pieksävät heitä sen lisäksi julmasti sapeleillaan, kuten itse olen monta kertaa nähnyt.
- [68] Ei mitään uutta, sotamiehet vain ryöstävät ja varastavat yhä. 9 p. lokakuuta.
- [69] Varkaudet ja rosvous jatkuvat. Meidän piirissämme on rosvojoukkio, jonka toiminta täytyy hillitä ankarin keinoin. 11 p. lokakuuta.
- [70] Palatsin ylihovimenomestari valittelee kovasti, että sotamiehet käyvät mistään kielloista välittämättä yhä edelleenkin kaikissa pihossa ja vieläpä keisarinkin ikkunojen alla.
- [71] Ompa ihana aurinko, vai mitä, herra Kirii? Ihan kuin kevät.
- [72] Kun tämmöisellä säällä pääsisi lähtöön...
- [73] Ja siitä ei teidän, herra Kiril, tarvitse muuta kuin sanoa vain sana kapteenille, tiedättehän. Se on mies, joka ei unohda mitään. Sanokaa kapteenille, kun hän tulee käynnilleen, hän tekee kaikki teidän hyväksenne...
- [74] Näetkös, St. Thomas, sanoi hän minulle tässä kerran: Kiril on sivistynyt mies, puhuu ranskaa; hän on venäläinen herra, jota on kohdannut onnettomuus, mutta hän on mies. Kyllä se tietää, mikä on mitä... Jos hän jotain tarvitsee ja pyytää minulta, en kiellä. Kun on jotain saanut oppia, näetkös, silloin rakastaa valistusta ja sivistyneitä ihmisiä. Minä puhun teistä, herra Kiril. Ellei teitä olisi ollut eräänä päivänä, olisi käynyt huonosti.
- [75] Hyvä on, hyvä on, kiitos; palttinaa olisi pitänyt jäädä tähteeksi.
- [76] Kiitos, kiitos, rakkaani, mutta tähteet, tähteet...
- [77] Platosha, kuulkaa, Platosha. Ottakaa itsellenne.
- [78] Vuota, jota käytetään teepakettien verhona.
- [79] Korpraali, mitä sairaalle tehdään?
- [80] Menkää, menkää.
- [81] No, mitä nyt on?
- [82] Kyllä hän voi marssia, saakeli soikoon! Menkää, menkää.
- [83] Mutta hän on kuolemaisillaan.
- [84] Pitäkää huolta itsestänne...
- [85] Menkää pois, lempo vieköön... Ettekö pääse, kolmekymmentä tuhatta paholaista...
- [86] Suuret pataljoonat ovat oikeassa.
- [87] Merkitsee suomeksi keväistä. Suom. muist.
- [88] Ahaa, siinähan te olettekin! Tahdotteko syödä? Älkää pelätkö, teille ei tehdä mitään pahaa. Käykää sisään, käykää sisään.
- [89] Kiitos, herra.
- [90] Kuka tulee?
- [91] 6:nen rykmentin ulaneja.
- [92] Tunnussana?
- [93] Sanokaa, onko eversti Gérard täällä?
- [94] Tunnussana?
- [95] Kun upseeri on tarkastuksella, eivät vahtimiehet kysy tunnussanaa. Minä kysyn teiltä, onko eversti täällä?
- [96] Oh, se on sitkeää, ei pehmene.
- [97] Se panee konttaamaan kaniinina. (Ranskal. sananlasku.)
- [98] Päivää, herrat!
- [99] Tekö se olette, Clément. Senkö lempo...
- [100] Jos teidän mielenne tekee iltasta, niin tulette liian myöhään.
- [101] Niitä hirtehesiä on kaikkialla.
- [102] On inhottavaa laahata niitä ruumiita mukanaan. Parasta olisi ampua ne kanaljat.
- [103] Paikoillenne!

- [104] Keisari! Marsalkka! Herttua!
- [105] Mitä hän sanoi? Mitä hän sanoi?
- [106] Oletteko ymmärtäneet, lapseni?
- [107] Oletteko ymmärtäneet, lempo viekoon!
- [108] Mitä se tuo roisto siitä välittää!
- [109] Kasakkoja!
- [110] Menkää, menkää!
- [111] Pidän velvollisuutenani ilmoittaa Teidän Majesteetillenne niiden eri armeijakuntien tilasta, jotka minä olen tarkastanut eri päivämarssien aikana näinä kolmena viimeisenä päivänä. Ne ovat melkein kokonaan hajallaan. Kustakin rykmentistä seuraa lippuja tuskin neljättä osaakaan sotamiehistä, muut kulkevat omin päinsä eri suuntiin koettaen etsiä elatustaan ja päästä irti kurista. Kaikki ajattelevat ainoastaan Smolenskia, jossa he toivovat saavansa levähtää. Viime päivinä on tultu huomaamaan, että monet sotamiehet ovat heittäneet pois patruunansa ja pyssynsä. Asioiden tällä kannalla ollen on Teidän Majesteettinne, olkootpa Teidän lopulliset aikeenne menestykselliseen palvelukseenne nähden minkälaiset tahansa, vaadittava, että armeijakunnat kootaan Smolenskiin ja että niistä erotetaan rintamaan kelvottomat, kuten jalan kulkeva ratsuväki, aseettomat, liiat kuormat ja osa tykistöä, jota on liian paljon sotaväen lukumäärään nähden. On välttämätöntä saada ruokavaroja ja muutaman päivän lepo, sotamiehet ovat nälkäisiä ja uupumuksesta, näinä viimeisinä päivinä ovat monet kuolleet tielle ja leiripaikoille. Tämä surkea tila kasvaa kasvamistaan lakkaamatta ja pakottaa pelkäämään, että jollei ryhdytä ponteviin keinoihin pahan lakkauttamiseksi, niin emme me kohtapuoleen kykene hallitsemaan sotajoukkoja taisteluissa. 9 p. marraskuuta, 30 virstan päässä Smolenskista.
- [112] Päiväjärjestys.
- [113] Teidän Majesteettinne, Serkkuni, Eckmühlin prinssi, Napolin kuningas.
- [114] Olen kyllähti ollut keisarina, nyt on aika ruveta kenraaliksi.
- [115] Se on suurta!
- [116] Suuremmoisesta naurettavaan on vain yksi askel.
- [117] Suuremmoista, suurta! Napoleon suuri! Suuremmoisesta naurettavaan on vain yksi askel!
- [118] Ensimmäinen kolonna marssii.
- [119] Ritari peloton ja nuhteeton.
- [120] Wilsonin muistiinpanot.
- [121] Bogdanovitshin kirjottama vuoden 1812 historia: luonteenkuvaus Kutusovista ja mietteitä Krasnojen taistelun huonoista tuloksista.
- [122] Oh, kunnan poikani! Oh, hyvät, hyvät ystäväni! Kas ne ovat ihmisiä! Oh, hyvät, kunnan ystäväni!
- [123] Eläköön Henrik neljäs! Eläköön tuo rohkea kuningas! (Ranskalainen laulu.)
- [124] Jolla oli kolme kykyä: juoda, tapella ja miellyttää.
- [125] Te kai haluatte sanoa minulle, ettei minulla ole mistä syödä. Päinvastoin voin asettaa käytettäväksenne kaikki vaikkapa juhla-ateriaakin varten, jos semmoisen haluaisitte antaa.
- [126] Tahdoin sanoa vain sen, minkä olen sanonut enkä muuta.
- [127] On pyhyiden pilkkaa sotia semmoista kansaa vastaan kuin te olette.
- [128] Te olette rappiolla, ystäväni.
- [129] Rakastan teitä.
- [130] Rakas Maria, luulen hänen nukkuvan. Hän on hyvin väsyksissä.
- [131] Ei, hra Dessalles, minä pyydän, että tati antaisi minun jäädä.
- [132] Minä tuon hänet heti luoksenne, m-r Dessalles; hyvää yötä.
- [133] Kunnianttomat ja tunnottomat.
- [134] Denisof käyttää tässä sanaleikin omaisesti venäläistä sanaa bunt = kapina, joka sointuu saksalaiseen sanaan bund = liitto ja jota on mahdoton suomentaa tekstin sävyä vastaavalla tavalla. Suom.
- [135] Silloin olen teidän miehiänne!
- [136] Uran uurtamista.
- [137] Oletteko sairas?
- [138] En.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SOTA JA RAUHA IV ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and

distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are

located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such

as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation’s website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.